

Omitê Mistefê

Bi baranê re

peyar hatin

û

bi teyrokê re

siwar çûn

**-bijarteyek ji xebatên nivcomayî, weşandî-
neweşandî û çend nivîsên kêmnas-
(2000-2023)**

Naverok

Pêşgotin

A. Omitê Mistefê û xebatên nivcomayî

1. Rojbûna Omitê Mistefê li gorî salixên malbatî
2. CVya Omitê Mistefê
3. "Xewnên bêsinor": tomarkirina xewneke nivcomayî
4. "Robîn Kurd": destpêka romaneke nekemilandî
5. "Şahname"ya kurdî: hewldaneke wergerandina Şahnameya sedsala 15an ji zimanê osmanî
6. "Lehengên Rojê": hewldaneke wergerandina romaneke farsî ya Haşim Ferhadî
7. "Evîna min": sererastkirin û nirxandina helbesteke hevalekî
8. "Meqamatê Derwêşê Dawîn Om Keleşkî": destpêka berhemeke bi şêwazê "Meqamat"a Eliyê Herîriyî
9. "Desbeste towe nakim": nirxandina nivcomayî ya helbesteke Cehferquliyê Zengilî
10. "Grewa Evînê": destpêka xebateke wêjeyî ya nivcomayî
11. "Bazîd": hewldana wergerandina romaneke rûsî ya Valentîn Pîkûlî
12. "Şiroveya Memozînê": hewldaneke rojanekirin û şirovekirina "Mem û Zîn"a Ehmedê Xaniyî
13. "Tevgera Nivîskarên Pirdeng": destpêka xebateke wêjeyî ya nivcomayî
14. "Tevgera gelê kurd a ji bo çarenivîsa neteweyî û helwesta Rûsyayê": hewldana wergerandina tezeke bi rûsî
15. "Şevnivîska Samarayê": destpêka gernameya Rûsyayê ya nivcomayî
16. "Karesatên Notlagamêşî": destpêka çîrokeke neqediyayî
17. "Astên ketin û rabûnê": destpêka gotareke nivcomayî
18. "Şikandina Pûtên Nezantiyê": hewldaneke wergerê ji destpêka berhemeke Mela Sadrayî
19. "Dîwana Ceiferquliyê Zengilî": hewldaneke tîpguhêziyê ya nivcomayî

B. Çend nişeyên li kêleka Bazîdê

1. Ji çanda Bazîdê çend gotinên pêşyan û biwêj
2. Salixên Bazîdiyan ji dem û dewranên berê

C. Nasandina nivîskaran û berhemên wan

1. Fîlozofê Kurd Cenabê Şêx Ehmedê Xanî (Kürt Filozofu Şeyh Ehmedê Xanî Hazretleri)
2. "Mizgîn": dîwana helbestan a Senar (Mûsa Qulîkî Mîlan)
3. Weşanxaneya Peywendê "Hêsîrên Xwînê" ya Ahmedê Hepo weşand
4. Li ser "Şerha Mem û Zînê" ya Seyda Mela Mûsayê Celalî çend gotin
5. Bangewaziya alîkariyê ji bo du nivîskarên kurd Jiyar Cihanferd û Hesên Beledê
6. "Were Qulîng" Tamara Refo û Kubara Refo
7. Danasîna "Karîbarên Gelê Kurd" a Ehmedê Hepo
8. Danasîna kovara "Fritillaria Kurdica"yê ya Zanîngeha Yagiellonskiyê

D. Nivîs û gotarên weşandî-neweşandî

1. Du mirovên rind: Sehabî Gavanê Kurd û kurê wî yê tebi'î Meymûnê Gavên
 2. Nivîsên "Beroj.com"ê yên bi nasnavê "Şêresiyar Noreşînî"
- I. Serpêhatiya kalekî xurifî
 - II. Hin belgeyên osmanî yên derheqa Bedîrxan Begê û tevgerên wî de
 - III. Li ser têtê malpera fermî ya Zanîngeha Azad
 - IV. TRTYa kurdî yan DDTya tirkî
 - V. Romî pûtên kwe dixwin û noker jî kûtên xwe dixwin

- VI. Pêvajoya nû û refesên mehîne yên dawîn
- VII. Serê kê di cuherê kê de ye?
- VIII. Ji aliyê mêjûyî ve jiyana Seydayê Nûrsî
- IX. Şîroveyeke rexneyî li ser şîreta Seydayê Nûrsî - I
- X. Neyartiya zimanê kurdî û Seîde Nûrsî - I
- XI. Neyartiya zimanê kurdî û Seîde Nûrsî - II
- XII. Neyartiya zimanê kurdî û Seîde Nûrsî - III
- XIII. Nîqaşa li ser "Neyartiya zimanê kurdî û Seîde Nûrsî"

3. Nivîsên "Beroj.com"ê yên bi nasnavê "Zeytûna Eliyê Filît"

- I. Di bazirganiya cîhanê de rewşa kurdan - I
- II. Di bazirganiya cîhanê de rewşa kurdan - II
- III. Beşa kurdî ya TRTyê an jî qulika dawîn a zirneyê - I
- IV. Beşa kurdî ya TRTyê an jî qulika dawîn a zirneyê - II
- V. Kurd û bazara tirkan
- VI. Zarokê kurd li Ser sifreya NY ye
- VII. Siyaseta me ya porkur, şoreşgeriya me ya biyanî û bêusûliya zanayên me

4. Nivîsên "Beroj.org"ê

- I. Tirkî çiqasî tirkî ye?: -Tîpek û du Tîpîtîp-
- II. Alfabeya kurdî ya hera kevnare û alfabeyeke alternatîf
- III. Kehanetên Notlagamêş - I
- IV. Kehanetên Notlagamêş - II

5. Nivîsên "Yekbûn.com"ê

- I. Bila noşî canê te be û xwe tev mede!
- II. Bira gotî rast gotî!
- III. Feqehê kebab-nexwarî û heqê kebaban dayî
- IV. Ga jî hînî karê xwe dibin!
- V. Heke ez jineke ji te ehmeqtir nebînim ez dê te berdîm!
- VI. Yekbûn xwe diguherîne û asta xwe ya hunerî bilindtir dike, wê bişopînin!
- VII. Danezanek Ji bo Hin Kesan!
- VIII. Li Ser Rêbazên Pesndan û Rexnegiriyê

6. Çend nivîsên belawela

- I. Eniya merdane li hemberî sêgoşeya şeytanî
- II. Çar Wêneyên Mirovahiyê: Kehaneta cadûbazê firewinî, bêrûmetiya Ebû Rexalê ereban, agirê şerê Romê û tatêla hêkêrûnê ya ceşşan
- III. Li Tirkiyayê zimankujî û di pêşnûmeya xweseriya demokratîk de xala perwerdehiya bi zimanê zikmakî
- IV. Beriya hevdişinê zarokatiya Mem û Zînê: -Awireke giştî li ser nasname û karîzmaya zarokê kurd-

7. Çend hevpeyvîn

- I. Hevpeyvîn digel Hatice Ozhan ji bo Basnewsê
- II. Hevpeyvîn digel Eliyê Gurdilî ji bo kovara Philosophiyê
- III. Hevpeyvîn digel Joanna Bochenskayê ji bo kovara Fritillaria Kurdicayê (weşana Beşa Lêkolînên Kurdî ya Zanîngeha Yagillonskiyê ya Krakovê)

F. Ferhengokên kurdî bi kurdî

- 1. Ferhengoka devokî ya zaravayên kurmancî-I
- 2. Ferhengoka devokî ya zaravayên kurmancî-II

3. Ferhengoka devokî ya zaravayên kurmancî-III

4. Ferhengoka devokî ya zaravayên kurmancî-IV

5. “Geşteke kurt li nava baxên Luristanê”: danasîna Luristanê digel ferhengokeke lurî-kurmancî

G. Çend waneyên nîvcomayî yê hîndekariya zimanê kurdî (kurmancî)

1. Waneyên fêkirina rêzimanê 1-4

2. Waneyên fêkirina xwendin û nivîsandinê ji bo feqehên medreseyan

Pêşgotin

Di maweya 23 salên nivîskariya çalak de min hewl da ku gelek warên nivîşkan ên ziman û wêjeya kurdî bi xebatên destpêkî dagirim; lê mixabin carinan şert û mercên jiyane ewqasî ez tengijandim ku dev ji hinek projeyên xwe berdim. Wan rojên han min li arşîva xwe nihêrî û dosyeyên tekstan tesele kirin; derkete holê ku naveroka hinek dosyeyan vala ye, tê de paragrafek û didu hene yan tunene, nehatine kemilandin.

Bi rastî ez nirx û erzişê didim her nivîseke xwe; çî hatibe kemilandin û weşandin, çî jî wekî projeyekê hatibe sêwirandin û nehatibe temamkirin. Bi vê helwestê min hemû nivîsên xwe yê nivîşkan, weşandî û neweşandî derxistin ser maseyê; li gorî mijaran senifandin.

Di beşa yekem de nivîsên derheqê min û projeyên min de cih digirin; bi rastî ez jî bi xwe heyirîm ku min çawa ewqas kar dane ber xwe, li ser ramiyame û bingeheke zanyariyan jê re amade kiriye û ew temam nekirine, firê nexistine, dernexistine ber ronahiyê.

Di beşa duyem de min hewl da ku çend berhevkarîyên xwe yê meydanî daynim vê pirtûkê; ji ber ku ez niha li Romanyayê dixebitim û wisan dixuye ku ez ê demekê neçime Bazîde ku kêmasiyên wê dosyeyê temam bikim.

Di beşa sêyem de danasînen nivîskar û berhemên wan hene; dibe nivîsên ewqasî ne girîng bin, lê belê min ew bi tiliyên xwe nivîsandibûn û destê min neçûyê ku bêwirx bikim. Lewre min ew şekal jî danîn nava solên maqûlan.

Di beşa çarem de beşeke giring a nivîsên min ên edîtorî û rojnamevaniyê hene; ev nivîs ji ber daxistin an jî girtina malperan careke din rûyê ronahiyê nedîtî. Ji aliyekî din ve ev nivîs movika pişt a vê berhevokê ne û navê xwe dane berhemê. Ev risteyên ku bi baranake xweş a Destpêşxêriya Kurdî re hatin û bi Dijbereya Kurdan re jî winda bûn, şahidên heyamekê ne; her çiqas hinek ramanên min ên wê çaxê bi domana demê û hînbûnê re guherîbin jî -di dawiya dawîn de- malê min in û aydî min in. Ez li pêşberî dîrokê nikarim înkâr bikim ku min ew kar nekirine û ew gotin negotîne. Her wekî xuya ye, di wê serdemê de min hinek nivîs bi navê xwe yê rastîn û hinek jî bi nasnavên jin û mêran nivîsandine; bi rastî wekî pêwistiyeke demê, me dixwest ku bi navdarkirina hinek nasnavên jinane jinên kurd teşwîqî nivîsandina bi kurdî bikin. Ji bo pêşxistina qebiliyetên nivîsandinê yê jina kurd min ev cureyê nivîsan amade kirin; roj bihurîne û înkâr nakim ku min ji bo pêşvebirina jina kurd û qabiliyetên wê yê zimanî dest avêtiye van nivîsan. Ev nivîs kedeke şev û rojan e ku bi baranake xweş re hêdî hatin, em gelekî ji bo amadekirina wan nivîsan êşyan û hevalên berpîrsiyar jî ji min zehftir tengezarî bûn; lê dema ku teyrok û zîpîkê li weşangeriya kurdî xist, malper yekcar hatin girtin û careke din venebûn. Heyfa min bi wê kedê hat û ew ên ku min dosyeyên wan parastibûn, ketin vê berhevokê û hinekên wan jî dê piştê di nava xebatên din de bîr weşandin.

Di beşa pêncan de çend heb hevpeyvînen min ên kurt û dirêj hene ku min xwest ew jî di nava vê berhevokê de cih bigirin û li ber bayê daxistina malperan winda nebin.

Di beşa şeşem de hinek ferhengokên min ên devokî hene û di dawiyê de çend waneyên nivîşkan ên curecureyî hene. Welhasil, me xwest van tekstên nivîşkan an jî di tarîtiyê de mayî derxine ber ronahiyê; bi vî awayî hem hesab bidin dîrokê hem jî wekî tekstên kurdî radestî nifşên peyhatî bikin. Hêjayî gotinê ye ku min naverok, zanyarî û rênivîsa van nivîsan dest nedaye; jixwe mebesta min ew e ku ev berhevok şahideke dewra xwe ye; hertişt di dema xwe de hatiye gotin û gotin qediyaye.

Hêvîdar im ku bi dilê we be.

16.08.2023.

Buxarest, Romanya

A. Omitê Mistefê û xebatên wî yên nivcomayî

1. Rojbûna Omitê Mistefê li gorî salixên malbatî

“Rojbûna min”

Li gorî gotina diya min ez û her sê kurapên min Muradê Elî, Cemalê Mihemed û Brahîmê Ozmên em berxên salekê ne. Li gorî Ehmedê Şeko ez Omitê Mistefayê Bekirê Brahîmê Evdilahê Qelenderê Nêçîrvên (Nêço) serê Çeleyê Pêşîn ê zivistanê hatime dinyayê û wê axlêveyê jî Cemalê kurapê min ji diya xwe bûye ku rojbûna wî 12ê Adara 1974an e. Bi vî awayî ez di dawiya meha 10an an jî destpêka 11an a sala 1973an de hatime dinyayê.

Serê sibeha rojekê Ehmedê ku xulamê mala apê min Hecî Mihemed bûye bi guhdîrêjekê hatiye avkêşanê. Dema ku hatiye ser kaniya ku li kêleka mala me ye û ava xwe tijî kiriye, Seyheya jina Eliyê Hecî Fazê jî hatibûye ser kaniyê. Ji ber ku Ehmed sêwî bûye û kurapê wê bûye Seyheyê gotiye Ehmedî ku “gava tu çûyî cem apê xwe yê Mihemed (wê hingê neçûbûye hec û nebûye hecî) mizgîniyê jê bixwaze ku kurek ji Mistefê re bûye û navê wî danîne Omit.” Ehmed bi vê xeberê vedigere mala Mihemed û mizgîniyê didê, xelata xwe werdigire û bi pereyên standî ji xwe re hinek totik ji dukana gund distîne.

Bi gotina wî Xatûna diya min ji zarokên xwe yên din bêhtir ji min hez kiriye û ez bi nazikî mezin kirime.

Rojekê Ehmed li nava gund rastî Eliyê kekê min tê. Elî dibêjê ku bila were mala me û di kermebirînê de alîkariya wan bike. Ehmed jî dibêjê ku “bila Evdilahê kekê min destûrê ji Mihemedê apê min bixwaze ku bikaribe were.” Wisa jî dibe, Evdilah destûrê dixwaze û Ehmed tê alîkariyê.

Dema ku Ehmed tê malê bavê min orxanek li xwe alandiye û razaye. Evdilah gom biriye, Eliyê û Ehmedî kerme kişandine û diya min jî jeniye. Wê hingê her du xwişkên min ên mezin Xanim û Seyhe biçûk bûne, Evdilahî ji wan re xîlikek çêkiriye û şelên biçûkên kermeyan daye ser piştê wan jî. “Xîlik” ew telîsê ku kujiyekî wî qat dîkin, derbasî hundir dîkin ku wekî sêgoşeyekê dibe, barkêş wî dîkin serê xwe û baran didine piştê xwe ku kincên wan qirêj nebin. Niha jî dema ku karker ard, xwê û tiştên tozdar dikêşin telîsekî wisa qat dîkin da ku cil û bergên wan gemarî nebin.

Bi gotina wî, diya min razî nebûye ku keç kermeyan bikêşin û min di landikê de tenê bihêlin; lewre beziyaye Evdilahî ku wan bişîne odayê û li ber min bin. Lêbelê Evdilahî gotiye ku “bila di dilê wan de nemîne ku kerme çawa tên birîn û kişandin.”

Piştî ku diya min kermeyan di sarcînan de dijene derbasî malê dibe û xwarinekê amade dike. Dema ku sifreyê datîne wiha dibeze bavê min:

-Rûçikê te li min hesret be! Rabe ser xwe, tevî vî gedeyî nên (xwarinê) bixwe ku bila şerm neke û birçî neçe malê.

Li ser vê yekê bavê min radibe, digel Ehmedî xwarinê dixwe û piştî Ehmed diçe mala Mihemedê apê min.

Dîsa bi gotina wî di biçûkatiya xwe de min ji xwe re xizag çêkirine û hertim li nava gund xwe tîlê xistiye, kesek tevî min nebûye û ez bi azadî mezin bûme. Piştî dema berxvaniya min hatiye û sala 1984an deriyê avahiyê radara dewletê ya li zozanê bi ser piyê min de ketiye. Salek beriya vê bûyerê apê min ê Eliyê kavirên nêr girtine, beriya gundiyan çûye zozana me ya Şêresiyarê û desteya mala Ozmaniyan engirîne. Mala Huso û hinek gundiyan din jî nehatine. Mala me, mala kalikê min, Hecî Mihemedê ap, Şerîfeya jina Ûsivê Şeko, Xanima jina Ûsivê Îsmayîl, Hecî Eliyê Serheng û kurê wî Hesên derketine zozanê, yên mayîn li aranê mane. Di heman sala ku gundî engirîne Ehmedê Şeko li warê Çalan” li biraziyê Xantemirî dixwe, qêf lê seqet dike û gende bi mehan li nexweşxaneyan tê dermankirin. Heman salê Ehmedî li pişt zomeyê ji min pirsîye bê ka xwişka min a Xanim çûye ser kaniyê yan na; lê min jê re daye çêran û gotiye ku çima derheqa xwişka min de pirsan ji min dike.

Li gorî Xanima xwişka min di dema bûyîna min de meta min a Xezal û xaltîka min a Nazê li ser diya min bûne. Diya min hertim piştî serjêkirina sewalekê zarok anîne û di bûyîna min de jî mirîşka belek a Xanimê ser jê kirine. Ew mirîşk diyariya mamoste Nusret bûye û Xanim gelekî bi ber serjêkirina wê mirîşkê ketiye.

2. CVya Omitê Mistefê

Ferhengsaz, nivîskar, helbestvan, wergêr û zimannas **Umîd Demîrhan** kurdekî ji Bazîda bakurê Kurdistanê ye. Sala 93an navê xwe li Zanîngeha Ezherê ya Misirê, beşa Ziman û Wêjeya Erebi tomar kiriye; ji ber ku hukimeta tirk a wê demê dîplomayên Ezherê betal kirine, dev ji xwendinê berdaye û sala 95an qeyda xwe li Zanîngeha Xertûmê ya Sûdanê, beşa Mafnasiyê çêkiriye. Vê carê jî maweya pasaporta wî nehatiye dirêjkirin; lewre dev ji xwendinê berdaye û vegeryaye Kurdistanê. Dema ku li Sûdanê maye Enstîtuya Hînkirina Zimanê Ingilîzî ya Sûdanê (English Language Teaching Institute of Sudan - ELTIS) qedandiye.

Piştî vegera xwe, ji aliyê Dadgeha Ewlehiyê ya Bilind ve hatiye darizandin, rastî îşkenceyên fîzîkî-psîkolojîk hatiye û ber bi leşkeriya îcbarî ve hatiye ajotin; ji ber zext û zoriyan, daxistina payeya wî ya leşkerî û sirgûnan ji leşkeriyê firar kiriye, hatiye girtin û bi qasî çend mehan di zindanên Tirkiyayê de maye.

Di navbera salên 2000 - 2001an de li medreseyeke klasîk a Bazîdê xebitiye; her wiha bi kurdî û erebî metodolojiya kevneşopî ya zanistên îslamî xwendiyê. Di navbera salên 2002 - 2004an de bi riya pêwendiyên bazirganî yên bi Îranê re hînî zimanê farsî bûye. Sala 2005an beşdarî kûrseke Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê bûye û sertîfîkaya mamostetiya zimanê kurdî wergirtiye. Bi qasî 6 mehan ji malpera www.yekbun.com re sereditorî kiriye; her wiha di vê maweyê de nivîsên wî di malperên www.beroj.com û www.beroj.org (êdî weşanê nakin) de hatine weşandin.

Di navbera salên 2010 - 2012an de li Mala Perwerdehiyê ya Şaredariya Bazîdê wekî mamosteyê zimanê kurdî xebitiye û beşdarî civînên mamosteyên kurdî bûye. Ji sala 2012an û pê ve wekî endamê mêvan beşdarî xebatên **Koma Xebatê ya Kovara Kurmancî (Enstîtuya Kurdî ya Parîsê)** dibe; her wiha ji bo **kovara Zendê ya Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê** lêkolînan amade dike. Sala 2015an ji bo malpera Sputnik Kurdistanê (ajansa fermî ya Rûsyayê) edîtoriya beşa kurdî û rojnamevanî kiriye. Di navbera salên 2013-2018 de beşdarî projeyêke Zanîngeha Jagiellonskî ya Polonyayê bûye (*Projeya "Deng çawa dikare bê bihîstin: Berdewamî û guhartinên çand û realîteya civakê yên kurdî di perspektîfên postkolonyal de"*, Enstîtuya Lêkolînanê Kurdî, Beşa Rojhilatnasiyê ya Zanîngeha Jagiellonskî-Polonya http://kurdishstudies.pl/?ku_lêkolînerên-projeya-2013-2018,167) û lêkolînan wî di kovara wê ya sêmehî ya bi navê **Fritillaria Kurdîcayê** de hatine weşandin.

Di navbera salên 2013-2016an de li Zanîngeha Anadoluyê Beşa Pêwendiyên Navneteweyî kuta kiriye. Di navbera salên 2017-2020an de bi teza xwe ya li ser "zimanê fermî-bazirganî yê rûsî" ji Beşa Zimanê Rûsî ya Zanîngeha lîsansa bilind wergirtiye. Herwiha ji Zanîngeha Anadoluyê sertîfîkayên wekî "rêveberî û organîzasyon", "tenduristiya kar û ewlehiya karkeran", "fînan û muhasebe" û "TKT" (Teaching Knowledge Test/Cambridge-Anadolu) wergirtine.

Umîd Demîrhan -ji bilî kurdî- tirkî (tirkîya nûjen, osmanî, azerîkî), erebî, farsî, rûsî û ingilîzî dizane; berhemên li ser kurdnasiyê ji van zimanan werdigerîne, heta niha bi dehan gotarên wî yên zimannasiyê di kovarên **Zend, Nûbihar, Peyam, Kurmancî, Fritillaria Kurdîca, malperên Çandname** û **Bernamegehê** de hatine weşandin. Niha ji bo malpera Riya Teze (www.riataza.com) dinivîse û bloga xwe ya kesane www.umiddemirhan.wordpress.com bi rê ve dibe.

Berhem: *Ferhenga Destî* (ferhenga kurdî bi kurdî), *Hîngerê Zimanê Kurdî 1-2* (ji bo perwerdehiya destpêkî), *Destpêka Xwendinê* (ji bo perwerdehiya destpêkî), *Dîwana Giştî* (hemû helbest), *Nifira Sedsalê* (kurteçîrok), *Hêvî û Têkoşîn* (roman)

Weger: *Peyama Cenabê Pêxember Eleyhiselamî* (wegera Kurtasiya Sehîha Buxariyî, bi kurdî, Dîwan, 2012), *Umdet'ul-Ehkama Meqdîsî* (wegera bi kurdî, kovara Peyamê, hejmar 1, 2, 3; Stenbol, 2011-2012), *Dicle Operasyonu Irak Rejiminin 1963 Kürdistan Çıkartması* (ji Rizgar Mihemed, bi tirkî, *Doz*, 2007), *Bal ve Balarisi Kitabı* (ji Ebû Henîfeyê Dînewerî, bi tirkî, Hîvda, 2008), *Suriye Kurd Ulusal Ozgurluk Mucadelesi* (ji Selah Bedredîn, Hîvda, 2014), *Sevgi ve Güzelliğin Şairi Melayê Cizîrî* (ji Xalid Cemîl Mihemed, bi tirkî; Hîvda).

Lêkolîn, tîpguhêzî û ferhengszazî: *Bawerî -dengê ji rêzeçiyayên Elegezê-* (romaneke Ahmedê Hepo, Dîwan, 2014), *Hesirên Xwîné* (berhevoka kurteçîrokên Ahmede Hepo, Peywend, 2019), *Karîbarên Gelê Kurd* (berhevoka çanda folklorîk a Ahmede Hepo, Peywend, 2021), *Çima* (romana Egîtê Çerkez, Peywend, 2021), *Were Quling -bîranîn û çend şahidiyên dewranekê-* (bîranînên Tamara Refo & Kubara Refo, Peywend, 2021), *Kurdên Sovêta Berê* (berhevoka biyografiyan a Eskerê Boyîk, Peywend), *Dîwana Melayê Cizîrî* (tîpguhêziya latînî, Hîvda).

Umîd Demîrhan li ser medyaya civakî:

http://kurdishstudies.pl/?ku_umid-demirhan,32

<http://independent.academia.edu/UmidDemirhan>

<https://www.facebook.com/#!/umiddemirhan>

<https://twitter.com/UmidDemirhan>

Pêwendî: umiddemirhan@gmail.com

3. "Xewnên bêsinor": Tomarkirina xewneke nîvcomayî

Xewnên bêsinor

Roja Newrozê, 2015, 21:30-11:30

Ez li ber dezgehekê me. Heval çûne betlaneyekê an jî her yek li aliyekê çûye. Merivekî navsale di derî de kete hundir. Kincine reşine şivîşivîyî û kurtikekî spî yî lê ne. Silav da û pirsra hevalan ji min kir. Ew heval nayên bîra min, lê ez wn nas dikim. Min jê re got: Çûne betlaneyê yan jî çûne ser karê xwe; ez tenê li vir mame. Got: Cixareya te heye. Min got belê û wî çend heb cixare hildan. Wekî ku li benda îkramekê an jî pêşniyarkirina min bisekine got ku ew diçe û silava wî ji hevalan re bibêjim. Digot bibêje ku Dengbêj Şakiro hat û silava wî ji we re hebû. Hûn nedîtin û çû. Min got ma ez jî et nas nakim çima, ka kesekî ku te nas neke heye? Ka ji kerema xwe re, rûne û ez ê ji te re çayeke teze bidim ser êgir. Heta ku çay bikele tu jî ji me re stranekê diduyan bibêje. Kenek li ber lêvan ket û taxima diranên wî xuya dibû. Diranên pêşiyê çêkirî û yên paşîn eslî bûn. Gava dikeniya gelekî aşkera xuya dibûn ku diran çêkirî ne û pidiyên diranên çêkirî xwe xuya nedikirin. Li pêşiya maleke kurdewer dest bi stranekê kir. Qala bajar û deverinan kir û got ji gundê Kevirê Şamiyan. Merivekî.....

4. "Robîn Kurd": destpêka romaneke nekemilandî ya Omitê Mistefê

ROBÎN KURD

I. Tu zalîm î dinya, ez ê çomaxê te bişkînim!

- "Hey lo lo, siyaset û stratejî gişk li ser zimên ava dibin!" ji xwe re got û dest bi xwendina forma serlêdanê kir; lê çavê wî li tomareke formên pejirandî ket ku hemû bi daktîloyê hatibûn nivîsandin. Dîsa ji xwe re got:

- "Tenê zimanê fermî dikare hebûna xwe ferz bike!" û bi dêrî ve derket.

Li ser kolana ku Rêveberîya Kar û Barên Pasaportan lê bû çend dukanên biçûk hebûn; li ser camekan û tabelayên wan giştan reklamake hevpar hebû ku digot: "Form bi daktîloyê tên dagirtin". Edetî nasan ew jî kete dukanekê û forma xwe da amadekirin, heqdesteke erzan a vê xebata hêsa da û derket. Ev cara yekem bû ku ji bo nivîsandinê pere xerc dikir û zora wî diçû ku perwerdehiya wî ya seretayî bi kêrî pênc qurîşan nehatiye. Êdî tê gihîştibû ku formata karên fermî hinekî cuda ye; her wiha pê hesiyabû ku dezgehên ji bo kar û barên fermî dergehên rizqî li gelek kesan vedikin....

5. "Şahname"ya kurdî: hewldaneke wergerandina Şahnameya osmanî ya sedsala 15an

Şahnameya osmanî ya sedsala 15an

Amadekar: Dr. Mustafa Kugu, Zanîngeha Çanakkaleyê

Wergêr: Omitê Mistefê

Li wir mirovekî aqilmend hebû ku digot: Mirovên bêferaset nekişînin pêş û ji tişteki wan bawer nekin. Ji dijminê xwe yê kevn hêviya hevaltîyê nekin.

Sipasiyên bêdawî, pa û pesnên bêjimar û bêpayan bila li wî şahê şahan re bin, û dîsa selewatên bêjimar li ser pêxember bin. Yên ku nûçeyan vediguhêzin, berheman dinivîsin û dîrokê vedibêjin gotiye: Key Xusro hat û kete nava hêwana Efrasiyabî, text û keywanên wî hilweşandin û pêpest kirin. Ew şehriyarê ku li ser textê zêrîn rûnişt, meriv şandin her derê ku li Efrasiyabî bigerin, ew gelekî li wî geriyan; lê wan li tu derekê şopek nedît. Şah li qesra gerdenkêşan derbarê serpehatiya fermanarê giştî yê artêşa Tûranê de ji Kerseyûz û Cehn pirsî: "Ew çû ku derê? Da ku ez ji gotina we bizanibim bê ka cihê wî li ku ye? Ew ji vê derê reviya, lê niha li kê derê disekine?" Wan çî gotibe, Xusroyî guhdariya wan kir; lê nekarî li derekê şopeke Efrasiyabî bibîne. Wî ji îraniyan re got: "Şehriyarê Piroz ê ku ji ber dijmin ji ser textê xwe ketiye, nav û nîşanên wî li cîhanê kêmbê, û jiyana wî bi mirinê re dibe yek." Dûv re wî li artêşa xwe nihêrî, li mubedên navdar ên hişmend û dinyadîtî nihêrî û ji wan re got: "Bila dil û canên we bi dad û dîn ve aramiyê bibînin. Min deriyê qesra vî Tirkê bêbext radestî we kiriyê. Hûn çî dikin bikin, lê bila di vê gerestêrka payebilind de tav jî li qesra Efrasiyabî nexê. Wekî dîn, ez naxwazim dengên jinên wan ên rûveşartî ji pişt perdeyan bigihêje derve" Wî her wiha nobedarek şand ba hatiyan ku bila pê li cihên ziwa bikin, heta ji xizmên wî re bibêjin ku, li gorî ayîna padîşahan, şehriyar kesekî naêşîne. Gava ku wan ramana wî ya derbarê mijarê de dît, ji giregirekan her yekî navdar dest bi axaftin û galegalê kir. "KeyXusro mîna ku mêvanek were mala kalikê xwe li vir e. Ew xwîna bav û kalên xwe nayê bîra wî û wan serê wî ji nişkê ve bi zalimî jê kir. Bi heman rengî, wan diya wî ji jora textê wê xist xwarê û di porîşka wê de girtin û ji perdeyê avêtin erdê. Şivanekî ew xwedî kir, li çiyayan û li ber pêz şîr da wî, ev şehriyarê bêzîrar e. Çima mîna pilingan bi lepekî li ser xanmanê qiyametê ranake? Çima êgirbernade kevir û banê wî û naşewitîne?" Ji ber ku ev axaftina bahadirên îranî serdanpê bi ber guhên Key Xosroyî ketin tavilê kesek şand. Gazî hişmendên temenmezî kir û ji kesên amadebûyî re derbarê mijarê de gelek destan xwendin.

6. "Lehengên Rojê": hewldaneke wergerandina romaneke farsî ya Haşim Ferhadî

**“Lehengên Rojê” (“Qehremanan”)
Li gorî serpehatiyên rastîn
-Jiyana Serdar Eywas Xanê Celalî-
Haşim Ferhadî
Ji farsî: Umîd Demîrhan**

Diyarî ji bo dê û bavên min ên ku nimûneyên mezinahî û pakîyê ne!

Çend rûpel ji Ismaîl Husênpûr

Çend sal berî niha, keserekê berê me dabû bajarokê rindik ê Seraniyê; bi hêviya ku em li wê derê heval û hogiran dîsan bibînin û beşdarî daweteke me ya gelêrî bibin. Ew bajarokê dîroksaz û mirovperwer. Ew bajarokê hêşîn, ter û ciwan; warê mirovine bijarte, zehmetkêş û devbiken. Bajarokê bi lûtkeyên heybetdar xemilandî. Ew lûtkeyên bala yê ku çendî çend sal in li der û dora Seraniyê mil dane hev û bi dilovaniya dayikekê gelê Seraniyê ji karesatên bêjimar parastine.

Seranî bi “Kedxuda Yûsif” navdartir e.

7. “Evîna min”: sererastkirin û nirxandina helbesteke hevalekî

EVÎNA MÎN

Ey xezala min a pezkovîyê
Evîna min a bêbext
Dema tu çûyî
Ronîyên min zivirîn tarîyê
Roj tu carî neçû ava ji bo min

Dengê te dilê min dilerizand
Dema tu çûyî
Şevên min man bêdeng
Tarîya şevê hemû stêrkên min veşart

Tu di nav xewn û xeyalê min de bûyî
Dema tu çûyî
Xewnên min man bêxwedî
Ji ber ku tu çûyî, êdî tu tuneyî

Ev helbest ji bo evînamina şehidketî hatîye nivîsandin slav û rêz

nirxandina min

1. sernavê helbestê ne balkêş e
2. bêbextî xisletekî ne baş e, divê meriv yara xwe bi vî xisletî suçdar neke.
3. divê hinekî din jî bixemilînin, hunerên wesfîkirinê bi kar bînin.
4. Ji bo destpêkê serkeftî ye, lê hinek wateyên kûr bîafirîne.
5. Ji bo hunera helbestê divê em hinekî biaxivin.
silav û rêz

6. Meqamatê Derwêşê Dawîn Om Keleşkî: destpêka berhemeke bi şêwazê “Meqamat”a Eliyê Herîriyî

Meqama Siwaran

I.

Serpêhatiya min a vê salê ew e ku rojekê li ber kaniyekê rastî keçekê hatim. Di destpêkê de min avek ji jinên li ser kaniyê xwest û keçekê xama bi destekî tenê av dirêjî min kir. Min fêm kur ku ev keçekê hêja ye, lê dilê wê ji biyaniyan bitirs e. Lewre min xwest ku bi riya henekan aqilê wê biceribînim û dema ku min tasa avê ji dêst girt min di ber xwe de got: "Keça teberukan, hate min bi pencirûkan." Keçê demildest bersiva min da: "Şepalê şêran, nekeve ber gunehê keç û bûkan." Min got: "Lê lê keçê dev ji pencirûkan berde." Wê got: "Berdan karê mêran e, ji me re hîç ne derd e." Gotebêja me wiha berdewam kir:

-Pitê eyb e şerm e nede çêran, ne layiq e seba jinan.

-Tu tî yî û dinya jî germ e, were ser xeysetê mêran.

-Tu yê bav û birayên xwe bi me bihesîn!

-Malmîrato ma tu dê neslê mêran bixesîn?

-Serî bi jan e, bi êş e; binî jî ewqasî riswatî ye.

-Tu ava xwe bi usûl birêje, êdî çawa lê hatiye.

-Gava perde biqete, nizanim kî der hildipingire.

-Wisan e heqê perdeyê bide, li govendê bixingire.

-Nizanim dê çi bibêje malxweyê malê, dibe ku berê me bide revînê.

-Wisan e bi dêrî were malê, dibêjim neçe kadîne û rast were nivînê.

-Çima mîna mehînan pêşiyê hîrehîr dikî, paşê min didî ber refesan.

-Hespê xwe di erdê bavê xwe de bitewilîne, bila neqetîne werisan.

-Gava bêm xwestinê tu keça kê yî navê te çi ye?

-Mezin diçin xwestinê, ka bibêje tu kî kurê kê ye?

-Ji vê saetê şun de tu herî, ez ê hema bidim pey te.

-Ewqasî nezan nebe, bi destan nekevîm xwîna te.

-Wisan e ji me re çare çi ye?

-Ji mêran re ev pirs çi ye?

-Vê gavê bi xatirê te, heta roja nîşanî û dîtîne.

-Di xatiran de bimînî, heta sibeha derxistinê.

-Divê ez nav û nîşana malbavana te hîn bim, de bi rê keve, ez ê ji dûr ve te raçav kim.

-Gava te berê xwe da konê duwanzde sitûnî û çadira spî ya li kêlekê ez ê te çarçav kim.

-Mala bavê te mala mêvanan e, yan mala mêran e?

-Mêr mêran nas dikin û dizanin bê ka kî ye mêvan yan ne.

-Aqilê te çi ji min birî, ez mêrê mêvaniyê me yan yê şivaniyê me?

-Gefa min ji te bihurî, lê nizanim gelo ez ji bo kewaniyê yan hevîniyê me?

-Bi min her du xeyset jî li te dikin.

-Bi min her duyên te jî li te nakin.

-Ango ne dikarim bibim mêvan, ne dikarim bibim şivan?

-Heke camêr bî piştî hevnasîn û îskanek çayê namînî bi şevan.

-Ma hema wisan?

-Xên ji hevdîtînên dizan.

-Dawiya dizan kuştin e.

-Mêranî jî xwe-hiştin e.

-Destê min ji te naqete, nikarim herim.

-Dengê min ji guhê te neqete, ez ê li te vegerim.

-Keçê ez çûm, berêvarê xwezgînên te hene hay jê hebe.

-Çi ji min re, heke şandiyê xwezgînan tevî civatê nebe.

-Keçê bi qasî ava vê kaniyê berkeftî bî êdî dereng e.

-Bi qasî firehiya dilê xwe serkeftî bî nivîna jina hevîniyê kereng e.

-Bi şevê çinîn û berhevkirina kerengan ne karê aqilan e.

-Tivdîra xwe hê bi roj dayne, mêrê çê tev bîaqilan e.

-A niha diajom nava zomê, kom dikim aqilmendan.

-Bê mele neçe dîwanê, bê gustîl û mêwij neçe xwestinan.

-De êvarê ... (wê gilî di devê min de girt û got:)

-Sineta pêxember e berêvarê.

9. "Desbeste towe nakim": nîrxandina nîvcomayî ya helbesteke Cehferquliyê Zengilî

Desbeste towe nakim	Desbeste tobe nakim
<p>1. Dîsa daye serê min, hewayê te hûrwarê Şevroyê denalim, mîna ewrê biharê Xewerî te tunînî, xezan kete gulzarê Reqîwan deste deste, gul bizdandin ji darê Bulbula min bûye lal, je qewsê wifadarê</p>	<p>1. Dîsa daye serê min, hewayê te hûrwarê Şevroyê dinalim, mîna ewrê biharê Xebera te tuneye, payîz kete gulzarê Reqîban deste deste, gul bizdandin ji darê Bulbula min bûye lal, ji kevana wifadarê</p>
<p>2. Ta ku carî gula min, le hemer nimayan bû Xemê eşqê eser kir, le min zarê eyan bû Je hesreta rûya wê, xewê le min heram bû Rozgara min reş bû, zindegiyê min talan bû Xab û xur le min nema, je eşqê wifadarê</p>	<p>2. Ta ku carekê gula min, li hember xuya bû Xema eşqê eser kir, li min zarezarî eyan bû Ji hesreta rûyê wê, xew li min heram bû Rozgara min reş bû, jiyana min talan bû Xew û xwarin li min nema, ji eşqê wifadarê</p>
<p>3. Ew, we zincîr û kunde, ez le kunde girîftar Le bendê wê hêsîr im, rehm nakerî zincîrdar Ez mat û heyran mame, kejrêftar e rozgar Her teref nezer dekem, kesek tune, le min yar</p>	<p>3. Ew, bi zincîr û qurm, ez li qurmê darê girêdayî Li bendê wê hêsîr im, rehm nake zincîrdayî Ez mat û heyran mame, şaş-tevger e rozgar Li her terefî dinihêrim, kesek tune, li min yar</p>

<p>Bê kes û bê xemxar im, bi xêyr zi wefadarê</p> <p>4. Ez fexîr û zelîl û naumîd im, zar û zar Her çi iltimas dekem, ew je min deke ferar Iltimasê min va ye, belke le axir kar Muşkilê min asan ke, Xudawendê kirdgar Bê kes û bê penah im, bi xêyr zi wefadarê</p> <p>5. Dilê min çilkek xwîn e, xewerek je min tunine Je wê rûyê hicranê, taxetek le min tunine Hem 'elîl û ze'îf im, rexwetek le min tunine Nexaş û dîlfikar im, quwetek le min tunine Bêkes û bêqerar im, je destê wefadarê</p> <p>6. Le hekîm û tebîban vî derda tunine derman Le ser min hazir biken, dilwera şîrînziman Elacê vî derdê min, xêyr zi wê tunine imkan Je feraqa rûya wê helak im, dîde giryan Giriftar û bêmar im, sewa wê wefadarê</p> <p>7. Şevê li halê ru'ya, ez fikar im dil melûl Je hesreta rûya wê, xar û zar im dilmelûl Je gerdişê zemanê, bêqerar im dilmelûl Şevroyê çavlerê, intizar im dilmelûl Hêsîr û giriftar im, le des wê wefadarê</p> <p>8. Teksîra le min va ye, desbeste towe nakem Subhê sadiq mubeddel we şam û mesa nakem Şev tarî û rê dûr e, çav je wê cuda nakem Can û mal û pay endaze, meger ez feda nakem Bê kes û bê penah im, bi xêyr ez wefadarê</p> <p>9. Umîdê min je Xadê, va ye je rûyê ihsanî Carê le min nezer ke, muşkil bike asanî Le bîne me berpa ke, 'işreteke nihani 'İşreta dunyalixê, le eyyamê ciwanî 'İşret le min heram e, bi xêyr ez wefadarê</p> <p>10. Aşix im şevroyê, dekem dad û bêdade Gah xursend û gah xemîn, gah dekeme feryade Miradê Cehferqulî je heq bibî amade Reqîwan giriftar ke, hem zelîl û uftade Bê kes û giriftar im, je hicrê wefadarê.</p>	<p>Bê kes û bê xemxur im, bi xêyr ji wefadarê</p> <p>4. Ez feqîr û zelîl û bêumîd im, bi zarezar Her çi daxwaz dikim, ew ji min dike firar Daxwaza min va ye, belkê li axir kar Pîrsa min asan ke, Xudawendê kiryar Bê kes û bê penah im, bi xêyrî ji wefadarê</p> <p>5. Dilê min çilkek xwîn e, xeberek ji min tune Ji rûyê wê xeyidînê, taqetek li min tune Hem nexweş û ze'îf im, şîyanek li min tune Nexweş û dîlfikar im, quwetek li min tune Bêkes û bêqerar im, ji destê wefadarê</p> <p>6. Li ba hekîm û tebîban ji vî derdê re tune derman Li ser min hazir bikin, dilbera şîrînziman Dermanê vî derdê min, xêyr ji wê tune imkan Ji dûrketina rûyê wê helak im, çav giryan Giriftar û nexweş im, seba wê wefadarê</p> <p>7. Şevê li halê xewnê, ez bi fikar im dil melûl Ji hesreta rûyê wê, xar û zar im dilmelûl Ji gerîna zemanî, bêqerar im dilmelûl Şevroyê çav li rê, bendewar im dilmelûl Hêsîr û giriftar im, li dest wê wefadarê</p> <p>8. Kêmasiya min va ye, desbeste tobe nakim Sibeha zelal bi şev û êvarê naguherim Şev tarî û rê dûr e, çav ji wê cuda nakim Can û mal û pay endaze, meger ez feda nakim Bê kes û bê penah im, bi xêyrî ji wefadarê</p> <p>9. Umîda min ji Xwedê, va ye ji rûyê qenciyê Carekê li min nezer ke, asan bike diwariyê Li bîna me çêke, dostaniyeke nihaniyê Dostaniya karê dunyayê, li rojê ciwanîyê Dostanî li min heram e, bi xêyrî ji wefadarê</p> <p>10. Aşiq im şevroyê, dikim dad û bêdad e Geh dilşa û geh xemgîn, geh dikime feryad e Miradê Cehferqulî ji bo heq bibî amade Reqîban giriftar ke, hem zelîl û pejmûrde Bê kes û giriftar im, ji xeyidîna wefadarê.</p>
--	--

Hunerên wêjeyî:

1. Şev diwateya rojê ye, ev tezat e. Hewa bi ewrê biharê hatiye şibihandin ev teşbîh e. Di "hûrwarê" û "biharê" de tenê cînas heye. Di "deste deste"yê de cînasa dubare heye. Di "gulzarê" û "darê" de "cînas heye. Di navbera "gul" û gulzarê de cînasa kêr heye. Herwiha peyvên gul, gulzar, xezan, bizdandin hevbabet in, ev tenasub e. Bêdengiya bulbulê bi lalbûnê û birûyên yarê bi kevanê hatine şibihandin, ev teşbîh e.
2. Yar bi gulê hatiye şibihandin, ev teşbîh e. Di "bûn"ê de cînasa dubare û di "numayan" û "eyan"ê de tenê cînas heye. Herwiha peyvên "xab" û "xur" hevbabet in; ev tenasub. Di peyva işqê de cînasa dubare heye.
3. Peyvên giriftar" û "zincîrdar" diwate ne. Di navbera zincîr û zincîrdar cînasa kêr heye. Di "kunde"yê de cînasa dubare heye. Peyvên "giriftar û hêsîr"; "bêkes û bêxemxar" herwiha "mat û heyran" hevwate ne. Di navbera girifta û kejrêftar de cînas heye. Di navbera kesek û kes de cînasa kêr heye. Peyvên "zincîr, kunde, giriftar, hêsîr, bend û zincîrdar"; dîsa peyvên "mat, heyran, hejrêftar, teref, rozgar"; herwiha peyvên "zincîrdar, giriftar, hêsîr, zincîrdar, mat, heyran, kes, bêkes, xemxar, yar û wefadar" hevbabet in, ev tenasub e.

10. "Grewa Evînê": Destpêka xebateke wêjeyî ya nivcomayî

GREVA EVÎNÊ

Pêşgotin

Bazara evînê çiqasî kesad bûye û mafên evîndariyê çiqasî tên bînpêkirin. Herwiha evîndar çiqasî hindik bûne ku hema hema nayên dîtin; sermayedarên evînê çiqasî bêrehm bûne ku evîndaran dipirçiqînin. Li gorî hinekan ev sedsal sedsala evînê ye; hevramûsan, hevmezdan û hevşabûn gihiştîye lûtkeya xwe ya rajorîn; lê belê min derewiya vê navandinê îsbat kir. Bi rastî têkirina aliyê zayendî û çermî ne evîn e, dişibihe xwarin, vexwarin û valakirina li destşokekê. Tiştê ku îro jê re dibêjin evîn dişibihe Matrûşkayeke rûsî. Di hundirê pêlîstoka mezin de yeke jê biçûktir heye ku digihêje parçeyê herî biçûk. Îro bi teknolojiya nanoyê mirov dikare parçeyê herî biçûkê ku ji xalekê biçûktir e jî bi dest bixîne. Wisan e, ewên mezin ên ku çav dibînin gişt derew in, çors in û ji bo koran in. Ji bo zanyarekî ew parçeyê mezin ji bo nezanan e û pişporî di şîrovekirina parçeyê herî biçûk de ye.

Çima ev sernav, çima ev pêşgotin û armanc ji vê nivîsê çî ye?

Li gorî nasnameya xwe 16ê Nîsanê dikevî sala xwe ya 44an; lêbelê ez roja jidayikbûna min a rastî nîşan nade. Ji ber ku navê min di roja xwe de nehatiye tomarkirin, wekî bi milyonan kurdên hevçaxên min.

34 salên min di lêkolînên li ser Kurmancî û Quranê de derbas bûn. Di deh saletiya xwe de hînî elîfbêka erebî bûm, bi riya vê hînbûnê gihiştim piraniya klasîkên kurdî yê çapkirî, di zimanê erebî de gihiştim asteke pêşketî û xwendina min hê jî berdewam e; lê belê tiştê ku lê digeriyam min nedît û hê jî lê digirim.

Wisan e li çî digirim?

Ez li evînê digirim; lê nabînim. Dest diavêjim çî sexte ye. Wekî nivîskariya min a sexte, her tişt li ser kaxezê ye. Giraniya min bi qasî pênûsekê, sermayeya min bi qasî hibra wê û hêza min bi qasî hesinokê serê wê ye. Cureyê min li her derê û di destê her kesî de tê dîtin. Taybetiyeke min hebe jî marke û kalîte ye; lê dîsa jî pênûsek im, giraniya min a kêr an jî zêde standard e, diyar e.

Evîn li ku ye?

Ez jî nizamim li ku ye. Kesên ku heta niha rastî min hatin û qala evînê kir şûnwarek li min nîşan neda. Her çi qas min ji sofîtiya bavê xwe û "silûska neqşendî" hez nekiribe jî heta radeyekê bi min rast dihat. Silûsk ezmûna micêrkan e, anku îmtihana murîdên dilsoz e û bi qasî 40 rojî didome. Roja pêşîn xwarina murîd tenê 40 xurme ne û her roj yek kêr dibe, lê belê hatiye peyitandin ku ev cureyê ezmûnê dijmirovî ye, ji ber ku ronahiya çavan dibire. Lewre ez ê bi vê ayînê negihêjim tu menzilê, bi yoga û medîtasyonê ez ê qe negihêjim tu tiştî. Çare çî ye nizamim.

Di vê dawiyê de rêbazên hemdem hatin bîra min ku kedkar bi kar tînin. Bi rastî jî evîn karekî kedê ye û pîroz e. Di navbera şev û rojekê de nayê bidestxistin. Ji aliyekî din ve mafê sermayedar jî heye ku keda xwe ya bi salan biparêze. Lewre min evîn şibihande kedê, protesto û mafxwaziya aliyê evîndar şibihande grevê; herwiha parastina sermayeya evînê jî şibihande lokavtê.

Di greva evînê de me heta mirinê

Sermayedara evînê bi salan milkek daye hev ku hê jî zêde dike; ez kedkar jî bûme pisporê evînê, wesfên wê dizanim, lê lezeta wê nizamim. Wesf, tarîf û reçeteyên wê li cem Cizîrî û Xanî hene, li cem Feqî û Zengelî hene; lêbelê gişt wesf in, tarîf in û ne evîn bi xwe ne. Mîm û Hayên Cizîrî û Feqî, Mem û Zîna Xanî, Milwariya Zengelî gişt wesfan didin. Bi gotineke kurt û kurmançî hemû jî tarîfa xwarinekê didin aşpêjan û li holê xwarin nîn e, mixabin di vê serdema teknolojîyê de wêne jî nîn e.

Bi texmîna min Cizîrî, Xanî, Feqî û Zengelî wesfan didin aşpêjên wekî xwe û dibêjin "de bisojin ku xwarin amade be".

Va ye ez jî amade me ku heta mirinê kêlî bi kêlî bikelim, bisojim û di dawiyê de bibihujim ku bi armanca xwe bigihêjim. Lewre heta mirinê di grevê de me.

Bi xatirê te cîhan, ez ê li rawestgeha dawîn peya bim û nêzîkî armanca xwe bim.

DESTPÊK

Sererastkirineke pêwîst

Divê bê zanîn ku evîna kevnare ya Cizîrî û Feqiyê Teyran bi wê paqijîya xwe ya nivîskî gihiştîye roja îroyîn. Bi gotineke din zimanê nivîskî rastiya wêjeyê wekî belgeyê giranbiha veşartîye û nehiştîye ku sextekar û qelpezan pê bilîzin; lêbelê stranê evîn neparastiye. Heke dixwazin vê rastiya bibînin strana Genç Xelîl ji devê Şehrîbana Kurdî jî bibihîzin, ji devê stranbêj an jî dengbêjekî mêr jî bibihîzin. Hûn ê baş bibînin ku stranbêj û dengbêjên mêr fantazyên xwe avêtine nava stranê û zelaliya xîreta jineke kurd şêlî kirine.

Her çi qas hejmara wan hindik be jî, helbestên jinan ên evîndariyê bixwînin û bidine ber wan helbestên mêran ên qaşo evîndariyê ku erd û esman tijî kirine. Hûn dê baş bibînin ku evîndariya jinan rastir û nêziktirî dilan e; herwiha evîndariya mêran jî nêzîkî destdirêjî û devçepeliyê ye.

Di wêjeya jinan a evîndariyê de bêrîkirin, hezkirin, kêfxweşiya hevdîtîne û jana dûrketîne heye; di wêjeya mêran de hevdîtîne, hembêzkirin, hevşabûn û tunebûna termekî germ heye.

Îcar çî?

Mêrsalariya kurdî wateya evînê vajî kiriye û naverokeke faş tijî kiriyê; wisan e divê ev rastî bê çespendin ku evîn ne fantazyêke mêrane ye ne jî şermeke jinane ye.

Wateya "evîn"ê....

11. Romana "Bazîd"ê: hewldana wergerandina romaneke rûsî ya Valentîn Pîkûlî

Ji nivîskarî bo xwendevanî

Ev yekem romana min a dîrokî ye.

Bêguman peyva "yekem" nayê wateya "çêtirîn"ê; lê ji bo min, ji bo nivîskarî, ew ê hertim ji yên din ên piştê nivîsandî hêjatir bimîne.

Welatê me -berî bîst salan- di havîna sala 1942an de ji bo cara yekem raz û nehênîyên parastina lehengî ya Keleha Brestê eşkere kiribûn. Min bêyî hemdê xwe dest avêtibû kevirên germ ên Brestê û kelecaneke mezin bi min girtibû... Erê! Hate bîra min ku tiştêkî wiha berê jî qewimîbû. Bapîrên me kevneşopiyên çêtirîn ên artêşa ortodoks a rûsî ji neviyên xwe re wesiyet kiribûn.

Ji ber vê yekê romana "Bazîd"ê ji daxwaza "girêdana pêşerojê bi roja îroyîn ve" derkete holê. Dibe ku dîrok ji bo vê yekê heye; da ku em -xwendevan- bav û kalên xwe ji bîr nekin.

Ev roman bûyerên rastîn radixe ber çavan, lê navên hinek kesayetan bi yên xeyalî re hatine guhastin.

Beşa yekem: Çend siwar

Ez di fêmkirina mirovan de ne baş im, ji ber ku ez pir ji wan hez dikim; lê belê divê ez li xwe mikur bêm û bibêjim ku tu kesî bi qasî Andrey Karabanovî bala min nekêşaye û ez li pey xwe kaş nekirim. Divê min ji navenda St. Petersburgê heta Bazîdê bida ser şopa wî; wisan xuya dikir ku Andrey zarokêkî şûm û jixwerazî bû.

Ew êdî ne di nava me de ye û ez her tiştê wî dibexşînim ...

Serbazê alakêş F. P. von Klugenu

Yawer Karabanov

1

Serbaz ji tayê dilerizî. Di demeke şaş de, ango di xizmetê de, li çeperê diricifî. Her çiqasî wî di seferberiya Şerê Xîvayê yê dijwar de nîşana "Xaça Keşîş Corcî ya ji bo mêrxasiyê" jî wergirtibû, lê dîsa jî ji ber tayê dilerizî.

Ew bûyer çar sal berê bû.

- Bi rastî jî çar? ...

Deveyên birçihîştî li piştê dîwêr diorîyan. Serbaz li ser textebendekî velezîyabû, şûrê wî yê kevn daqûlî ser rûkalê erdê bûbû. Kêzikên îranî yên dekbaz ji arîgê xênî diketin xwarê.

-Xuya dike ku çar sal hene, -fermandarî bi duristî pejirand û potikê xwe yê ku bi çîkên êgir şewitîbû ji ser xwe kişand.

Li vir dîsa êşa tayê bi serbazî girt. Pêşiyê ew pengizî aliyekî û li dîwêr asê bû. Paşê mîna ku bi cizbeyekê ketibe, zikê xwe quloz kir û wekî pireyeke kevn a kevankî li ser katara stû û panîyên xwe sekinî.

Û êşê dest pê kir.

-Dema ku-ku-ku,- ji ber êşê diranên xwe çirikandin, -difire mîna ku-ku-ku ... Her tişt difire û difire...

Leşkerekî pîremêr kete hundir, bi baldarî li ber piyên xwe nihêrî û demeke dirêj bi kevnasapokên xwe yên perçifî tiştêk li erdê pêpest kir.

-Ferman fermana we ye!- wî leşkerî bi teralî got: -yekîneya kazakên Tiflîsê: faytona mîrxanimê dikişîne cihekî...- Piştî ku niv piyale meya ji dara hênê çêkirî hilçînî, serbaz ji dergehê darîn derket. Du deveyên qirêj û jarik li kêleka rê di kapên xwe de mexel hatibûn: ferman hatibû dayîn ku ew li wir bîn xwedîkirin, da ku hesp fêrî kirêtiya xwezayê bibin û ji karwanên îraniyan netirsin.

Li nêzikî derwazeyî kazakên siwarî kom bûbûn, baranekê xwaromaro direşand û faytoneke bi kulavan pêçayî şil dikir.

-Tu diçî ku derê, xa-xa-xanimê? Ji faytonê jineke rindik û westiyayî bi şefqeta dayikekê bêhna germahiyeke jinane li nava serbazan belav kir; vê jina ciwan a ku pelûşeke hêşîn li xwe kiribû, bi şaşwazî li derdorê mêze dikir.

-Ez bilez im ezbenî, -wê got- jimareya nexweşxaneyê min yazdeh e... şaxa Rewanê ya general Ter-Gûkasov ... Navê cihê ku divê ez biçimê Ba-zîd e, wisan difikirim ku tiştekî wiha ye... Fermandarê Îdirê serheng Xvaçînskî hevserê min e... -Hevpişeya wan destekî xwe rakir û bi lepikê rengzîvîn kulav nîşanî wan da:- Gelî kazakan, heke hûn kulêv bilind bikin, xaça sor dê xuya bibe!

-Xvaçînskî? -serbazî bi devekî şermoke mizemiz kir- Hurmeta min jê re heye, ez wî ji Semerqend û Xîvayê, ji Antîpovê nas dikim... Derwazeyî vekin! - got serbazî û ferman da ku deriyê faytonê jî bê girtin.-

Tekerekan li ser kevirên şil kire çirkeçirk û fayton ji şûna xwe kişiya.

Kazakan hespên westiyayî dane ber qemçikan û derxistin derve. Singoyên wan bervejer tifing avêtin piştên xwe û hilperikîn ser zînen hespan.

Û serbaz vegeriya qerewilka xwe û hê jî dinehwirand.

-Mîrxanim, a Xivaçînskî ye... Hurmeta min jê re heye... -wî hêdîka got û nefsa xwe ragirt.-

12. "Şiroveya Memozîne": hewldaneke rojanekirin û şirovekirina "Mem û Zîn" a Ehmedê Xaniyî

Heke demokrasî tiştekî pir xweş be, divê bi kurdî û ji bo kurdan be!

-Di çarçoveya bîr û baweriyên serdema xwe de şiroveyeke zanistî ya nûjen ji bo "Mem û Zîn" a Ehmed Xaniyî-

Pêşek

Bi texmîna min, beşeke rewşenbîriya kurd *"Mem û Zîn" a Ehmed Xaniyî* şaş şîrove dike; ji peyamên wî yên kûr *"mafê zinaya bêsinor"*, *"çavsoyî hevşabûnê"* û *"wêrekiya li hemberî serwerên kurdan"* fêhm kiriye. Bêguman pêwistî bi sererastkirina vê şaşiyê heye; lê ev sererastkirin ne karê nivîsekê û diduyan e, ne karê pirtûkekê û ansîklopediyekê ye, ne jî karê rêxistinekê û çend saziyan e. Ev karê pergal û sazûmana kurdî ya giştî ye ku divê ji heft saliyên heta heftê saliyên her kes û sazî tê de cih bigirin. Dibe ku hinek kes bibêjin *"madem pergal û sazûmanekê kurdî ya yekgirtî tune ye; wisan e, bila ev pêşniyar bimîne wê roja ku derfet çêdibin"*. Bi rastî heke Ehmedê Xaniyî jî wiha bifikirîya, dê hizrên xwe veşartana û projeya xwe ji nifşa paşerojê re bihişt; lê wî wisan nekir, bi meşa kûsiyekî teral rev û tevgerê bi kêvrîşkê re da destpêkirin. Em ê di rêzegotarekê de hewl bidin ku beşeke *"Dîbace"* ya *"Mem û Zîn"*ê şîrove bikin; dibe ku sernav cuda bin û tu têkiliyeke wan sernavan bi manîfestoya helbestvanê gewre re tunebe, lê di dawiyê de şopînerên hêja dê bigihêjin çend mebestên *"Mem û Zîn"*ê, ew dê bi xwe jî hinek şaşiyên xwe û kesên din sererast bikin.

Destpêk

Beriya ku Ehmedê Xaniyî qala *"sedema nivîsîna pirtûkê bi zarê kurdî"* bike, tam 5 (pênc) gav avêtine; ango piştî pênc astan dest bi armanca nivîsandina berhema xwe ya kurdî kiriye û çarçoveyê giştî ya dîwanî daye pêşberî xwendevanên xwe. *"Hostayê qelemê"* û xwediyê *"pênûsa zêrîn"* dikaribû wê çîroka navdar wekî ku bihîstiyê bi pexşankî binivîsanda; lê wî wisan nekir, zimanekî dîwanî yê giran hîlbijart, çîroka xaskurmancî ya rewan veguhaste zimanekî desthilatdariyê yî têkel, pexşana çîrokî bi zimanê helbesta dem û dewrana xwe hûnand û zimanê kurdî derxiste asta zimanên wêjeyî yên ku sê çandên îslamî yên

serdema wî bi kar dianîn: erebî, farsî û osmanî. Wê serdemê her helbestvanê hosta li ser kêşa erûzê ya erebî berhemên xwe dihûnandin û wî jî wisan kir; her kesî bi pesna Xwedê û Pêxemberê Îslamê -silav lê bin-, li gel pêşkêşeke tijî gazin û duayan dest bi axaftinê dikir û wî jî wisan kir. Wisan e, berî ravekirina mesnewiya bi navê *"Mem û Zîn"*ê divê mirov ji heyama me ya niha veqete; bi makîneyeke nîgaşî biçe sedsala 16an, li gorî bûyer û çemka (feraseta) wê çaxê dest bi vereşandina şîfreya *"Da Vinci"*ya kurdan bike.

1. Li ser navê şahkara wêjeya kurdî çend gotin

Her çiqas mesnewiya *"Mem û Zîn"*ê ji serdema nivîskarî bi xwe û pê ve bi vî navî were naskirin jî, di kevneşopîya destxetî ya Bazîdê de navê wê *"Dîwan'ul-Edeb"* e. Wisan e, li gorî barkêşên wêjeya Bazîdê yên wê serdemê: ev berhem ne tenê mesnewiyeye çîrokî bûye, ne tenê helbesteke dirêj a *"eşq û meşq"*ê bûye, ne jî tenê destaneke helbestî bûye; li gorî wan, ev berhem namzedeke *"dîwana rêveberiya wêjeyê"* bûye ku her ayîn û baweriyê karibûye nûnerên xwe tê de bibînin, alaveke pêşbaziyê ya destnivîskarên Bazîdê bûye ku wan berhema helbestvanê xwe ji ser hemû şahkarên din ên kurdî û biyanî re girtiye. Bi vî navê erebî wan xwestiye ku bibêjin *"ev pirtûk ji aliyê alimekî misilmanan ve hatiye nivîsandin, namzedê mîraniya edebiyatê ye, dikare dîwana umeta misilman berhev bike û bi rê ve bibe, di çarçoveya şaristaniya misilmanan de dikare bi zimanê kurdî jî dîwanê bigerîne, va ye qad û karwan, va ye pêşniyara bendeyê rehmanî li hemberî tarîbana ramanên şeytanî"*. Her çawa hebe, li hinekan jî xweş hatiye ku navê wê bişibihînin dîwanên farsî yên navdar, loma bi mafdariyeye ku wêjeya kurdî ne kêmi şahkarên farsî ye, dibêjinê *"Memozîn"*. Ji aliyê zanistî ve heke xebatên pêştir navê kevneşopî yê destnivîskarên Bazîdê bipeyitînin û biçespînin, divê navê wê yê resen *"Dîwan'ul-Edeb"* be û tu şermeke wê jî tuneye; ji ber ku gelek berhemên rojavayî bi navên xwe yên latînî navdar bûne û wisan jî amaje bi wan tê kirin, her wiha di wêjeya tirkî û farsî de jî gelek nimûneyên wê hene.

2. Li ser navê afirînerê *"Mem û Zîn"*ê çend gotin

Carinan di çapemeniya kurdî û civaka nûjen a Bazîdê de rastî hinek navan tîm ku axêver dixwazin navê afirînerê *"Mem û Zîn"*ê Ehmedê Xaniyî li gorî kêf an jî bihîstinên xwe yên kevneşopî vebêjin; mebestên wan ên rastîn nayên zanîn, lê dibe ku hinek sedemên wiha li paşperdeya wê navandinê hebin: Kesên ku dibêjin *"Ehmedê Xanê"*, tu dibêjî qey vî helbestvanê kurd dişibihînin dengbêj Resoyê Gopala û dixwazin gundê bav û kalên wî yên bi navê *"Xanê"* bidin ser navê wî, bi ravekeke navdêrî nîşan bidin ku xelqê wê derê ye. Diyar e ku ev navandineke gelêrî ye; kesên ku nikarin derkevîne pêgeha zanayekî xwenda, wî dişibihînin dengbêjekî an jî kesayeteke civakî ya gerok, bêrêziyê li meqama wî dikin, wî tînin asta xwe, dikine mêvanê kolika xwe ya jihevdeketî û hevalê derbederîya xwe. Îcar hin kes li Bazîdê û doraliya wê dibêjin *"Xanî Baba"*, teqlîda tirkên osmanî û komarî dikin; wekî ku tirkên laîk *"baba"*yekê didine ser navên derwêşên xwe yên navdar û pêwendîya wan bi *"babayên mafyayî"* ve girêdidin, tu dibêjî qey kurd jî xwe bêxwedî dihesibînin, xwe dispêrin *"zatê Xwedê"* yî ku *"bavtî"*ya wî dişibihe rola derwêşên tirkan ên ku civaka wan qedr didinê û wî wekî *"bavê menewî"* (dermansazê derûnî) dipejirînin. Nayê zanîn bê ka ev navandin li cem bazîdiyan çawa peyda bûye, lê divê bê gotin ku di çanda tirkan de (û carinan li ba kurdan jî) wateyê *"baba"*tiyê hebû; derwêşên wekî *"Baba Ishaq"* li dijî siltanên sitemkar derdiketin û desthilatdariya fermî nedipejirandin, piştî dema ku civaka oldar ber bi civakeke laîk ve hate guhastin pêşengên mafyayî yên derqanûnî ev rol wergirtin, li dijî sitemkariya karmendên dewletê yan jî hêzدارan bi darê zora xwe çareserî dîtin ku *"Kurd Idrîs"* yek ji wan bû, di nava gel de wekî *"baba"* hatiye navandin û wî bi xwe jî di çapemeniyê de sipasiya Xwedê kiriye ku li kêleka bavtiya dewletê de bavtiya wî jî hatiye rojevê. Li nava civaka gundewar a Bazîdê û temenmezinan navê wî hertim *"Ehmed Efendiyê Xanî"* û *"Hezretî Xanî"* ye û diyar e ku ev her du navandin ji serdema wî bi kevneşopîyeye devkî ghiştine roja îroyîn; îcar navên karmendên fermî yên sivil bi

"efendî"yekê dihate vegotin, "beg" û "axa" payeyên pergala hozdarî bûn, "mîr", "xan" û "paşa" jî pîranî payeyên leşkerî û desthilatdarên mezin bûn. Heçî ku navê "Hezretî Xanî" ye, navandineke resen a devera Bazîdê ye ku bi meqama wî ya rûhanî re digunce.

13. "Tevgera Nivîskarên Pirdeng": destpêka xebateke wêjeyî ya nîvcomayî

Tevgera Nivîskarên Pirdeng

Mor

Heta niha te peyva "hezkirin", "evîn" û "evîndarî"yê ji devê min nebihîstiye ne wisan? Rast e, min negotiye û heke wiha here, ez ê nebêjim jî. Ji ber ku ez bi çavê terazûyekê li "hezkirin", "evîn" û "evîndarî"yê dinihêrim. Heke min misqalek danî tayekî terazûyê û te tiştêk danenî, tayê min ê giran were û ez ê hing li erdê kevîm; dizanim, her wisan ji bo te jî pêwîst e û bergindekê dixwazî. Berî her tiştî, ka were em hev nas bikin; piştî terazûyêkê daynin ber xwe, misqalên xwe bi jimar daynin tayên wê û bi hevsegekê bimeşin.

Ez ê pêşiya pêşîn behsa xwe bikim û piştî vegerim bi çavdêriyên xwe behsa te bikim; hêvîdar im ku tu jî wisan durîst behsa xwe û min bikî ku em bi tevahî bigihêjin encamekê.

Kî me ez? Bi dilnizmî dibêjim ku şivanê kurê şivanekî me; di malzaroka jineke biyanî de hatime meyndin (ango havênê min ji bavekî sakî û dêyeke keçelî ye), li guhê gundekî bi qîr û zarînekê hatime ser rûyê cîhanê, tenê bi şîrê diya xwe mezin bûme û beşdarî jiyana malbatê bûme. Piştî xwendinên min ên bêdawî dest pê kiriye ku min ji gundê min derxin û nehêlin ez careke din vegerimê.

Di zaroktiya min de sê dizên sereke li gundê min bicihkirî bûn; avahiyên du dizan sabit û neguherbar bûn û xaniyê yekî hertim diguherî. Avahiyê melayê mizgeftê û mamosteyê gund hertim li şûnên xwe bûn, hurmeteke mecbûrî mafê wan ê parastî bû; lê xaniyê keyayê (muxtari) gund her carê ji taxekê derbasî yeke din dibû. Te fêhm kir, ne wisan? Li gundê me mizgeft û dibistan û mora keyatiyê sê dizên sereke bûn. Keyayê ku mora fermî di berîkê de, girîngiyeke dîname dida pêwendiyên bi bajêr re û di bin saw-sehmeke hovane de qala hêza jopê qereqolan dikir. Gava keyayî mafê bikaranîna morê bi dest dixist, xwediyê morê du alîkarên nenas dikirin hevalê wî ku yek mela bû û yê din mamoste bû. Melayê mizgeftê bi şîretên xwe gundî sernerm dikirin û mamosteyî zarokên wan ên jîr û yax dişandin rêya hatenehatê; bi vî awayî her duyan zarokên jîr di çemê perwerdehiyê de bi ro de berdidan, zarokên yax û eware (nejêhatî) jî dişandin paletiya bajarên dûr.

Mor dihate wateya zorî û zordariyê; her çiqas qewareya wê bi qasî pereyekî hûr ê hesinîn bû jî, hêza li pişt wê xurt bû: dem û dezgehên fermî, artêş û karmend, çek û posat, şûr û qelem, nan û xwê li pişt wê bûn. Lewre keyayê ku ev mor werdigirt, divê xwediyê morê razî bikira ku lîsteya rizamendiyê dirêj bû; lê bi kurtasî divê gundiyên nexwendî bi alîkariya melayê mizgeftê sernerm bikirana ku li dijî xwediyê morê derneketana, her wiha bi rênasiya mamosteyê dibistanê jî zarokên gundiyan ên jîr ber bi xwendingehên bilind bişandana. Her çiqas min carekê hewl dabû ku li gund bimînim, çend tiştên sereke ji melayê gund hîn bibim û wekî her gundiye asayî bijîm jî, bi dîtin û naskirina alfabeyan re hewldana min beytu çûbû. Di dawiyê de alfabeyan ez ji jiyana devkî û kevneşopî veqetandim û ber bi xwediyên alfabeyan ajotim.

Gelo derfeta gundiyan hebû ku nehêlin ew mor têkeve gund an na? Bêguman tunebû; jixwe carekê ev raman ceribandibûn, di Şoreşa Agiriyê de sê salan nehiştibûn ku mora romiyên têkeve devera wan a qedexekirî, ji bo wê yekê têkoşîneke bêhevta dabûn, lê şoreşa wan serê xwe negirtibû, hêviyên wan têk çûbûn, xeyalên wan şkestibûn. Şoreş

bi mirî, birîndar, dîl û saxên peregende qediyabû; lewre kesî xwe ranedigirt ku careke din li dijî wê mora xwînxur û mêrkuj raweste, xwe û hevalên xwe biavêje nava wê dojhê.

Heta wê roja ku navê min li defterekê hate tomarkirin ez azad bûm; mîna bazekî bêtirs li esmanê xeyalên xwe difiriyam, wekî şêrekî serwer di nava daristanên çîrokan de digeriyam, fenanî masiyekî bêwestan di nava deryayeke bêserûber a peyvan de hînî zimanê bav û kalên xwe dibûm. Lêbelê moran ez dizîm; piştî tomarkirina nav û paşnavêkî ji bo min, keyayê gund şabaşek qezenc kir û ez pîroz kirim. Melayê gund jî dua li min kir, destê xwe li serê min da û "aferîn"ek bexişande min. Heçî ku mamosteyê gund e, ew jî gelekî kêfxweş bû; rûyê wî kenîya, şîret li min kir ku asta xwendina xwe her bilind bikim, heta ku nekevîm zanîngeheke paytextî û negihêjim bawernameyekê ranewestim.

Ez dibêjim "moran" ez dizîm; lê di rastiyê de morek tenê hebû, her çiqas nivîsên li ser neqîşandî cihêreng bûn jî hêmaya wê yek bû: heyv û stêrkek li ser hebû. Piştî dema ku ez mezin bûm, min ev heyv û stêrk dîsa dîtibûn; heyv û stêrka romayiyên berê bûbû nîşaneyê neviçirkên osmaniyên teze ku dabûn ser şopa neviçirkên romayiyên hevçerx. Ne wê hêmayê em kurd temsîl dikirin ne jî ew nivîsên li ser bi zimanê min bûn; pejirandina wan hêma û nivîsan rîya hatenehatê dida pêşîya merivan û nepejirandin jî ha îro ha sibê mirin bû.

14. "Tevgera gelê kurd a ji bo çarenivîsa neteweyî û helwesta Rûsyayê": hewldana wergerandina tezeke bi rûsî

Ji sedsala 19an heta destpêka sedsala 20an Tevgera gelê kurd a ji bo çarenivîsa neteweyî û helwesta Rûsyayê (YSSR)

Mijara tezê û kurteya pêşkêşkirî ji bo Komîsyona Bilind a Tesdîqê ya Federasyona Rûsyayê 07.00.03,

Namzetê Zanistên Dîrokî:

Mustafa Aram Alî

DESTPÊK

Beşa yekem:

TEVGERA KURDAN Û SIYASETA RÛSYAYÊ (SEDSALA 19AN)

1.1 Mîrnişîniyên kurdan (nivê pêşîn ê sedsala 19an)

1.2. Siyaseta Rûsyayê ya li hemberî Pirsgirêka Kurdî, Transkafkasya û Asya Biçûk (nivê pêşîn ê sedsala 19an)

1.3. Encamên şerê Rûsya û Tirkîyê li ser Kurdîstanê

-Serhildana Şêx Ubeydullahê Nehrî û helwesta Rûsyayê.

Beşa duyem:

KURDISTAN Û FAKTORA KURDÎ DI POLÎTÎKAYA RÛSYAYÊ YA LI KAFKASYÊ DE (JI DAWIYA SEDSALA 19AN HETA DESTPÊKA SEDSALA 20AN)

2.1. Rûsya û siyaseta hikûmetên osmanî û îranî di pirsgirêka kurdî de (ji dawiya sedsala 20an heta destpêka sedsala 20an)

2.2. Pêkhatina neteweperweriya kurdî (ji dawiya sedsala 19an heta destpêka sedsala 20an)

2.3. Xurtbûna hêviyên rizgariya kurdan (sedsala 20an)

-Navneteweyîkirina pirsgirêkên kurdan

Beşa sêyem:

REWŞA GELÊ KURD Û YEKÎTIYA SOVYETÊ (JI SALÊN 1920Î HETA SALÊN 1930Î)

3.1. Bakurê rojavayê Kurdistanê piştî hilweşîna Împaratoriya Osmanî û di salên pêşîn ên piştî avabûna Komara Tirkiyayê de

-Piştgiriya Rûsyaya sovyetî ji bo hikûmeta kemalîst.

3.2. Tevgera kurdan a salên 1920-1930î

-Helwesta Yekîtiya Sovyetê li hemberî pirsgirêka kurdî

3.3. Siyaseta hikûmeta Sovyetê li hemberî kurdên Transkafkasyayê

Encamên lêkolînê

Rojeva xebatê

Pirsgirêka Kurd yek ji pirsgirêkên herî dijwar ên dîroka nûjen e û di rêza herî pêşîn a jiyana siyasî ya herêma Rojhilata Navîn de cihekî girîng digire. Pirsgirêka kurdî ji armanceke sereke peyda dibe: di bin banê dewleteke neteweyî de serxwebûna gelê kurd. Gelê kurd her ku diçe mafên xwe yên rewşa û nenaskirî bi dest dixîne. Têkoşîna gelê kurd a ji bo serxwebûn û xaka yekpare ya Kurdistanê yek ji wan faktoran e ku bandoreke berbiçav li ser bêstiqrarkirina rewşa rojavayê Asyayê dike. Nasnameya neteweyî ya gelê kurd heta roja îroyîn jî zindî ye û nehatiye jinavbirin; îcar paşguhkirina vê nasnameyê li ser du faktorên bingehîn radiweste: 1. hişmendiya li ser dijminatîya daxwazên netewî yên kurdan avakirî, ango niyeta plankirî ya wan hêzên siyasî yên li Rojhilata Navîn û derveyê wê 2. asta nizm a zanyariyan derbarê dîroka pirsgirêkên kurdan û rewşa wan a îroyîn de.

Ji mêj ve Kurdistan tenê bûye qada klasîk a tevgerên neteweyî û ev rewş hîn jî berdewam e; van tevgeran rizgariya neteweyî ji xwe re kiriye armanc û berjewendiyên xwe yên giştî li ser vê yekê ava kirine. Niha tevgera kurd li erdnîgariya Rojhilata Navîn ne tenê serdest e; lê di heman demê de hem tevgera neteweyî ya girîng e hem jî bi vê girîngiya xwe ji tevgerên gelên hindikjimar ên din pir bilindtir e.

Têkoşîna kurdan a ji bo serxwebûnê wekî neqş û moçikê sereke li dîroka kurdan hatiye raçandin; di vê neqş û nîgareyê de neteweya kurd wekî gelek ji gelên herî qedîm ên Rojhilata Nêzîk û Navîn dixuyin û rengê xwe yê xweser didin erdnîgariya rojavayê Asyayê. Gelê kurd ê ku di navbera Tirkiyê, Îran, Iraq û Sûriyê de hatiye dabeşkirin, tu carî nekariye dewleteke navendî ya yekgirtî damezirîne; ji ber vê yekê jî têgihîna "Kurdistan"ê dîrokî û erdnîgarî ye û tê wateya "devera ku jîngeha kurdan e".

Zilm û zordariya bi sedsalan bûn sedemkara muxalefet û dijraberiyekê. Her çiqas çarenûsa wan a dîrokî dorpêçkirî bû jî, kurdan hîç nîşaneyên netewebûna xwe winda nekirin; berovajî vê yekê, bûn endamên cendekê. Di vê pêvajoyê de tevgerên rizgarîxwaz di nava civakê de kevneşopiyêke siyasî ya bîstiqrar afirand; her wiha van tevgera gelê kurd bi bandora hêza yekpare ya nijadî gihande hev û di tevahiya pêkhatiya derûnî ya gel de şopeke sermedî hişt.

Heta destpêka sedsala 19an li Kurdistanê gelek serhildan pêk hatin; lê di rastiyê de ne serhildanên kurdperwer bûn. Ji ber ku ji aliyê torin û mîrzadeyên kevneşopî û hozdar ve dihatin lidarxistin û ji bo armancên xweperest dihatin meşandin. Ji destpêka sedsala 19an û pê ve, tevgerên kurdan ên li dewletên osmanî û qecerî bi awayekî berbiçav dest bi karakter û şewazekî neteweyî kir; berjewendiyên hemû beşên civaka kurd diyar kirin, lê ji aliyê pêwendiyên siyasî ve ji çarçoveya kevneşopî û hozdariyê derneketin. Di dawiya sedsala 19an û destpêka sedsala 20an de çend hêzên mezin ên dagirker ji bo berjewendiyên xwe daketin Rojhilata Navîn; êdî ji bo avakirina tevgera kurdî ya bûrjûwazî-neteweperwer hinek şert û merc peyda bûbûn û kurdên ku armanca wan avakirina dewleteke kurdî ya yekpare bû jî, piştî xwe bi van derfetan ve girêdan. Piştî Şerê Cîhanê yê Yekem ramana damezrandina Kurdistaneke serbixwe derket holê û ev meyl her ku diçû xurt dibû.

Her wiha piştî Şerê Cîhanê yê Yekem dewletên Tirkiya, Îran, Iraq û Sûriyayê erdnîgariya Kurdistanê di navbera xwe de pareve kir û pirsgirêka kurdî wekî pirsgirêkeke herî dijwar a siyasî di rojevê de rûnişt û nemilmilî. Hevdem bi vê bûyerê re, zordariyêke

civakî û nijadperest li dijî gelê kurd hate meşandin ku ghişte asta komkujî û paqijkirina nijadî; di encamê de gelê kurd hem mafê hebûna xwe ya neteweyî û berjewendiyên xwe parastin hem jî bi dagirkerên xwe re kete nava nakokiyên tund.

Bi qasî sê sed salî zêdetir e ku gelê kurd -bêyî rizamendî û vîna xwe- pêkhateyeke cîranê xwe yê bakurî ye û di nava siyaseta Rûsyayê de pareke hêzdar û girîng e. Rûsya hertim bi pirsgirêka kurdî eleqedar bûye; lê belê ev eleqedarî berî her tiştî ji ber sedemên jeopolîtîk bûye. Qeyserîtiya Rûsyayê jî bi xaka kurdan re eleqedar dibû; ji ber ku ev dever bi awayekî rasterast û nerasterast wekî kelemekî derdikete ser riya wê; nemaze piştî dagirkirina Kafkasyayê û girêdana Gurcistanê bi xaka xwe ve, Rûsyayê pêwistî bi xurtkirina sînorên xwe yên başûrî didît, lê belê erdnîgariya kurdan rê nedida qeyserîtiyê ku hêzên mezin li deverê bi cih bike û siyaseta xwe li başûrê sînorên xwe bimeşîne.

15. “Şevnivîska Samarayê”: destpêka gernameya Rûsyayê ya nivcomayî

ŞEVNIVÎSKA SAMARAYÊ

ŞEVA YEKEM

Em ji rêwîtiyeke dûr û dirêj ghiştin Samarayê. Bajarekî Rûsyayê ye Samara. Li Samarayê garaja tirênê ji ya Moskowê xweştir û nûjentir xuya dike. Ajokarê me li derve sekiniye û bagaja me hildigire. Em li siwareyê siwar dibin u dikevin riya malê. Di rê de xwediya malê ji bo standina hinek xwarinên helal ji siwareyê peya dibe. Nêzikî çarêk saetê em li benda vegera wê dimînin. Mazûvana min bi poşetek xwarin vedigere cem me û em riya xwe berdewam dikin. Piştî niv saetê em digihjin mala Eysê. Mala Eysê di qatê çarem ê avahiyê de ye û em esensorekê derdikevin daîreya wê. Pêşiyê ew bi xwe dikeve malê, paşê Brahmî kurê wê, paşê Xurşîdê tacîkistanî û di dawiyê de jî ez derbasî hundir dibim. Eysê ji bo mala xwe dibêje:

-Ev mala min a nû ye. Berê maleke min a mezin hebû; lê min ew firot û eva biçûk kirî. Vê havînê min restorasyona wê kir.

Em hinekî rûdinin; piştî hevnasîneke berfireh xwarin û çay tê ber me. Em derbasî ser destexanê dibin. Xwarineke bi navê “pîlmen” tê ber me û dişibihe “manti”yê; lê di hundirê her livekê de hinek goştê hûrik heye. Paşê fesla çayê tê û em çaya xwe jî vedixwin û radibin, nimêj dikin. Eysê dibêje ku hinek kar û barên wê hene; lewre divê hetanî dukana xwe here. Ez û Xurşîdê tacîkistanî jî digel wê derdikevin. Li ser riya xwe înterneta xwe dide vekirin û me dişîne malê. Dema em dizivirin malê, em diçin serdana dêreke mezin a li ser riya me. Ev dêr li ser erseyekî gelekî mezin hatiye avakirin. Di hundirê dêrê de em zêde nasekinin, ez hinekî li îkonên der û dorê dinêrim û em derdikevin derve. Em cardin vedigerin xaniyê xwe û ez hîn dibim ku Xurşîd tacîk e û em bi farskî bi hev re diaxivin. Heta saetek û diduyan pêşiyê Brahmî û paşê jî Eysê vedigere malê. Hevalekî Brahmî yê bi navê Mihemed tê malê. Mihemed xortekî îngûşî ye û di pola sêyem a beşa bijîjkiyê de dixwîne. Piştî hevnasînê Eysê me vedixwîne çayê û em li ser çayê dikevin suhbeteke kûr a li ser Rûsya, Tîrkiye û Kurdistanê. Mihemed li ser malpereke rûsî ya mînanî Facebookê, kontaktoreyê profîla xwe li me dide nîşandan. Paşê Eysê ji min dixwaze ku ez jî profîla xwe ya li ser facebookê vekim. Ji ber ku li Rûsyayê vedikim, hesabê min bi dijwarî vedibe. Ez wêne, pirtûk, werger û vîdyoyên xwe yên helbestan li wan nîşan didim. Wêneyên di vîdyoyê de bala wan dikêşin û ez dibêjim ev der şûnwarên dîrokî yên Kurdistanê ne. Piştî axaftineke di wir de û wê de Mihemed diçe mala xwe û Brahmî jî pê re derdikeve. Ez jî piştî serşûştin û nimêjê derbasî ser kombersa xwe dibim û kurtasiya roja xwe vediguhêzim ser tîpan.

ŞEVA DUYEM

Vê roja xwe jî bi nimêja sibehê dest pê dikim. Paşê radihêjim dîwaneke Evdila Pêşewî û hinekê jê dixwînim. Nêzikî saet 12'ê Amedê em ê biçin mixazeya Eysê. Dema ku ez û Xurşîdê tacîk li benda hatina Eysê disekinîn Brahîm jî tê. Digel Eysê, Brahîm û Xurşîdî em diçin taxa ku mixaze lê ye. Li wê derê em dikevin qatê yekem ê avahiyeke bilind. Ev qat ji aliyê misilmanan ve hatiye kirêkirin. Tê de kincên minasibî hicabê, materyalên perwerdehiyê yên islamî, têkberên diyariyan û xwarinên helal tînin firotin. Li ber mixazeya Eysê keçeke teterî ya bi navê Xalide hebû û têkberên ku Eysê ji Stenbolê anîbûn yek bi yek jimartin û teslîm girt. Li kêleka avahiyê mizgefteke gelekî xweşik heye û di sala 2008an de hatiye jenîn. Baxçeyekî fireh ê mizgeftê heye. Dema mirov dergehê mizgeftê vedike li ser aliyê rast û çepê du hep avdestxane hene. Ya li aliyê rastê aydî mêran e û ya li aliyê çepê aydî jinan e. Piştî ku mirov deh-panzde pêlikan hevraz hildikişe, digihêje derê mizgeftê. Mizgeft çarqatî ye û gelekî bilind e. Stûnên wê yên ku bi qasî çar qatan dirêj in pir balkêş in. Ez nimêja xwe ya nîvro û esrê li wir dikim. Piştî nimêjê ez mizgefta biheybet tesele dikim û çendekê bi şun de banga nimêja mexrebê dixwîne. Bang tenê di hundir de tê xwendin û dengê wê nadin derve, her wiha qamet jî wisan e. Tevî cimaetê nimêja mexrebê dikim û bi tena serê xwe jî nimêja eşayê dikim. Dema derketinê Eysê min bi pêşengekî misilmanan û berpirsekî mizgeftê dide naskirin. Em li ser piyan kêf û halê hev dipirsîn. Paşê em ji mizgeftê vediqetin û berê xwe didin malê. Di rê de em ji bo karekî Eysê diçin banqeyeke bi navê "AlfaBank"ê. Dema ku karê wê diqede em bi du erebeyan tînin malê; lêbelê di rê de em hinek xwarinan ji malê re distînin. Eysê ji bo min şekirê heb jî dikire û li malê çayeke li gorî edetê me kurdan dide ber min. Dema Eysê xwarin û vexwarinê amade dike ez jî deriyê dolaba Brahîmî tamir dikim û bîstekê jî dikevîm înternetê. Li ser înternetê bi kek Nîhadê Agirî re sohbetê dikim û ji Bedirxanî re e-nameyekê dişînim. Piştî xwarin û vexwarinê derbasî ser kombersa xwe dibim û kurtasiya roja xwe vediguhêzim ser tîpan.

16. "Karesatên Notlagamêşî": çîrokeke neqediyayî

Karesatên Notlagamêşî: Komediyayeke Navneteweyî

Dema ku meha reşemiyê dihat hemû gundî diketin tatêla çandinî ya îsalîn. Ev meh roj bi roj dijmartin heta ku têtetana adarê. Adar wekî meha pêşîn a axlêveyê dihate hesibandin û êdî serê çalên gênim û cehî dihatin vedan. Kesê ku hespên wî yên cot hebûn pergara cotê xwe amade dikir û kesê bêhesp jî xwe digihande xwediyê traktorekê.

Bavê min li televîzyonê temaşe dikir û me zarokan jî li ser kartonekê nehberik dilîst. Diya min di qasikekê de rûn diqijirand da ku birijîne ser rişteya kelandî û dawerivandî. Di vê navberê de eta min bi tenekeyê kermeyan ve kete hundir û ji diya min re wiha got:

-Yadê cînar serê çalan vedidin. Ma yabo jî serê çala me venade?

Diya min him rûnê qijirandî dirijande ser rişteyê û tev dida him jî bersiv dida eta min:

-Ji min re nebêje keçe, ji wî teralê Bexdayê yî han re bibêje ku bila bi kêrî tişteki were.

Bavê min berê xwe guhêzande aliyê jinan û bi devekî nîvken tevî axaftinê bû:

-Keda min xenîmî her du çavên te be. Ma ez î teral im ku tu min dişîni Bexdayê jî. Teralê Bexdayê yî herî mezin di wan rojên han de xeniqandin. Ew mêrikê ku wekî gamêşan boqeboqa wî bû dixwar li pêşberî dinya û alemê sekinî û kindirê stûyê xwe jî bi xwe re nebîr. De şulixiyê nekin ku em nûçeyên nîvê rojê temaşe bikin.

-Ma haja te ji karesatên wî bêbavê notla gamêşan tune?

-Mêrikî çi kir li xwe kir. Li pişt miriyan neaxive. Ka xurekê we ne amade ye?

-Mêrik.. mêrik.. Xelq mirovî di gora wî de jî rehet bernade. Ma rehmetiyê bavê min çi xirabî li te kiribû, heta ku tu her roj miroj ategoriya bavê min dikî?

Kekê min ê ku xwe li kujekê jûrê velezandibû pirtûkek dixwend. Bi texmîna min kekê min dixwest ku dawiyê li vê galegalê bîne û nehêle ku diya min tûşî xezeba bavê min were. Lewre çima rûpela ku dixwend bi ser de çemand û pirtûka xwe ji destê xwe danî. Rabû ser piyan, lê cardin xwarî pirtûkê bû û ew kir binê mîndera xwe. Berê xwe da eta min û beziyayê:

-Pitê, tu ji bo du şelên kermeyan diçî ber devê qelaxê û vedigerî, ji sermayan dibe çeçeçeqa dev û diranên te. Ka kîjan cînarî serê çalê vekiriye?

-Karêl çala xwe ya li dibûrê gund vedida.

Hê ku eta min gotina xwe neqedandibû kekê min rahişte porişka wê û serê wê çend caran li dîwarê malê xist. Diya min heska di destê xwe de avêt û bavê min jî dev ji temaşekirina nûçeyan berda. Her duyan bi zorî guliyên eta min ji destê kekê min derxistin. Bavê min kekê min dehfand, derxiste derve û bi ser de qîriya:

-Heta ku ez xweş û gihan bim tu nikarî bi ser siha keça min de jî werî. Bicehme here nav mêran, bila hinekî bêhna mêran ji te were lo. Gava tu zêde li ser pirtûkan rûdinî gulnêriya nêriyan ji te tê.

Ji ber sehma kekê me em zarok bi ser pirtûkên wî de nedîçûn. Lê vî şerê navxweyî derfet da min ku ez ji nişkê ve ji ser nehberikê rabim û navê pirtûka wî tesele bikim. Li ser pirtûkê bi tîpên girdek "Nostradamus'un Kehanetleri" dinvîsî û min newêribû ku li naveroka wê binêrim. Lewre min pirtûk cardin vegerande şûna wê û ez vegeyriyam ser nehberika xwe. Lê wisan dixuya ku birayê min î ji min biçûktir jî keysa xwe ji vê meraqa min girtibû û şûna berikên lîstikê guherandibûn. Lewre ez di vî destê lîstikê de têk çûbûm.

17. "Astên ketin û rabûnê": destpêka gotareke nivcomayî

Astên ketin û rabûnê

Pêşek

Di jiyana her mirovî û geşedana her civakê de astên ketin û rabûnê hene; her wiha astên van ketin û rabûnan jî li gorî rêjeyekê tîr an jî zelal dibin. Wekî mînak, barkêşî (hemalî) cureyekî ketinê ye û sedema wê ya sereke belengazî ye; lê nokerî cureyekî ketina dilxwazane ye û sedema wê bingehîn exlaqê nizm e. Dîsa evîndarî cureyekî rabûnê ye û sedema wê paqijîya wijdanê ye; lê xemxurî cureyekî berpirsiyariyê ye ku exlaq û tevgera kesê şîrhelal destnîşan dike. Em ê di vê gotarê de hewl bidin ku astên ketinê polîn (kategorîze) bikin û li hemberî wan nexweşiyên kesane û civakî dermanên wan nîşan bidin.

A. Astên ketinê: mankentî, barkêşî (hemaltî), xayîntî, ceştî, nokerî

Dildarî şûrekî dudevî ye; dibe ku mirov bibe dildar û aşîqê dozeke mafdar an jî neheqiyekê. Kesên dildar guh nadin qanûnên hişê analîtîk û hişmendîya serdest an jî bîndest; li şûna ku analîza raman û tevgerên xwe bikin, guh didin her çi tiştê ku tê ber dilê wan. Wekî masiyekî biçûk li nava ava deryayê de digerin, carinan dibin nêçîra jixwemezintiran û carinan jî jixwebiçûktiran nêçîr dikin. Heta ku ev kes berjewendiyên xwe û civakê neavêjin xetereyê tu pîrsgirêk tune; dibe ku ew kes bibin hezkirî û dildarê hişmendîya bîndestan û bi wan re li ber xwe bidin, dibe ku bibin evîndarên serdestan û bi wan re zilm û sitemê li bîndestan bikin.

Îcar xetere piştî dildariyê dest pê dike; gava kesek bibe mankenê doza yekî din, an jî bibe barkêşê doza dijminê, yan jî xayintiyê li doza gelê xwe bike, yan jî bi beranberî çend qurîşan alîkariya dijminê gelê xwe bike û bibe ceşîkê ber kera wan, yan jî bi dilxwazî piştgiriyê bide doza neheq a dijminê gelê xwe. Wisan dixuye ku astên exlaqê ketiyan hene û li gorî zîyanên xwe yên giştî tên polînkirin (kategorîzekirin).

1. Mankentî (modeltî)

Manken (model) ew kesek e ku xwediyê rolekê ye; dibe ku berhemên hilberandî yên bazirganî (nemaze kincên modayê di pêşandanên modayê de) pêşkêş bike, nîşan bide yan jî reklama wan bike. Dibe ku carinan ji bo afirînerên hunerekê yan jî wênekêşiyê poz bide û bi vî awayî xebateke dîtbarî xizmetekê bike. Her çend manken bi piranî jin bin jî, mankenên mêr jî hene; nemaze ji bo pêşkêşiya kincan bi awayekî pisporane yan jî heweskarane û bêserûber dixebitin.

Bêguman ev pişeyeke civakî ye û gelek kes jê nanekî dixwin; lê belê di vê gotarê de em ê qala mankentiyeke neyînî bikin ku ew jî mankenên bîrdoziyan in.

Mankenên bîrdoziyan ne xwediyê ramanê serbixwe ne; ew berhemên xelqê yên ramanî-felsefî pêşkêş dikin, li cîhanê nîşan didin û reklama wan dikin. Mixabin -ji ber bêdewletbûnê- rêjeyeke berbiçav a kurdan mankenên bîrdoziyên xelqê ne; ev nêzikî du hezar salî ye ku gelek kurdan cil û bergên xwe yên ramanî ji ser xwe avêtine, pêşkêşiya bîr û dozên xelqê dikin.

18. “Şikandina Pûtên Nezantiyê”: hewldaneke wergerê ji destpêka berhemeke Mela Sadrayî

“Şikandina Pûtên Nezantiyê” (Kesru Esmam’il-Cahiliyyeh)

Mela Sadra

Wergera ji erebî: Umîd Demîrhan

Dîbace

Bi navê Xwedayê Diloan û Dilovîn

Û em alîkariyê ji Wî dixwazin.

Pa û pesn ji bo Xwedayê ku em gihandinê riyên feraseta qenc û durist. Wî riya gihîştina destpêk û dawiyê li me nîşan daye. Wî ji me re exlaqên deverê û beletewş qedexê kirine. Di gotar u tewgerê de, Wî em ji xeletî û şiqitînê parastine. Wî em rizgar kirine da ku em nekevin li pey şopa hevalên wehm u xeyalê u ji ehlê nepenîyan û cahilan re nebin hevkarê webalê. Ewên ku bi rewşa lehengên mêran ve tên xuyanê, lê bi dirûvê banûyên rû nermikên ku di konên de ne tevdigerin. Ev kes di kortalên xeflet u cehaletê de ne, di zeryayên şehwetê de noqav bûne û di deştên gêjîtî û bêrêtiyê de xalifîne û riyên xwe winda kirine.

Li ser serwer û fermanarê me yê ku werê peşiyar û paşdehatiyar e, li ser malbata wî a ku bijarteya hemû mexlûqatan in, ji xeletî u îşyanê hatine parastin, meqama wan ji

sefêktî û bêsinçiyê dûr e, em selatên xwe pêşkêş dikin. Selateke wisa ku dengî rênîşandan û alîgiriya wan e; bi qasî rastî û duristiya wan hêja ye.

Paşê; Hewcedorê desteka parastina Xwedê, Sadrudîn Muhamed Şîrazî yê Qewamî dibêje: Di vê serdemê de şereşa nezanîyê û çavkorî di her deverê de belav dibe. Gerînekên sefêktî û bêsinçiyê di zikên xanûmanan de derfeta weşanê dibînin min jî li gelekên mirovahiya vê serdeme temaşe kir. Ew bi hêzeke rek û pek piştgiriyê didin nezanî û devçepeliya di bîr û bawerîyan de. Hewl didin ku kar û çalakiyan kivil bikin u wan derxin betlaneyê. J'hemana sefêkti û lîstina wan a bi kar û gotarê re jêderkek heye. Lewma ji karesata wê belav bûye, fitneya we girs bûye, bobelata we giran bûye û felaketa we weşiyaye. Ji ber vê yi zede li exlaqê kesen hejhejok ketiye û xwezaya welatîyên û hevsenga hişên kêmxebat jî di bin bandora wê de maye. Van kesan hezani bûye ku şeytan bi xeyale re dilize û dawîya wijdana kesen têgiştî tine. Van kesan her çiqas di zanîn u xebatê de îflas kiribin jî, hezanin ku dişibihin erbabê tevîd û terfide. Lêbelê kesên xwedî feraset û bihîstyar rêbaza mêran ji xemla nermikên kone vegirtî vediqetînin. Lê rastîya rewşê wexta ku eşkere dibe, rêbaza welîyên Xwedayê Muheymin u Muteal ji dertê holê. Mirovek ji nav wan xwe j'welîtiya Xweda re tûj dike, bi helwesta ku nezîkahi û mezinahiyeke wî heye û ew ji evdalên nêzîkbûyî û gihaneken şidyayî ye didine li ser şopa wî û wî mînak digirin. Wexta ku peyvên hizhizî û dirûvên firfirok yi wî dibihîzin ew dikevîne cîhaneke nîgaşî/xeyalî. Di van gotin û dirûvan de keramet û keşfên digerin. Axivger jixweber weke peyamên îlahî û razên rebanî dide tê hesibandin. Lewma jî ew bûne terkiserên perwerdehiya zanistê û irfanê û ew bûne dijberê xebata li gorî naveroka hedîs û Qur'anê. Ew hişmendî û bîreweriya ku Xweda daye wan di riya qencî û başiyê bi kar neanîn û ew hêz betal kirin. Aboriya ku dabû wan, ji bo ku di karên nelirê de bixebitînin îftirayek avêtine wî û ew hêz ji ber sedemên nezanî û xirabiyê qedexe kirin. Her xediyê fikir û ramanê têdigihêje ku aqilên selîm û nefsen asayî ji kar û barnên bedenî yên eşkere re terkiser nabin. Cureyekî felatê di pêkanîna wan de dibînin. Bêjî wan hebûnê watedar nabînin. Lewma ji bi riya pêkanîna qezencê û pişeyên şaristaniyê ve nifşên dema xwe re dibine alîkar, hevkar û xelatdayî. Bi vê keda xwe ve xwe je ezabê Xweda yê di roja qiyametê de rizgar dibin. Bi vê kirina xwe ve, kêmasiyên ku ji xweza û qabiliyeten wan pek tînelafî dikin û cezayê guneh û nebaşiyên xwe ji ser xwe radikin.

Di hiş qabiliyetê de komeke bi qasî wan kor jî heye. Ev kes carinan jî di bîr û baweriyê de pîleyekî ji wan hevraztir in. Bi boçikeke qol a kurt a zanîn u irfanê ve zeliqîne; kar baweriya wan jî weke wan zedegirtî û nesax e. Kêmasiya wî ya di zanistê de bi vî awayî ye: Nezanî, pêkutî, dererêtî, şaşbûn, pirxeletî, bêbîrî, berdewamiya xetakarî û korbûna wî.

Di kar de kêmasiya wî yî bi vî cureyî ye: Bi agirê şehwetê ve dişewite, di zeryaya lezetê de dixeniqe, di destê tarîtiyê de hêsîr e û marên destfirehiyê ew pir xedar gest kirine. Marên şehwetan û tîmsahên xwestek û lîstikan ew pelixandine. Her wisa wî hûr û qedexeyan ve dagirtîye. Hogir û hevalên xwe bi tengezariyê ve difetisîne. Pirî demên wî di listik û şahiya bi zarok û nûgihîştîyan de, di şevbihurkên bi sefêk û zirzarokan de, di guhdariya de, di lîxistina alavên listik, dembihur û ziyane de, di sedemkarên jibîrkirin û xeletiya ku ji rehmetê û Rehmên ji bihuştê û razîbûna Rehmên bi dûr dixê de dibihurin.

Digel vê karesata mezin û bobelata giran komek ji koran pêkhatî û taxeke ji bêmejjî û bêxîretan pêkhatî jî merc digrin ku ew xwedî zanist in û wan rastiya yekemîn dîtiye. Bi rewşên xwe ve di ser meqaman re gav kirine. Û xwe gihandine Xwede. Wan bi çavê temaşeyê dîtin bi dest xistîye û cemala Xwedê ji nêz ve naskirine. Rastî Xwedayê ku hêza wî bêpayan e hatine, xwe gihandine Wî û bi Wî nemir bûne û ev serkeftina bi dest xistine. Bi Xwedê ew ji bilî navên bênaverok û bêavanî u tiştî nizanin.

Carinan ev kes bi çavî qerfî li koma zanayan dinihêrin. Wisa dikin ku xwedî pişe û sinaetkar, karên xwe yên pişeyî û sinaetî dihêlin û bi çend rojan peyrewiya wan dikin. Ji bilî welatîyên asayî, ev kes jî bi peyvên wan ên xemilandî û nepişandî ve şa dibin û pê ve

dialipin. Ew kes wisa diaxive, tu dibêjî pey ew ji wehyê nepil dike; salixa raza rastiyan û veşartiyê dilan dide: Berevajî van dibe kur aza razan dibişkuvîne. Bi vî awayî ew hemû taetkar û zanayan bêpedr dibîne. Di hepê taetkaran de dibêje ku: “Ew paleyên westandinê ne.” Di heqê zanayan de jî dibêje ku: “Ew bi zanistên xwe ji dîtîne hatine bêparhiştin, bêyî ku xwe bigihînin Xwedê, ew bi gotîne ve îqna bûne.” Ji bo xwe û hin ehmeqên ku peyrewên wî ne diwê îdiayê de ye ku ew gihanekên navbera Xweda û bende ne û ew hatine hilbijartin.

Lê di rastiye ew gunehkarên munafiqin. Xwedê jî şahid e ku ew derewker in. Li ba weliyên Xwedê û dilnasan ew ehmeqên cahil û pejmûdeyên qewirandî ne. “Ji kesî ku bi neheqî iftirayê davêje Xweda zalimtir kî heye? Yan jî ji kesî u dibêje wehî j imin re datê, lê jê re tu wehyek danehatîye? Yan jî ji kesî u dibêje çawa ku Xweda hinartîye ez dê jî wekî bihinêrim.” (Enam:93). Bibêje li ba we zanistek hûn nîşan îme bidin heye? Lewma jî hûn li pey texmînan dibezin û derewan dijenin” (Enam: 15).

Ew hemû ji ber vê yekê ye ku: Zanistek wan a ku tertîb bikin, yan jî dilekî wan ê teselî bikin tune ye. Karekî wan ê ku bi rê ve bibin, yan jî sincekî wan î pê biamojînin jî tune ye. Ew tenê, li pey xwestek û şeytên dimeşin, têkiliyên şehewî datînin û bi ehlê lîstik, sergêjî û ziyane re demen sefayê dibuhurînin.

Ew hemû ji berk u feraseta wan bi berdewamî di şiklên tiştan û qalibên nîgaşî de bengî ye. Nerîna wan negihîştîye raz û rastiye kar û baran, ji cîhana dîtbarî û nedîtbarî re di wan de bîreweriyek çênebûye. Ji berk u ev ji wan filitîye, mînakên ku bi zimanê zagon û pêxembertîyan ve ji wan re bi dest ketine tevlihev bûne. Ne ew bi fêrbûna rastan fêrî rastiye bawerîya bi Xweda, sifat, ayet, milyaket, kitêb û pêxemberên Wî û roja qiyamete bûne; ne jî ew weke welatîyên asayî bawerî bi nedîtbarîyan anîne.

Ew temtêla wan a bêbav ew birine helakê, feraseta wan a şaş ew ji rê derxistine. Lewma jî ehmeqên kêmaqil û korên nezan bûne peyrewên wan. Ecêba giran ew e ku korahîya vî korê kêmaqil ew ajotîye peyrewîya yekî din. Hem wî ji xwe re rast û duristek nekirîye peşewa, hem jî daye ser şopa rêderketîyekî windabûyî. Rê wînda kirîye û ji rê derketîye. Şaş bûye û şaş kirîye.

Dibe ku hinek bibêjin: “Qîmeta karen bedenî tune ye. Pîvana her tiştî qelb e. Qelbên me bi evîndariya Xwedê û di qadên piroziyê de bi cih bûne. Em bi bedenên xwe noqî cîhan û şehwetan dibin. Her çiqas bi eşkeretîyê û bedenên ve em tevî şehwet û lezetan dibin jî, qelb û derûniyên me jê cuda ne. Ew wisa dihesibînin ku tevlêbûna şehwetan û kirina guneh û xeletîyan, riya Xweda ji wan re asteng nake, ji berk u ew li ba Xweda nêzîk xwedî meqam in. Ev ehmeqê sefêk ê zindîq nizane ku ew bi vê gotina xwe ya xemilandî yak u ji ezabê êgir re berendam eve, wê nefsa xwe ya kirêt ji pîleya pêxemberan (selat û silav li ser wan) mezintir dike. Lewma jî ev pêxember ji bo riya Xweda astengî derxistin xeletîyeye wisa ye ku ji bo karê ku guneh û xeletî dihesibandin digiriyan û bi salan dinaliyan.

Me komeke kawiye dît ku kubariya wan topal û frasetaya wan jî bînefîş e. Di pêvajoyekî de bi pêşniyarên eqlî û lêkolînen kalamê re mijûl bûne. Paşê tiştên dîtbar li ba wan beletewş bûne û bertekan ew fetisandine. Di hêmanên bawerîyan wan a ku hê ji mêj zarokîyê de weke kevneşopîyekê didomînin de alozî derketîye. –Xwezîla bi vê qasê ve bimana û bi dêna xwe ya kêmxebat ve neketana helwestên nîgaşî! –Her çiqas jî bo kêmfaset in û kesên ku negihîştine asta yeqîne, Xweda Teala ehlê riyên zanistî û xebatî tembîh kirîye û ew bi awayekî vekirî û tund hişyar kirine ku mêyla xwe nedin ser xwestek û şehwetên dunyawî. Di çîroka Belamb Baûra de ew şibihandî huçîkekî û wiha ferman kirîye: “Ji wan re salixê kesekî bide kum e ayet û berateyên xwe dabûyê û wî xwe jê dabû aliyekî û selixîbû.” Di vir de îşaret hey ku Xweda Teala bi dayîna ayetên kitêbê, hikmet, ibadet û taetê taybetmendîyek daye wî kesî; paşê jî ew bi nefse wî re rû bi rû hiştîye. Ji

taybetmendiyên nefsa wî axiniz a ku nebaşiyê ferman dike yek jî ewe e ku jê xwe bide aliyekî, mêyla xwe bide ser cîhanê, xeml û şehwetên wê; bide pey hewesa xwe di xwstina mêl, meqamê, navdariyê û seroktiyê. Gava ew dikeve, xîreta wî ya bilindayîyan ji heqrasî û heqhezîyê paşve dikeve; şeytan jî xwe digihîne û wî dike windakiriyê rastîyê û xwestina wê û wî şaşopaşo dike. Divê bê zanîn ku parastî kesê ku Xwedê parastiye ye; çawa ku di heqê Yûsuf de goti ye: “Heke burhana perwerdegarê xwe nedîta, hema hema dikir dil bavêje wê.” Di vir de jî îşaretê heye ku meqama mirovî bigihêje çil pîleyê jî her rêwîyê ziravbihîstyar ji hîleya Xwedê ne di ewlehiyê de ye. Ew mirovê ku xeniqiyê zeryaya şehwetan, hêsîrê desten gunhan û şewitîyê agir tarîtiyan e, bêyî ku bi zanîn û xebatê di riya Xwedê de bimeşe çawa dikare xwe rizgarbûyî bihesîbine?

Peywira rêwîyê rastgo –gihîştîyê lêkolîner- ji ber ku di her halî de ew di dinê ye û riyên têkoşîn, perwerde, dijberiya nefsa û hewesa wê heye, divê bizanibe ku rewşa pêxember û îmamên bijarte – silava Xwedê li ser wan bibe- mezinên mêjûyê yên hekîmên umetê, arif û rizgar bûyîyên bi nûra wî rêç girtine bi vî dirûvî bûne. Divê ji nefsa xwe re dergehê û kêfên dunyewî yên ku ji xwarin, vexwarin, li xwe kirin û lê siwar bûnê pêkhatine veneke. Ji xwarina tiştên nediyar, berfirehiya dunyewî, xwedî milk bûn êli pey hewesan çûyîn û bi erdê ve zeliqînê xwe bid aliyekî. Fermana Xwedê ya di vê ayeta han de jî wê nîşan dide: “Heke me bixwesta me dê (bi wan ayetan) ew bilind bikira. Lêbelê ewî xwe da erdê û bêdawî lê ma û da li pey hewesa xwe.” Di vir de ji xwestîyê zanistê re tembîhe vekirî heye. Ew jî: Ev kes di rêwîti û ramana xwe de gihîştibe çî astê û çî meqamê, heke rehmeta bilind û pîleya here dûr jî heq kiribe; gava ji bilî Xwedê piştî xwe bide ehlê dinyayê, mêyla xwe bide navdariyê û tê de bicîhbûnê, xîreta îlahî wî berjêr dike wî berbijêrî paşepîleya hera jêrîn dike. Wê demê ew dibe hevahengê kuçîkekî ku Xweda di heqê wî de wiha ferman kiriye: “Mînaka wî, wkî rewşa kuçîk .” di şehwet û kaprîsa wî de “tu pê bikutî ser jî hilehil dike û tu wî bihêlî jî ew hilehil dike.” Ango di pêvajoyê de temtêla wî wiha dibe: Şîretê lê bikî, wazê bidî wî û ji ber kirtiya hal û dererêtiyê wî tembîhê lê bikî, ew napejîrîne û pê nahese. Berevajî vê yekê dibe ku bi hincetên cure cure te pêşwazî bike, bi uzran ve dizeliqe, bi înkare derkev pêşîya te, te bi bêsinçîqê û kêma tehemuliyê ve tawanbar dike. Heke te ew di temtêla wi de hişt jî bi erdê şehwetan ve dizeliqe û li pey hewesan dikeve. Ew hişê mirovê ku xwe bi xwedî daniye, çiqas bêkêr e ku îdia dike ku peyrewîya hewesê bê zirar e! Ew sefêkê ehmeq ma qey li kitêba Xwedê nanihêre u ayetên Qur’anê bi têngihîştin naxwîne ku Xwedê çawa pêxemberên xwe –yên ku çêtirê afirandiyên Xweda ne- ji ber peyrewîya hewesan hişyar dîke? Weke wê fermana han: “Dawido! Me tu li ser rûyê erdê kirîyî xelîfe. Di navîna xelqê de bi dadmendî biryarê bid. Pyrewîya hewesê neke. Ji berk u ew ji rîya Xwedê derdixe. Minaka gelê ku ayetên me derew dihesibînin. ” Di vir de wateya derew hesibandina ayetan, terkeseriya pê xebatê, quretî û ziravhesabî ye. Fermaneke Xweda ya din jî: “Serpêhatîyan vebêje, dibe ku bifikirin..” Ango salixa rewşên qure û xapandîyan bide; dibe ku ew di kar bar û xebatên xwe yên ku têde xwe biparêzin û negihîştîbin mîqama mêrn ku rêbaza rastîyê dizanim û roja qiyametê dinasin ev rwş çêtir bibe jî, ew kes ji vê tevgerê averê bûne. Lewma jî bingeha baweriya wan a bi dîn bi derz û lerzeke mezin ve hejîyaye. Baweriya wan a bi axîretê û vegera piştî mirinê ya li bal Xwedê ve li cem wan alûde bûye. Ev rewş heta wîjdana wan meşîyaye û van kesan hefsarê zagonan û dizgîna xwe parastîne hilqetandin. Lewma jî ew noqî şehwetan bûne û dane pey xwestekên nefse.

Bi giştî sedemkarnên xeletiyên wan, wesweseyên şeytên ên di dilên wan de û xapên ku di dilên wan peyda bûne dû tişt in:

Yekemîn: Dibe ku hinekên wan ketibin cîhada bi nefse ya çilrojî û kincên pînekirî yên li xw kiribin, dest bi wergirtina beyata peyrewên xwe kiribin, xwe ji meqama rênişaniyê re tûj kiribin. Lê ev hemû beriya ku zanîna bi Xwedê, sîfat û kirinên Wî, kitêb û pêxemberên Wî û roja qiyametê bi cih bikin derdikevin holê. Bêyî merîfeta bi nefsa însên û astên wê yên di zanist û kar de bi rê dikevin. Hê jî nizanin ku her zanist, van tiştên navborî tamam

dikin, wan nêzîkî Xwedê dikin û dibine mehdera Wî. Ji ber ku her kar stûyê nefse ji qeydan rizgardike, wê ji jêrzmîna bedenê hildide û ber bi rûmeta giyanan ve radipelkîne. Nefse ji beramberiya azaran xilas dike û wê bi cîrantiya pîroziyan ve şa dike.

Ev şertên têkoşîna û perwerdeya bi nefse re ne da ku hêza xwe bi dest bixe. Ev hêz jî pêsiyvariya însên e ku di rêwîtiya ber be Xwedê de tevî karwanê dilnasan dest bi kar bike. Hin kes di vê armancê bi ser dikevin ji ber ku ew ji bo vê hatine afirandin. Bêşik karê peyrewiyê û şopgerandina bi qencan ve însên dibe serfiraziyê û wî ji darizandin û ezabê êgir rizgar dike; wî digihîn encamn baş û bihuştên bêserî û bê binî. Ev kêmaqil û sergêjên ku dibînin mirovek ketiye xelwetê, çend gotinên beletewş serf dike, libasên şêx û sofiyan li xwe kirine û dişibiho wan li wê derê di wî de kerametê û halnasiyê dibînin.

Duyemîn: Ev jî gewretirîn û qayîmtirîn sedemkare ku xelqê ji rê derdixe û ji bilî riya rast tiştêkî din did ber wan. Hewes û karên derzagon vedijîne û ji riya rast averê dike û b'helak û fesadê dide ber wan. Bûyera tiştêkî dûrî aqilan keramet dihesibînin, lê di rastiyê de ew fen û fortên ehlê wî karî ne ku ew kes jî fêlbaz, fendar, remilnas, derûnînas û hwd. ne.

Heke ev bûyer ji van nefsen qirêj û kirêt rû bid jî, ew weki nezer lê ketinek, fenbaziyeke û fêlbaziyeke n. Yan bi perwerdehî, hîle û kerên ku nefse de sawiyekî û di xeyalê de seknekî çêdikin tê pê, kêmaqilan şaşopaşo dike. Lawaznefs û xurtxemên zarok û welatîyên asayî bi vê yekê qayîl dibin. Yan jî ev karên ku dikin weke fend û fortên van rêderketiyan in dib ku bûne û dê bibin.

Van peyrewên ehmeq di hiş û rastiyê de îflas kirine, armancên qenc berevajî û vala kirine. Ev fend û fortên ecêb ên ku ji van kesên kirêt dertê, ji ber qenciyeke bi sabiqe, xeyseteke amojandî û bi payîna qanûnên îlahî hebûye. Lewma jî karên wî nelirêtiya wî, derew –webalê wî û alozbûna eql û xeyalê wî nîşan didin. Ji ber nîşandana deredetiyên ji kesên weke wî fitne û webala dijî misilmanan bi xwe ye. Xesareke mezin û aloziyeke eşkere ye di dîn de. –Xwedê afirandiyan ji nebaşiya wî biparêzîne û nebaşiya wî ji her kesî biqewirîne!- [Ji hin kesan re bexşek hatiye û ew pê şa dibin. Dixwazin kul i ser karekî ku nekirine pesn li wan bê dayîn. Tu bawer meke ku ew dê ji ezêb bifilitin. Ezabekî dijwar li benda wan e.] (Alê Îmran: 188) Serkeftinê alîkariya wan kesan nekiriye û rastî pêrgî wan nehatiye. Zêdebûna ayetan û hêsaniya peywiran li dilhişkiya wan serhişkî jî îlkawe kiriye. Warê qedera wan şerpezebûn e dijwar jiyaye.

Ev jî ji berk u Xwedê hin ayet li van kesan nîşan dane, wan jî bi çavê hest û wehmê li van ayetan mêze kiriye. Dilên paqij ên bi ronahiya dîn û taeta qanûnên eşkere ên vî dînî birîqîne nebûye para wan ku wan ji derew û înkare bidin aliyekî. Xwedê birhana erşê li wan nîşan nedaye ku têkevin hêwana vê ayeta han: [Heke wî birhana Perwerdegarê xwe nedîta, hema fikir ku tiştêkî bi jinê re bike.] (Yûsif: 24)

Derheqê birhanê de ji Husên b. Mensûr hatiye pirsîn. Wî jî wiha bersiv daye: “Di dil de hin bûyer rû didin û nefsa însên xwe ranagire ku wan rûdanan derew bihesibîne.” Dibe ku ji van xapandiyên qure re di destpêka perwerde û amojandina bê qaydeyên dînî, bê bingehên qayîm û bê rûspiyekî ku dibe bendê rênîşandanê bi çend karên paqijiya giyanî ve hin tişt ji wan re xuya bûne, hin ayet û xewnên sadiq dîtibin jî; lê gava dîtina vê birhanê bi peyitandina îlahî ve neyê peyitandin û bi destekî ezêlî ve neyê pesendkirin; ji bilî texmînajotin, quretî, serhişkî û dilhişkî û destdirêjiyê tu faydeyekê nade wan.

19. “Dîwana Ceiferquliyê Zengilî”: hewldaneke tîpguhêziyê ya nivcomayî

Dîwana Ceiferquliyê Zengilî

Berhevkar: Kelîmullahê Tewehudî

Tîpguhêzî: Umîd Demîd Demîrhan

r. 65-66

Desbeste towe nakim

1. Dîsa daye serê min, hewayê te hûrwarê
Şevaroyê denalim, mîna ewrê biharê
Xeweri te tunînî, xezan kete gulzarê
Reqîwan destebeste, gul bizdandin ji darê
Bulbula min bûye lal, je qewsê wifadarê

2. Ta ku carî gula min, le hemer nimayan bû
Xemê eşqê eser kir, le min zarê eyan bû
Je hesreta rûya wê, xewê le min heram bû
Rozgara min reş bû, zindegiyê min talan bû
Xab û xur le min nema, je işqê wefadarê

3. Ew, we zincîr û kunde, ez le kunde girîftar
Le bendê wê hêsîr im, rehm nakerî zincîrdar
Ez mat û heyran mame, kejrêftar e rozgar
Her teref nezer dekem, kesek tune, le min yar
Bê kes û bê xemxar im, bi xêyr zi wefadarê

4. Ez fexîr û zelîl û naumîd im, zar û zar
Her çi iltimas dekem, ew je min deke ferar
Iltimasê min va ye, belke le axir kar
Muşkilê min asan ke, xudawendê kirdgar
Bê kes û bê penah im, bi xêyr zi wefadarê

5. Dilê min çilkek xwîn e, xewerek je min tunine
Je wê rûyê hicranê, taxetek le min tunine
Hem 'elîl û ze'îf im, rexwetek le min tunine
Nexaş û dîlfikar im, quwetek le min tunine
Bêkes û bêqerar im, je destê wefadarê

6. Le hekîm û tebîban vî derda tunine derman
Le ser min hazir biken, dilwera şîrînziman
Elacê vî derdê min, xêyr zi wê tunine imkan
Je feraqa rûya wê helak im, dîde giryan
Giriftar û bêmar im, sewa wê wefadarê

7. Şevê li halê ru'ya, ez fikar im dil melûl
Je hesreta rûya wê, xar û zar im dilmelûl
Je gerdişê zemanê, bêqerar im dilmelûl
Şevaroyê çavlerê, intizar im dilmelûl
Hêsîr û giriftar im, le des wê wefadarê

8. Teksîra le min va ye, desbeste towe nakem
Subhê sadiq mubeddel we şam û mesa nakem
Şev tarî û rê dûr e, çav je wê cuda nakem
Can û mal û pay endaze, meger ez feda nakem
Bê kes û bê penah im, bi xêyr ez wefadarê

9. Umîdê min je Xadê, va ye je rûyê ihsanê
Carê le min nezer ke, muşkil bike asanî
Le bînê me berpa ke, 'işrete ke nihanî
'İşreta dunyalixê, le eyyamê ciwanî
'İşret le min heram e, bi xêyr ez wefadarê

10. Aşix im şevaroyê, dekem da û bêdade
Gah xursend û gah xemîn, gah dekeme feryade
Miradê Cehferqulî je heq bibî amade
Reqîwan giriftar ke, hem zelîl û uftade
Bê kes û giriftar im, je hicrê wefadarê.

1. Royek je mal werketim, le eyamê nûbihar
Sewa siyahetê ra daxil bûme le gulzar
Warid bûme baxekê, bêdemax û ustîxwar
Ser kişandîye felek şemşad û serû û çinar
Çi baxeke ba sefa, manendê baxê Rezwan

2. Le her teref fikirîm, giştî gulêne elwan
Min dî dexwînî bulbul, le ser gulê erxewan
Nagah min dî ku werket, nazenînek şitaban
We naz û qemze têye, mînake wê xeraman
We tawê şilwarê xa, zinde deke rî-mirdan

3. Min go: Xadêyo kî ye wa dilwerê nazenîn?
Wa nahîd e ya zuhre, ya xurşîd e ya perwîn?
Rûbendê swîr le rûyan, sulê lingê wê zêrrîn
Tîrê işqê le min xist, cîgerê min kir birîn
Pêş ta çûm bikim selam, lerizîm ketim je ziman

4. Min we xa ra fikir kir, bikerim je wêya pirs
Biwînim wa perî ye, ya melek e, ya ku ins?
Ne li serê mi ma hûş, ne li dilê mi ma hirs
Axir min je wê kir pirs, mîna ademê we tirs
Kêm kêm hate palê min, mîna têyrê ser destan

5. Temaşeyê bejnê kirim, nalê serû, û senûber
Gerden bendê le ustî muresse', durr û gewher
Cewahirat hef reng, şedde giştî sîm û zer
Je refşê wê heyran bûm, exlê min bûye muzter
Çavê min reşewa bû, le serê min bû tûfan

6. Kuras sîs û herîr e, we xa çûn hûr û perî
Kulecêke biharî, le xa kiriye je zerî
Le bin kurês rawûne, her du memê enarî
Mîna "Yûsifê Ken'an" alem bûye muşterî
Xudawenda hasil kî, Tu we Xa midayê dilan

7. Nagah hate çavê min, emaretek we êwan
Estexrek le pêşiya wê, av mîné durr xeltan
Dîfal je kevirê mermer, ser kişandiyê kihkeşan
Min dî dilwer pêş ta hat, manendê seruwê bustan
Destê min girt, go: "Were, ê dîlfikarê nalan"

8. Destê min we mistê da, ez birime nav êwanê
Min dî esbabê işret, teyare le le meydanê
Lehze bi lehze pirtir, dilê mi bir gulcanê
We zimanê kurmancî, gep kir, şîrin zimanê
Go: "Were je işqê te cîgerê min bû bîryan"

9. Qerez ku ez rûniştim, we haletê mehcûr
Dilwer çû xaxe miland, we çekê ne cûr we cûr
Je zîne eywanê qedem lê xist hate jûr
We bejn û balê re'na je dilê min bir hedûr
Hat le çerê mi rûnişt, we min ra bû mêhrewan

10. Êvar bû melê şîvan, sa min çî desga danî
Murxê bîryan teyar kir, we terîqê mîzwanî
Dewrî şîvan pê der pê, kenîz, kulfetan hanî
Sergerdan û heyran mam le wî bezmê sultanî
Ew we izzet ihtiram, sa min rabû mîzwan

11. Je dû te'amxarinê, şev kişiyabû, wextê xaw
Hedûr le min nadeket, cîgerê min bû kewaw
Wê nazenîne gulrû, zulfê xa da pêç û taw
We hef qelem araiş, le des piyalê şeraw
Fek we ken we min ra go: "Vîya bike noşican!"

12. Hînga go: "Şev kişiya çû, êy lawikê xuşqamet
Here satê to rakev, me nema, sebr û taqet"
Çûm ketime nav cilan, xew le çavê min naket
Je xa bûme bêxewer we haletê felaket

Ne le serê min ma hûş, ne le cismê mi ma can

13. Nagah dilwer wardû, le des xa girtiye cam
Rû – wendê xa hilanî, le hemerê heyran mam
Min dî Milwariyê min e, wa çavreşê gulendam
Fek we ken rû le min hat, we min ra bû hemkelam
Şewitîm je işqê wê manendê şem'ê sûzan

14. Her du lêvê wê qunçe, şikil swîr hemçu lale
Çene gilor, bîvil tîx, her du çav in piyale
Mîna hîveke çarde, gîştîye husn û cemal e
Min le ba xa fikir kir ilaha va çi hal e?
Nûr je rûyan debarî, mîna xurşîdê taban

15. Şikil vede birûskî, mîna yaqûtê ehmer
Didan sedef, qunçe fek, şîrîn je şehd û şeker
Gerden nalê bilûrê, sîngê wê textê mermer
Aşixê dîdarê wê cemî'ê cin û beşer
Çakir û can-nisar in perî û hûr û xilman

16. Ez je şûnê xa rawûm, ta feda kim ser û can
Derdê dilê xa bêjim, sewa yarê mêhrewan
Dilwer camê mêy da min, go: "To bike noşican
Derdê hicran tu mewêj, ey dilfekarê nalan
Xudawenda, nezer kê, le halê xestedilan"

17. Cehferqulî cîgerxwîn dewê mîna bulbulan
Xuyê le rûyê Milwariyê, mîna şevnê mê gulan
Xudawenda hasil kê, mîdayê negîştî dilan
Tu je karê aşixan, we Xa ve kê muşkilan
Muşkilê vî derdê min, Tu we Xa bikî asan

74-77

Derê Meyxaneyê

r. Zulfê te şane şane, bûne muşkê mu'etter
Her du kemedê kiyan, du şamar in, berawer
Keçegê te heçî ne, şeklê te qewsê qemer
Qereqaş birû kewan, çavê reş in helqewer
Hûra Firdewsî berîn, endelîba suxwenwer
We husn û cemalê xa, je min biriye dilwer
Lêv qunçe, didan sedef, qepkirin şehd û şeker

s. Dilwer qirmiz xemilî, çûye seylê gulşanê
Meyêke sîs e boz e gewherçîna demanê
Sêveke qasimşahî le kenarê dûkanê
Şevêk le nîzikê pikê, çûme derê meyhanê
Mutrib we sowt û azar, mê le des dîlwercanê
We min ra go: To vexa, je vî mêyê meyhanê
Çûme pesxanê xelwet, rûniştîm we çeşm ter

t. Lêvnazik, piste dehan, zimanê te engebîn
We husnê te tunînî, le Xeta, Çîn û Maçîn
Beden sîm, kiras herîr, le xa kir çeka sengîn
Navê işqê tu meger, cîgerê min meke xwîn
Sîngê te Baxê Irem, we xa guleke rengîn
Je işqê te le min bû, dunya qaf û fê û sîn

u. Pijangê te xedeng e, her du çavê te nuqet
Le serê min bû tûfan, bûye şûr û qiyamet
Le şevêkê dostwar, min biwe şûnê xelwet
Aşiqê husnê te me, we min ra bike sobet
Sewa te bûme biryan, bike mêhr û mihebbet
Rehm bike le halê min, xusrewê ba-eadelet
Metlewê min hasil ke, tu î serwê senûber

v. Werketiye hîva çarde, je berê burcê meşriq
Şefeq da Kuhê Sîna, sitarê subhê sadîq
Tu Leyl î û ez Mecnûn, tu Ezra û ez Wamiq
Nexaşeke bedhal im, tu yî tebîbê haziq

Kes tunîne mîna te, ne nîga, ne le sabîq
Ta min dî ez bêhûş bûm, le husnê te bûm aşîq
Te je min bir exl û hûş, me sal badê serser

w. Bejnê te şaxê şîmşad, bilind û taze nihâl
Çûye “erşê mi'ella” serbilind û bêhemal
Ta şemalê da min, ez kirim dîn û ebdal
Her kes ku te buwînî, jê tere exl û kemal
Carê le min bike rehm, ruxset bide bêwme mal
Her kes le te bifkirî, nedemirî, ne dewî kal
Ew nawî dil pejmurde işqê te deke cewher

x. “Cehferqulî” senaxan, dexwînî şî'r dîlcû
Le serê min bû tufan, hêrn mame mislê Nû(h)
Sewa te ra mi can da, qedem lêxin were zû
Perdê je rûyan hilîn, carê nîşan de ebrû
Qoşê memê te Dicle, le wer ketim kamcû
Mi xerq meke le deryê, we dadê min gê ya hû
Nesîb û qismetê min, ha kir Xalîqê Ekber

78 – 80

Çûme Heleb û Şamê

1. Îro je işqê yarê, me mê wexwar ji camê
Îşev min le xewnê dî cemalê gulendamê
Tarîf bûye wesfê wê, le Sûreyê Elîf-Lamê
Şems û qemer ça kirin, le ba wê xwuş xeramê
Tûtîyê lal û bêzîman, le cem şîrîn kelamê

2. Mîna yarê kes nedîm, le milkê Xurasanê
Bijnûrt û Raz û Gîfan, le Mane Similxanê
Ciwên û Nerdênê çûm, geriyam Mazînderanê
Esterawat û Gurgan, hem yûrdê Mezînanê
Der we der geriyam çûm, ta Şahrûd û Bestamê

3. Sultanmeydan, Kilîdar, Seruleng û Çınaran
Radikan û Qizilhesar, Exlemed û Gulmekan
Hem Şandîz û Nuxunder, Turexbe û Qulquçan
Cixrik û Şerîfawat, hem Hesar Gulistan
Le Meşhedê Muqedes, ketime işqê Nizamê

4. Je Ilhak û Miyamê, ta we Ebasawatê
Sewzewar û hem Turşîz, Turwet û mi Welatê
Geriyam le ser ta serê, Bilûkê Qaynatê
Le milkê Nîşawurê ta we Miyanawatê
Le tu derê min nedî, Nîşanê gulendamê

5. Geriyam le Xaf û Baxerz, Tûn û Tebes Qaynat
Bala Murab û Sercam, Xuryan şehre Herat
Mer û Serex, Aqderbend, Qeretîkan Kelat
Xur û Gujik û Tebadkan, Mizduran, Mehmûdawat
Siyahet kirim, çûme turbetê Şêx Camê

6. Semerqend min le hev da, hatime şehre Xuzdarê
Dêhistan bazara min, tav xarî me Buxarê
Armût û sêv û enar, firêwan le bazarê
Keçikê wê sermest mîna keçikê Qizilhesarê
Le hemerê wan nayinin, cayilan hergiz dewamê

7. Je işqê wê şev û ro, le min bûne meh û sal
Ya Reb, dîdarê yarê, sa min ra megîn zewal
Çûlayxane mi tew da Deregiz kire pamal
Mîna yarê kes nedîm we sûret û we cemal
Mîna Mecnûn we dû wê ret bûm je neng û namê

8. Tarîf kirin wesfê wê, le welatê Şîrazê
Guya Neqaşê Elam, qelem xist le kaxezê
Natê yarê min nedî, le Şarek û Exazê
Ne le Gilyan Daxyanê, ne Ordûxan û Bîwazê
Ne le Qûçan Faricê, ne Şîrwan Ziwarmê

9. Aşiq im pir derd û xem, we dîdarê te muştax
Gurcî le Gurcistanê, ez degerim dax we dax
Tu bulbul ê baxan î, yê den giştî hemçû zax
Nalê te serwinazê, le ku bigerim surax
Şaye je lutfê Xadê bifilitim je damê

10. Emaretê xerawmayî, we olengê henware
Gurcî le wê taw dexta, je wê bûm bêqerar e
We wê zulf û keçigê, ez fexîrê bêçare
Aware qerîw kirim, we pê bûm ustîxare
Aqîbetê va karê min, hergiz nagê encamê

11. Yar hat satê wê gep kir, je fekê derd e barî
Tîrê işqê le min xist, le cîgerê min karî
Je wê derdê ez ketim, ro le min bû êvarî
Mîna "aşiqê xerîb" axir bûme firarî
Je eşqê wê senemê hatime "Heleb" û "Şam"ê

12. "Subhê dem" je gulzarê min fexîrê guzer kir
Bulbulek xûnîn-cîger, cihan pir şûr û şer kir
Birîna min teze bû, işqê le min eser kir
Demaxê min we zulfê yarê min "mu'etter" kir
Her dem nesîmê pikê lêxist le wê me şamê

13. Pir we ah û hesret im, sewa te nazenînê
Mîna Ferhad mi can da, le feraqê Şîrînê
"Cehferqulî" çu Behram nemedpûş e le Çînê
Laçînek im tav dexum, le ser te gugerçînê
Hol xarim û gol xarim, axir ez ketime damê

84-85

Le xakê Xuresanê

1. Wesfê yarê biwêjim, ez le dewr zemanê

Tarîfê wê ez bikem, mîna gulê cenanê
Ne we qelem mumkin e, tersîmê gulcihanê
Ne we zimîn tê gotin, wesfê şîrîn zimanê
Bê hemta, bê manend e, le xakê Xuresanê

2. Rû qirmiz e qunçe gul, lêv xendan, piste dehan
Mem nazik in belkê gul, sedefê hûr in didan
Gerdenê serayê, hemayil kiriye mircan
Eger carê biwînim, le dil namînî erman
Mumkin nawî werkevim, je xakê Xuresanê

3. Qed bilind û ne pest e, misil serûazad e
Bejnê wê çûn elîf e, dilê min le feryad e
Her du guliyê wê kemend, le qesdê min amade
Ez pê kirim giriftar, can û mal da, we bade
Heyran û sergerdan wûm le xakê Xuresanê

4. Sa min giriftarê ra kemend in, her du gîsû
Le qesdê min fikarê keman in, her du ebrû
Sewa telefkirinê min, tîrê pijangan rawû
Nêçîrwanê bê rehm e, je satê ewwel xawû
Nagihan nêçîr kirim, le xakê Xuresanê

5. We endamê keşîde, şikil we misil lale
Le tebîetê biwêm, me'lûm e zêrînxal e
Elîf bejna mi wê kir, xemîde hemçû xal e
Sergerdan je hicra wê, daim dikim xeyal e
Hêsîr bûme we dû wê, le xakê Xuresanê

6. Sîngê yarê bustan e, ber pa kir şer û şûr e
Mem enar û narinc in, beden mîna bilûr e
Bulbul le gulê şeyda ez ê bûme rencûr e
Hêsîr kirim we dû xa, le min nema hedûr e
Xezan ket le gulzarê le xakê Xuresanê

7. Le xa arayış kiriye, eskê şîr û xurşîd e
Şemayilê padişan, le qefesê murîd e
Aşîkar bû le nav xelkê, alem hate xerîd e
Le qesdê min fexîrê, ketiye tonê cihûd e
Ta min zarê şehîd ke, le xakê Xuresanê

8. Xudawendê alemê ber ser şahid, guwa ye
Wesfê yarê nê gotin, qemerwar huweyda ye
Le vî husna heyran in, Zulêxa û Gulşa ye
Le qefesê giriftar, tûtiya bê newa ye
Eşkrêz im, naumîd, le xakê Xuresanê

9. Le alemê cewayinî, Xudawendê kirdegar
Ez ku je dil xafil wûm, çima te kirim bîdar
Çima te vî fexîra, we belê kire duçar
Alem kullî "te'nezen" ne min sebr û qerar e
Reqîb le min şa bûne, le xakê Xuresanê

10. Xudawendê Teala, wesîlêkê bigînî
Belkê vê xema je min dûr bikî û hilînî
Her derê du aşix in, karê wan le hev daynî
Sewa "Cehferqulî" ra, feraqê wî negînî
We dû wê xar û zar im, le xakê Xuresanê

88-93

Îşev min le xewê dî

1. Ewwel we navê Ellah, le her karî bismillah
Her muşkil dewî asan, bixwînin Qulhuwellah
Le wesfê yarê bêjim, elîf lam û mîm û ra
Dilwera şîrînziman, îşev min le xewê dî

2. Ew Xaliq û ez mexlûq, ez talîb û Ew metlûb
Ez bendey bêqerar, hem bê şekîb û şukûb
Ew sahibê alemê, hem kullî şeyê qulûb

Dilwera şîrînziman, îşev min le xewê dî

3. Ew Raziq û ez merzûq, (Ew sahib ceberût)
Em mirde û Ew zinde, em mewt û Ew la-yemût
Ew xaliqê cin û ins, Ew sani'ê melekût
Hor û xilman bendewar, îşev min le xewê dî

4. Je sun'ê qudretê Xwe, xilqet kiriye xelayiq
Je her kê m û bêşî da, roziyê wî daye layiq
Hef kewkebê le asmîn, we hev bûne muwafiq
Hef kewkebê nûranî, îşev min le xewê dî

5. Diyazde burcê le asmîn, burcê çarum seretan
Serê wan burcan nihs e, sewa nexaş bêmaran
Rehmê dilê te pir e, Tu yî Rehîm û Rehman
Tali'ê yarê fikirîm, yar min le gulşenê dî

6. Tu alim û aga yî, hem alim'ul-xuyûb î
Sewê gunekaran ra, hem xafir'uz-zunûb î
Tu yî Rebbulalemîn, hem ellefe'l-qulûb î
Je sun'ê qudretê te, îşev min le xewê dî

7. Tarîfê yarê biwêm, ew serwerê selatîn
Gulî dekê kemerê, zulfêne wê çîn we çîn
Xalê le ser sîngê wê, mîna guleke bax î
Gogerçînek le asmîn, îşev min le xewê dî

8. Ez Kerem û ew Eslî, ez Ferhad û ew Şîrîn
Ez Ibrahîm Malik, ew hemçû Nûşaferîn
Bilbil le gulê aşiq, pê hemdem û hemqerîn
Je bilbilê şeydatir, îşev min le xewê dî

9. Ez Werqa û ew Gulşa, ez Yûsif ew Zileyxa
Ez Mecnûn û ew Leyla, ez Wamiq û ew Ezra
Ew seyadê serwenaz, ez le wî hemçû Hemra

We dû wê bûm der we der, îşev min le xewê dî

10. Her du lêvî wê wê yaqût, didan hûr in çu goher
Le nav her gulistanê, mîna serw û sanûber
Tûtiya şîrîn ziman, bînî fekî wê enber
Wê yarê şîrînziman, îşev min le xewnê dî

11. Piste-dihan û didan, buz dekirin çû gewher
Lêva swîr e mîna gul, şîrîn je şehd û şeker
Heyran im le vî husna, le xa kir zêr û zêwer
Yar e gewherfiroş, îşev min le xewê dî

12. We her kes wî mîhriwan, rûziyê dedî bêpayan
Muşkilê wî karê min, Tu we Xa bike asan
Vî derdê "Cehferqulî" meger Tu bikî derman
Le cennet hor û xilman, îşev min le xewê dî

95

Elîf

1. Lailahe illallah, Tu yî Heyy û Subhanî
Ez bîmar û elîl im, tu tebîb û derman î
We îşqê te giriftar, çûn Yûsifê Ken'anî
Her şev ta demê pigê, ez we ah û efxanî
Rengê swîr e, min zer bû, we derdê bê derman im

2. Ya Qeyyûm Zulcelal, ez dewêjim ya hebîb
Qudretê qelemê te kişand, xelq kir elîfa necîb
We îşqê giriftar im, ez bêmar im, tu tebîb
Tu we heqqê Pênc Tenan, wê le min bike nesîb
Sergerdan û perîşan, ya Reb ezê heyran im

3. Kişiya bejnê elîfê, mîna serwê azade
Elîfwar û bêêyb e, dilê min feryad e
Zendê boz û pêçiyê zêr, mîna şax şemşad e

Aciz dilfîkar im, je xemê hatime dad e
Ez we derdê îşqê wê giriftar û sûzan im

4. Je zemîn ta esmîn, ya Reb meger pîr dût e?
Mustecab nawî carê, diayê dilê rencûr e?
Bê dîdarê rûyê wê le min tunine hedûr e
Ne min xew e, ne xurak, ne taxet û sebûr e
Ez we arê îşqê wê, we dîdeyî giryan im

5. Rû we qiwle gerdenê keç, ez dekime minacat
Diayê min mistecab ke, elo qadî'l-hacat
Ruzgara min va ye, ne heyat e ne memat
Le gepkîrinî debarî, je fekê nuxl û newat
Ez le baxê îşqê wê, qumriyî xezelxan im

6. Ez şehbaz im ew bilbil, bilbila bûstanê
Ez mîna merganekê, ew le tonê cîranê
We dû wê haware me, le çûl û biyabanê
Elîf xuşhalê hindû, nê tîr-resê kemanê
"Cehferqulî" dewêjî, we dû wê sergerdan im

101-105

Zewacê Cenabê Elî

1. Şems û qemer le cewza, le wexteke te xafil
Hefteyê yewmê erbi'e Utarid le merahil
Zîqe'de û kaf û ha, sata ku bûn miqabil
Min dî le halê ru'ya, pêş ez zuhrê newafil
Tezwîca Xeyrunnîsa, le Emîrê Qebayil
Ew du yarê me sîma, melek şekl û şemayil
Elî endelîbê war le wê gulê bû mayil

2. Hûn we selatekê, meclis bikin mu'etter
Ta sa we ra beyan kem, neqlê Zehray Ether
We çî terê bû cufta Elî saqiyê kewser

Gîşte hedda teklîfê, cemal çû mahê xawer
Hor û xilman bendewar, bûne kenîz û nûker
Her yêk le şuxlek meşxûl le felekê heft exter
Girtin Bercîs û Nahîd le bûrcekê menazil

3. Her kes le cem pêxember, xa kir medh û menaqib
Gep kir je zer û sîm, je cah û je menasib
Çi exyar û çi eqyar, çi ensar û muhacir
Elî, Sidîq û Farûq, le Fatime bûne talib
Pêxember ma sergerdan, rû kir be ferdê xayib
Cibrîl hat go: ya resûl, eyan dewî kewakib
Nizûl deke je sema, le erz çûn mesayil

4. Le ser her xaniyê daket, le xêdiyê biken tewaf
Ew dewî zewcê Betûl, kes neke behs û mesaf
Wî hukma zû carî ke, tu je 'eduwê "la-yexaf"
Pez ez emrê Ezdê ferzendê Ebdumenaf
Bilal şandiye car kişand, dengê wî çû Qaf bi Qaf
Le wê şevê muntezir, kullê 'elam û eşraf
Gerden keç sum û bukm, le dest û pa selasil

5. Her kes hanî zîynet kir, sera bi qedrê meqdûr
Le her bam û menzerê rewşen bû, şem' û kafûr
Zêdetir je orzelik ûd û enber û buxûr
Le wê şevê zulmayinî, Medîne bû Kohê Tûr
Xandin Tewrat û Incîl, hem Furqan û Zebûr
Arif pê bir we metleb, eqlê cahil bûye dûr
Semtek zikr û istixfar, semtek ceng û celacil

6. Malê Umer we gewher, malê Elî we xak e
Yê wî mesend û qalî, yê viya xak û xaşak e
Qenber erz kir: ya Elî, menzîlekê erak e
Şayed Zuhre je asmîn, mêlê vî menzîla ke
Elî we Qenber ra go: tu terkê vî gepa ke
Kînga 'eql û fikra te, deke ewcê eflak e

Nînî muhtacê zînet Heyyê Rehîm ba zul

7. Çend kelaman biwêjim, je Fatimê melîhe
Nezare kir rû le erş, wê eyyûbeyê mesîhe
Erz kir perwerdegara, we zimanê fesîhe
Min dûr ke je kafirê rûreş e pir qebîh e
Ez Mirteza dexazim, wî zuryeyê Zebîh e
Îzd miradê wî da, jê ma zikr û tesbîhe
Je xem le reqîban bû şekir zehirê hilahil

8. Xudawendê bêhemta, he rûyê rehmetgerî
Le Mistefa layiq dî, mertewa peyxemberî
Je nûrê Xa cida kir, nûrê wî û Heyderî
Je eyb û alayiş, û je şirkê wan kir berî
Yek we yek oladê wan, da meqam û serwerî
Nezer kir le şairan, xusûsen Cehferqulî
Eceb nûr û bexşayiş, eceb feyz û fezayil

9. Baralha bi heqê Mirteza û Betûl e
We 'urûc kewakib we nizûl û duxûl e
We heqê Şahê Necef, we hurmetê resûl e
Le dilê Milwariyê min, rê mede tu melûl e
Bên Bercîs û Behram, pir we qehr û nikûl e
Vî tîrê diayê min lêx, le amacê qebûl e
Destê Cehferqulî ke, le gerdenê wê mayil

107-110

Dastana Cenabê Elî Eleyhiselam

1. Ewwel hemdê Xudawend, duwem ne'tê pêxember
Dastanek biwêjim, medhê saqiyê kewser
Je nav kûçê Medîne, rokê je qeza qeder
Guzerde kir ku ret wî nagah Xizir pêxember
Çavhingivî xuzanek, zîba çû şems û qemer

2. Xelko sa we beyan kem, ez we awazê celî
Le nav kûçê Medîne, rokê "Mirteza Elî"
We xizîn ra ew delîst, peyda bû Xizir nebî
Elî le wî selam kir, we zimanê erebî
Talya go: ey kodek tu je xeyb dedî xewer

3. Elî go: ey Talya, çi te'eccub dewînî
Je her derê guzer kî, we min ra hemnişîn î
Dexazî imtihan kî, muciza min biwînî
Emma pişêman dewî, ge şad û ge xemîn î
Tu here xa pinhan ke, je çavê cin û beşer

4. Xizir we eşaretekê furî çû "meşriqê zemîn"
Dia û senagoyan, le Xudawendê Mubîn
Go: Xadêo dagirî, wî xuzanê me cebîn
Nagah je paş piştê wî, Elî go: ya Reb amîn
Talya go: ey kudek tu melek î ya beşer

5. Elî go: ey Talya, tu biger le cihanê
Le yemîn û le yesar, le ber û biyabanê
Tu je nuyan xayibê wî, meyîn tu uzr û behanê
We min ra newê kudek, le mere gumanê
Bizan ez nîn im kudek, ez im Heyder û Sefder

6. Vî cara rû le mexrib, Talya kiriye nizûl
Heyran û sergerdan û sefîl û zar û melûl
Je Elî herasan û le zikrê Heq bû meşxûl
Go: Ilaha çi sirr e, le vî kudekî meqbûl
Vî sirra aşîkar ke, eya Xaliqê Ekber

7. Elî go: ey Talya, du caran te kir ferar
Le her ku te xa vêşart, ez le wê bûm aşîkar
Çi le meşriq û mexrib, çi le yemîn û yesar
We min ra mewê kudek, biwêj şîrê kirdegar
Ger nawêjî şîrê Heq, biwêj Heyder û Sefder

8. Nika tu amade wî, le wê aliyê nezer ke
Rûnî, hulî, tu bifkir, yadê namê heyder ke
Je meşri ta mexrib giştî zîr û ber ke
Je çıyan û je çolan, je her derê guzer ke

Pirs û cû ke je xelkê, hem je cin û je beşer
9. Xizir Nebî nezer kir, le wê aliyê pişt û rû
Ta vegerand rûyê xa, nedî Elî ku da çû
Meşriqê zemîn leh ev da, dego: Ellah yahû
Baralha çi sirr e le vî xuzanê xuşxû
Vî sirra aşikar ke, eya Xaliqê Ekber

10. Je meşriq naumîd bû, rû le mexrib kir surax
Xêlek we se'iy û sur'et, we kemalê iştıyax
We zarî û tezerru', her dem dego: Elfurax
Xadêyo va ku da çû, sa wî ra b^me muştax
We dû wî ra der we der, îro bûme xwînceger

11. Xizir dî peyda nebû, leb er û biyabanê
Ne le çolekê nîşan dî, ne le çiyê û demanê
Çû kenarê deryê, le wê kete gumanê
Ban kir "Ilyas Nebî" hazir w ele geranê
Ilyas fewrê peyda bûd, je bin avê hate der

12. Ilyas go: ey Talya, çima haka hezîn î?
Herasan û perîşan, tu we dilê xemîn î?
Şûnê te ruyê zemînê, le bin erşê berîn î
Je meşriq ta we mexrib, we çavê xa dewînî
Çima haka heyran î? Rengê te yî bûye zer?

13. Xizir go: Tu nizanî, le serê min çi şûr e
Heft ro ne ez degerim, ne taqet û hedûr e
Je nav kuçê Medînê, rokê min kir ubûr e
Çend xuzanek delîstin we şoq û we surûr e

Tiflek rabû, go: salam eya Xizir Pêxember!

14. Min pê ra go: ey kudek, tu çere min dewînî?

Wî got: eya Talya, çi te'eccub dewînî

Dexazî imtihan kî, muciza min biwînî?

Tu herre xa pinhan ke, ta halî xa biwînî

Fewrê ez çûm pinhan bûm, je çavê cin û beşer

15. Le her ku xa vêşartim, fewrî ew bû aşîkar

Çi le meşriq û mexrib, çi le yemîn û yesar

Je min wî dekir sual, we zimanê iqtidar

Ez we çavan nawînim, wî xizanî ba weqar

Heft ro ne bûye pinhan, ez geriyame ber û behr

16. Ilyas go: ey Talya, wesfê wî meke izhar

Le vî derê sehmak ew we min bûye duçar

Min jê pirs kir tu kî yî? Go: ewel heşt û çar

Min go: navê te çi ye? Go: "Heyderê Kerrar"

Le deriyê çû pinhan bû, ez pir geriyam bê semer

17. Heft sal in ku degerim, le vî deryayê bêpayan

Muştaq im le dîdarê, jê tune nav û nîşan

Pir geriyam ta peyda kem, ta le min biwî mîvan

Nika ku tu pirs dekî, dewêm vî razê nihan

Sirrê wî kes nizanî, meger Xaliq da wer

18. Je Ilyas na-umîd bû wegeriya Xidir Nebî

Aware û sergerdan je 'Elî nîşan nedî

Haware û xarûzar, perîşan û dilxemî

Dego: Perwerdegara! Ka va tîflê erebî?

Nizanim va çi sîrr e nawînim je wî eser

19. We xa ra go: Nawînim tunînî rahê necat

Je vê dera vegerim, herime çiyayê zulimat

Je zawan û je çiyar, perîşan û xeste hat

Lebteşne û dermande ta gîşte nav heyat
Xast ku avekê vexa, neda kir Xeyrelbeşer

20. Nedahat je bin avê, eya Xidir Pêxember
Vemexu, tu wê avê, kêmekê bike lenger
Sa se camek av bînim, je avê Hewzê Kewser
Bigir tu noşê can ke bi heqê Isna 'Eşer
Camek werket tijî av, le des Saqiyê Kewser

21. Xidir hilgirt wê camê, avek sar kir noş can
Çû ku ji kaniyê dûr we, nagihan kete guman
Go: Va ew kudeka ye, le min bûye mêhrewan
Cam kire tûr, we rê ket, rû le meşriq bû rewan
Je bin avê nedahat, eya Xidir Pêxember

22. Min cam da te, av wexuyî, eya ey Xidir Nebî
Te av vexar, noşî can, cam birin bêedebî
Ew cama yê te nîn e, tu bide destî saqî
Ew camê bihiştê ye, eger tu lê muştâq î
Ta şî'ê xa sîrav kem, pe wê je avê kewser

23. Xidir go: Bara li ha, sa min wa derda bes e
Xadê vê denga biwêj, le vê kaniya çî kes e.
Heft ro ne ez degerim, rûhê min le qefes e
Dunya giştî le hev dam, ez ketim je nefes e
Nizanim sirrullah e? Ya şahê cin û beşer

24. Xidir hate ser kaniyê, go: Ey kodek el-eman
Îro te qesem dedem bi heqê Heyyi Subhan
We giştî pêxemberan, Muhemmed e xetemê wan
We diyanzde îmaman, we çarde me'sûman
Tu werkev xa nîşan de, bigerim ta Girdiser

25. Taliya sond daye wî, we Zatê Pak ê Qedîm
Le hev ket avê kaniyê, nekeve bûye dunîm

Nûra Wî aşîkar bû, je emrê Ferdê Rehîm

'Elî lê bûye zahir, we sole te ke Ezîm

Taliya go: Je te ra "el-hezer we'l-hezer"

26. Elî go: Mewê kodek navê min e "Sirrullah"

Je ezel tûş bûnewû, ne zemîn û ne sema

Nûra me her penc-tenan, je nûra Heq bû cuda

Min te'lîm ra Cibraîl, le wî bûme renema

Je terbiyetê min bû, Cibraîl xadiyê bal û per

27. Nika sond dedeme te, eya Xidir peyxember

Le cihanê zende yî pinhan je çavê beşer

Her şî'e yadê min kir, le wî tu biwî reber

Xusûsen Cehferqulî dil melûl û xuyîn cîger

Miradê wî, we wî kîn "bi heqê Isna 'eşer"

B. Nîşeyên li kêleka Bazîd û Agiriyê

1. Bazîdê çend gotinên pêşîyan û biwêj

JI ÇANDA BAZÎDÊ

1. GOTINÊN PÊŞIYAN

Agir berda komê, xwe da fêza zomê.

Aş çûye, ew li pey çeçeqê ketiye.

Berxê çê hê di kozê de kifş e.

Ez dibêjim: ga, ew dibêje: de bidoşe.

Feqîr çûne ku xwe daliqînin, nihêrîne ku zengînan kindir avêtine stûyên xwe jî.

Fira mirîşkê hetanî ber kadînê ye.

Gava Xwedê ji merivan bibire, diranê merivan di helawê de jî dişkê.

Giya li ser tûra xwe hêşîn dibe.

Hespê çê, zengiyan li xwe naxe.

Ker û hesp xwe vedigevizînin, çi tê gişk tê serê çêreyê.

Ker zehferan, hirç nerdewan?

Kurmê darê ji darê nebe, dar narize.

Li malê tuneye êwranok, navê jinê dîndarok.

Mirîşk mirîşk e jî avê vedixwe û bi ser xwe re li Xwedê dinêre.

Mişkê terazinê, mêrê li ser xebera jinê, kara li ber bizinê, li ser rêza mirinê.

Pariyê gir, gewrîdirr e.

Rovî nediçû kunê, hejek jî bi dêla xwe ve girêda.

Sar e, cilik sitar e.

Sêva çê, para hirçê.

Têjikên maran bêjehr nabin.

Xîret avêtine ber kûçikan, kûçikan jî nexwariye.

Xwîna mêran li erdê namîne.

2. BIWÊJ

Bûye pîneyê Sîço: Qulqulî bûye an jî peritiye û riziyaye

Diranên xwe jê re çirikandin: Gef lê xwarin.

Kumê xwe dirandin: Hêrsa xwe anîn û ji hêrsan zirar li xwe xistin.

Ma bûye beranê bisko: Ma çi taybetiya wî heye ku van fortên xwe dike?

Newq bi hev ve girtin: Ji birçînan zikê wî vala bûn.

Mînanî peza ku diçe ber kêrê: Wekî ku biçê mirinê ji tişteki tirsîn.

Kumê wî tel e. Bi xwe bawer dike û tirsê wî tuneye.

Ketin milê yekî: Pê re dostanî kirin.

Her du piyên yekî kirin soleke teng: Derfet nedan yekî ku bi rihetî tevbigere.

Xeneq lê şidandin: Zordestî lê kirin.

Mozaan pê girtin: Dan lotikan û revîn.

Waez waezên Mûsa, fêl fêlên firewîn: Gotin û kirinên wî dijberî hev in.

Bêhn hilkirin: Pê hesiyan. (ji bo ajalan)

Tasa xwe deverûyî kirin: Nankorî kirin.

Seyên li ser savêrekê: Kesên ku li ser berjewendiyan dibezin hev û paşê dibin dostên jidil.

4. Salixên Bazîdiyan ji dem û dewranên berê

12.08.2013 Duşem, nîvro li ber Dîlanxaneyê Qubayê, daweta Azadê Hesênê kurapê min.

1. Ehmedê Hesênê ji gundê Încesiyê ji min re ev serpehatî ragihandin: Diya min Şerîfeya Celîlî ji me re digot ku xalê me yê Akoyê Leglegê dema dagirkeriya Êrisatê de xulamê zengîn û giregirekî Êris bûye. Dema ferman tê ku artêşa Êris ji Bazîdê vekişe vî zengîni kûpek zêrê xwe werisek lê alandiye û di gomê de kiriye çalê. Wî zengîni wisa hesibandiye dê cardin vegere. Piştî ku çûye Ako çûye erd vedaye û kûpê zêran derxistiye. Lê ew werisek lê alandî di lîsfê marekî de zimanê xwe jê re derxistiye. Akoyî gotiye: Malmîrat, min bi çavên xwe dît ku wî Êrisî werisek li vî kûpî aland, ka tu bi çi awayî bûyî mar û gefê li min dixwî. Piştî vê gotinê sîhir betal dibe û mar vedigere wêris. Ew jî kûpê xwe yê zêran hildide. Here ku tu here.

1. Dîsa Ehmedî ragihand ku dema Êris ji Bazîdê vekişiyaye, kurmancên Bazîdê ji paran ve li wan xistine û gelek ji wan kuştine.

2. Dîsa Ehmedî ragihand ku dema ew zarok bûye, der û dora salên 1960î gund gundîti diçûne ser tirba Ehmedê Xanî û piştî ziyaretê diçûne Baxçeyê Keşîşî. Her kesî li gorî xwesteka mêwe ji darên bêxçe jê dikirin û dema derketinê ew didan kişandin, pereyê xwediyê bêxçe didanê. Ji ber ku erebe tunebûn, yan peyatî yan jî bi hespa vedigeriyan gundê Încesiyê. Kesê ku lêsiwariya wî tunebû, bar û şeleyê xwe dikire terkiye nasekî xwe. Vî kesî barê wî hetanî nêzikî mala wî dianî û li wê derê her yekî wan diçû mala xwe an jî diçû ser kar û barê xwe. (Tomarkirin: 12.08.2013 Duşem, saet: 15.32)

Ehmedê Hesênî hesinkarekî avahiyan ê ji gundê Încesiyê ye. Li Bazîdê rûdine û temenê wî li dora 55an. Carinan digel kurên xwe li bajarên Tirkiyayê dixebite û carinan jî bi serê xwe dixebite. Cînarê apê min Hesên e. Ez û ji sala 2008an hev nas dikin. Ez, Cemalê birazî, Emerê birazî, Eliyê bira û çend hevalên ji Çiftlik û Birnê Reş li Stenbolê di karê avahîsaziyê de dixebitin.

Jinên kurd û geştyar

Salixdayî: Cemîlê Seîdê Brahîm (Silhan)

Roj û dem: 10.10.2013 21.11

Li pêşiya in du heb biyanî diçûn. Ji aliyê pêşberê ve jî du heb jinên kurd dihatin. Dema ku biyaniyan bi hev re xeber didan gotina wan nedihate fêmkirin. Jina kurd ji hevala xwe re got:

-Ka ev çawa hev fêm dikin? Dibêjin bibibi. Hevala wê lê vegerand:

-Mala te ava be. Heywan çawa hev û din fêm dikin ev jî wisa hev û din fêm dikin.

C. Nasandina nivîskar û berhemên wan

1. "Fîlozofê Kurd Cenabê Şêx Ehmedê Xanî" (Kürt Filozofu Şeyh Ehmedê Xanî Hazretleri)

Şikl û Şemalên Berhemê

Berhem ji aliyê **Abdullah Yaşin** ve hatiye nivîsandin. Li gorî gotina nivîskarî ew bi xwe jî neviyekî Şêx Elyasê Xanî ye û lewre berhema xwe diyariyê ruhê wî kiriye. Pirtûk bi pêşgotinekê dest pê dike û di vê pêşgotinê de nivîskar diyar dike ku ev wêneyê li ser berhemê aydî Ehmedê Xanî ye. Paşê qala malbata Xaniyan dike û sedema koçberiya wan şîrove dike. Sedema vê koçberiyê radispêre kuştina Tekeli Mehmet Paşayê waliyê Wanê bi destî apê Ehmedê Xanî. Nivîskar bi dûr û dirêjî serpêhatiya Azemşêr Xanî yê apê Ehmedê Xanî vedibêje. Di vê vegotinê de hem çavkaniyên malbata Xaniyan hem jî çavkaniyên nivîskî bi kar tîne. Çavkaniya sereke ya berhemê berhema Evdilah Varli ya bi navê "Jînewarî, Dîwan û Gobîdeyên Ahmedê Xanî Yêd Mayîn" e. Carinan hinek ansîklopedî û berhemên li ser dîroka osmaniyan jî bi kar tîne. Lêbelê tiştê herî girîng ew e ku gelek gelek caran serekên malbata Xaniyan dide axaftinê, li gorî agehiyên wan şahid û nimûneyan dide. Her wiha qala cîwarbûna malbata Xaniyan a li Bazîdê jî tê kirin. Li vê derê bi hûrgilî jiyân, berhem û felsefeya Ehmedê Xanî tê nirxandin. Pirtûk bi listeyeke endamên malbata Xaniyan û pêristeke nivîsarên li ser Ehmedê Xaniyî ve diqede.

Ji Aliyê Zanîstî Ve Naveroka Berhemê

1. Redaksiyona berhemê gelekî xerab e. Kesên tekst sererast kirine ne tirkîzan ên baş in, nikaribûne gelek peyvên osmanî sererast bikin. Wekî nimûne di rûpela 17an serê paragrafa duyem de wiha tê gotin: "Tehrit Kuyudi Kadime'den tesbit edilmiştir." bi rastî di tirkî de wateyeke vê hevokê tuneye û nêzikî 5-6 caran ev hevok tê dubarekirin. Rastiya wê "Tahriratı Kuyudi Kadime" ye û di nava kevanekan de hatiye diyarkirin, lê redaktorên ew sererast nekiriye. Mirov çiqasî li ferhenga binêre jî wateya vê peyvê dernakeve. Her wiha ji aliyê rastnivîsê ve jî redaksiyoneke xurt nehatiye kirin û edîtorî jî midaxele nekiriye.

2. Mirov dikare bibêje ku ev berhem -digel hinek zêdehiyan- versiyoneke tirkî ya berhemên Mele Evdilah Varli ye. Jixwe nivîskarî jî di pêşgotina xwe de gotiye 'çavkaniya min a sereke berhemên Evdilah Varli ne'. Geh geh çavkaniyên dîrokî yên tirkî jî bi kar aniye; lê bi temamî xwe teslîmî riwayetên Mele Evdilahî kiriye. Carinan çavkaniyên Mele Evdilahî jî wekî yên xwe dane û ji aliyê zanîstî ve ev intihal e. Tenê di cihekî de zanyariyeke Mele Evdilah a şaş tesbît kiriye û ew jî di rûpela 52an de derbas dibe. Dema Mele Evdilah qala avakirina Seraya Bazîdê dike bi şaşîti peyva "rebbed lena"yê li gorî hesabê ebcêdê şaş vedireşîne û Mele Evdilah Yaşin jî vê şaşîtiyê sererast dike. Di gelek cihan de kêmasiyên zimannasiyê yên nivîskarî diyar in: Dema qala navê diya Ehmedê Xanî dike, peyvên gulnîgar û gewhernîgarê şaş werdigerîne. (Rastiya wergerê: Gulnigar: Gül yüzlü, Gevhernigar: Cevher yüzlü, rûpel 17.) Dema "heramxur in Şikak tajîn" werdigerîne tirkî wiha dibêje: Şikak tajin haram yiyenlerdir." r. 82. Bi vî awayî peyva "tajîn" wernegerandiye û di nava hevokê de ev kêmasî gelekî elewat dimîne. Bi vî awayî û bi awayên din bi dehan

dibe ku bi sedan çewtî derketine holê. Hinek ji nivîskarî, hinek ji edîtorî, hinek jî ji redaktor an e. Her wiha hinek çewtîyên komputerê jî hene ku gelek peyv bi awayekî otomatîk guherandine û şibehandine peyvên tirkî an jî biyanî, kesî midaxeleyî van şaşiyên teknîkî nekiriye.

3. Bi rastî nivîskarî wêneyê bergê berhemê di bin şikê de hiştiye. Dema ku dibêje ji arşîvên osmanî hatiye girtin tu çavkaniyê nade. Ji aliyê zanyaran ve diyar e ku bêyî kod û hejmara fonê mirov nikare tiştekî dîrokî raspêre pirtûkxaneyan. Hemû berhemên dîrokî yên di arşîvên dinyayê de xwediyê numreyekê ne û tenê ev wêneyê nizanî çima bê numreyê.

4. Tiştê herî baş ê di vê berhemê de *“berhevkirina agehiyên dîrokî yên xaskurdî”* ye. Axaftin û hevdiştinên wî yên bi serekên malbatê re gelekî balkêş in û divê baş bîn lêkolînkirin. Divê ev agehî bîngêh bîn girtin û li gorî wan zanyariyan lêkolînen demografîk û nesebnasiyê bîn xurtkirin. Her wiha bîbliyografyaya ku di dawiyê berhemê de hatiye dayîn jî gelekî bikêrhatî ye. Ji aliyekî din ve belgekirina agehiyan bi hinek fotoyan û ji nû ve şîrovekirina wan gelekî serkeftî ye. -Ji bo ku rastî û nerastiya agehiyên heyî ne karê min e- min tenê ji aliyê rêbazên dîtbarî, mantiqî û metodolojîyê ve ev nirxandinên xwe anîn ziman.

Encam

Ji ber ku ev berhem kurtasiya berhemên Mele Evdilahî ye û bi tirkî ye ji bo kesên ku ji hinek helbestên Xaniyî fêhm nekirine gelekî baş e. Ev kes dikarin wergera van helbestan bi tirkî bixwînin. Qe nebe bikaranîna ewqas materyalên kurdî, nirxandina wan, bi awayekî sistematîk rêzkirina wan jî karekî ne hêsan e û ez Br. Evdilah Yaşînî pîroz dikim ku ev berhem afirandiyê. Ev rexneyên min qedrê keda dayî naxînin; lêbelê divê nivîskar û lêkolîner afirandin û xebatên xwe nexin bin şikê û riya rexneyê nedin ser zeviya keda xwe.

2. “Mizgîn”: dîwana helbestan a Senar (Mûsa Qulîkî Mîlan)

DI ROJEKE GERM DE SÎDAR Û DI CÎHANA HELBESTVANIYÊ DE “SENAR” Om Keleşkî

Ez nizanî çî hikmet e ku kurdên rojhilatî di cîhana wêjeya kurdî de berhemine nemir nehiştine? Dikarin wiha jî bibêjim ev çî hikmet e ku tu berhemeke nemir a kurdên rojhilatî negihiştîye roja me? Gelo hene ez nizanî an jî wekî her kesî ez jî dizanim ku tunene?

Nifşa piştî me nikare vê pirsê bike. Ji ber ku di van rojên dawîn de dîwaneke helbestên Senarî kete ber destên min û baskên min tunebûn ku bifirim. Beriya ku ez qala dîwanê bikim dixwazim qala helbestvanî bikim:

Senar bi navê xwe yî rastîn Mûsa Qulîkî Mîlan newroza 1969an de li gundê Xeleca Kurdan a bi ser Makoyê ve hatiye cîhanê. Astên pêşîn ên perwerdehiyê li gundê xwe û bajarokê Şotê kuta kirine. Di sala 1995an de ji beşa ziman û wêjeya farsî (Zanîngeha Tewrêzê) bawernameya lîsansê wergirtiye û niha li Têranê dijî. Senarî jî bilî perwerdehiya li zanîngehê gelek sertîfîkayên têkildarî kar û barên xwe jî wergirtine.

Senar cara yekem weşaneke kurdî li pirtûkxaneyê zanîngeha Tewrêzê dibîne û meşa wî ya ber bi wêjeya kurdî dest pê dike. Di sala 2000î de dîwana wî ya pêşîn bi navê “Ez İnsan Im” li Urmiyê tê weşandin. Dîwana wî ya duyem jî bi navê “Mizgîn” ji nav weşanên Huseynî Esl a li Urmiyeyê de hatiye weşandin.

Di vê nivîsa xwe de ez ê dîwana wî ya dawîn, ango “Mizgîn”ê binirxînim:

1. Ji aliyê dîtbariyê ve:

a. Pirtûk bi bergekî rengîn û naverok li ser kaxeza sipî hatiye çapkirin. Her çiqas gelek wate li ser bergî hatibin nitirandin jî rûpelsaziya bergî heweskarî (amatorî) ye. Kompozîsyona bergî wiha ye: Di cîhaneke reştarî de taveke zêrîn ber bi hilatinê ye an jî dem dema rofirrînê ye. Dareke ku belgên wê kesk in di ber vê ronahiyê xuya dibe û li aliyê çepê, hinekî li jorê kevtokê posteger bi nameyekê difire. Li gorî min divê nav û durifê pirtûkê wiha bihata rêzkirin: Bi fonteke gir Senar û bi fonteke biçekê jê biçûktir di nava du kevanekan de navê wî yê rastîn bihata nivîsandin. Paşê navê pirtûkê û di nava du bendikan de jî cureyê wê bihata nivîsandin. Her wiha divê logo an jî navê weşanxaneyê ne tenê li piştê, li ser bergî jî bihata diyarkirin. Wekî nimûne:

Senar
(Mûsa Qulîkî Mîlan)
Mizgînî
-helbest-
Weşîneka Huseynî Esl

b. Rûpelsaziya pirtûkê ewqasî ne pisporî ye. Pêşgotina helbestvanî û pêşkêşiya Ahmedê Hepoyî yên ku di serê pirtûkê de cih girtine ji rûpelsaziya helbestan gelekî baştir hatine rêzkirin. Li gorî min di xebatên helbestî de divê nivê rûpelê bê bikaranîn: An nivê jorîn an jî nivê jêrîn. Bi qasî estetîka ristina helbestê, rêzkirina helbestê jî girîng e. Wekî nimûne: Heke navbera risteyan (setran) ji hev dûr be, herikbariya helbestê winda dibe. Şîreta min li helbestvanî ew e: Gava helbestan dinivîse bila li gorî dilê xwe here; lêbelê gava dor hate rêzkirin û çapkirina wan bila li helbesta cîhanê jî binêre bê ka estetîka wê ya dîtbarî çawa ye; li gorî govenda cîhanê bireqise û tiştên neceribandî li ser helbesta kurdî neceribîne.

c. Pirtûk ji pêşgotineke helbestvanî, pêşkêşiya endamê Yekîtiya Nivîskarên Azerbaycanê Ahmedê Hepoyî û 33 helbestan pêk hatiye. Her wiha helbest li gorî mêjûya nivîsandinê hatine rêzkirin, ne ku li gorî naverokên wan. Rûpelên pêşgotin û pêşkêşiyê bi tîpên girdek hatine jimarekirinê û wekî A, B, C, ... berdewam dike. Rûpelên dîwanê bi xwe jî bi jimareyên sanskrîtî yên ku îro ereb bi kar tînin hatiye bikaranîn, ne ku bi jimareyên erebî yên ku îro welatên rojavayî bi kar tînin. Ji ber ku Ahmedê Hepoyî ev pirtûk sererast kiriye hinek pirsgerêkên rastnivîsê tê de hene. Wekî ku hûn jî dizanin kurdên Sovyêta berê ji aliyê rastnivîsê ve gelekî lawaz in; lêbelê Ahmedê Hepoyî bi qasî ku nivîskarekî baş e ewqasî xwendevanekî baş e jî. Lewre hinekî xwe ji çewtnivîsê rizgar kiriye, zimanê xwe nûjen kiriye, heke ne li gorî standardên roja îroyîn be jî.

2. Ji aliyê bedewiyê ve:

Pirtûk bi helbesta *"Nayê Girtin"* ve dest pê dike û wiha dibêje: *"Ber miya ku virnî dizê/beranê rind nayê girtin."* Ji hevokê jî diyar e ku helbestvan balê dikşîne ser esl û bingehê tiştan ku çî tişt divê ji ku bê girtin. Qafiyeya helbestê li ser *"nayê girtin"* hatiye avakirin. Paşê derbasî helbesta bi navê *"Ez Ê Bê"* dibe û ev helbest jî bi şewazê çarînan li ser *"Ez ê bê, heta dawî bê"* hatiye avakirin. Her wekî ji nav û qafiyeyê jî diyar e ku helbestvan balê dikşîne ser hêviyê. Di helbesta sisiyan de helbestvan mijara *"Şevereş"*ê dinitirîne û diyar e ku helbestvanî her helbest li gorî pirsgerêka dema xwe nivîsandiyê. Heke mirov serdanpê pirtûkê bixwîne dikare derûnnasiya helbestvên û civakê baş fêm bike. Helbesta pêşîn di sala 1994an de û ya dawîn jî 2005an de hatiye ristin. Di vê maweyê de çî hatibe serê helbestvanî an jî li dorhêla wî çî qewimîbe bi awayekî sergirtî an jî servekirî tê de cih girtine. Wekî nimûne di helbesta bi navê *"Çi Qewimî"* de qala kuştina Apê Mûsa Enter dike ku mêjûya nivîsandinê 1996 e.

Zimanê dîwanê nêzikî terzê standard e; lê cihinan bîna kurmanciyêke devokî jê tê. Bi rastî heke tenê bi devoka gundê Xeleca Kurdan an jî dorhêla Makoyê bihata nivîsandin mirov dê gelek peyvên nû jê hîn bibûya. Lêbelê helbestvanî bi hostatiyêke bilind devoka xwe nêzikî zimanê standard kiriye: Wekî nimûne: *Gotî tu warî, derxîni* (divê tu werî û derxîni), *teveyî unda dibin* (bi tevahî winda dibin), *wekî ez ê wek dupûşkê* (heke ez ê wek dûpişkê), *usa te çok dilerizin* (wisan li te çok dilerizin), *bi wê rewşa haqasî reş* (bi wê rewşa ewqasî reş), *bejêr dike sîbana reş* (berjêr dike sîwana reş), *bigrîn dayikên dilkeştî* (bigirîn dayikên dilşkestî), *Bûda Bamyân de keştandin* (Bûda di Bamyân de şkandin), *wê bi xwe re bihere* (wê bi xwe re bibe), *ji firoka perkeştî* (ji firoka perşkestî), *angorî çil û pênc carî* (bi qasî çil û pênc carî), *tê kewa dilê xelqê, bi hêsanî nêçîr kî* (tu dê kewa dilê xelqê bi hêsanî nêçîr bikî), *êdî bes e çavê min kor kî* (êdî bes e çavê min kor bikî), *êdî bes e qeyda nigan* (êdî bes e qeyda ligan), *destê biguvêşe belkî* (destê min biguvêşe belkî).

-Her wekî di hemû devokên serhedî, elegezî û rojilatîyan de heye- di vê pirtûkê jî li gelek cihan "ketina/xistina pêşdaçekan" berbiçav e. Lêbelê vê rewş herka helbestê xera nekiriye, wate daye fêhm kirin.

Ji aliyekî din ve helbestvanî hinek peyvên gelek xweş darijtine û mirov tê dernaxe ku ev peyv paşê bi destî wî hatine çêkirin: **reşbîr** (dijwateya ronakbîrê), **reşkuj** (kujerê bi peretî), **fermana rojreşiyê** (fermana kavilkirin û wêrankirinê), **hermayî** (ebedî, sermedî), **herheyî** (ezelî), **devdukan** (hem bi wateya zimandirêjiyê hem jî bi wateya zarşirîniya ku ji her pirsê re bersivêk tê de heye), **dijkiryar** (çalakiya ku li hemberî çalakiyekê tê lidarxistin)

Bi rastî ev dîwan wekî sîdarekê ye ku tu di rojêke germ de di bin siya wê de rawestî, bêhna xwe vedî û di bin bandora wê de têkevî xeweke sivik. Her wiha ev pirtûk hem ji aliyê ekolojîyê ve wateyên xurt pêşkêş dike hem jî ji aliyê derûnnasiyê ve hêviyêke xurt dide mirovî. Her wiha li cihinan rastî wateyên gelekî xweşik jî têyî. Wekî nimûne:

*Li dewsa komkirina
piştîyên dar û qirşan
werin em dest bidin hev
avê ser êgir de kin.*

Navnîşana xwestina pirtûkê: Weşîneka Huseynî Esl, Urmiye, telefon: 0441 235 24 03.
(*Mixabin e-posteyên weşanxane û helbestvanî nehatine diyarkirin.*)

3. Weşanxaneyê Peywendê "Hêsîrên Xwînê" ya Ahmedê Hepo weşand

Taybetiya wêjeya kurdên Kafkasê ew e ku bi zimanê axaftinê yê rojane hatine afirandin. Dibe ku di nava hevokê de hinek peyvên biyanî hebin; lêbelê ev peyv ziyane nadine hevoksazî û bedewiya nivîsaran. Ahmedê Hepo jî yek ji wan nivîskarên e ku bi keda salan bi zimanê gel berhem afirandine û ev berhema wî ya duyem e ji aliyê weşanxaneyê Peywendê ve tê weşandin.

Wêjeya kurdên Kafkasê ji bo çend sedeman gelekî girîng e:

4. *Ji bo dengnasî (fonetîk) û peyvسازی kurmancî gencîneyek e. Zimanzanên kurd dikarin numûneyên wê wekî model bigirin, peyvan darêjin.*
5. *Ji bo naskirina şeweyên derbirîne hevoksaziyeke wê ya taybet heye.*
6. *Wekî belgeyêke dîrokî jiyanê kurdên kafkasî ronî dike.*

Wekî edîtorê berhemê min "Berhevoka Serhatiyan" a Ahmedê Hepo de li ser du beşan hatiye lewa kir: Beşa yekem ji kurteçîrokên wî bi xwe pêk tê ku nivîsandina wan ji sala 1965an dest pê kiriye; hinek bi sernavên "Adar" û "Emir Gul Vedide" wekî pirtûk hatine weşandin, hinek jî di nava berhemên wî yên din de hatine raçandin. Min "Adar" û "Emir

Gul Vedide” ji tîpên krilî guhastin ser latînî; herwiha yên belawela weşandî di vê beşê de kom kirin. Naveroka vê beşê wiha ye: “Qîza Qirgîz”, “Bextê Qîza Metê”, “Laçik”, “Zehmetê Giran”, “Emrê Teze û Rasthatina Nebîrkirî”, “Fîncana Birîndar”, “Dermanê Dilê Dê”, “Ewled”, “Dara Gûzê”, “Kevirên Reş”, “Bar-Cemek”, “Perê Merzel”, “Hêsirên Xwînê”, “Xwîn bi Xwînê”, “Deva Sipî”. Di beşa duyem de jî hinek kurteçîrokên wî yên wergerandî hene ku ji azerbeycanî hatine hilbijartin û di berhemê de wiha cih girtine: Ji Huseyn Îbrahîmov, “Bedewa Kurdan”; ji Êlûca Atali, “Lê dayê, bê lê da simbilê me şkênand”; ji Hezî Elîyêv, “Surra Evra”; ji Famîl Sulêymanov, “Zinarê Humayê”.

Dema ku xwendevan vê berhemê bixwîne:

-wê bibîne ku ziman û hunera nivîskarî wekî grafîkekê ast bi ast bi pêş ketiye; ji Rewanê dest bi tevgerê kirine û li Bakuyê cîwar bûne.

-wê huner û bedewiya zimanê gel ji nêzîk ve binase ku dil nevêje zimanekî çêkirî yê sentetîk.

-ji bo ku peyvên kêmnas hatine şîrovekirin, ne te vê berhemê wê bikaribe gelek berhemên wêjeya Kafkasê bê ferheng bixwîne.

Ahmedê Hepo: Wekî dilsozekî zimanê bav û kalên xwe

Camêr 20ê meha gulanê ya 1934an li gundekî herêma Elegezê yî bi navê Şîranê hatiye dinyayê. Di sê saliya xwe de bi sirgûnê tê şîrovekirin. Di sêzde saliya xwe de tevî malbatê ji Celalabada Qirxizistanê vedigere Azerbaycanê. Bi rastî malbat dixwaze vegere gundê xwe; lêbelê Ermenistan pêşiyê li wan digire û nahêle ew bizivirin ser warên xwe yên berî sirgûnê. Sal dibihurin, cîwanê ku dibistana amadehiyê li Bakûyê xwendiyê; firsendekê dibîne û tê Ermenistanê. Li wê derê dibe pisporê zanistên perwerdehiyê û tevî karwanê rojnameya Riya Teze dibe.

Hê di xortaniya xwe de li nava gundên kurdan digere, li ber tendûran li gel kal û pîran rûdine û çanda kurdên heyama xwe diguhêze ser kaxezê. Bi vî karê xwe ne tenê hewana xwe tijî peyv, gotin, çîrok û serpêhatî dike; her wiha çand û wêjeya kurdî ya devkî bi reseniya wê ve digihîne nifşên nû. Jixwe taybetmendiya zimanê Apê Ahmed ew e ku axaftina rojane ya birekî kurdan parastiye û kiriye belgeyeke nemir. Wisan bawer dikim ku nifşên nû dê bi riya berhemên wî hem dîroka vî birê kurdan zelal bikin hem jî vê devokê ji gelek aliyan ve binirxînin.

Berhemên Apê Ahmed ne tenê ji aliyê zimên ve belgeyine wêjeyî ne; her wiha ew serpêhatiyên wî jî bi qasî zimanê wî orjînal in. Her kurdekî ku bi mebesteke kurdewariyê çûye Azerbaycanê teqez riya wî bi mala Apê Ahmed ketiye; bi alîkariya wî ghiştiye mirazê xwe. Ahmedê Hepo hem damezrînerê wêjeya kurdî ya kurdên Azerbaycanê hem jî bi xebatên xwe alîkariya pêşveçûna wêjeya kurdên Ermenistanê kiriye. Ji serpêhatî û bîranînên wî diyar e ku di nava sînoren Ermenistan û Azerbaycanê de nemaye; di serî de Kurdistan, li gelek welatan geriyaye; doza zimanê xwe kiriye. Carinan li gel giregirên wêjeya kurdên Qafqasê rûniştiye; ketiye nava nîqaşên zimanî. Carinan fikr û ramanên xwe bi kurdên Kurdistanê û koçberiyê re pareve kiriye; heyama xwe bi awayekî zindî ragihandiye wan. Tenê berhem nenivîsandine; hem berhem wergerandine kurdî hem jî berhemên nivîskarên ciwan sererast kirine; bi pêşniyarên xwe rê li ber wan asan kirine û asoyên geş dane pêşiya wan. Ji bilî çapemeniya nivîskî, ketiye rojeva medyaya dîtbarî, beşdarî gelek bernameyên televîzyonî bûye. Di konferans û semîneran de jî bi ramanên resen û serpêhatiyên zindî derketiye pêşberî guhdaran.

Ev berhema Ahmedê Hepo van rojan li Pêşangeha Pirtûkan a Amedê derdikeve pêşberî xwendevanan û li standa weşanxaneyê Peywendê peyda dibe. Herwiha ji aliyê gelek belavkarên pirtûkan ve jî li Kurdistan û cîhanê tê belavkirin.

4. Li ser “Şerha Mem û Zînê” ya Seyda Mela Mûsayê Celalî çend gotin Omitê Mistefê

Seyda Mela Mûsayê Celalî yê Bazîdî alimekî Bazîdê yî gewre ye ku xelega hevdem a kevneşopiya medreseyên kurdî temsîl dike. Seydayê Bazîdî piraniya emrê xwe (nêzikî 70 salên xwe) di nava pirtûkên erebî û kurdî de derbas kiriye, ders girtiye, ders dane, melatî kiriye û alim perwerde kirine. Heta niha nêzikî 40 berhemên erebî-kurdî amade kirine û di vê dawiyê de jî giranî daye ser şîrovekirina şaheserên wêjeya kurdî. Seydayê Celalî beriya vê şerha xwe Nûbihara Biçûkan, Eqîdeya Îmanê û Nehc'ul-Enam jî şîrove kiribû; bi xwe jî mewlûdeke kurmancî û hinek beytên kurmancî nivîsibûn.

Du sal beriya niha Seyda Mela Mûsa dest bi şîrovekirina şahesera Şêx Ehmedê Xanî ya bi navê "Mem û Zîn"ê kir û di navbera çend mehan de qedand; paşê digel nixuriyê xwe Mela Ferîdê Celalî qismekî şerhê derbasî ser kompûterê kir. Ji ber ku nivîsandina Seyda Mela Ferîdê hêdî dimeşîya, Seyda Mela Mûsa gazî min kir û xwest ku alîkariya wî ya nivîsandin û sererastkirinê bikim. Bi vî awayî keda min gunehkarî jî kete nava vê xebata bêhempa û me di navbera du salan de nivîsandin, berawirdkirin, sererastkirin û çapkirina wê tamam kir. Belê, bi dilekî rehet dikarim bibêjim ku ev şerh di qada xwe de bêhempa ye:

1. Seydayî piraniya metnên Mem û Zînan berawird kiriye û li gorî zanyariyên xwe ibare û îfadeyên munasibtir jibartine. Ez bi xwe jî bûme şahid ku metnên Rûdenko, Hejar, Şemrexî, Mamzeydî, Cîhanî, J. Dost, Bozarlan, Qoxî û gelekên din dane berhev û ji wan ibareya hera xurt, lihevhatî û naskirî jibartiye.
2. Seydayî hema hema hemû peyvên Mem û Zînê yeko yeko şîrove kirine; peyvên nenas jî bi berfirehî lêkolîn kirine. Ji aliyekî din ve tevahiya peyvên farsî û erebî bi ferhengên herî navdar şîrove kirine ku cih daye şîroveyên şîrovekarên beriya xwe jî. Ferhenga farsî ya bi navê "El-Qamûs'uz-Zehbî El-Erebî we'l-Farisî" û "El-Mu'cem'ul-Wesît" a erebî bi kar anîne. Herwiha ji bo peyvên kurdî yên kevn û kêmnas jî ferhengên kurdî yên hevdem û klasîk bi kar anîne. Bi kurtî dikarim bibêjim ku bêdelîl tişteke nenivîsiye.
3. Seydayî belaxeta bilind a Ehmedê Xanî bi awayekî nedîtî-nevekolandî şîrove kiriye ku heta niha tu kesî ewqas lêkolîn li ser aliyê belaxetî û beyanî yê Mem û Zînê nekiriye. Jixwe ew kesên ku bikaribin li gorî usûlên kevn belaxetê şîrove bikin jî gelekî kêrn in û li ser Mem û Zînê jî nexebitîne. Lewre dîsa bi dilrehetî dibêjim ku kesekî bi qasî Seyda Mela Mûsayê Celalî li ser belaxeta Mem û Zînê xebateke zanistî nekiriye.
4. Seydayî piştî nivîsîna metnê kurdî yê Mem û Zînê, şîrovekirina peyv û belaxetê wateya wê ya erebî pêşkêş kiriye. Li gorî nusxeyên cihêreng jî dîsa wateyên taybet dane. Bi gelemperî 5-6 beyt kom bi kom bi carekê nixandine û paşê derbasî komeke din bûye.
5. Piştî şîroveya erebî wateya metnê ya kurdî pêşkêş kiriye ku her kes bikaribe jê fêhm bike. Her kesê ku dikare bi alfabe ya erebî bixwîne dikare jî vê berhemê îstifade bike.
6. Di dawiya her şîroveyê de beşeke taybet (te'lîq) heye ku li gorî naveroka helbestan mijar bi berfirehî rave kirine. Heke di wê beşê de têgihên muzîk, bijîjkî, efsaneyî, tesewufî, fiqhî û hwd hebin lêkolîneke xurt û berawirdkirî li ser wê mijarê amade kiriye.

Hêvîdar im ku gelê kurd vê berhemê bi dest bixîne, lêkolîn bike û bi kar bîne. Li gelê kurd û tevahiya mirovahiyê pîroz bibe ku ev berhema zanistî hatiye amade kirin.

5. Bangewaziya alîkariyê ji bo du nivîskarên kurd Jiyar Cihanferd û Hesên Beledê

Ji nivîskar, rewşenbîr û çalakvanên mafê mirovan ên li Îranê bo du kurdên lêkolîner û nivîskar ku li Tirkîyeyê hatibûne binçavkirin û girtin, ji raya giştî re daxuyanî;

De ka em bibine deng û zimanê Secad Cehanferd û Hesên Beledê!

Secad Cehanferd (Jiyar) û Hesên Beledê di mehên borî de bi angaştên bê bingeş û bi awayekî derveyî qanûnan hatine binçavkirin û pey re jî birine girtîgehê, ev pêkanîna wek du lêkolînerên çand û wêjeya kurdî ji karên xwe hatine dûrxistin û him jî ev di warê mafê mirovan de cîhê xembarî ye. Ji meha borî heta niha di dema girtina wan pê ve derbarê wan lêkolîneran de li Tirkîyeyê cûr bi cûr hewldan çêbûn, parêzer û dezgehên mafên mirovan ên navneteweyî bi caran daxwaza agahîyan derbarê wan mirovan de kirin; lê mixabin tu gotin û agahî rayedaran hê nedane. Ji aliyê dinê ve, ji parêzerên wan re rasterast qala tu sûcî nehatiye kirin û diyar e bi angaştên bê bingeş hatine girtin. Bi taybet divê bê gotin ji hêla maqamên berpirsyar ên Tirkîyeyê ji meha borî vir de destûra dîtina wan mirovan a bi malbatên xwe re nehatiye dayîn û ev yeka han derbarê tenduristiya wan de fikaran dide malbat û dostên wan.

Secad Cehanferd, nivîskar, rojnamevan, lêkolînerê ziman û çanda kurdî, gellek gotar û pirtûk nivîsîne. Di vê qadê de bi çalakîyên lêkolînî gelek agehiyên gelêrî tomar kirine û çap kirin; li Îranê jî wekî lêkolînerê Folklorê Kurdî tê nasîn. Sedema çûyîna wî ya li Tirkîyeyê ew bûye ku ji xebatên xwe yê zimanî û çandî bi dezgehên çapemeniya kurd re hevdiîtinan pêk bîne û wan berhemên xwe bide çapkirinê. Sedema çûyîna Hesên Beledê jî ew e ku li Zanîngeha Artûklûyê ya Mêrdînê lîsansa bilind bixwîne.

Dema ku ev her du camêr li Tirkîyeyê bûne, li xaleke kontrolkirina nasnameyan ji aliyê polîsan ve bêsedem hatine girtin. Girtina Secad Cehanferd û bi taybetî pisporîya wî ya li ser zaravayê kelhurî karê wî asteng kiriye. Endazyar Hesên Beledê jî wek wergêr, rojnamevanê lêkolîner nivîsên wî hene û bi taybetî di şaxa zaravayê kurmançî de wergerên wî hene; hem di kovara bi navê Hojan de endamê lijneya nivîskaran hem jî wergêrê malpera "Say Hello"yê ye.

Ev her du camêr tenê li ser ziman, çand û wêjeyê xebatan dimeşînin. Em jî wekî nivîskar, rojnamevan û çalakvanên mafê mirovan ên li Îranê, girtina derqanûnî ya wan mirovan napejirînin û li hemberî vê rewşê, em desteka xwe ji bo wan diyar dikin û ji dewleta Tirkîyeyê daxwaz dikin ku di demeke pêkan a herî zûtir de, wan kesên berde. Divê bê gotin ku girtina wan parek jî girtina me ye. Ji ber vê peywira me hemûyan a mirovî û exlaqî ye ku em bangewazî li rayedarên Tirkîyeyê dikin ku bi berpirsyarî tevbigerin. Û em gazî dezgehên civaka sîvîl û sazîyên mafên mirovan dikin ku xwedî li van camêran derkevin; bibine zar û zimanê azadiya wan her duyan.

Di dawiyê de em ji Wezareta Karên Derve ya Îranê daxwaz dikin ku di nava çarçoveya qanûnên heyî de xwedî li hemwelatîyên derkeve û ji bo serbest berdana hewl bide.

6. "Were Quling" Tamara Refo û Kubara Refo

"Were Quling" a Tamara Refo û Kubara Refo

Her du xwişkan Tamara Refo û Kubara xwişka wê bîranên xwe yê zarokatî û gundewariyê, ciwanî û dayikîyê, lêkolînerî û pisporîyê vegotine. Herwiha du heb kurteçîrokên afirandî jî pêşkêşî wêjeya kurdî kirine ku her yek şahideke dewrana wan e. Wekî ku tê zanîn, wesfên jinan (dayikan) hertim ji yê mêran (bavan) xurtir in; ji ber ku xeyala zarokan a zimanî bi destên wan tê avakirin; hûngiliyên mijaran di heyama sexbêriya wan de tên çikandin. Paşê zarok digihêje, tevî jiyane dibe û di nava herka jiyane de beşeke

vê bingeha xwe ya zimanî bi kar tîne. Ha wisan, Tamara û Kubar bi zimanê xwe yê herikbar pêşiyê çend dîmenên jiyana xwe raberî me dîkin: Di nava van bîranînan de hêza vegotinê, hûrgiliyên wesfandinê, numûneyên gencîne ya gelêrî û şîrovekirineke analîtîk diyar e. Duwanzde bîranînen her du xwişkan -bi rastî- belgene dîrokî ne ku beşek ji heyama tarî ya kurdên Sovyêtê radixe ber çavan; herwiha her du kurteçîrokên afirandî jî dîsa ji çarçoveya vê heyamê dernakevin, lê vê heyamê bi dema niha ya kurdan ve girêdidin...

7. Danasîna "Karîbarên Gelê Kurd" a Ehmedê Hepo

Endamê Yekîtiya Nivîskarên Azerbaycanê Ahmedê Hepo ev xebata xwe li ser heşt beşên sereke ava kiriye: Di beşa yekem de beyt-serpêhatiya mêrxasê kurd Eliyê Xarziya heye û bi terzê dengbêjan hatiye tomarkirin. Di beşa duyem de çîroka bi navê Dundulçûk heye ku hiinekî dişibihe çîrokek ji Çîrokên Hezar û Yek Şevê. Kilamên mêrxasiyê yên bi navên "Îsmayîl Axa", "Elîko Lawo", "Kekê Nisret", "Tahar", "Kekê Ewlo", "Heydero Lawo", "Elîngo Lawo", û "Hamê Mûsê" di rêza sêyem de cih digirin. Herwiha di beşa kilamên evîntiyê de jî stranên "Kalê û Du Keçik", "Qazî", "Domam", "Heso û Xanim", "Jina Çê" û "Hecî Nûrî" valahiyeke berbiçav dagirtiye. Di tevahiya berhemê de 185 dilok hene ku her yek ji ya pêşiya xwe xweşiktir e. Çil pêkenîn û şîretên berhemê çêjeke taybet didine wêjeya kurdî; hem rûyê mirovî geş dîkin hem jî hişê guhdarî kaşî nava deryayeke ramanê, ibretgirtinê dîkin. Nivîskarî tenê numûne berhev nekirine; herwiha derbarê nirxandina numûneyên folklorî de jî du gotarên lêkolînî amade kirine. Di beşa "Hêjaya karîbarên gel di çi da nin?" de berhevkarî hewl daye ku tekstên tomarkirî û bihîstinên xwe bi rêbazeke wêjeyî binirxîne. Mirov dikare gotarên "Nîgara Jina Kurd Nava Beyt-Serpêhtiyên da" û "Nîşana Mêrxasiyê" wekî du xebatên zanistî binirxîne ku lêkolînerî ji gelek çavkaniyan sûd wergirtiye. Di dawiya berhemê de beşa nivîsarnasiyê heye ku bîbliyografyaya salixdarên nivîskarî tê de hatine destnîşankirin.

8. Danasîna kovara "Fritillaria Kurdica"yê ya Zanîngeha Yagiellonskiyê

Hejmara 7-8an a kovara me nivîsên bi çend zimanan pêşkêşî xwendevanan dike: bi zimanê inglîzî, rûsî û kurdiya soranî. Em pêbawer in ku perspektîfa postkolonyal a îroyîn divê ne ku tenê piştgiriya bide dîtinên cuda cuda; her wiha zimanên cihêreng jî. Em dibînin ku jiyana akademîk a cîhanê bi inglîzî û bi standarda rojavayî ye; her wisa ji bo peywendiyên global girîng e. Lêbelê ji aliyekî din ve ev rewş bûye sebaba hiyerarşî û parçebûnên nû û parvekirina fikir û geşedana humanîstîkê asteng dike. Gelo em dikarin bibêjin ku hêjahiya lêkolînê tenê ji ber zimanê inglîzî ye; ango lêkolînek bi zimanê ku tê nivîsandin û belavkirin hêjahiya xwe îspate dike? Dibê ku ji ber dîtinên wisa xelatek jî tê diyarkirin ku beşdarên wê tenê bi xwe kêfxweş in û naxwazin warekî derveyî vê xelatê nas bikin? Divê em ji bîr nekin ku parçeyê girîng ê cîhanê hê jî bi inglîzî nizane. Ji bilî vê çendek zimanên din jî hene ku roleke lingua franca li gelek deverên dinyayê dilîzin, bo nimûne zimanê rûsî. Armanca me ne ew e ku em zimanê inglîzî û standardên akademîk ên rojavayî yên hêja binpê bikin; lê divê em girîngiya ziman û kevneşopiyên din ên zanistî jî bibînin.

D. Nivîs û gotarên weşandî-neweşandî

1. Du mirovên rind: Sehabî Gavanê Kurd û kurê wî yê tebiî Meymûnê Gavê

DU MIROVÊN RIND: Awireke Zanistî Li Ser Jînenîgariya Sehabiyek û Tabiiyekî Kurd: Gavanê Sardî (r. e.) [dora salên 600-700î] û Kurê Wî Meymûnê Gavên [dora salên 633-745î] -

Pêşek

Ev demeke dirêj e ku gelek zanayên bakurê Kurdistanê qala rêhevlekî Cn. Pêxember eleyhiselamî yê kurdnijad dikin û derheqa jînenîgariya vî zatê hêja de zanyariyên zêdetir nadin. Piştî ku min navê wî bihîst ez ketim nava lêgerînekê. Piştî lêgerîneke kurt ez rastî sehabyekî kurdnijad û lawê wî yê tabîî hatim. Bi vê gotarê ez dixwazim encama van zanyariyên berhevkirî bi we re pareve bikim.

Di Heyama Cn. Pêxember Eleyhiselamî De Kurd û Kurdistan

7. Rewşa Kurdistanê

a. Beşa Bîzantî

Kurdistana wê çaxê di nava du diranên mengeneyekê de ye: Artêşên du împaratoriyan mezî li ser axa Kurdistanê birçêk (cîrîd) dilîzin. Bakur û rojavayê Kurdistanê di destê romiyên bîzantî de ne. Leşkergeheke giran a bîzantiyan li Amedê heye. Her wiha li Erzerom, Sêwas û Meletiyê jî hêzên leşkerî yê bîzantî hene. Rayedarên payebilind, rêvebirên saziyan, serfermandarên leşkerî û giregirên bajêr an bîzantî ne an jî ji neteweyên din in. Beriya ku Meke bikeve bin hukmê îslamê Cn. Pêxember Eleyhiselam ji qeyserê bîzantî re nameyekê dişîne û wî vedixwîne ola îslamê; lêbelê Herakliyusê ku qeyserê romiyên e gaziya wî napejirîne. Piştî ku Nîvgirava Ereban dikeve bin hukmê îslamê nameyeke din jî jê re tê şandin; lêbelê beriya ku name bigihêje destê wî serokcehşekî erebên ku di bin ferweriya bîzantiyan de ye qasidê Cn. Pêxember Eleyhiselamî dide kuştin û li ser vê yekê Cenga Mûteyê derdikeve. Êdî şerên di navbera romî û ereban de naqedin û Cn. Pêxember Eleyhiselam beriya koça xwe ya dawîn jî artêşekê bi ser romiyên de dişîne. Ereba paşê împaratoriye didin ber xwe û du milan ve fetha Îspanyayê û Konstantînoplê [Endelos û Stenbol] berfireh dikin.

b. Beşa Sasanî

Başûr û rojhilatê Kurdistanê jî di destê farsên sasanî de ne. Li Mehava, Hewlêr û Şehrezorê leşkergehên keyxosrowê sasanî hene û ji bo sasaniyan Ekbatan jî bajarekî girîng e. Yemen eyaleteke sasaniyan e. Ji roja ku Hêrijê Deylemî (Wîhriz Ed-Deylemî) di dora salên 575an de ev der ji hebeşiyên paqij kiriye ketiye bin hukmê împaratoriye. Beriya ku Meke bikeve bin hukmê îslamê Cn. Pêxember Eleyhiselam ji keyxosrowê sasanî re jî nameyekê dişîne û wî vedixwîne ola îslamê; lêbelê ew jî ola nû napejirîne. Her wiha ji bo binçavkirina Cn. Pêxember Eleyhiselamî parêzgarê xwe yî Yemenê Bazanê kurê Sasan dişîne; lêbelê Bazan misilman dibe û wekî parêzgarê Cn. Pêxember Eleyhiselamî vedigere karê xwe yî berê. Piştî ku Nîvgirava Ereban dikeve bin hukmê îslamê êdî şerên di navbera ereb û sasaniyan de naqedin, heta ku hemû împaratorî têk diçe.

1. Rewşa Kurdan

Di Heyama Cn. Pêxember Eleyhiselamî de kurdên bîzantî wekî gelekî serbixwe tî naskirin û ayidiyeta wan jî li gorî neteweya wan an jî li gorî bajarê ku jê hatine ye. Mînaka vê jî Gavanê Sêrtî (Caban Es-Sardî El-Kurdî) yê kurd e.

Kurdên sasanî jî li gorî navê konfederasyona eşîrên xwe tî naskirin, ji farsan tî veqetandin û ayidiyeta wan jî li gorî zaravayê wan e. Em nikarin mînakekê bidin vê gotina xwe; lê em dikarin bibêjin: Ne mumkin e ku di nav leşkerên farsan de kurd tunebin û kurdên sasanî misilman nebûbin. Her wiha nasandina hemû gelên împaratoriya sasanî wekî farsan radeya bişaftin, zext û zoriyên faşîzan ên sasaniyan nîşan dide. Her wiha dibe ku kurdên sasanî ji ber tîkiliya wan a bi rêvebiran re li ser farsan hatine hesibandin.

Jînenîgariya Cn. Gavanê Sêrtî (Xwedê Jê Razî Be)

3. Li Kolanên Medîneyê Rewşenbîrekî Kurd

Di hemû çavkaniyên ereban de navê wî Caban El-Kurdî derbas dibe û wekî rêhevalekî Cn. Pêxember Eleyhiselamî tê naskirin. Heke em derheqa salên jiyana wî de mêtûyekê bidin em dikarin bibêjin ku di navbera 600 – 700ê zayînî de jiyaye.

Ji zanyaran ne dût e ku tîpa /g/ û /v/yê di erebî de nîn in. Gelek peyvên ku ji kurdî derbasî erebî bûne rastî heman encamê hatine: Wekî /culunar/ û /dîdeban/ê. Peyvên /gulhinar/ û /dîdevan/ê yên kurdî jî bi heman şeweyî teşe girtine. Di zimanê erebî de gelek peyvên guhartî yên bi vî awayî hene û ji zimanên der û dora Nîvgirava Ereban hatine girtin. Peyva “gavan”î di kurdî de ji bo kesê ku diçe ber dewêr tê bikaranîn û hemwateya wê ya inglîzî “cowboy” e.

4. Welatê Cn. Gavanê Sêrtî (r.e.)

Di henek çavkaniyên erebî de ligel kurdbûna wî qala navê bajarê ku jê hatiye jî tê kirin. Di vir de diyar e ku navê bajêr hatiye tehrîfkirin. Bi rastî di guhastina gelek deng û peyvên biyanî de ev çewtiya han di zimanê erebî de aşkera ye. Çavkaniyên erebî yên erdnîgariyê qala bajarê Sardê nakin. Yaqûtê Hemayî yê kurd di ferhenga xwe ya coxrafî de qala bajarê Serdrozê yî Ekbatanê dike. Lêkolîner Dr. Ehmed Xelîl jî li gorî zanyariyên heyî texmîn dike ku peyva Sard ji Serdrozê tehrîf bûye.¹ Êdî ez nizanim gelo çima her du zanyarên kurd qala bajarê Sêrtê nakin. Bi texmîna min haja her duyan jî tune ye ku di çavkaniyên kurdî yên bi tîpên erebî hatine nivîsandin de navê bajarê Sêrtê wekî Sêerd derbas dibe. Her wiha ji aliyê zanyaran ve jî baş tê zanîn ku di erebî de gava du dengdêr tên ba hev deng qalind dibe. Mînak du heb /e/ dibin /a/, du heb /i/ dibin î, du heb /u/ jî dibin û. Lewre edî tu şik û guman tune ye ku Sarda erebî Sêerd kurdî ango Sêrta bakurê Kurdistanê ye.

Ji aliyekî din ve ez nizanim ji ber çî ye ku hemû kurdên kurmançîxêv ayidiyeta xwe li gorî bajarên xwe pêk tînin û kurdên soranîxêv, dimilîxêv, lorîxêv û goranîxêv jî ayidiyeta xwe bi zaravayên xwe pêk tînin. Ev dab û nêrîta wan di dîrokê de jî wisan e, hîna jî berdewam dike.

Bi min ev yeka han ji ber rewşa civakî ya dagirkeriya bîzantî û sasanî ye. Di dab û nêrîtên romayî û rojavayî de her kes xwe bi bajarê xwe dide naskirin. Tirkên ku dab û nêrîtên rojavayî û romî hildane jî di leşkeriya xwe de kunyeya leşkeran li gorî bajarên wan didin xwendin. Gava tu li bakurê Kurdistanê bi yekî re diaxivî tu pêşiyê bajarê wî dipirsî. Gava sohbet hinekî zêde dibe, tu paşê eşîra wî dipirsî an jî qe napirsî. Lêbelê li Îranê rewş berevajî vê yekê ye. Beriya navê te nijada te tê pirsîn û paşê bajarê te tê pirsîn an jî qe nayê pirsîn. Her wiha di gelek çavkaniyên erebî û osmanî de qala paşnavê kurdên bakurî li gorî bajarên wan û paşnavê hemû kurdên goran, soran û dimilî jî li gorî zaravayên wan hatiye kirin.² Mela Seîdê Norsî (carinan jî wekî Seîdê Kurd) û Mela Goranî yê seydayê Fatih Siltan Mihemed tenê du nimûne yên berbiçav in.

1. Riwayatên Cn. Gavanê Sêrtî (r. e.)

Ji cenabê wî tenê heftêsek hatiye riwayetkirin. Ev riwayet jî ji aliyê kurê wî ve gihiştîye roja me:

¹ <http://gilgamish.org/printarticle.php?id=252>

² Dr. Imad Evidisalam Raûf, Di Rojnivîska Nablusî ya sala 1693an de Navdarên Kurd (bi erebî): <http://www.sotakhr.com/2006/index.php?id=7245>

جَابَانُ أَبُو مَيْمُونٍ. رَوَى عَنْهُ ابْنُهُ مَيْمُونٌ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرَ مَرَّةٍ حَتَّى بَلَغَ عَشْرًا، يَقُولُ: "أَيُّمَا رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَهُوَ يَنْوِي أَنْ لَا يُعْطِيَهَا صَدَاقَهَا، لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ رَانِيًا" [أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ 41 / 8، وَالطَّبْرَانِيُّ فِي الصَّغِيرِ 43 / 1. وَالْهَيْثَمِيُّ فِي الزَّوَادِ 134 / 4]

Kurê wî yê Meymûn salix daye ku Gavanê bavê wî gotiye: Min ne tenê carekê, bi qasî deh caran jî Cn. Pêxember eleyhiselamî bihîst ku dibêje: "Niyeta kîjan mêrî hebe ku qelendê jinê nedê û wê li xwe mehr bike, dê zinakarekî derkeve hafa Xwedê."
[Taberanî di Kebîrê de c.8, r.44; û di Sexîrê de c.1 r. 43; Heysemî di Mecme'uz-Zewaidê de c. 4, r. 134 qala vê hedîsê kirine.]

2. Nesla Cn. Gavanê Sêrtî (r. e.)

Çavkanî tenê qala kurekî cenabê wî dikin ku navê wî Meymûn û nasnavê wî Ebû Besîr an jî Ebû Nesîr bûye. Peyva "meymûn" di erebî de tê wateya "bimbarek û bibereket"ê. Ji ber ku di erebiya kevn de xalbandî tunebûye gelek tîpên /b/, /t/, /y/, /s/ya bi serê zimên û /n/yê tevlihevî bûne, ango carinan /b/ û /n/ şûna hev guhastine. Lewre şik heye ku Ebû Besîr wekî Ebû Nesîr be jî.

Diyar e ku Meymûn li welatê ereban hatiye dinyayê û lewre navekî erebî lê hatiye danîn. Meymûn bi xwe jî tabîî ye³ û hedîs riwayet kirine. Bi vî awayî mirov dikare bibêje kurdên pêşîn ên ku navên erebî li zarokên xwe daniye: Gavanê Sêrtî (rediyellahu enhu) bûye. Mixabin wekî cenabê bavê wî derheqa wî de jî zanyariyên zêde tunene. Lêbelê dîdariyeke ku di navbera wî Malikê kurê Dînarî de derbas bûye hinek agehiyan dide me:

وقال اليماني صاحب (الأنوار الكاشفة) عن ميمون الكردي:

" لم يُعزَّ ولم أعرَّ عليه، ووالد ميمون الكردي لا يكاد يُعرف. وقد ذُكر في أسد الغابة والإصابة باسم (جبان) مؤلم يذكره لمشيئاً. وسأل مالك بن دينار ميمون الكردي أن حدث عن أبيه الذي أدرك النبي وسمع منه، فقال: كان أبي لا يحدثنا عن النبي مخافة أن يزيد أم ينقص"⁴

Derheqa Meymûnê Kurd de El-Yemanî nivîskarê "El-Enwar'ul-Kaşife"yê wiha gotiye:

"Kesî ew nedaye nasandin û min tiştek jê seh nekiriye. Bavê Meymûnê Kurd hema hema nayê naskirin. Di "Usud'ul-Xaye" û "Îsabe"yê de navê wî wekî Caban derbas dibe û wan jî derbareya wî de tiştek negotine. Malikê kurê Dînarî ji Meymûnê Kurd xwestiye ku ji bavê xwe yî ku di heyama Cn. Pêxember de jiyaye û ew guhdarî kiriye salixan bide. Wî jî wiha gotiye: "Bavê min salixên Cn. Pêxember ji me re nedidan. Tirsê wî ew bû ku lê zêde bike an jî jê kêmbike."

Dr. Ehmed Xelîl -ê ku derbareya Cn. Gavanê Sêrtî (r. e.) û kurê wî yê Meymûnî (rehma Xwedê lê be) de lêkolînek amade kiriye- ji bo heyamên jiyana Meymûnî de wiha dibêje:

"Malikê kurê Dînarî di sala 123 an 127 an jî 130î de wefat kiriye. Heke em bibêjin ku temenê her nîfşî di navbera 35 – 40 salî de ye em dikarin bibêjin ku Meymûnê Kurd di dawiya sedsala yekem a koçî de li ser qeyda jiyane bûye."⁵ Ango ev hevdiştin di der û dora salên 700 – 735an de pêk hatiye.

Ev hedîsa derheqa qelendê de Meymûnî jî bavê xwe riwayet kiriye:

³ Tabîî: Kesê ku Cn. Pêxember eleyhiselam nedîtiye; lêbelê hevaleyê wî dîtibe.

⁴ مشاهير الكرد في التاريخ الإسلامي (حلقة الأولى) الصحابي جبان الكردي (رض); د. د. احمد الخليل <http://gilgamish.org/printarticle.php?id=252>

⁵ <http://gilgamish.org/printarticle.php?id=252>

وعن ميمون الكردي عن أبيه رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول عن ميمون الكردي عن أبيه رضي الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول أيما رجل تزوج امرأة على ما قل من المهر أو أكثر ليس في نفسه أن يؤدي إليها حقها خدعها فمات ولم يؤد إليها حقها لقي الله يوم القيامة وهوزان وأيما رجل استدان ديناً لا يريد أن يؤدي إلى صاحبه حقه خدعه حتى أخذ ماله فمات ولم يؤد دينه لقي الله وهو سارق.

[رواه الطبراني في الصغير والأوسط ورواه ثقات]⁶

Meymûnê Kurd ji bavê xwe riwayet kiriye ku Xwedê jê raziyê bavê wî wiha gotiye: Min ji Cn. Pêxember eleyhiselamî bihîst ku wiha dibêje: *"Kî bi qelendekî kêman jî zêde jinekê li xwe mehr bike; lêbelê di dilê wî de dayîna mafê wê tunebe, bimire û mafê wê nedê di roja qiyametê de ew kes dê wekî zinakarekî derkeve hafa Xwedê. Kî tiştêkî ji yekî deyn bike; lêbelê nexwaze ku wî malî vegeîne xwediyê mêl, wî bixapîne û malê wî desteser bike ew kes dê wekî dizekî derkeve hafa Xwedê"*

[Taberanî di El-Mucem'ul-Sexîr û El-Mucem'ul-Ewsetê de riwayet kiriye û salixdayî gişt rastgo ne.]⁷

3. Riwayetên Meymûnê kurê Gavanê Sêrtî (Xwedê ji her duyan jî razî be)

Hedîsên ku ji Meymûnê hatine riwayetkirin pir hindik in. Hedîseke ku ji aliyê çend çavkaniyan ve hatiye riwayetkirin û derheqa Cn. Elî eleyhiselamî de ye jî wiha ye:

حدثنا: القواريري، حدثنا: حرمي بن عمارة، حدثنا: الفضل بن عميرة أبو قتيبة القيسي، قال: حدثني: ميمون الكردي أبو نصير، عن أبي عثمان، عن علي بن أبي طالب قال: بينما رسول الله (ص) أخذ بيدي ونحن نمشي في بعض سكك المدينة إذ أتينا على حديقة فقلت: يا رسول الله ما أحسنها من حديقة قال: لك في الجنة أحسن منها ثم مررت بأخرى فقلت: يا رسول الله ما أحسنها من حديقة قال: لك في الجنة أحسن منها حتى مررتنا بسبع حدائق كل ذلك أقول: ما أحسنها ويقول لك: في الجنة أحسن منها فلما خلا له الطريق إعتقني ثم أجشها بأكيل قال: قلت: يا رسول الله ما يبكيك قال: ضغائن في صدور أقوام لا يبونها لك إلا من بعدي، قال: قلت: يا رسول الله في سلامة من ديني قال: في سلامة من دينك.

[مسند أبو يعلى الموصلي - مسند علي (ع) - الجزء: (1) - رقم الحديث: (565)]

[ورد الحديث تحت رقم 1109 في كتاب فضائل الصحابة لابن حنبل ج 2 ص 651⁸

[مسند الزوار - البحر الزخار - تحت رقم 647]

[ابن عساکر - تاريخ مدينة دمشق - الجزء: (42) - رقم الصفحة: (322)]

[الموفق الخوارزمي - المناقب - رقم الصفحة: (65)]

[رواه ابن حجر في المطالب العلية - ج 11 / ص 219 كتاب المناقب رقم الحديث 4032]

[تاريخ بغداد - الخطيب البغدادي - ج 12 - ص 394]

[المزي في (تهذيب الكمال في أسماء الرجال) (ج 23 ص 239)]

Ebû Nesîr Meymûnê Kurd ji Ebû Osmanî riwayet kiriye ku Eliyê Ebû Talibî wiha gotiye: Cn. Pêxember Eleyhiselamî destê min girtibû; em di hinek kolanên Medîneyê de digeriyan; em rastî baxçeyekî hatin û min got: *"Ya Resûlulah ev çi baxçeyekî xweşik e!"* Cn. Pêxember Eleyhiselamî li min vegeand: *"Di bihuştê de jê çêtir ji te re heye."* Paşê em rastî baxçeyekî din hatin û min got: *"Ya Resûlulah ev çi baxçeyekî xweşik e!"* Cn. Pêxember Eleyhiselamî li min vegeand: *"Di bihuştê de jê çêtir ji te re heye."* Bi vî awayî em rastî bi qasî heft baxçeyan hatin. Min ji bo giştan got: *"Çi xweşik e" û Wî jî li min vegeand: "Di bihuştê de jê çêtir ji te re heye."* Piştî ku rê ji mirovan xalî bû ez hembêz kirim, hilqehilq kir û giriya. Eliyê Ebû Talibî wiha gotiye: Min got: *"Ew çi tişt e ku te dide giriya?"* Wiha li min vegeand: *"Di dilê gelek neteweyan de kîn û dexesî hene. Piştî min dê nîşanî te bidin."*

⁶ أخرجه الطبراني في الكبير 8 / 41، والطبراني في الصغير 1 / 43. والهيثمي في الزوائد 4 / 134

⁷ Terxîb û Terhîb, jimareya hedîsê: 2781

⁸ <http://www.kiwan.net/forums/viewtopic.php?f=15&t=250&start=0>

Eliyê Ebû Talibî wiha gotiye: Min got: "Ma ji ber silametbûna dînê min e?" Got: "Belê, ji ber silametbûna dînê te ye."

[Musneda Ebû Yeeliyê Mûsilî, musneda Elî (e.s.), c. 1, jimareya hedîsê: 565.]

[Ehmedê Henbel, Fedaîl'us-Sahabe, c. 2, r. 651, qala vê hedîsê di jimareya 1109an de hatiye kirin.]

[Musneda Bezarî, El-Behr'uz-Zexar, di bin jimareya 647an de.]

[Ibn Esakir, Tarîxu Medîneti Dimeşq, c. 42, r. 322]

[Muwefiqê Xarezmi, Elmenaqib, r. 65]

[Ibn Hecer, El-Metalib'ul-Aliye, c. 11, r. 219, Kitab'ul-Menaqib, jimareya hedîsê: 4032.]

[Xetîbê Bexdayî, Tarîxa Bexdayê, c. 12, r. 394.]

[El-Mizzî, Tehzîb'ul-Kemal Fî Esmâ'ir-Rical, c. 23, r. 239.]

4. Kesên Ku Ji Meymûnî Riwayet Kirine:

Hemad b. Zeyd, Deylem b. Xezwan,⁹ El-Fadl b. Umeyre El-Qeysî, Malik b. Dînar û Hesên b. Ebî Cehfer¹⁰

5. Kesayeta Meymûnî Çawa Hatiye Nirxandin?

Di zanistên hedîsê de başbûn û ewlebûna kesekî ji aliyê hostayên vî karî ve tê nirxandin. Hostayên mînanî Darimî, Acûrî û Neseyî derheqa Meymûnî de zanyariyên baş dane û gotine ku Meymûn mirovekî sîqe ye; angû "tu guman li ser nîn e".

قال عنه الدارمي في الجرح والتعديل - وهو علم تقييم رجال - سند الحديث (لا بأس به - وقال عنه الآجري (انه ثقة) وذكره النسائي بأنه ثقة

Derheqa wî de *hostayê nirxandina senedên salixdayiyên hedîsan* Darimî di "Cerh û Tedîl"ê de gotiye: Baş û ne xerab e.

Derheqa wî de Acûrî jî gotiye: Tu guman li ser wî nîn e.

Neseyî jî wekî "guman li ser nîn e" qala wî kiriye.¹¹

6. Rewşa Civakî Ya Her Du Zatan

Li gorî salixeke Ibn Esakir a ku di berhema wî ya bi navê "Tarîxu Medîneti Dimeşq" de derbas dibe Meymûn koleyê azadkirî yê Evdilal b. Kurêz bûye. Ev agehiya kurt ronahiyeke xurt dide ser jiyana her du zatan. Di navbera erebên wê demê de koletî rewşeke civakî, aborî û huqûqî bû. Her wiha huqûqeke koleyên azadkirî jî hebû. Gava koleyek bihata azadkirin cardin nedihate kolekirin û qala ayidiyeta wî ligel kesê ku ew azad kiriye ve dihate kirin. Ev agehiya ku em qala wê dikin heman hedîsa derbareya Cn. Elî eleyhiselamî de ye; lêbelê di vê hedîsê de ligel kurdbûna Meymûnî qala rewşa wî ya civakî jî hatiye kirin:

الفضل بن عميرة ، حدثني : ميمون الكردي مولى عبد الله بن عامر أبو نصير ، عن أبي عثمان النهدي ، عن علي بأبي طالب (ر)....¹²

⁹ http://www.iwffo.org/index.php/article-more/www.trueiraqi.com/trueiraqi.com/trueiraqi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=39356:2011-06-21-17-54-05&catid=9:2009-05-11-20-57-44&Itemid=10

¹⁰ <http://www.room-althadeer.net/KitabAlghadeer/Kitab%20Alghadeer/Book%204/Book%20G/index08.htm>

¹¹ <http://www.kiwan.net/forums/viewtopic.php?f=15&t=250&start=0>

¹² ابن عساکر - تاریخ مدینة دمشق - الجزء : (42) - رقم الصفحة (322)

El-Fadl b. Umeyre vegotiye: Ebû Nesîr Meymûnê Kurd -ê ku kolayê azadkirî yê Evdilal b. Amir e- ji min re wiha ragihand. Ebû Osmanê Nehdî ji Elî b. Ebî Talib (r.)î wiha riwayet kiriye....

Edî em nizanin gelo ev azadbûna wî ji ber azadbûna bavê wî ye yan jî ji ber azadbûna wî bi xwe ye. Her çawa be ev her du zat kurd bûne, di avakirina dewleta îslamê de roleke girîng girtine û di nav ereban de kurdbûna xwe derxistine pêş.

Silav li ruh û gîyanê her du zatên pîroz û li gelê kurd be.

2. Nivîsên “Beroj.com”ê yên bi nasnavê “Şêresiyar Noreşînî”

I. Serpêhatiya Kalekî Xurifî Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/13.07.2009 - Çend roj berî niha ez li dora saet neh û nîvan ji Bazîdê derketim û min berê xwe da Avkevîrê da ku herim serdana hevalekî ji desteya weşanê ya malpera Berojê. Vî hevalî layiqî camêriyê mazûvaniya me kir, jê re spas... Me di vê hevdîtina xwe de li ser mijarên malbatî, gelêrî, bazirganî, herêmî, neteweyî, navneteweyî û gerdûnî hin danûstanên bikêrhatî kirin. Piraniya ramanên me di çerxa babetên hevpar de geriyên û heta ku ji destê me hat em ji babetên dilşikên bi dûr sekinîn. Serdana min û mazûvaniya hevalê min bi awayekî erênî derbas bû û min ji wir berê xwe da Agiriyê. Dema ku ez li Agiriyê peya bûm di hişê min de pêkanîna çend serdanan hebû, lê bûyereke kirêt ev gera min bedref (berbad) kir. Naveroka vê bûyerê wiha pê de çû:

Dema ku ez li siwaregeha (otogara) kevn peya bûm bêyî hemdê min destê min î rastê li cixareyekê geriya. Piştî ku min cixareya xwe derxist ku pê xim, min nihêrî ku gaza hesteyê min kuta bûye û lewre min çavê xwe li hestefiroşekî gerand û ji xwe re hesteyek kirî. Dema ku ez gihîştim tanga mizgefta navendî (camiya merkezê) Seyda Mela Osmanê pirtûkfiroş hate bi bîra min û min berê xwe da firoşgeha wî. Firoşgeha wî li pêşberî derê mizgeftê de ye û di navbera du firoşgehan de ketiye nava mengenyê. Her du firoşgehên ku dişibihin diranên mengenyê keresteyên leşkerî difroşin û ji bilî van keresteyan hemû pêwistiyên leşkerên Tirkiyayê jî lê hene. Her wiha hin cil û bergên leşkerî yên ji bo zarokên artêşparêz, ceşş, serbazên artêşê û heweskarên leşkeran jî di ber camekanan ve hatine daliqandin. Bêhna misk û emberê ya ku ji firoşgeha Seydayî difûriya ez kaşî hundir kirim û ez çûm dawîya firoşgehê da ku li pirtûkên erebî binêrim. Li vê firoşgehê hin klasîkên kurdî yên bi tîpên erebî jî hene û min çavên xwe li şerheke Dîwana Melayê Cizîriyî gerandin. Ev şerh, şîroveya erebî ya Seydayê Zivîngî bû û min ew nedît. Ez hatim hinda Seydayî da ku jê bipirsim bê ka heye an na, lê heke ez nehatima hindê çêtir bû. Welhasil, ez hatim hinda Seydayê Mela Osman, lê min nihêrî ku keçeke neh-deh salî pirsra elifbêkeke Quranê dike û Seydayî di bin çavan ve ew dişopand. Ev keçik servekirî bû û kincine mêran li xwe kiribûn. Ji nişkê ve min nihêrî ku Seydayî bi tirkî ji keçikê re wiha got:

“Li derve û li kolanan leşker û polîs keçên servekirî dibin û davêjin zindanê. Keçê tu çima servekirî yî?” Lê keçikê cardin pirsra xwe ya derheqa elifbêkan de domand û guh neda gotinên Seydayî. Piştî ku keçik derket Seydayî ji kesên li wir re wiha got:

“Serê wê vekirî ye; hatiye û pirsra elifbêka Quranê dike. Bi rastî sergirtina wê ji hînbûna wê ya Quranê ferztir e.”

Her çiqas gotina wî ya duyem rast bû jî ew gotina wî ya pêşîn hinekî mîdeya min tev li hev kir û qilqalê min rabû. Di hişê min de nefreta dijî derewê ewqasî dijwar bû ku min dê tu carî ew nebexşanda. Lê piştî ku heqareteke neheq li min jî kir min ji aliyê xwe ve ew efû kir. Ji ber ku ew kalekî xurifî bû û hetanî niha min ew nas nekiribû. Mela Osman mirovekî ku wekî Seydayê Nûrsî xwe weqfî ilmê kiribû û nezewicî mabû. Her çiqas derheqa jiyana wî û têkiliyên wî de pir tişt dihatin gotin jî min qîma xwe bi wan gotinan nedianî. Lê roja

ku wî ji wê keçê re bi derewînî got ku 'leşker û polîs keçên servekirî davêjin zindanan' rûyê wî li ber min eşkere bû. Ji ber ku hingî ku ev komar hatiye avakirin leşker û polîsan her tim serê jinan daye vekirin û her carê keçên sergirtî avêtine zindanan. Her wiha tu alimî tu carî xelq bi leşkerên zilmê netirsandine û ew leşker wekî parêzvanê olê nehesibandine. Wisan e di vê tirsandinê de tu bihane nayê pejirandin ku mirovekî zana bi derewînî keçên gelê xwe bi xofa leşkerên dagirkeran bide tirsandin.

Ji aliyekî din ve dema ku min qala şîroveya erebî ya Seydayê Zivîngî kir kef bi devê wî ket û wiha got:

-“Ev şîrove gişt xelet in û lewre min pirtûkek amade kiriye. Di vê pirtûka xwe de min xeletiyên nivîskaran nîşan dane. Berê min ev şerh difrot, lê niha ez wan pirtûkan nafroşim”

Di navbera min û vî melayî de berê jî hin nîqaşên tûj derbas bibûn. Çi cara ku biçûma hindê, vî camêrî behsa xeletî û çewtiyên derheqa Ehmedê Xanî de dikir. Di vê dawiyê de berhemeke xwe ya ji du cildan pêkhatî nîşanî min da û piraniya wê tijî hezeyan bû û lewre heyfa min bi pereyan hat ku bi wan pereyan van pirtûkên bêkêr bikirim. Min kir û nekir vî melayî bi tirkî ji min re da xeberan û şîroveya erebî ya Seydayê Zivîngî nefrote min. Ez naxwazim bi vê nivîsara xwe hemû nîqaşên me yê derbasbûyî di kerikên guhên we de biqîrim. Lêbelê mebesta min a ji vê nivîsarê ew e ku ez ji gelê Agiriyê lêborînê dixwazim. Ji ber ku kurdperwerên Agiriyê çend caran ji min re qala têkilî û ramanên wî yê şikbar kiribûn, lê ez di van agehiyên wan de ketibûm şikê. Îro ez xwediyê wê qinaetê me ku ev kalê ku ji bilî çend qîlan diran di dêv de nemane û tûk di nav diranan re dirije ser çavan hiç e û hiçparêz e. Du medreseyan wî hene: Yek a kuran e û yek a keçan e. Hetanî niha neyartiya zimanê kurdî kiriye û dostaniya dewleta Mala Osmên kiriye. Wekî Seydayê Nûrsî xwe weqfî parastina pergala Mala Osmên (Osmanî) kiriye û hemû daxwaza wî ew e ku ev pergala cardin vegere. Êdî neyartiya xwe bi eşkeretî û digel dijûnan pêşkêşî gelê xwe dike û li ser stûyan nanê xwe bi pergala dagirkeran re pareve dike. Min hemû heq û hiqûqên xwe yê takekesî lê helal kirine, lê ez dê ji vir şun de neyarê kiryarên wî bim.

sheresiyar_noreshini@beroj.com

Nîşeyên xwendevanan

Rojbaş

Çavên te ronî bin Şêresiyar tu tezinge pê hesiyayî? Heke tûka wî nereşiya ser çavên te tu tê pê nehesiyayî û te dê guhê xwe hetanî kengê ji rastiya kalê xurifî re bigirta. Tiştê çû, mede dû...

Gundîyê Bajarî

Li hemû deverên cîhanê bel'amên ji bo xêra neyarên Xwedê dixebitin gelek in. Jixwe hêzên taxûtî jî bi saya serê van kesên xwefiroti dikarin wî emrê xwe yê kin hinekî dirêj bikin. Mixabin di nav gel de gava mirov çend rêzik erebî bizanibe û xeletî û şaşiyên wan jî wan re nebêje, nede rûyê wan tenê çend şîretên vala li wan bike êdî tu ewlîyayê Xwedê yî! Ew kesê tu qala wî dikî jî herdem ji bo paknîşandana dagirkeran dixebite. Jixwe di wê pirtûka wî ya ku tu qala wê dikî de jî van karên xwe yê kirêt wekî xizmeteka gelekî bi rumet eşkere dinivîse. Herweha vira li ser vira zêde dike dibêje min ev bi ilmê ledûn nivîsiye. Gava mirov dixwîne kenê mirîyan lê tê. Xwedê me ji şerrê wan kesên bextreş biparêze.

II. Hin Belgeyên Osmanî yê Derheqa Bedirxan Begê û Tevergên Wî de Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/25.03.2008 -

Pêşgotin:

Berî çend rojan min li cem lêkolînerêkî hin belgeyên osmanî yên derheqa Bedirxan Begê û tevgerên wî de dîtin. Min jê daxwaz kir ku wan wergerînim kurdî, lê ji ber ku jimara wan pir zêde bû û aboriyeke pir giran pêwist bû min dev ji wergerandina giştan berda. Di vê navberê de çend heb belge hebûn ku min osmaniya wan perisandibû û min nexwest ku bi domana demê re bi ro de herin. Em van belgeyan bêşîrove diweşînin. Şêresiyar Noreşînî

I.M.M. = Îdare-i Mesail-i Mühimme

I. Nameyeke sîxuriyê

I.M.M. 1266/2 Nameya bendeyê ku duakarê meqama Serokwezîriya Payeberz e Wekî ji aliyê meqama we ya payeberz ve jî tê zanîn, li Wanê du caran serhildan û fitne derketibû. Qaymeqamê Mûşê û serdergevanê serayê Şerîfê bende jî, çi bi cengê û çi bi riya aşitiyê di damirandina wan de bi xizmetên hêja rabibû. Heçî serhildanên ku di vê dawiyê de niştecihên Wanê pê rabibûn, di damirandina wan de tu kesayeteke peywirdar bi ser neket.

II. Nameyeke parêzgarê Bexdayê

I.M.M 1266/5 Nameya bendeyê ku duakarê serokwezîriya payeberz e Heke biryar û bergiriyên pêwist ên ku Meqama Payeberz derheqa kutakirina pirsgerêka Bedirxan Begê Şîrheram de dane bèn tetbîqkirin, bi hêza serwerê me yî cenabê Siltan dê mîrê navbihurî nikaribe li ber xwe bide. Her wiha li ber wî dê du rê bimînin: An dê xwe bavêje bextê Dewleta Aliye û serê xwe li berê bitewîne; an jî dê xwe hanzûka bavêje tixûbên Îranê. Ji ber ku serketina teqez û serfirazî her tim para kesê ku xwediyê hemû pêdiviyên ihtiyatê ye, ev pirsgerêka han dê bi vê rêbazê yekcar bê çareserkirin. Êdî hewce nake ku em ji Meqama we ya Payeberz re civaka kurdan bidin naskirin û bibêjin ku ew ji çend eşîr û hozan pêk tên. Heke em li çînên niştecihên li devera ku mîrê navbihurî lê dijî û her wiha li erdnîgariya Iraqê binêrin, em dê bibînin ku ji sê paran pareke civakê ji wan pêk tê. Ev rewşa han, ji wan re tevgera wan a neteweyî pêk aniye û ew kirine laşekî yekpare. Heke tu dest bavêjî endamekî vî laşî, ew endamên din gişt dê pê dihesin û bibine dilekî yekpare. Lewre divê ev yeka han, ji bîra kesî neçe. Niha lihevkerina Ehmed Paşeyê Silêmanî û Resûl Paşeyê Rewanduzî ne pêkan e. Heke ew her du, di beroşekî de bèn kelandin jî lihevkerina di navbera wan de dê tu carî pêk neyê. Dema ku min par berê xwe dabû Silemaniyeyê, ew nakokî û hevrikiya wan wergeriyabû dostî û hevpeymaniyê. Ev agehiya han, ji devê mirovên rastgo yên ku van her duyan ji nêz ve nas dikin ghiştin ber destên me. Wekî ku me li jorê jî diyar kir, herêmên li dora Bexdayê, bi taybetî lîwaya Silêmaniye, Koy, Herîr û Rewanduzê yên ku wekî dergûşa kurdan in, bi kerema hêza serwerê me yî cenabê Siltan ketine daîreya taetê. Beriya çendekî, serokê Rewanduzê yî kevn Resûl Paşayê Gemar di herêmê de digeriya. Her wiha Sedûnê Gemar ê ku mezinê Ubeydan e û Safûqê Gemar ê ku mezinê Cerebeyê yî berê ye jî ne di daîreya taetê de ne. Ji ber ku ew bi berdewamî li hin deverên Bexda û Mûsilê xeneqê li xelqê dişidînin û hem bi nepenî hem jî aşkera alîkariyê didine mîrê navbihurî. Heke ev mîrê navbihurî dest bavêje ewanî û fesadiyê, hejmareke hêza leşkerî ya ku têra girtin û serkutkirina wî heye hatiye bidestxistin. Bi vî awayî rê li ber fesadiya wî hate girtin. Di heman demê de ev karê han, ji bo kar û barên leşkerî yên Artêşa Anadoliyê ya Siltanî cureyekî alîkariyê ye. Bi vê hêzê, em dê hejmareke guncan a ji leşkerên bipergal pêkhatî amade bigirin û gava hewce bike, em dê vê hêzê bişînin cihên pêwist. Her wiha diviya ku ev hêz, bi ser aliyê ku wekî Erbîl tê nasîn ve bihata şandin. Erbîl, navçeyeke bi ser Bexdayê ve ye û bi qasî riya 12 saetan ji Mûsilê bi dikeve. Tiştêkî din jî heye ku ew jî: Çiqas mirovên mîrê navbihurî hebin jî, bi destûra Xwedê Teala hêza giran a cenabê serwerê me yî Siltan dê bikaribe bi ser wan bikeve û ew kes dê nikaribin li ber xwe bidin. Em vê yekê ji serpehatiya xwe ya di dema Reşîd Paşeyê merhûm ve dizanin. Ew bi xwe jî dizane ku li ser erdê rast du tabûr leşker dikarin wî tarovaro bikin û wî sernişîv bikin. Çi çaxa ku hêza leşkerî berê xwe bide wî, ew dê vekişe çiyayên asê. Çiqas mirov li der û dora wî kom bibin jî, mayîna wan a li çiyê dê zêde nedome. Hinekên wan dê bi angaştî giyadirûnê û hinekên wan jî dê bi hinceta dîtina

malbat, zar û zêçên xwe dê dakevin jêrê. Ji dêla ku hêza leşkerî bi ser van çiya û cihên asê de bê hinartin, çêtir ew e ku gund, bajar û pire/bihur bèn rapêçan û kurd di bin gemaroyê de bèn hiştin. Di vê rewşê de, ji ber xeysetê wan, ew dê di cihekî tenê de demeke dirêj nesekin. Piştî vê yekê, dê ji Artêşa Siltanî ewlehiyê bixwazin; mîrê navbihurî jî dê serê xwe hilde; li çol û pesaran bikeve. Di vê rewşê de, dê ji ewlehîxwestin û revê ji xwe re riyekî hilibijêre. Bi vî awayî berjewendiya xwestî dê bi hêsanî bi dest bikeve û bi alikariya Xwedê pirsgirêk dê kuta bibe. Piştî vê yekê jî divê postevanî û rêwitiya di navbera Diyarbêkr û Mûsilê bê parastin. Heke hejmareke birêkûpêk a leşkerî li ser bazgehên girîng ên riyan bèn bicihkirin, ev yek dê pêk bê. Ji ber ku ev herêman di destê mîrê navbihurî de bûn, êdî divê baş bèn parastin. Bi tikaya ku li ev yek bê mitalekirin. Biryar di destê xwediyê ferman û keremê de ye. Parêzgarê Bexdayê

III. Nameyeke sîxuriyê ya din

I.M.M. 1268/2 Serwerê min, Em nameya berfireh a ku cenabê parêzgarê Mûsilê ji Çavdêriya Payeberz re şandiye pêşkêş dikin. Ev name radigihîne ku Izzeddîn (Yêzdîn) Şêr Begê ji malbata Bedirxan Begî gihîştîye Mûsilê. Cenabê serfermandarê Artêşa Anadolîyê ya Siltanî Ozman Paşeyî jî di nameya xwe ya dawîn de bi bîr xistibû ku ew (Yêzdîn Şêr Beg) dê bi daxwaza penaberî û ewlehiyê derbasî aliyê Mûsilê bibe. Niha bi mebesta qezenckirina çend mirovên ku jê xêr û berek tê payîn re danûstandin didomin; tevger û niyêtên Bedirxan Begî tèn şopandin. Her wiha nameyeke defterdarê Diyarbêkrê Silêman Efendiyî gihîştîye ber destan û tê de karên qenc û rewşên baş ên waliyê Diyarbêkrê Xêredîn Paşeyî hatiye vegotin. Penaberîya Izzeddîn Şêr Begê navbihurî ya bi vî awayî li bal Dewleta Aliye ve, dê bandoreke baş li ser wan herêman bihêle û bidestxistina berjewendiya xwestî hêsan bike. Ev bûyer, ji ber xweşbextiya cenabê serwerê me yî Siltan e û duayên xêrê dê pirtir li peyê bin. Her wekî di nameya parêzgarê Mûsilê yî navbihurî de jî hatiye gotin, li gorî berjewendiyê ye ku Izzeddîn Şêr Begê navbihurî bi paye berateya siltaniyê û bi rayeya serdergevanîyê bê xelatkirin. Lêbêlê guncantir ew e ku ev paye û ev raye, beyî agahiya Ozman Paşeyê navbihurî yekser ji vir jê re neyên şandin. Divê ji serfermandarê navbihurî re nameyek bê şandin û bi destî wî bê veguhastin. Di vê mijarê de ji Îradeya Seniye çî biryar derkeve, dê bê bicihanîn û ji defterdarê navbihurî re jî dê bersiveke guncan bê birêkirin. Ev nivîs di heqê ravekirina babeta navbihurî de ye.

18 Cumada Saniye 1263

III. a. Bersiva nepen a siltanê osmanî

Nameya Duakarî

Cenabê serwerê me yî Siltan li nivîsa Serokwezîriyê, her du nivîsar û nameyên navbihurî nihêrî. Bi rastî penaberîya Izzeddîn Şêr Begê navbihurî ya bi vî awayî li bal Dewleta Aliye ve, dê bandoreke baş li ser wan herêman bihêle û bidestxistina berjewendiya xwestî hêsan bike. Ev bûyer, ji ber xweşbextiya cenabê serwerê me yî Siltan e û duayên xêrê dê pirtir li peyê bin. Di vê mijarê de ji aliyê Îradeya Seniye ve biryar hate wergirtin ku xelatkirina Şêr Begê navbihurî bi paye berateya siltaniyê û bi rayeya femandariya Siwariyên Siltanî li gorî berjewendiyê ye. Her wekî di nivîsarê de hatiye gotin, dê ji femandarê navbihurî re name bê şandin; ev paye û ev raye dê bi destî wî bèn veguhastin. Bi daxwaza mitalekirinê, nivîsar û nameyên navbihurî li Serokwezîriya Payeberz hatin dagerandin. Biryar, di destê cenabê xwediyê fermanê de ye.

19 Cumada Saniye 1263

IV. Nameyeke du peywirdarên osmanî

I.M.M. 1273/1

Agehdariya du bendeyên rastgo

Wekî berê jî bi dûvedirêjî hatibû ragihandin, Bedirxan Beg bi mebesta vegirtina Keleha Xoşavê hin mirov şandibûn.

Hêza xweşbextiya mewlayê me yî Siltan mêweyên xwe ên çak nîşan dan; nakokî û hevrikiyek kete navbera Bedirxan Beg, Evdalxan û Mehmûdxan. Her wiha mirovên ku ji aliyê Bedirxan ve hatibûn şandin, paş ve hatin vegerandin û Keleh di destê Evdalxan de ma. Li ser xwesteka wî, me ji wî re bi destî axayekî -ku di saziya me de mirovekî bijarte ye- çekek şand. Li gorî rapora hevpar a ku ji axayê navlêkirî û mîrê navbihurî gihîşte ber destê me, dema ku axayê navlêkirî dikeve kelehê dibîne ku hemû eşîrên herêmê li dora Evdalxan civiyane. Piştî ku xizmetên daxwazkirî bi cih bîne, dê kar û barên pêwist ên ji bo xelatkirina wî ya bi rayeya rêvebiriya Tewleya Abadîn encamekê bidin. Em di pêvekê de raportên ku ji aliyê axayê navlêkirî, mîrê navbihurî û serliqê topavêj ve hatine şandin jî pêşkeşî we dikin. Biryar di destê xwediyê ferman û keremê ye.

5 Receb 1263

Parêzgarê Eyaleta Erzeromê

Ehmet Izet

Defterdarê Eyaleta Erzeromê

Elî Tewfîq

V. Nameyeke Evdalxanî

I.M.M. 1273/2

Agehdariya bendeyê rastgo ya ji muşîriya payebilind re

Da ku hêza min a li ser kurdan xurttir bibe, bi fermana we ya payeberz, ew çekê giranbiha bi destê axayekî serayê yî bijarte Elî Axa hatiye hinartin. Her wiha di ferman-nameyê de hatiye destnîşankirin ku Selteneta Seniye ez sezayî payeya rêvebiriya Tewleya Abadîn dîtîme. Min jî ew di rê de pêşwazî kirin û Elî Axayî ew çekê giranbiha li min kir. Her wiha min fermana we ya payeberz li pêşberî hemû eşîran vekir; ew xwend, naveroka wê fêhm kir, giregir pê hesandin, li ser seran û çavan pejirand. Wisa ji Xwedê Teala dixwazim ku hêz û rûmeta cenabê Siltanê me, heta ku erd û esman hebin, bidome. Gumana min wisa bi Xwedê heye ku tu di hemû xizmetên ji bo Siltanê me de her carê bi ser hevrikên xwe bikevî. Ez dixwazim balê bikêşim ser nameya ku ji cenabê muşîr paşayê Artêşa Anatolyayê ya Siltanî gihaye ber destê min û tê de:

-Divê ewlehiya kesên ku ji Mîrê Hekariyê û Bedirxan Beg ditirsin bê temînkirin.

-Radestkirina Keleha Wanê bi hêzeke xurt pêkan e; lewre divê bi tabûrek leşkerên bipergal bê destek-kirin û eşîr ji dora kelehê şun ve bînin vekişandin.

Kar û barên têkildarî Wanê hê jî didomin. Tikaya min ji we ew e ku hûn navê min di lîstîska bendeyan de tomar bikin û kerem bikin da ku nîşaneya min bigihêje destê min. Ev agehdarî ji bo şîrovekirina mijarên bihurtî ye. 25 Cemadisanîye 1263 Evdalxan

VI. Nameyeke serbazekî osmanî I.M.M. 1273-3

Agehdariya bendeyê rastgo

Dema ku ez bi kerem û hêza mewlayê me yî Siltan di berevaniya Keleha Mehmiwarê de bûm, di bin femandariya min de Artêşa Siltanî bi ser radestgirtiyê Cizîrê Bedirxan Begî de hate ajotin. Ji ber ku vegirtina Keleha Wanê pir dijwar e, Mehmûd Beg û Fadil Beg dixwazîn wê radest bikin. Her wekî ku ez hatibûm hişyarkirin, divê min ew bipolarasta û radestî Evdal Begî nekira. Dema ku ez di berevaniya wê de bûm û min dê ew radestî tu kesî nekira, min bihîst ku merivekî Bedirxan î ku navê wî Mîrzo ye, hatiye ku têkeve kelehê û tê de bi cih bibe. Di destê min de cebîlxane û erzaq ên ku ji Wanê bi dest diketin tunebûn û min wisa bawer dikir ku dê kelehê vegire. Dema ku em di vê rewşê de bûn, Evdal Begê mirovek bal min ve şand. Wî mirovî, fermana we ya payeberz a ku bi destî Şerîf Axa hatibû şandin nîşanî min da. Min ew ferman li ser seran û çavan pejirand; her wiha min ji wî mirovî xwest ku vê yekê jî ragihîne. Lêbelê mohrên me li ba serliqê ku li Wanê ye ne. Her çiqas min ew mohr her carê xwestibin jî, ji min re nehatin şandin. Min her tişt ji Elî Axayê ku mirovekî rêvebiriya we ye re şîrove kiriye. Tikaya min ji ew e ku hûn li vê mijarê re sexbêriyê bikin. Biryar di destê xwediyê fermanê de ye.

V. Nameyeke serbazekî din ê osmanî I.M.M. 1273-4

Agehdariya bendeyê rastgo Me çekê giranbiha yê ji xwediye nimetê (Siltanê Osmanî), li gorî fermana we ya payebilind, gihande Evdal Begî. Wî tevî çarsed-pêncsed siwariyê maweyeke bi qasî riya sê saetan da ber xwe û em di rê de pêşwazî kirin. Me çekê giranbiha li wî kir û wî jî kêfxweşiya xwe ya bêpayan nîşan da. Min fermana we ya payeberz li pêşberî hemû axayên eşiran vekir û hate xwendin. Hemûyan razîtî û taetiya xwe pêşkêş kirin. Dema ku ez gihame li wir, telîmatên cenabê serfermandarê Artêşa Siltanî û nameyeke ferîq jî ghiştine min. Tê de hatibû fermankirin ku: · · Mîrê navborî ji bendeyên rastgo ye; Bi her awayî ewlehiya kesên ku ji radestgirtiyê Cizîrê Bedirxan Beg û mîrê Hekariyê Nûrulah Begê ditirsin bê temînkirin. Der bareya vê yekê de min name ji aliyên Hekarî û Wanê re şandin. Tevgera me dê li gorî bersivên raçavkirî teşe bigire. Ji ber ku ew kesê navborî bendeyekî zana û rastgo ye, her wiha eşîr jî razî û di taetê de ne, tetbîqkirina vîna we ya payebilind dê bigihêje mebestê. Lewre ez vê agehdariyê pêşkeşî we dikim û ji we tika dikim ku dêlindêzên begtiyê bi cih bîn, nîşaneyên wan bîn şandin û navê wan yekser di lînûska koleyên dûgelê de bê tomarkirin. Biryar di destê xwediye fermanê de ye.

Seyid Elîş 25 c. Saniye 1263

VII. Nameyeke sîxuriyê ya din I.M.M. 1273/4

Dilovanê ezbenî, Her wekî berê jî hatibû ragihandin, cenabê parêzgarê Erzeromê î paşeyê dilovan û defterdarê rûmetdar, nameya hevpar şandine. Di nameyê de hatibû diyarkirin ku -piştî ku nakokî hem di navbera Evdalxan û Bedirxan de hem jî di navbera Evdalxan û Mehmûdxan de derketibûn,- parêzgarê navbihurî, ji bo berevaniya Keleha Xoşavê û hêzdarkirina Evdalxanî, Elî Axa şandibû wir. Dema ku Elî Axa digihêje keleha navbihurî, ji wir nameyekê dişîne û tê de guwahiyê dike ku hemû eşîrên herêmê -ên ku li wir kombûyî ne- ji bo Selteneta Seniye dilniya ne. Evdalxanî jî nameyek şandiye û tê de daxwaza payeya rêvebiriya Tewleya Abadîn (fermandariya hêzên siwarî) dike. Her wiha Serliqê Topavêj Silêman Axa jî bersivê ji wê nameyê re şandiye û soz daye Evdalxanî ku heke ew xizmetên pêwist bi cih bîne ew dê jî ji bo pêkanîna vê daxwaza wî bixebite. Me ev name û ewraqên di pêvekê de ji cenabê we re şandin da ku hûn jî wan rakine huzûra Çavdêriya Serayê ya Bilind. Bêguman bi vî awayî veqetîna peyrewên Bedirxanî, alîgiriya wan a ji bo Selteneta Seniyyê û dijberiya wan a ji bo wî nîşan didin ku ev kes bendewarê Xelata Seniye ne. Hembêzkirina van kesan a bi Dilovaniya Siltanî, ji dilpakiyên mewlayê me yî Siltan e. Parêzgarê navbihurî jî, soz daye Evdalxanî ku vê daxwaza wî bi cih bîne. Wisa dixuye ku tevgerên kesê navbihurî guncanî xwestekê ne. Heke xelatkirina wî ya bi wê payeya navbihurî pêwist be, -Guncan e ku cenabê serfermandarê Artêşa Siltanî yî paşe, bi vê yekê bê agehdarkirin, da ku nîşaneyê payebilind radestî serekên artêşê bike û wan bişîne li ba parêzgarê navbihurî. -Her wiha ji parêzgarê navbihurî re, ji bo xebat û wêrekiya wî, nameyeke pesndanê bê şandin û bê tembîhkirin ku ew, nûçeyên der bareya paye û nîşaneyê de, teqez ji serfermandarê navbihurî re ragihîne. Di vê babetê de, ji Vîna Payeberz çî bê fermankirin teqez dê bigihêje encamê. Ev têtîna, ji bo şîrovekirina mijara navbihurî ye.

11 Receb 1263

VII. a. Bersiva nepen a siltanê Osmanî

Agehdariya duakarî, Meqama Payeberz, ji kerema xwe li têtîniya payebilind, nameyan û ewraqên şandî mêze kir; wisa guncan dît ku: · · Paye û nîşaneyê payebilind ji serfermandarê navbihurî re bê şandin Heke xelatkirina wî kesî ya bi vê payeyê pêwist be jî ev kar li wî bê rasiyê. Her wiha wisa guncan dît ku: · · Nameyeke pesndanê û çaksaziyê, ji ber xebatên wî ve, ji parêzgarê navbihurî re bê şandin Wisa bê tembîhkirin ku bi

serfermandarê navbihurî re li hev bike û nûçeyên der bareya paye û nîşaneyê de, teqez jê re ragihîne. Vîna Payeberz, naveroka têbîniya Sedrazamiya Payebilind pejirandiye; têbînî û ewraqên şandî li Meqama Payebilind hatine vegerandin. Biryar di destê cenabê xwediyê fermanê de ye.

12 Receb 1263 I.M.M. = Îdare-i Mesail-i Mühimme
sheresiyar_noreshini@beroj.com

III. Li Ser Têlê Malpera Fermî Ya Zanîngeha Azad Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/18.08.2008

Hevalên hêja,

Heta niha em bi werger û meqaleyên xwe ve derketin pêşberî we û me eleqeyeke baş ji we dît, spas.

Her wekî hûn jî dizanin tunebûna saziyeke perwerdehiyê ya kurdan dilê hemû kurdan (her wiha dilê hemû mirovên xîretkêş jî) diêşîne. Lê hewldanên avakirina zanîngeheke kurdî xewneke neteweyî ye û lewre çend kesayetên kurd li ser têlê malpereke bi navê Zanîngeha Azad vekirine. Armanca vê xebatê teşwîqkirina xwegihandinê ye. Her çiqas teşeyê dawîn ê malperê neqediyabe jî em dê derheqa wê çend pêşagehiyan bidin.

Çima Malpera Fermî ya Zanîngeha Azad? 1. Ji ber ku hemû kurdên xîretkêş dizanin ku hîndekariya zimanê kurdî ji nan û avê pêwistir e. Her wiha her kurdê xîretkêş dixwaze ku hînî zimanê kurdî bibe û bi awayekî pisporane vî zimanî bi kar bîne. 2. Beriya ku zanîngehên kurdan vebin divê hişmendiyêke biisrar a vê daxwazê hebe. Vê malperê jî hewl daye ku daxwaza perwerdehiya neteweyî gur û geş bike. 3. Zimanekî zanistî yê kurdî tenê bi riya saziyên perwerdehiyê tê bidestxistin. Heke perwerdekirina dilxwazên zimanê kurdî bi riya saziyên fermî ne pêkan be divê mirov xewn û xeyalên xwe bi avê re bernede. Tenê mirovên perwerdekirî dikarin dirûvekî bidin jiyanê û lewre amadekarên vê malperê ji bo vê mebestê ketine nava vê lêgerînê. Zanîngeha Azad bi kêrî çi tê? 1. Zanîngeha Azad niha li hîndekar û xwendekaran digere. Heke qabiliyetên we yên zanistî hebin û hûn nikarin wan derxin aşkeratiyê ev malper sponsorê we ye. 2. Zanîngeha Azad niha li dost û hevalan digere. Heke derfetên we tunebin ku ramanên xwe derxin bazarên zanistî ev malper destê we yî rastê ye. 3. Zanîngeha Azad niha li xebatên zanistî digere. Heke di destê we de xebatên nivco hebin werin wan bi amadekarên malperê re bigihêjînin encamekê. 4. Zanîngeha Azad niha mihtacî her pêşniyareke zanistî ye. Heke zemanê we tunebe ku tevî xebatên vê malperê bibin ma qey hûn nikarin bi kurtasî rexneyên xwe jî bigihînin vê malperê? Hewariyeke ji dil û can: Zanîngeha Azad piştî xwe daye dîwarê hiş û dilê we û wisan bi rê ketiye. Vê malperê nas bikin û bidin nasandin.

Lînka malperê: <http://zaningehaazad.webs.com> e.

sheresiyar_noreshini@beroj.com

Nîşeyên xwendevanan

AHMET PANOSÎ

Maşallah maşallah! Xwedê alîkarê we be. Xwedê we ji çavên xirab biparêze. Hûn her bijîn.

Em bi dil û can digel we ne.

Wî zemanî her kesek mîmarê dîwarê xwe ye.

IV. TRTyA kurdî yan DDTya tirkî Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/27.12.2008 - Ev demeke dirêj e ku em li ser pêşniyara Zanîngeha Azad dixebitin û dilê me heye ku em bi malpereke pispore ve derkevin pêşberî xwendevanan. Lewre dema me têrê nedikir ku em rojevê baş bişopînin û bi nivîsên xwe ve rehjena civakê bigirin. Lêbelê duh çavê min bi nivîsara Zeytûna Eliyê Filît a bi navê "Beşa Kurdî ya TRT'yê An Jî Qulika Dawîn A Zirneyê" ket. Min hema bi lezgînî û di bêhnekê de ev nivîsara navbihurî xwend û li ser pokinîm. Min nihêrî nivîskar di gotara xwe de mafdar e; lê ji aliyekî ve jî divê şêwazê nivîsarê servekirî bibûya. Lewre min jî biryar da ku nivîsareke aşkeratir binvîsim.

Li gorî Zeytûnê vebûna beşa kurdî ya TRT'yê dîlana bûka mîzqirêj û zavayê lepdîrêj ve ye. Mixabin Zeytûna me li Bêrûtê dijî û haja wê ji rojeva welêt nîn e. Em vê bûkê û vî zavayî baştir nas dikin. Ji ber ku ev her du endamên berzewac demeke dirêj e ku bi hev re derdikevin û li ber çavê cîhanê ramûsanên durû ji hev re dişînin. Her wiha haja Zeytûnê nîn e ku ji vê têkiliyê zarokek jî çêbûye. Niha ev zarok dê li ser navê diya xwe bê qeydkirin. Ji ber ku bavê bûkê razî nebûye ku şûname (zewacname) bê çêkirin ev zarok li holê maye. Divê bê zanîn ku heke ev zarok li ser navê diya xwe neyê qeydkirin dê "ketm" bimîne, ne dikare nasnameyekê bistîne, ne dikare ji taxa xwe veqete ne jî dikare dibistanê bixwîne. Tiştê herî girîng nikare here leşkeriyê jî (her wiha heta ku rih û simbêlên wî dernekevin nikare here qehbikxaneya ku qezenca wê xweriyan re miqedes e jî).

Biryara bavê bûkê ne belesedem e. Dema ku Kiro li ber hingilê dêlegura Asena şîr mêtîye bûye şîrbirakê wî. Her wiha bavê bûkê fetwayek ji Miawiye b. Ebî Sufyanî wergirtiye ku nasnameya Kiro li ser navê bavê xwe lê xe. Wekî ku Miawiyeyî nasnameya Ziyad b. Ebî wergirandîye Ziyad b. Ebî Sufyan dilê bavê bûkê jî heye ku hemû qalibên heyî binpê bike û nasnameyê fermî ya wiha bidê: Kiro Tûrkoğlu (an jî Öztürk, Şentürk, Ertürk, Tûrkeköle, Yağıztürk, Cengiz, İlhan, Timur, Artuk, Selçuk, Orhon ...) Mixabin heke nasnameyê bidin jî ji ber ku tîpên kurdî qedexe ne dê navê Kiro wekî Kiro bê nivîsandin; lêbelê wekî Kiro bê xwendin. Ji aliyekî din ve mijara hera girîng jî ew e ku ev zava "ketm" maye û neçûye leşkeriyê. Kesê ku neçûye leşkeriyê nikare çavê xwe bikute keça erkanekî Romê. Heke çav berdê jî divê şert, şûrt û formalîteyên fermî bi cih bîne. Wisan e ev zewac dê nebe, şûname dê neyê standin, zarok dê li ser bavê neyê hesabandin. Ev dîlan ne elameta zewaceke zagonî ye; lêbelê elameta pêkvejiyaneke berjewendî ye. Îro ji nirxan zêdetir berjewendî hespê xwe li meydana mirovahiyê didine xaran. Piştî xwendina nivîsara Zeytûnê min çavê xwe li bernameya dîlana kurê Kiro û keça Ropo gerand. Min nihêrî ku qet vexwendname ji belengazan re nehatine şandin. Bi gotineke din hemû belengaz dê tenê dengê dîlanê bibihîzin. Divê ez qebûl bikim ku menûya xwarinên dîlanê pir dewlemend e; tenê serê mişk û maran tev de tuneye. Lê tiştê balkêş bername ji aliyê şanogeran ve wekî diyalogeke monolog tê listin. Ango ji bilî birazava, aşpêj, feraşo, dergevan, karguzar, koma sazbandan a Kurdîlî Hicazkar û çend nekesên din tu giyanewer li holê nîn e. Tu dibêjî ku bûk û zava li cîhanê hatine xezebê û biryar dane ku erd û esmên bêmirov bikin. Her wiha niyêta wan ew e ku ji bilî çepik, tilîlî û dirûşmeyên pesnê tu tiştî nebihîzin; dengê guleyên beredayî bi dengê deklanşoran binixêmin; qurequra zikên birçî yên li derve bi dengê mûsîqaya Kurdîlî Hicazkar ve bibirînin û biqirînin; lêvên hêsîrên rencûr bi komedyaya navneteweyî bikenînin; bêhna laşên bi zaxê şewitandî bi parfûma Gio Armani veşêrin. Ez naxwazim zêde serê we biêşînim û mijara kambax zêde dirêj bikim. Ez bi aşkerayî dibêjim: Ez nikarim vê dîlanê pîroz bikim. Ji ber ku dilê min ji ber kul û kederan kurmî bûye û pêwistiya min bi qalboxê heye. Lê malbata TRT ji min û hemû kesên wekî min re DDT'yê pêşniyar dike. Heke di nav we de beytar hebin ji kerema xwe re dermanekî –qe nebe şûşeyek qalboxa teze- ji birîna min û gelê min re bibînin. Heke derman tunebe ez dê adetî nasan birîna xwe bikewînim û cesaretê bidim gelê xwe da ku ew jî birînen xwe dax bikin. Ji ber ku êdî gelê min jî dizane ku heke ew xwe bi xwe dax nekin, kesê din dê cendekê wan ê tazî bibîne û ev yek jî di dîn, mezheb û meşreba wan de heram e. sheresiyar_noreshini@beroj.com

Nîşeyên xwendevanan

ali fikri ışık

Merheba Kekêcan..

Ma te xêr e.Ma te ferz e.Ma ez ê bêjim çi.?

Ez ê bi Kurdî biaxavim..

Ez ê bi Kurdî biaxavim.

Ez ê bi Kurdî biaxavim.wey!!wey!

Wey li minê..Wey li minê..

V. Romî Pûtên Xwe Dixwin Û Noker Jî Kûtên Xwe Dixwin Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/06.03.2009 - Şaristanî jî wekî mirovî ye: Tê dinyayê, dijî û dimire. Kurdan jî di dîroka mirovahiyê de şaristaniyên mezin ava kirine, ev şaristanî hetanî demekê jiyane û paşê jî ruxiyane. Lê mijara me ne ev e.

Emerê Xetabî (xelîfeyê duyem) di dema nezaniya xwe de ji xwe re pûtên helawê çêkirine û dema ku birçî bûye jî ev pûtên pîroz xwarine. Lê ev bûyera ku Emer bi xwe di demên misilmanbûna xwe de pê keniyaye jî ne mijara me ye.

Dema ku Holagûyê Tatarî dimire zarokên wî nikarin leşkeran ji Moxolistana wê çaxê binin welatê misilmanan. Lewre cilên misilmanan li xwe dikin û piştî xerakirina Bexdayê dest bi avakirina wê dikin. Lêbelê birakujiya ku ji Cengizê gorgor dest pê dike di dema Fatih Siltan Mihemedê osmanî de digihêje lûtkeya xwînxwariyê. Mijara me ne ev e jî.

Kalikê Bush dibe endamê rêxistineke regezperest û digel rêhevalên xwe serê serekekî çermsorkan ji goristanê didize. Endamên vê rêxistinê li ser keleyên çermsorkan sond xwarine ku ehlê parzemînê ji holê rakin. Lê neviyên çermsorkan ên li ser qeyda jiyane mayî doz li DYAYê vekirine da ku dewlet serê kalikê wan teslîmî wan bike. Heçko ev mijar e bila li dera han bisekine.

Dema ku dewleta Endelûsê ji aliyê ewropiyan ve tê rûxandin û qetliyamek dijî misilman û cihûyan dest pê dike dewleta xilafetê ya osmaniyan rû nade erêb û misilmanên endelûsî. Lêbelê cihûyan di zikê Stenbolê de diçikilîne û wan hildide bin himayeta xwe. Roj tê ev cihû serê hemû delavan digirin û di dawiyê de bijîjkê Fatih Siltan Mihemedî yê ku bi eslê xwe cihû ye jehrê dide siltên. Siltanê osmanî yê ku bi jehrê tê kuştin li Golcuka îroyîn miribûye û ev der hetanî duh jî bargeha Batî Çalîşma Grubuyê bû. Na, ev jî ne mijara me ye.

Çarê rûsî yê bi navê Îvanê Tirsnak di biçûkatiya xwe de sêwî dimîne. Dema ku bavê wî tê kuştin ew dewsa bavê xwe bi kar û barên çarîtiyê radibe. Lê di rastiyê de ew ji aliyê giregirên desthilatdariya bavê xwe ve teslîm tê girtin. Dema ku Îvan digihêje hêza xwe bi hemû jin û keçên van giregiran re radibe û rûdine. Di dawiyê de jî dîn û şêr dibe û hemû dijberên xwe di şeran de dide qirkirin. Ez nizamim ev mijar ji ku de hate bi bîra min.

Seydayê Nûrsî hemû jiyana xwe dike qurbana çanda osmanî, lê di gora xwe de jî rihet namîne. Ew bajarê ku bi texsiyekê hatê nabe merqeda wî ya dawîn û bi balafirekê diçe tarawgeha xwe ya nepen. Her çiqas micêrkên wî erd û esman qul kiribin jî daxwaza merqeda wî nakin. Jixwe ev mijar êdî hatiye jibîrkirin, werin em jî lê nekolîn.

Dema ku dewleta ebasîyan tê damezrandin xelîfeyê ebasî hemû gorên emewiyan tep dike û wan deran dike sergoyên bajêr. Heke ez vê carê jî bibêjim ku ev jî ne mijara me ye êdî hûn dê êrişî min bikin. Îcar piştî van çûvên roviyan êdî em dikarin kilamekê bibêjin da ku têkeve çongan.

Dema ku ez xwendekar bûm di pirtûkxaneya dibistanê de pirtûkeke generalekî ya li ser kurdan hebû û ev pirtûk ji aliyê Serkaniya Giştî Ya Artêşa Tirk ve hatibû weşandin. Min bi çavên serê xwe dît ku vî teresî digot ku kurdên li der û dora Gola Wanê tirkên çiyayî ne û ji ber ku solên wan kiriye kirtekirt navên wan bûye kurd. Piştî ku Ehmed Turkê

kurdnijad di parlamenta tirk de bi kurdî axivî Serkaniya Giştî Ya Artêşa Tirk ev tevgera wî weke rengîniya Tirkiyayê hesiband, lê hevseroka DTP'yê Emîne Aynayê bersiveke wekî şeqamekê avête belegaşa dîrokê. Ez dê li ser van bûyeran nesekinim, lê balê bikêşim ser destpêka vê meqaleyê:

1. Şaristaniya tirkan a ku di dilqê koleyan de hate welatê misilmanan pêşiyê ew serobino kir û paşê jî welatekî qaşo misilman î li gorî rêzikên Gok Tengri ava kir. Êdî şamanîstên di dilqê misilmanan de peywira xwe kuta kirine û lewre dê vegezin asyayê. Beriya ku herin dest bi xwarina pûtên xwe yên kevn kirine. Birakujiya ku zagona wan a serekîn bû dewsa xwe ji biratiya gelan re dihêle. Ergenekona Alparslanî û Ergenekona Welî Kûçikî xîmên erkên xwe li ser xwîna kurdan û gelên herêmê avêtibûn. Êdî neviyên kurdên berê doza ser û hestiyên malmezinên xwe dikin.
2. Cihûyên ku ji Cebeltariqê bi keştiyan hatine Stenbolê jehrê berdidin tev xurekê tirkên nû û berjewendiyên wan di qirikên wan de dihêlin.
3. Kurdên ku duh nokeriya saloxgeriyê dikirin di TRT Şeşê de derketin ser dikê. Lê wijdana wan a fetisandî dibe ku rojekê karesateke pir mezin bîne serê axalerên xwe û namûsa giregirên bavên xwe yên sîxur bike pênc pereyan.
4. Dibe ku hin micêwrikên Seydayê Nûrsî hişyar bibin û şoreşekê dijî Komara Tirkiyayê pêk bînin. Gava ku ev şoreş biçê serî dê gora kal û bavên tirkan vepincirin û wan meknan bikin zibilgeh.

Van gotinên min giştan ji bîr bikin û ji kerema xwe re kompozîsyona vê sernavê hûn temam bikin. De ji we re quwet be!

VI. Pêvajoya nû û refesên mehîne yên dawîn Şeresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/12.03.2009 - Li hemû deverên Kurdistanê, li hemû tarawgeh û penagehan hişmendiya kurdewer dewsa piyên xwe paqij dike û bi kêrî rûniştin û velezîne dike. Hişê kurdan ê ku bi sedsalan e peyva aramiyê nekiriye ferhenga xwe êdî hem li peyvê digere hem jî ji vê peyvê peyvan dadirêje. Lê çemka îmhâ û tunekirinê xwîn vedirêje û ji serê sibehê hetanî kebara roja din bi av û kême vedireşe. Êdî hemû girêk û xelboqeyên ku pergala neparî avêtibûn wijdana kurdan yek bi yek vedireşin, qametên wan ên qerase li ber bayê azadîxwaziyê diweşweşin û binesaziyên wan ên ramanî kelpîç bi kelpîç hildiweşin.

Di kurdî de dibêjin: *"Ma min destê xwe bêhn kiriye ku ez bi vê yekê bizanibim?"* Wisan e ev texmînen min ji ku tên? Helbet bingeha van ramanan heye û aha ji we re:

1. Rojavaya Kurdistanê piştî rûxîna Komara Mehabadê ketibû bédengiyêke wisan ku mirov digot qey dê piştî hemû beşên Kurdistanê azad bibe. Lêbelê berteka wê ya dijî girtina dergehên aboriya wê ji bertekên kurdên bakûrî xurtir û bertir xuya dike.
2. Hetanî niha zimanê kurdî wekî mirdarê ser sergoyan bû û layîqî devê serek û giregirên tirkan nebû. Lêbelê serekê tirkan ji ber zarûretê çend peyvên vî mirdarî cûtin û pesna çêja wî da.

Duh riya min li dezgeheke kurdan ket û min dît ku du kes behsa wê qanala rûşeyîyê dikin. Yekî wan digot: "Hevalo ez çûm cem serekê qanalê û min dît ku filan kes û bêvan kes pir qure bûne û êdî pifî esmanan dikin." Min di dilê xwe de got: "Hê ka? Ev teze lo lo ye."

3. Çend roj berê ez li taxeke Stenbolê digeriyam û min dît ku kesek rahiştîye telefona xwe û raporeke hîlbijartinê dide serek û merekên xwe. Tiştê ku bi berguhên min ket mêrikî wiha digot: "Filan partî bi rêjeyêke wiha ye, bêvan partî bi rêjeyêke wiha ye û rêjeya DTP'yê jî ji sedî 13 e." Bi texmîna min kesê li ber telefonê şaşwaz mabû û pîrsek lê dipirsî û raportorî wiha digot: "Mixabin DTP li vir her ku

dîçe xurtir dibe.” Ez ji her du mêrikan zêdetir şaş û mehtel mam. Ev taxa ku qet bêhna kurdan lê nedihat çawa gihişte vê rêjeyê?

4. Hemû kurdên ku di bin siya tirkan de zik û hişên xwe têr dikin dil hene ku ber bi xebateke kurdî ve gaveke xurt bavêjin. Tu dinêrî ku bi kurdiyeye nûjen a şkestî xwe hînî avjeniya vê qadê dikin. Tu li rewşa wan dinêrî û bûkên şermoke tèn bi bîra te û wê hingê tu tê derdixî ku wekî her canikê dilê wan jî dikirkire îşên tenik û menik.

5. Hemû pergalên kevneparêz bi riya şoreşên navxweyî û midaxeleyên derveyî hatin rûxandin û di van sedsalan de kîjan desthilatdarî xwe nûjen neke bi awayekî tê rojanekirin. Lê di nav tirkan de ne şoreşên navxweyî ne jî midaxeleyên derveyî berjewendiyên kurdan mîheng digirin. Li gorî wan cîhan *deşta guran* e û *kî ba li kê anî ew dibe serekê pîroz*. Ji bo tirkan ergenekona Alpaslan êdî efsaneyeye pesnê ye, ergenekona Welî Kûçikî ergenekona dembihurtî ye û hilberîna nû ya siyaseta tirkan jî ergenekona pîroz e. Ergenekona pîroz takeyên xwe dişibihîne kîpayên haxaman û lewre êdî di pişt perdeyan de kar û barên kirêt digerin. Hemû kesên ku karên nehên gerandine daima ji xwe re qul û tûnelên revê jî amade kirine.

Îcar piştî van nirxandinan kenê min î zarokatiyê bi min digire. Dibe tîqetîqa min û ez wekî zarokekî qeşmerok karê hesp û mehînan tînim bi bîra xwe. Heke hûn li gundan jiyabin we pir caran dîtiye ku hespek kapê xwe diqetîne an jî sirkeya xwe radike û ber bi mehînan ve dibeze. Dema ku xwe digihîne mehîn çend gavan ji ber hespê har û şehwanî dibeze. Paşê dinêre ku xelasî jê tune ye êdî disekine û hespê dide her refes û zîtikan. Di vê navberê de hesp çend refesên mehkem di belegoşa xwe de dixwe, lê dev ji xwesteka xwe bernade. Dema ku hesp bi ser dikeve û kama xwe dişkêne mehîn jî dev û diranên xwe li hev dibe û tîne. Texmînen piştî du sê xulekan karê hespê diqede. Hesp ji ser dadîkeve xwarê û hinekî rakişandî dimîne. Mehîn jî bi îstaheke nedîtî bi çêreyê de dikeve. Hûn dê bibêjin bê ka têkiliya vê şîroveyê bi mijarê re çi ye? Ha ji we re bersiv: Neyarên kurdan hetanî niha ji ber pirsgirêkên kurdan li çol û pesaran diketin û nedixwestin ku li tu qadeke fermî qala vê babetê bê kirin. Piştî ku giraniya têkoşîna kurdan li pişt wan siwar bû van neyaran dev û diranên xwe bi awayekî nedîtî li hev birin û anîn. Niha hemû mijûlahiya wan giya û çêreya li ber wan e. Lewre hemû xema wan xwarineke aştîyane ye. Lê heyhat hesp tewîşîye û êdî ne xema wî ye dê çend refesên din di belegoşa xwe de bixwe. Ew di rewşa xwe ya serkeftinê de hay ji dev û diranên binkeftiyê nîn e û kamraniya wî ya çend xulekan dergehekî nû li pêşîya wî vekiriyê.

VII. Serê Kê Di Cuherê Kê De Ye? Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/11.04.2009 - Ji ber ku dermanan qebûl nake di serdema me de *“nezanî” (ignorance)* derdekî bêderman e (*uncurable illness*)... Jixwe heke derman qebûl bikirana wê hingê *“zanîn”* dê bibûya dermanê wê. Lê mixabin *“nezanî” “zanîn û zanistê”* wekî neyarên herî xeternak dihesibîne. Lewre çare nîn e ku *“zanîn”* jî berteka xwe nîşan bide û digel çend minawereyan diranên xwe ji nezaniyê re biçirikîne. Jixwe *“nezanî”* teşeyekê newêrekiyê ye û divê tu carî şûrê zanistê ji ser stûyê nezaniyê ranebe. *“Nezanî”* cirsûmkeke (*microbe*) wisan nehên e ku dûrebînên (*microscope*) hemdem pê nahesin û nivîsbariyeye (*software*) ewqasî xapînok e ku razşikên (*hacker*) jî pê nikarin.

Di serdemên kevn de dermanekî nezaniyê yî bikêrhatî hebû. Zanayekî wêrek radibû, mala nezaniyê bi ser de tep dikir û xelq gişt ji cewra nezaniyê xelas dikirin. Lê niha zanayên wêrek di nava herc û merca jiyane de winda bûne. Ne ku nîn in, lêbelê teşqeleyên heyî ewqasî giran bûne ku êdî ev zana bi tena serên xwe nikarin ji bin vî barî rabin. Lewre divê zana xwe birêxistin bikin û bigihêjin heyamên xwe yên zêrîn. Ji bo pêkanîna vê yekê jî pêwistî bi jihevqetandina zana û nezanan heye.

Çawa ku di cendekekî de cihê serî û piyan diyar e, di her civakekê de warê zana û nezanan jî diyar e. Her çiqas ev her du endam mihtacê hev bin jî serê bêpê kêmlibat e; lêbelê piyê bêserî Xwedê bike qe tunebe. Dîwanxaneyên zanayan tu carî neşibihîne lotikxaneyên sûtalan û di tu heyamê de ev her du tax nebûne cîranên hev. Heke ji destên wan hatibe goristanên xwe jî ji hev veqetandine. Divê bê zanîn ku di her heyamê de bikêrî û bêkêriya piyan li gorî rewşa seriyên teşe girtiye. Wisan e maka nexweşiyê di seriyên de bi têtjikan dizê û pê jî di bin cewra van têtjikan de diçewsin.

Teşxîsa Nexweşiyê:

Qadên zanistî ewqasî pir, beş û rişteyên wê ewqasî zêde ne derê ku jimartina wan jî serê mirovî diwerimîne. Li ser rûyê vê zevînê ji mirovnanan bigire hetanî beraznasan her zanayek pisporê beşa xwe ye. Her çiqas ev zana pisporên beşên xwe bin jî haya wan ji zanistên têtikildar û netêtikildar (*relevant and irrelevant sciences*) jî heye. Lêbelê hemû zana di hin rêmanan de hemraman in (*all wises are like-minded in principles*). Wekî mînak: Hemû hişmend di parastina mafên bingehîn ên mirovan de hemraman in, hemû bijîjk di parastina hawirnasiya xwezayê de hemraman in, hemû dadrês di parastina dadweriyê de hemraman in û hemû mirov di pêwistiya parastina hêmanên jiyânê de hemraman in hwd... Her çiqas hin awarteyên van rêmanan hebin jî ev yek nayê wê wateyê ku hemramanî dûtî aqilan e. Wisan e her çî tiştê ku xwe bi van awarteyan digire û daxwaza cîhaneke aloz, bêxwedî, dûtî pêkvejiyanê û derî bîr û baweriyên hişmendî dîke dijminê mirovahiyê ye. Her wiha em dikarin bibêjin ku sedemkarê nexweşiyê belawelabûna dem û dezgehên zanistî ne.

Astên Tîmarkirinê/Tedawîkirinê:

5. Divê zana li hev rûnin û *“rêmanên xebata hevpar”* (*principles of collective work*) diyar bikin.
6. Divê ji zanayan destyek bê hîlbijartin da ku *“dem û dezgehên zanistî”* (*scientific foundation*) damezrîne.
7. Divê ev dem û dezgehên damezrandî li gorî rewşê *“stratejiyên demdiyar û demdirêj”* (*long & short periodical strategies*) daynin da ku kar û bar li gorî mebestên zanistî (*scientific aims*) têtkevin qada jiyânê.

Encam:

Hemû kambaxiyên ku îro kurd dijîn piştî xwe dispêrin nezaniyê û nezaniya kurdan jî êdî bûye pîrsgirêkeke gerdûnî. Lewre divê serên kurdan ên ku di dem û dezgehên biyanî de wekî mîkroçipeke (*microchip*) xayîn hatine mîhengkirin ji dewsê bînan leqandin û di nava rastiya pîrsgirêkan de bînan danîn. Heta ku ev serî bi rastiya kul û keserên kurdan nehêsî û sînyalan ji dil û wijdana cendekî re neşînin tu xelasî ji nokeriyê nîn e. ***Hesp hesp e heta ku serê wî di cuher de be bi êrişa gurgî nahese.***

VIII. Ji Aliyê Mêjûyî ve Jiyana Seydayê Nûrsî Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/12.04.2008 -

1876 – Li gundê Nursê yî bi ser herêma Sparîta Bedlîsê ve hate dinê. Kurê Mîrze û Nûriyeyê ye. Mîrze jî kurê Eliyê Xizirê Mîrze Xalidê Mîrze

Reşan e. Xwişk û birayên wî: Durriye, Xanim, Evdila, Mihemed, Evdilmecîd û Mercan in. Seydayê Nûrsî zarokê çarem e û navekê wî yî din jî Riza ye. Hetanî neh saletiya xwe li gundê xwe dijî.

1882 – Diçe gundê Taxê yî bi ser herêma Sparîtê ve û li wir di medreseya Mela Mihemed Emînê Taxî de dersan werdigire. Piştî demeke kurt bi feqîhan re şer dike û vedigere gundê xwe. Êdî ji birayê xwe yî Mela Evdila dersê dixwîne.

1883-4 - Diçe gundê Pirmisê û ji wir jî diçe zozana Xêzanê. Li wir ji şêxê Xêzanê Seyyid Nûr Mihemedî dersê dixwîne. Kêfa Şêxê Xêzanê bi wêrekiya Seîdî re tê û biryarê dide ku here serdana malbavana wî.

1885 - Digel kekê xwe yî Mela Evdila diçe gundê Norşînê, li cem Seyda Evdirehmanê Taxî dixwîne û ji wir jî diçe zozana Şêxanê. Li vir bi kekê xwe yî Mela Evdila re dikeve gengeşiyê û vedigere Norşînê. Feqîhên dewra wî zikat û sedeqeyê berhev dikirin, lê wî nanê minetê nedixwar.

Dibêje ku di xewna xwe de Cn. Pêxember 'aleyhiselam dîtîye. Ji wir diçe herêma Arwasê û ji wir jî diçe Bedlîsê, di medreseya Mela Emînî de dimîne. Mela Emîn bi hinceta biçûkahiya temenê wî dersê nadê.

Li vir diçe Miksê û di medreseya Mîr Hesênê Welî de dimîne. Piştî çend rojan diçe Westana bi ser Wanê ve û digel Mela Mihemedê Erzeromî ve diçe Bazîdê. Di medreseya Bazîdê de li ber destê Mela Mihemedê Celaliyî dersê dixwîne. Li gorî Seydayî xwendina wî ya heqîqî li vir pêk hatiye. Piraniya demên xwe di pirtûkxwendina li hinda meqbera Ehmedê Xaniyî de dibihurîne. Îcazeta xwe ya ji Mela Mihemedê Celaliyî werdigire, bi riya çiyê derbasî Bedlîsê dibe û du rojan tevî dersên Mela Emînî dibe. Paşê jî diçe Şîrvanê, li cem kekê xwe yî Mela Evdilayî.

1889 - Ji Şîrvanê diçe Sêrtê û di medreseya Mela Fethullahî de dimîne û alimên Sertê re dikeve nîqaşên ilmî. Bi hevalên xwe re lev dixê, lê dema ku leşker midaxilî pevçûnê dibin hemû xeletiyê dide ser milên xwe û midaxeleya derveyî ya dijî xwendevanan qebûl nake.

Ji vir derbasî Bedlîsê dibe û cardin diçe medreseya Mela Emînî. Ji wir jî diçe Têliyê. Li vir di Qubeya Xasiyeyê ya li ser girekê nêzik de dimîne û xwarina wî ji aliyê kekê wî yê Mihemmed ve tê anîn.

Ji vir jî diçe Cizîrê û zilma Mistefa Paşeyê serekê eşîra mîran qebûl nake û gefa kuştinê li wî dixwe. Li Xana Baniyê ya li kêleka Dîcleyê bi serpeşseniya Paşeyî nîqaşeke zanistî tê tertîbkirin û Seydayê Nûrsî bi ser alimên wê derê dikeve. Digel şagirteki xwe diçe Biroyê, lê dibihîze ku Mistefa Paşe cardin veqeriyaye zilma xwe û vedigere wir. Bi wî re dikeve devjeniyê û pê re lev dixê. Axayên mîranî dikevin navberê û ji wir vediqete. Di çola Biroyê de tûşî destdirêjiya çeteyan tê, lê dema ku endamekî çeteyê wî nas dike riya wî vedikin.

1892- Diçe Mêrdînê, bi aliman re dikeve nîqaşan û şeran. Miteserifê Mêrdînê Nadir Beg wî ji bajêr bi dûr dixîne. Piştî ku leşker wî tînin Bedlîsê parêzgarê Bedlîsê qedrê wî digire û wî di mala xwe de xwedî dike. Li vir ji Seyid Mihemedê Kufrewî dersê werdigire.

1894 - Dibe mêvanê Tahir Paşeyê parêzgarê Wanê û di qesra wî de dimîne. Leqeba Bediuzzemanî ji aliyê Mela Fethullahî ve lê tê kirin. Diçe zozanên Başît û Beytuşşebabê. Nameya xwe ya tirkî ya yekemîn ji Tahir Paşeyî re dinivîse. Bavê wî ji Nûrsê radibe û ji bo ziyareta wî tê Wanê, di qesrê de dibe mêvanê wî. Demekê navbera wî Tahir Paşeyî lev dikeve û vedigere Bedlîsê. Li wir di navbera Xêzan, Kop û

Erdîşê de digere. Dema ku dixwaze derbasî Îranê bibe Tahir Paşe dilê wî hildide û cardin vedigere Wanê.

1899 - Cara pêşîn diçe Stenbolê.

1907 - Cara duyem diçe Stenbolê û vekirina zanîngehekê pêşkêşî siltanê osmanî Evdilhemîdî dike. Siltan wî davêje nexweşxaneyê dînan û dixwaze bertîlekê bidê, lê ew qebûl nake.

1908 - Li Meydana Azadiyê ya Selanîkê bi navê "Xîtabî Azadiyê" axaftinekê diweşîne. Dema ku barkêşên kurd Îttihad Tereqiyê boykot dikin, Seyda bi wan re hevdiînan pêk tîne û nahêle ku boykota xwe bidomînin, wan dike bin feröana siltên. Dema partîzanên Partiya Ehrarê di şanogeha Ferahê de êrişê dibin ser Mûrad Begê rojnameger, dijî wan bertekê nîşan dide û derheqa azadiya ramanê de axaftinekê dike.

Bi keşeyê cihûdan ê bi navê Emanuel Karasso re hevdiînekê pêk tîne. Bi Bahîdê şêxê Ezherê yê ku hatiye serdana Stenbolê re dikeve nîqaşeke ilmî. Tekane meqaleya wî ya kurdî di rojnameya Tereqiyê de tê weşandin.

1909 - Dibe endamê Komeleya Îttihada Muhemmedî. 31'ê Adarê de aloziyek derdikeve û Seyda jî tê darizandin. Ji aliyê Diwana Herba Urfî ve hukmê daliqandinê lê tê vebirîn, lê paşê serbest tê berdan.

1910 - Bi riya Zeryaya Reş vedigere Wanê. Liser riya xwe diçe Amedê û li wir bi Ziya Gokalp re hevdiînekê pêk tîne. Diçe Rihayê û li hewşa Mizgefta Ûsiv Paşeyî axaftinekê dike.

1911 - Diçe serdana xwîşka xwe ya li Şamê û di Mizgefta Emewiyan de gotareke erebî diweşîne. Ji wir derbasî Bêrûdê û ji wir jî bi keştîyê derbasî Stenbolê bû. Tevî Siltan Mihemed Reşadî derdikeve geştê Rûmeliyê. Li Kosovayê dema xîmavêtina Darulfunûnê de pêşniyara xwe ya darulfunûnekê ji siltanê û giregiran re vedibêje û soz didinê ku pêşniyara wî bi cih bînin. Paşê vedigere Wanê.

1913 - Bi piştgiriya Dewleta Osmanî xîmê zanîngeha xwe ya bi navê Medresetuzzehrayê davêje.

1914 - Bi destpêka şerê cihanê yî yekem re ev mirazê wî di çavan de dimîne. Şêxekî bi navê Selîmî wî vedixwîne serhildaneke dijî artêşa osmanî û Seydayê Nûrsî vê yekê qebûl nake.

1915 - Ûrisat dikeve Kurdistanê. Dewleta Osmanî fetwaya cîhadê diweşîne û ew jî binê fetwanameyê şanên dîke. Ji bo belavkirina fetwanameyê diçe Bakurê Efrîqayê û cardin vedigere Wanê. Bi handana Enwer Paşeyî ji şagirtên xwe artêşeke bêpergal û dilxwaz dadimezrîne û bi peywira fermandariya hêzeke leşkerî ya dijî Ûrisatê ve radibe.

1916 - Pirtûka xwe ya Îşaratulîcazê di heyama cengê de dinivîse. Ubeydê xwarziyê wî di cengê de tê kuştin. Di cengê de bi awayekî

lingîstîkî 16'ê Şibatê de dîl tê girtin. Bi riya Xoyê wî bi şimendiferekê dişînin Sibiryayê. Li Kosturmayê rastî xalê

Çarê Ûrisê tê, bi hinceta bêgîrîniya li pêşberî vî serfermandarî tê darizandin û hukmê daliqandina wî tê betalkirin.

1917 - Li Ûrisatê şoreşa Bolşevîkan pêk tê û Seydayê Nûrsî ji êwirgeha dîlan direve û xwe digihîne Petersburgê. Ji wir derbasî Varşovayê dibe û bi riya Viyen û Sofyayê tê Stenbolê.

1918 - Piştî 2 sal û nivîn dîltî û revê, di pûşpera vê salê de digihêje Stenbolê. Bi alîkariya Enwer Paşeyî berhema xwe ya bi navê Îşaratulîcazê çap dike. Enwer Paşeyî miaşekî lê girêdide û nîşaneke cengê diyariyê wî dike. Wekî nûnerê Artêşa Humayûnî dibe endamê Darul Hikmetil Îslamiyeyê.

1919 - Piştî çar mehên endamtiyê, destûrê dixwaze ku derkeve betlaneyekê. Siltan Wahiduddîn payeya mîritiyê didê û berhema xwe ya bi navê Mesnewiy-i Nuriyeyê dinivîse.

1920 - Dema ku artêşa îngilîzan dikeve Stenbolê, pirtûka xwe ya bi navê Xutuwatê Sitteyê / şeş Gavê dinivîse û dijî dagîrkirina îngilîzan têkoşînê dide. Digel hin alim û rewşenbîran tevî damezrandina Komeleya Heyva Kesk dibe û piştgiriyê dide şoreşa tirkan a dijî seltenetê.

1921 - Tevî damezrandina Komeleya Mamosteyan dibe. Mewlanzade Rifat Beg ji bo damezrandina Kurdistanê piştgiriyê jê daxwaz dike û Seydayê Nûrsî vê pêşniyara wî bi bersiveke neyînî pêşwazî dike. Her wiha pêşniyara serokê Kurdistan Tealî Cemiyetiyê Evdilqadirî jî qebûl nake.

1922 - Piştî çend vexwendinan diçe serdana Mistefa Kemalî. Bi dêlindêzeke fermî di Meclisa Tirkan de tê pêşwazîkirin û pêşniyara wî ya zanîngehê ji aliyê meclisê ve tê qebûlkirin.

1923 - Derheqa nimêjê de daxuyaniyekê diweşîne û bi Mistefa Kemalî re dikeve devjeniyê. Pêşniyarên Mistefa Kemalî yên parlementeriyê û waiztiya giştî ya rojhilatê qebûl nake. Li Enqereyê bi qasî nîv salî disekine û Risaleya Hubabê di çapxaneyê Elî şukriyî de dide çapkirin, lê ev kes tê kuştin. Piştî kuştinê biryarê dide ku vegere Wanê. Dema vedigere Wanê li kelefeyê dêrekê de dikeve silûkê. Li vir dersan dide, çend bajarên Kurdistanê ziyaret dike û berhemên xwe yên bi navên Munazarat û Muhakematê dinivîse.

1924 - Di Kurdistanê de serhildan radibin. Serekê eşîra heyderan Husêyn Paşeyê Kor tê serdana wî û dijî komarê piştgiriyê dixwaze, lê Seyda qebûl nake. Her wiha pêşniyara Şêx Seîdê Pîranî jî qebûl nake.

1925- Serbazên komarê bi hinceta serekiya serhildanan wî ji silûkxaneyê wî derdixin û her çiqas micêrkên wî dixwazin wî ji destên wan derxin jî Seyda destûrê nade wan.

Giregirên komarê wî bi riya Erzerom û Trebzonê dişînin Stenbolê. Ji vir jî wî bi keştiyekê li Antalyayê re dişînin

Burdurê. şeş mehan di mizgefta Delibabayê de dimîne. Serkanê Giştî Fewzî Çakmak tê wir û li peywirdaran şîret dike ku qedrê wî bigirin.

1926- Ji Burdurê sewqî Barlayê tê kirin û di bin çavdêriyê de dijî. Li vir dest bi nivîsandina berhemên xwe dike. Sozler, Mektubat û beşeke Lemalarê li vir dinivîse.

1930 - Hin giregirên leşkerî tînin serdana wî. Nameyeke Xanima xweha wî digihêjê.

1932 - Piştî ku ezan bi tirkî tînin xwendin, ew di mizgefta xwe ya bi navê Mizgefta Mûşê de ezanê bi reseniya wê ya erebî ve dide xwendin û micêrkên wî tînin girtin.

1934 - Ji Barlayê sewqî Ispartayê dibe.

1935 - Digel micêrkên xwe tînin girtin. 11 meh cezayê zindanê didin Seydayî û digel 120 micêrkên xwe di zindana Eskişehirê de dimîne.

1936 - Piştî cezayê zindanê wî sewqî Kastamonuyê dikin û heft salan li vir di bin çavdêriyê de dimîne.

1943 - Êrişê dibin ser mala wî ya li Kastamonuyê û wî sewqî Enqereyê dikin. Ji wir jî dişînin zindana Denizliyê û digel 126 micêrkên xwe neh mehan cezayê giran dikêşe.

1944 - Ji aliyê Dadgeha Cezayê Giran a Denizliyê ve serbest tînin berdan. Paşê sewqî Emirdaxê dibe.

1947 - Çavdêrî li ser zêde dibin.

1948 - Digel 54 micêrkên xwe li Afyonê tînin darizandin û 20 mehan di zindanê de dimîne.

1949 - Ji zindanê derdikeve.

1950 - Tirîşkeyekê serkeftinê ji Celal Bayarê serokê komarê re dişîne û bersiveke nazik ji werdigire. Micêrkekî xwe dişîne şerê Koreyê û şîretê lê dike ku berhemên wî bide serfermandarê Japonyayê.

1951 - Popê Vatîkanê nameyeke sipasiyê jê re dişîne. Çendekî diçe Eskişehirê û paşê derbasî Ispartayê dibe.

1952 - Piştî 27 salan cardin diçe Stenbolê û ji ber berhema xwe ya bi navê Gençlik Rehberî / Risaleya Xortan ve tê darizandin û serbest tê berdan.

Piştî vê darizandinê vedigere Emirdaxê.

1953 - Dadgeheke Samsûnê rapirsînekê dijî wî vedike û wî gazî dadgehê dike. Seyda tê Stenbolê û ji ber nexweşiya xwe nikare here. Raporên xwe dişîne dadgehê û serbest tê berdan. Tevî Dêlindêzên Fetha Stenbolê dibe û diçe dîtiniya popê Fenerê. Vedigere Ispartayê.

1955- Dema ku Tirkiyayê Peymana Hevkariyê ya CENTOyê digel Iraqê şanên kir, Seydayî ji Celal Bayar û Ednan Menderesî re nameyên piştgiriyê şandin.

1956 - Dadgehan weşandina berhemên wî serbest kirin û hin parlementerên Demokrat Partiyê berhemên wî bi tîpên latînî dan weşandin.

1957 - Di hilbijartinan de li mizgefta Beyê deng da Demokrat Partiyê. Tevî xîmavêtina mizgefteke leşkeriyê bû û jê re dua kir.

1958 - Hin micêrkên wî tînin girtin û parêzerê Milliyetçiler Dernegiyê Bekir Berk wan diparêse. Derdikeve pêşwaziya Menderesê ku dê bihata Emirdaxê, lê ji ber ku tirimbêla Menderesî dereng dimîne, vedigere mala xwe û pê re hevdîtîna bi dest naxîne.

1959 - Diçe serdana Enqere, Konya û Stenbolê.

1960 - Vedigere Ispartayê û ji wir jî dizîka diçe Rihayê. Li wir dimire û tê veşartin. Lê piştî ku şoreşa leşkerî hikumeta Demokrat Partiyê ji ser desthilatiyê davêje gazî Evdilmecidê birayê Seydayî dikin û bi darê zorê kaxezekî lê didin şanên avkirin ku gora birayê wî bê neqilkirin. Ji gorê tê rakirin û hetanî Ispartayê tê anîn. Êdî ji bilî hin peywirdarên romî tu kes nizane gora wî li ku ye.

Çavkanî

1. Necmedîn şahîner, Bediüzzaman Said Nursî'nin Kronolojik Hayatı, çapa dijîtal.

2. Necmedîn şahîner, Son şahitler 1-3, çapa dijîtal.

3. Bediüzzaman Said Nursî'nin Hayatı ve Tüm Eserleri, çapa dijîtal.

4. Köprü Dergisi, jîmara taybet a ji bo Seydayê Nûrsî.

sheresiyar_noreshini@beroj.com

IX. Şîroveke Rexneyî Li Ser Şîreta Seydayê Nûrsî - I Şêresiyar Noreşîni

Pêşek:

Min ji mêj ve biryar dabû ku ez dê zêde li ser zirar û zîyanên vî camêrî nesekinîma. Ji ber ku ew alimek e û ne layiqî min e ez xwe bi rexnekirina wî meşhûr bikim. Riyên şohretê pir in û min dikaribû bi hin bihaneyên din jî bigihîştima û mebestê. Lê kambaxa kambax ew e ku em berê xwe bidin kîjan aliyê, em peyrewekî Seydayî dibînin û ji me re qala wî dike. Heke ev peyrew tirk be, em jê re dibêjin Seydayê Nûrsî ji we xêrek nedît, bê ka em dê çawa ji we xêrê bibînin? Bi vî awayî em ji galegala wan xilas dibin. Lê gava ev peyrew kurd be jî em dikevin nîqaşên dilşikên. Di vê gotara xwe de ez dê yekane berhema kurdî ya Seydayê Nûrsî şîrove bikim û tehlîleke rexneyî jê wergirim. Divê bê gotin ku her çiqasî

Seydayê Norsî berhemên kurdî yên dema xwe xwendibin jî, ev şîreta xwe ya weşandî li gorî rêçikên rêzîmên ve nehûnaye. Tenê xwestiye ku bîrdoziya xwe bi riya zîmanê xwe bigihêjîne gelê xwe. Ji aliyekî din ve di navbera kiryar û gotara wî tu nakokî tunene. Ango Seydayî di vê şîreta xwe de çî gotibe hemû jî pêk anîne. Em dê zêde li ser aliyê rêzîmanî yê gotarê nesekinin ji ber ku Seydayî bi zîmanekî gelêrî axiviye. Lêbelê em dê balê bikêşin ser naveroka gotarê û ji aliyê dîrokî ve binirxînin. Mirov dikare bi du awayan şîroveyan pêşkêş bike: a. Şîroveya bedbîn û neyînî. b. Şîroveya xweşbîn û erênî. Divê bê gotin ku ev her du şîrove jî alîgir in û divê kêmasiyên wan bi riya şîroveyeke bêhêl a rexneyî ve bîn telafîkirin. Angaştê vê nivîsarê jî ev yek e.

I. Şîroveya Bedbîn û Neyînî

Ey Gelî Kurdan!

Îttîfaqê de qewet, îttîhadê de heyat, di biratîyê de se'adet, hukûmetê de selamet heye. Kapîka îttîhadê û şîrîta muhebbetê qewî bigrin, da we jî belayê xelas ke.

-Ji ber ku min di nav refên Artêşa Osmanî de cih girtiye, tu carî piştgirî nedaye mafê serxwebûna kurdan, tu carî tevî serhildanên dijberî zilme nebûme û tenê daqûlî belavkirina ramanên xwe yên takekesî bûme ji we re wiha dibêjim:- Gelî Kurdan, di tifaqa bi tirkan de hêz heye, ji wan veneqetin. Zilma wan ji bîr bikin. Di yekîtiya bi wan re de jiyaneke mireffeh û têrtijî nimetên heyatê hene. Hemû cureyên debar û têkberên malê bi destê tirkan digihêjin malên me. Navîka me bi wan re girêdayî ye û xwediyê gewriya me ew in. Lewre gava em bi wan re biratîyê bikin û bibin biçûkê birayan em dê bextewar bin. Gava em di hukîmeta wan de cih bigirin, ji bo silametiya laş û giyanê me çêtir e. Binêrin, yekîtî û muhebeta wan kap û şîrîta stûyên me ne. Hişkehişk xwe bi van qet û bendan ve daliqînin da ku hûn tûşî tu belayê neyên. Demin ji we re got.

Qenc guhê xwe bidinê, ezê tiştêkî ji we re bibêjim: Hûn bizanin ku sê cewherê me hene; hifza xwe ji me dixwazin. Yek Îslamîyet e; ku hezar hezar xûna şehîdan buhayê wê dane. Ê duduyan însanîyet e; ku lazîme em xwe nezera xelqê de bi xizmeta 'eqilî, ciwanmêranî û însanîyetî xwe nîşanî dunê bidin. Ê sisîyan millîyeta me ye, ku mezîyetê da me; ê berê ku bi qencîya xwe sax in, em bi karê xwe, bi hifza millîyeta xwe, ruhê wan qebra wan de şad bikin.

Min jiyana xwe di nav refên artêşê û komeleyên wan de derbas kiriye û bi qasî zanîna xwe ji we re dibêjim (Cardin ez dê venegerim vê gotina xwe): Sê hêmanên me yên sereke hene. Ev hêman di eslê me kurdan de hene û divê em wan biparêzin. Dema ku futûhatên îslamî dest pê kirin em karmendên farsan bûn û me di Artêşa Sasaniyan de xizmeta xwe dikir. Me berê xwe neda navenda îslamî û em di xizmeta serokê xwe yê ne ji xwe de xebitîn. Şahê farsan (da ku karîzmaya wî neherîşe) em ajotîne ser erebên misilman û ereban em têk birin. Bi hezaran gelê me tûşî qir û pirê hatin. Jinên me bi efûya ereban jîyan û zarên me jî di bin siya şûrên wan de mezin bûn. Dema ku hişên wan gihiştê zanîne, vê carê alimên me yên wek min ew di artêşên ereban de şandin ser xelqê û bi destên wan dunya fetih kirin. Di vê navberê de bi hezaran mîrxasên me di nav van seferên pîroz de jiyana xwe ji dest dan. Lewre misilmanbûna me bi xwîna me hatiye avdan. Ev dunya hov û kovî ye. Ji kurên Cenabê Adem eleyhiselamî em tenê camêr in. Mirovatî ji me tê pirsîn. Divê em hişmendiya xwe bikin xizmetkarê mirovahiyê da ku li ser rûyê dunyayê ji bilî me camêr tunebin. Rayîş û rajona camêriyê di destê me kurdan de ne. Gelê me di saxiya xwe de hertim ji bo rastderanîna xewnên ometê xebitîne. Li ser rûyê erdê ji bo nefsa xwe dareka biyê jî neçikandine. Çî kirine ji bo biratîyê, yekîtiya misilmanan û piştrastkirina serekên xwe kirine. Mal û milkên wan bi qasî giraniya tûrikekî bûye. Heke em jî wekî bav û kalên xwe ji dunyayê dirhemekê hîlnekin em dê layiqî wan bin û ew dê jî di gorên xwe de

bi aramî razên û li hêviya roja meşherê bisekinin. (Wisani niqutî dilê min ku: Heke hûn guh bidin vê şîreta min a han, jixwe kilîla bihuştê di destê we de ye.)

Piştî wê, sê dijminê me hene, me xerab dikin: Yek feqîrtî ye. Çil hezar hemmalê İstenbolê delîlê wê ye. Ê duduyan cehalet û bêxwendinê ye; ku hezar ji me da yek "qazete" nikarin bixwînin delîla wê ye. Ê sisîyan dijminî û îxtilaf e; ku ev 'edawet, quweta me wunda dike, me jî musteheqî terbiyê dike û hukûmet jî ji bêînsafîya xwe zulm li me dikir.

Feqîrtiyê piştî me şikandiyê û em kirine hemal. Da ku em ji hemaliyê xilas bibin divê em xwe hînî xwendinê bikin û bi riya xwendinê bigihêjin erkên fermî. Heta ku em dibine hemal werin em li ser kursiya karmendan rûnin û her sibeh rojnameya xwe bixwînin. Ji ber ku em di hev de ketine hukîmet midaxeleyî dijayetiya navbera me dike û guhên me radikişîne. Hukîmet carinan ji rêzikan derdikeve û bêînsafiyê jî li me dike.

Ku we ev seh kir, bizanin çara me ev e; ku em sê şûrê elmas bi dest xwe bigrin, ta ku em hersê cewherê xwe ji dest xwe nekin û hersê dijminê xwe ser xwe rakin. Û şûrê 'ewil: Me'rifet û xwendin e. Ê duduyan: Îttifaq û muhebbeta millî ye. Ê sisîyan: Însanê bi nefsa xwe şuxla xwe bike û mîna sefîlan ji qudreta xelkê(xelqê) hêvî neke û piştî xwe nedetê. Û wesîyeta paşî: Xwendin, xwendin, xwendin... Desthevgirtin, desthevgirtin, desthevgirtin...

Her çiqasî feqîrtî, nezanî û dijayetiya em hincirandibin jî divê em bi zikê birçî be jî şûrekî almasî bi dest bixînin da ku cewherên me di destên me de bimînin û em xwe ji dijminên xwe rizgar bikin: 1. Divê em bixwînin (Min ev fikra xwe ji Evdîlhemîdî re got, lê wî ez şandime tîmarxaneyê dînan. Ew sultanê me ye û bi dilê xwe ye.) 2. Divê tifaq û mehebet di navbera me de hebe. (Her çiqas min hetanî îro ev yek pêk neanibe jî dibe ku hûn bi ser bikevin.) 3. Bila her kes karê xwe bi destê xwe biqedîne û nekeve bin bandora xelqê. (Min di heyata xwe de tu carî dest neavêtiye tevî û bêrê. Ez tim di nav karmend û xwedî-îmtiyazên dewletê de bûme û miaşê min hatiye ber piyên min.)

Da ku hûn jî bigihêjin sewiya min (hûn tu carî nagihêjinê jî) bixwînin û destê hev bigirin. (Ez dê ji dûr ve we raçav bikim û destê xwe dirêjî piştgiriya we nekim, lê hûn min wekî dostekî xwe bibînin. Ji îro şun de ez dê êdî xebatên bi zimanê tirkî bikim û heke hewce neke jî ez dê li ser vê yekê biminim. Jixwe ji bilî vê riyê çareya saxmanê tuneyê. De bi xatirê we.)

sheresiyar_noreşini@beroj.com

X. Neyartiya Zimanê Kurdî û Seîdê Norsî - I Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/02.01.2008 - Di qadên zanistî de divê sala 2008'an a mîladî bibe sala ji nû ve darizandina Seîdê Norsî.

Divê ev darizandin ne ji aliyê tirkî ve, lêbelê ji aliyê kurdan û gelên din ve bê destpêkirin. Ez heta niha li ser sedemên bişaftinê yên di nav kurdan de dixebitîm û min dixwest ku ez hiyerarşîya vê karesatê biferisînim. Wekî şahid û guwahê sedsala xwe, diviya bû min sedemên bişaftinê yên di nav kurdan de derxista holê. Gelo sedemên bişaftina zimanê û çandî bi destê wêjenasan an jî bi destê desthilatan ve hatibû pêkanîn. Ez gihame wê ramanê ku bişaftin rasterast bi destê dîndaran û ji aliyê zanayan ve hatiye destpêkirin. Her wiha ez pir ramiyam gelo encamên avakirina Medresetuzzehraya Seîdê Norsî çi bûna? Gelo dema ku mirazê Seîdê Norsî di çavan de ma, ev ji bo pêşeroja kurdan qenc bû an xirab bû? Gelo zirar û ziyana ku Seîdê Norsî da zimanê kurdî bi qasî yên Ziya Gokalp û

Yaşar Kemal hebûn an ne? Gelo di bişaftina kes, kom, sazî, dezgeh û rêxistinên kurdan de rola vê bişaftinê çi bû?

Di vê meqaleyê de em dê rola Seîdê Norsî û micêrkên wî bidine dadgeha zanistê, da ku ew mertalê pîroz ê li ser Seîdê Norsî rabe û li pêşberî gelê xwe bersivê bide. Dibe ku hinek bibêjin ku tu ji vî mirovî çi dixwazî? Lê ez ji bo şexsê xwe tu tiştî naxwazim, ji ber ku min xwe ji giyanê sîxuriyê rizgar kiriye. Lê artêşa sîxurên kurd ên dîndar hîna li ser heman dab û nêrîta berê ne. Lewre diviya bû em li ser navê ilmê dest bavêjin vê mijarê. Ji we re çend encamên bişaftina kurdan:

1. Kesên ku peyrewiya wî kirin hem zimanê kurdî hîn bûn hem jî esperantoya osmanî hîn bûn, lê berhemên wî wernegerandin zimanê xwediyê berhemên. (Berhemên wî li piraniya zimanên sereke hatine wergerandin, lê ji bilî çend çîlovîloyan di zimanê kurdî de nîn in.)

2. Ji nav peyrewên wî alimên îslamê yên muctehid derneketin, heta ji xeta wî jî derneketin. Micêrkên wî yên kurd ji bilî tehrîfkirina berhemên bi tu xêrê ve li ser gelê xwe de nehatin.

3. Micêrkên wî hemû xwedî-mêjiyên kurdan wekî sîxuran bipergal kirin û ew kirine xizmeta çanda tirkan. (Her wiha li derveyî Tirkiyayê jî artêşeke sîxurên têvel û pîrnijad pêkanîn.)

4. Tirkan berhemên wî wekî mîrkutê dengbirîne li ser serê kurdan hejandin.

5. Hemû serweta kurdan bi destî wan hate dizîn û xwezaya Kurdistanê bi destî wan hate jehrîkirin.

6. Micêrkên ku bûne peywirdarê tirkan, sitemkarî û celadiya serê belengazan kirin.

7. Çanda îslamî bi destê wan bû pêlîstoka tirkîfîzebûnê.

8. Komên micêrkan li gorî wasêtên Seîdê Norsî zimanê kurdî ji nav xwe rakirin.

9. Micêrkan ji mason û misionerên zêdetir xirabî li qewma xwe kirin.

10. Hemû wêjenasên kurd ên ku biyanî bûne, hemû rêxistinên kurdan ên ku sergom bûne û çûne tarawgehên bêhêvî, hemû rêxistinên siyasî yên ku li gelê xwe venagerin encamên vê karesatê ne.

11. Hemû sîxurên çanda tirkî ya navneteweyî û neteweyî ji vê seradê derbas bûne an jî têkiliyên wan ên xurt bi van micêrkan re hene.

12. Hemû bédengiya ku îro li Kurdistanê qewimiye, encamên vê feraseta sîxurbûnê ye.

Dê bidome...

sheresiyar_noreshini@beroj.com

XI. Neyartiya Zimanê Kurdî û Seîdê Norsî - II Şêresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/04.01.2008 - Seîdê Norsî di jiyana xwe ya xortaniyê de wekî feqîhekî jêhatî û bijarte derdikeve pêş. Paşê jî hin seydayên xwe re seydatiyê dike. Di jiyana xwe ya pêşîn de tevî cenga ûris û osmaniyan dibe, di yekê de dîl dikeve, ji vê rewşê rizgar dibe û bi ser Ewropayê re vedigere Stenbolê, filan û bêvan... Ez dê di vê ceribandîna de li ser hevpeyvîna wî ya bi Ebdilhemîd re û di jiyana wî ya di dema komarê de bisekinim. Her wekî her kes dizane daxwazeke wî ya vekirina zanîngeheke bişaftinê hebû. Li gorî pêşniyara wî ya ku pêşkeşî sultanê osmanî dikir, dê zimanê kurdî bavêta asta sêyemîn a perwerdehiyê. Ji kerema Xwedê ye ku ev mirazê wî di çavan de dimîne û merama wî hetanî demên dawîn ên komarê taloq dibe. Heke wê rojê ev pêşniyar bihata pejirandin, dê bişaftin biketa merheleyeke xeternak û dibe ku îro piraniya me dê kurdî nizanibûya. Di temenê wî yê 63 salan de tenê meqaleyêke wî ya kurt û kurdî li holê maye. Di vir de balê dikêşe ser 40 hezar kurdên reben ên ku mecbûrî barkêşiyê bûne. Li ser vê mijarê mirov nikare bibêje ku Seydayê Norsî çûbû cem Ebdilhemîd û wekî cenabê Mûsa eleyhiselam daxwaza nasnameya gelê xwe kiribû. Na, Seydayê rehmetî ji rewşa nezaniya kurdan aciz bibû û dixwest konfira jiyana wan zêde bike û her wiha diviyabû kurdên zana têkevin

qada burokrasî û diplomasiya osmaniyana. An di dilê wî de dagirkirina dûgelê hebû an jî entegrekirina li bal Stenbolê ve hebû. Li gorî pêşniyara wî divê êdî li Stenbolê ne 40 hezar hemalên kurd, lê divê bi hezaran endazyar, mamoste, buroqrat, teknoqrat, dîplomat, karsaz û hwd ên kurd hebûna. Ango dixwest ku asta jiyana kurdan bilind bike û nedixwest nasnameya wan derxe pêş. Di her dû rewşan de jî koçberiyêke mêjiyên kurd ên bijarte dest pê dikir û Kurdistan dihate valakirin. Di dema Ittihad Tereqiyê de çavê xwe li zilm û zordariya li ser kurdan re girt û bi vî awayî rê da jontirkan ku paşê komarê ava bikin. Ez dê tu carî li ser dijayetiya wî ya li hember Serhildana Şêx Seîd nesekinim. Ji ber ku ev bûyer bi serî xwe karesateke rûmetşikên e. Ez dê li ser rêbazên perwerdeya wî û micêrkên wî bisekinim. Seydayê Norsî nêzîkî 40 salî di nav kurdan de waneyên dîne îslamê dan û di vî 40 salî de tu micêrkekî wî li kurdan xwedî derneket. Mirov dikare bibêje ku di vî 40 salî de tu şagirdekî wî bi mafdariya kurdan îqna nebû. Wisa ye ev çil salên çûyî ji aliyê Seyda ve bi ro de hatine berdan, bê ser û şûn çûn, wanedanana ronahî nedan qelpreşan. Şagirdên wî yê ku ev çil sal e doza wî didomînin û berhemên wî tehlîl dikin, hîna jî neyarên herî har ên çanda kurdî ne. Vê komika bêbext a ku şagirdiya seydayekî kurd kirin, bi giyanekî sufyanî barekî wisa dane ser milên kurdên reben ku êdî piştrast nabin. Ji micêrkên wî du komikan jî xwe ji rewşa heyî bi nivîşkanî rizgar kir. Ji ber ku koma M. Siddiq Şêxanzade li nêzîkî reseniya berhemên wî ma û çanda osmanî li piya hişt, tirkan ew xelat kirin û li ser qeyda jiyane hiştin. Lê heçî ku Izedîn Yildirimê ku tevî Sabah Kara bi şoreşeke dijwar li ber tirkîfîzekirinê rabû ser piyan, bi destî sîxurên kurdan ve û li ser hesabê tirkan hate serjêkirin. Sabah Kara jî hîna li tarawgeheke ewropî dijî. (Lê çawa dijî!!!) Dê bidome...
sheresiyar_noreshini@beroj.com

Nîşeyên xwendevanan

Rêbaz Şoreş

Bi rastî, dabaşkirina mijara Seydayê Bediuzzeman ne karekî sehl û rehet e. Kesê ku li ser vê mijarê radiweste, serê xwe diêşîne, vekolana dike û encama ji serpehatiya Seydayê Bediuzzeman derdixîne, eynî wekî ku li ser pireke ji şûr tujtir û ji mû ziravtir bimeşe zor û zehmetiya dijî. Lewra dilê mere çawa bixwaze, meriv dikare mijarê bikşîne wî alî û li gor nêrîna xwe şîrove bike, bê guman Mijar ji vî çendî re misaid e û Berhemên Seyda jî, her Ramanî di nava xwe de dihebîne. Her wuha serpehatiya wî jî pir bi sosret û balgêş e. Îdî dixwazim li ser çend xalê girîng rawestim, da ku bikaribim Mebesta xwe bidime Fahm kirin. Yek: Gere meriv vê mijarê li gorî merc û konjonktora îro ne nixîne û meriv bihîstyarî nêzî meselê nebe. Lewra şert û mercên her demê cuda ne û taybetmendîne bi xasî xwe hene. Her wuha, li gor baweriya min, doneyên di destê me de jî têrî zelalkirina vê nakin. Mesela: Helwesta Seyda, di Serhildana Şêx Seîdê Nemir de çi bû? Ev mijar ne zelal e. Her çiqas ji hêla neviyên Şêx Seîdê Nemir hinek tişt hatibin gotin û ragihandin jî û her çiqas hevalên me, dabaşa Şefkat Tokatları, ku dibêje " Ji ber ku min bi ya nefsa xwe kir û ez bi wî re ranebûm, min Sîla Şefeqetê xwar". bi wê buyerê ve girêbidin jî, dîsa gotineke wî radigihînin ku dibêje: " Min Tola Şêx Seîd ji wan Stend". Li gor nêrîna min ev ji boy diyarkirina Helwesta Seyda ne bes in û ne delîlne misoger in. Lewra, ji boy ku em derheqê vê mijarê de bikaribin tişteki misoger bibêjin, tu donê teqez di destê me de tune ne, yê ku dibê: Heye, gere derxîne û şanî me bide. Wekî din, bi şîfra û bi îşareta ev mijar nayête şîrove kirin. Rêzdar Yünaçti dibêje: "Divê meriv gotinê wî hur û kur bixwîne. bi durî va, bi sera bera nixandinê va nabe. Ji zana ra îşaretek bes e. gotinek Kurda heye dubên meriv gotina tam ji kera ra dubêje" ev çi gotinê kelevaj û çewt in ? Kekê min! Ma qey ez Qur'anê anjî pirtûkeke Felsefê dixwînim ku li serê hûr û kûr bibim ? Ev mijareke Siyasî û dîrokî ye. Ma çê dibe ku tu bi zimanê çûka an jî bi zimanê îşareta mijareke siyasî ji minre şîrove bike. Di mijarên wuha de, remz û simbol çênabe, armanc û mebesta çi be tê wê bêje, yan na tu nikarî bi zimanê remz û îşareta ji min re tişteki vebêje. Ez zanim min pir dirêj kir, lê gere em kesayetiya dernexînin asta Xwedavend û Peyxamberan û watenin girîng li gotinê wan bar neke, çi gotibin ewe e. Bê guman, Seydayê Bediuzzeman di berhemên xwe de

felsefeke kûr bi kar aniye û ez bi xwe jî, ji boy ku têbighê serê xwe diêşînim, lê ne pêkan e ku meriv ji boy her mijarê vê bike. Hêvî dikim, mi serê we neêşandibe.

Nevzat Eminoğlu

BERSÎVEK LÎ NÎVÎSA 'NEYARTÎYA ZÎMANÊ KURDÎ Û SEÎDÊ NURSÎ Behs û tetkîk kirina zana û alimên ku ji nav me derketine, tiştêkî gelek rind e. eleqe yê nîşan dide. xasma ji bo mileteki wek me ku hay ji zana û edebiyat û tarixa xwe nine re, bêtir giring e. lewra sed heyf bi sala ye hin rewşenbir û welatparêzên me, nivîskar û zana yê xerîb yê serê walî dunyayê teqib dikin. lê haja/haya wan ji zana yên ku ji nav wan derketiye û ji bo gelê wan cefa kişandiyê nine, nexwendiyê, nizane. Seidê nursî ji cewherekî me yê sedemê serbilindiya me ye. lê ji ber qedirnenasî û nezanî û bê xîretîya me, em wi tam nasnakin, naxwinin, xwedi lê dernaynê. ew xezina me em tam jê istifade nakin. Yên başqe/din jê istifade dikin. birayê Noreşînî di vê nivîsa xwe da niheqî û îftirayek mezin li Nursi kirye. lewra haya wi ji xizmet û xebatên ku nursi ji Kurdan ra kirye nine, nexwendiyê. derhek evê da li kitêba nûrsî ya bi navê İÇTİMAİ DERSLER Zehra Yayincilik binêriya, dê awha negota. maqaleya mina bi navê SEÎDÊ NURSÎ Û QEWMÊKÎ HÊJA Û BÊWXEDÎ di kovara NUBÎHAR DA DÎ HEJMARA 97.NDA. www.nubihar.com.ji, di vê derbarê da lêkolînek e. Min heftek berê maqaleyek ji VEROJ ê ra şand bi Tirkî. ew ji di vê derbarê da ye. hêvidarim zutirkê were weşandin. dindar û telebên Nursi curbicur in. Ên rastin û Kurdperwer ji hene, yên sextekar ji. divê meriv sîr û şîr tevlihev neke. Mar avê veduxwe jar dirêje. moz avê vedixwe hingiv dide. telebeyên Nursî yen rastîn civata Zehra avakirin. weşana Zehra va xwedi pirtûk û mirasa Nursi derketin. kovara NUBÎHAR 15 sale derdixin. gihişte hejmeta 103 yan. ku tu kovarak Kurdi evqas nedomiye li bakur. heta İsmail Beşikçi di van rojada di maqaleyêke xweya bi navê KÜTRLER KENDİ TARİHLERİNİ YAZIYOR da, navê du sê heb kovara dide, jê yek ji NUBÎHAR a ku micêwrên Nursi derdixin. Gava haya meriv ji tiştêki tunebe, divê meriv bipirse û hinbe. hama wusa bi eletexmini, çavê xwe bigre, devê xwe veke... ev ji, li camêrên wek NOREŞÎNÎ nake.

Nevzat YÜNAÇTI

birayê Noreşîni nixandin û nêrînên ên te te yên derheq S. Nursî da gelek ser ra, sivik û çewt in. Lewra Bediüzzaman rewşa Kurda ya civakî û ya dewleta Osmani rind dizanibu. Eşîr bi Eşîr li nav Kurda geryaye. burokrasiya Osmani rind fem kiriye, ji bo miletê xwe yê Kurd heps û timarxanê wan jiyaye. di demeke here dijwar da rê û rêgezê n xelasîya Kurdan û toximê rizgarîya wan reşand û nîşanda ye. Kurdi nenivisa wî ji ber rewşa Kurdi bu. Kurdi peişan û puç bubu. ji xwedi derketina ziman ra rê nîşanda ye. birêz NOREŞÎNÎ rewşa Kurdî tînaghê. mesela iro kesên doza kurdan da mirinê didin ber çavê xwe, xayet samimi ne, lê qe bi Kurdi nenvisine. lê Tirkî nivisine. ev, ji rewşa zimanê Kurdiye. yek maqaleyêke wi ya Kurdi ya bi EY GELÊ KURDAN dest pê dike Şaheserek e. qasi deh cilt kitap hêjaye. lewra li gor wê demê, li gor rewşa zimanê kurdi, li gor naveroka wê hêjaye, hur kur e. ev hemû di Risaleyên wî da hene. Divê meriv gotinê wî hur û kur bixwîne. bi durî va, bi sera bera nixandinê va nabe. Ji zana ra îşaretek bes e. gotinek Kurda heye dubên meriv gotina tam ji kera ra dubêje. ji bo qimeta projeya Medresa Zehra û durbiniya wi û di hişyarîya milletekî da rola xwendin û perwerdeyê, ez minakeki tenê bidim. Mesela hişyariya netewiya Kurdan ya bist si salên vê dawiyê li tTurkîyê da, rola Telebeyê Kurd yê Universityên TURkiye li ber çava ye. Telebên Nursi ji Kurd û KURDÎ û Kurdistanê re xizmetên giring dikin, wê hêji bikin. Mesela Kovara Nubihar qe tu...

XII. Neyartiya Zimanê Kurdî û Seidê Nursî - III
Şeresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/08.01.2008 - Seîdê Norsî hemû berhemên xwe bi zimanê serdestan nivîsîn û piraniya temenê xwe jî di ber xwestekên wan de derbas kir. Di dawiya emrê xwe de xwest ku li welatê bimire, hat û li welatê xwe mir. Lê tirkên dîtin ku tirba wî dê kurdan bigihîne hev, demildest tirba wî jî binevat kirin. Piştî Seîdê Norsî, micêrkên wî yên kurd û tirk dest dane hev û mêjiyên kurdan berseferî rojavayê kirin ku wan di qalibê Seîdê Norsî de ro bikin. Ev mêjiyên bijarte, heta temenên wan ên xortaniyê li ser axa wan perwerde kirin û paşê jî ber bi welatên xwe ve bi firê xistin. Van mêjiyên bijarte li wan bajaran hîndekariya berhemên Seîdê Norsî kirin û yekcar ji aliyê micêrkên tirk ve hatin birêvebirin. Ji aliyê din ve rêvebiriya rêxistinên ku li Kurdistanê bûn jî piranî bi destê tirkên ve hate meşandin. Bobelata mezin ew bû ku van zarok û xortan temenê xwe di hînbûn û ferisandina zimanê tirkî û osmanî de bihurandin. Piştî vê perwerdeya bihujandinê êdî ew nifşa kurd hatibû biyanîkirin, bişaftin, bêkesayetkirin û belengazkirin. (Tecawiz li xewnên wan ên mislimantiyê hate kirin.)

Micêrkên Seîdê Norsî hemû berhemên wî wergerandine zimanên sereke, lê bi zanatî pêşî li wergerandina wan a li bal kurdiyê ve asteng kirin. Di vê dawiyê de ji aliyê hin şagirdên wî yên heweskar ve çend pirtûkokên wî hatine wergerandin, lê ev jî hetanî dawiyê nedomiya. Micêrkan ji bilî kurdan destdirêjiya xeneqa gelên din jî kirin. Li welatên wan dersxane, mêvanxane û xwendegehên wan bûne qada bişaftina civaka wan gelan. Hemû rêbazên van micêrkan dişibihin hev: Çandina giyanê sîxuriyê di nava gelan de. Heçko ji van gelan re wiha tê gotin: " Binêrin, alimekî kurdan î herî jêhatî jî di medreseyan osmanî de perwerde bûye û ne ji gelê xwe re, lê ji tirkên re xizmet kiriye. Divê her kes vî zanayî mînak bigire û bi dilniyayî têkeve xizmeta me tirkên. Ji ber ku hemû berhemên wî bi zimanê me ne, divê hûn bijarteyên xwe bişînin ba me da ku zimanê me hîn bibin. Gava ev berhemên bînan wergerandin, ew hewayê pîroz a van berhemên xirab dibe. Divê ji bo vê mebestê hûn xortên xwe yên bijarte li ba me biamojînin da ku ji navenda şaristaniyê (Stenbolê) nesîbe xwe wergirin." Em dê vê gotarê bi çend peyvên dawîn biqedînin û darizandina Seîdê Norsî ji zanayên kurd û alemê re bihêlin: 1. Da ku nifşa nû nebe darê destê romiyan, divê Seîdê Norsî nebe mînak çareseriyê. 2. Da ku feraseteke kurdî bi kurdî pêk bê (ji bo gelên din jî wisa), divê berhemên wî neyên xwendin. 3. Divê bê zanînan ku berhemên Seîdê Norsî tovên sîxuriyê direşînin mêjiyan û parsa ber derê tirkên xurt dîkin. 4. Divê li hember micêrkên wî nerazîbûn û berketên xweparêz bînan nîşandan. 5. Da ku kesadî têkeve bazara micêrkan û sîxuran perwerde nekin, divê berhemên wî yên ku gola wêjeya kurdî ya îslamî (her wiha zimanên gelên din jî) ziwa kirine neyên kirin û firotan. 6. Divê li hember ferasetaya wî ya bişaftin û bihujandinê helwesteke şênber a tund bê nîşandan. 7. Divê Seîdê Norsî ji nû ve bê darizandin û hemû tevgerên wî yên sîxurî bînan şermezarkirin. Nîşeya herî dawîn: Hûn dê bibînin ku tirk dê gora wî ya veşartî derxin holê da ku kesadî bazarê bişînin. Lê hûn dê bi vê yekê nexapin û tundtir tev bigerin da ku bi ser nekevin: Sexbêriya Seîdê Norsî pejiwandina sîxuriya beleş e!!! Dawî lê vê gotarê hat û nîqaş dê bidome. sheresiyar_noreshini@beroj.com

XIII. Nîqaşa li ser "Neyartiya Zimanê Kurdî û Seîdê Norsî" Şeresiyar NOREŞÎNÎ

BEROJ/14.01.2008 - Hevalên hêja, Piştî ku meqaleya me ya bi navê "Neyartiya Zimanê Kurdî û Seîdê Norsî I-III" di malpera www.beroj.com de hate weşandin, hin şîrove li ser wan hatibûn daxuyandin. Me nexwest ku bersiva van şîroveyan zêde dereng bikeve û ji rojevê bikevin. Ma kurdan negotiye: "Mêrkuştin nermînermî, jinanîn germîgermî."?

Bersiva meqaleya yekem:

Rêbaz Şoreş

Tu bi xêr hatî Şêresiyar Noreşînî (Navekî çîqa xerîb :)) Ez bi dîtina nivîsên wuna kêxweş dibim û hêviya min î derheqê pêşerojê de geş dibe. Lewra Ronakbîrên me dertên qada xebat û çalakiyê. Bi rastî vekolana mijarên wuha ji boy me pêwist e, lê bi şertekî; Gere kesê ku di vê mijarê de lêkolînê dike, serdestê (hakimê) mijarê be û derheqê wê de baş têgihîştî be. Yek ji Sedemê kêfxweşiya min ewe ku, ez naveroka nivîsê bi sûd dibînim û helbet ji ber ku bi Kurmancî ye jî, kêfxweşiya min bêtir dibe. Ji boy te serkeftin û serfiraziyê hêvî dikim. Tu dîsa bi xêr hatî.

Birango, xêra Xwedê li ser te be jî. Em kurdên misilman ên ku li bakurê welêt dijîn pêşiyê jiyana Ataturk ji ber dikin da ku di ezmûnan de serkeftî bin. Piştî vê yekê, em rastî hin rêxistinên tîn û di vê heyama rêxistinîbûnê de jî em hînî jiyana Bedüzzeman dibin da ku îmana xwe biparêzin. Heke di me de giyanekî zanistî hebe, em vê carê jî jiyana Cenabê Pêxember eleyhiselam hîn dibin û xwe davêjin nava serpêhatiya mirovahiyê. Lê hin kesên me jî asta yekemîn nabihurin û dibin dûvelanga kemalîzmê. Dîsa hin kesên me jî ji asta duyemîn nabihurin û dibin micêrkên Seydayê Norsî. Ez hay ji gotina xwe heme û heta dawiyê jî jê venagerim. Ma em nizanin ku devê me li ku ye? Digel rêz û silavan...

Bersiva meqaleya duyem:

Nevzat YÛNAÇTI birayê Noreşîni nixandî û nêrînên ên te te yên derheq S. Nursî da gelek ser ra, sivik û çewt in. Lewra Bedüzzeman rewşa Kurda ya civakî û ya dewleta Osmani rind dizanibu. Eşîr bi Eşîr li nav Kurda geryaye. burokrasiya Osmani rind fem kiriye, ji bo milletê xwe yê Kurd heps û timarxanê wan jiyaye. di demeke here dijwar da rê û rêgezê n xelasîya Kurdan û toximê rizgariya wan reşand û nîşanda ye. Kurdi nenivisa wî ji ji ber rewşa Kurdi bu. Kurdi peşan û puç bubu. Ji xwedî derketina ziman ra rê nîşanda ye. birêz NOREŞÎNÎ rewşa Kurdî tînaghê. mesela iro kesên doza kurdan da mirinê didin ber çavê xwe, xayet samimi ne, lê qe bi Kurdi nenvisine. lê Tirki nivisine. ev, ji rewşa zimanê Kurdiye. yek maqaleyêke wi ya Kurdi ya bi EY GELÊ KURDAN dest pê dike Şaheserek e. qasi deh cilt kitap hêjaye. lewra li gor wê demê, li gor rewşa zimanê kurdi, li gor naveroka wê hêjaye, hur kur e. ev hemû di Risaleyên wî da hene. Divê meriv gotinê wî hur û kur bixwîne. bi durî va, bi sera bera nixandîna va nabe. Ji zana ra îşaretek bes e. gotinek Kurda heye dubên meriv gotina tam ji kera ra dubêje. ji bo qimeta projeya Medresa Zehra û durbîniya wî û di hişyarîya milletekî da rola xwendî û perwerdeyê, ez minakeki tenê bidim. Mesela hişyariya netewiya Kurdan ya bist si salên vê dawiyê li tTurkîyê da, rola Telebeyê Kurd yê Universiteyên Turkiye li ber çava ye. Telebên Nursî ji Kurd û KURDÎ û Kurdistanê re xizmetên giring dikin, wê hêji bikin. Mesela Kovara Nubihar qe tu kovarek qasi wê negiha 103 hejmarî, ewqas seyda û alim û feqiyên me hebû kesi ew fikr û teşebusa civatek û kovarek wek NUBIHAR nekêdî. Ev di ronaya şîretên Nursî da û bi gihîştin û keda micêwrên (bi gotina NOREŞÎNÎ) wi pêk hat. Evê yekê, Yê zane zane, yê nizane baqê niskan e. Şehîdê Din û Welat, kek Îzzeddin ev hemû bedel û xizmetin. Civa ta Zehra weşan û pirtûkên Kurdi lêkolînê. bi hezara telebên Ünîverstê... wesselam.

Birango, Ew tiştên ku tu qala wan dikî, ez jî dizanim; lêbelê xwendina me cihê ye. Mixabin Seyda hemû toximên rizgariya kurdan bi ro de berdan. Ma nabîni tirk çima ewqas spasiya wî dikin? Gelo aşîqê simbêla wî ne ku li ser navê wî dinyayê bihust bi bihust digerin? An di dînê xwe de ewqas samîmî ne ku malbata wî ya kurd diqehirînin? Di dema wî de kurdî ne hîç û pûç bû. Her wiha di dema wî de kurdiya nûjen şoreşên wêjeyî pêk dianîn. Heke ez ji rewşa kurdiyê bêagah bûma, min dê jî bersiveke wekî ya te binvîsanda. (Min dê wekî te, hemû rê û rêçikên zimên tîxistana amûra gotina xwe û guh neda rastnivîsa kurdî.) Şahesera wî, nîşan dide ku Seydayî bi gotina xwe nekiriye û ew gotina xwe ya pêşîn ji bîran kiriye. Lewre jî êdî heta mirina xwe li ser welatê xwe de neçûye. (Bi goşt û hestiyê xwe çûbe jî, giyanê wî di dewra osmaniyan de maye.) Min di jiyana xwe de bi qasî Kitêba Xwedê kitêbeke hûr û kûr nas nekiriye, qusûra min bibexşîne. Piştî ku ez îşaretên elif-lam-

mîmê hîn bibim û jiyana min têrê bike jî ez dê vegerim hedîsan. (Eyb e ku ez dînê Xwedê bi destî pêxemberî Wî nas nekim, şikir ez bêperde wehya Wî dixwînim û cihê ku tê negihêjim jî ji pêxemberê Wî sual dikim.) Malava! Heke gotina tam para keran be -wekî ku pêşiyên te wisa gotine- , dema ku Evdilhemîd mizgeftêkî dide Seydayî û ew jî di vê mizgeftê de nêzîkî mehekê wateya besmeleyê şîrove dike. Ma di meheke remezanê de ewqas rojan ji ker û hêştiran re qariyaye û bariyaye? Eyb e ev gotin ne layîqî devê camêran e.

Rast e micêrkên nûgihîştî yên ku di zanîngehan de ne, ewqas xizmeta zimanê tirkî dikin ku divê ez zêdetir xizmeta kurdiyê bikim. Na birango, Nûbihar bi teşebusa Sabah Kara ve hate vekirin. Micêrkên Seydayî jî wekî her demê mîratxurê wî ne. We malxwe ji bîr kiriye û qala mîrateyî dikin. Zaneyo cano, ji kerema xwe re careke din nivîsa xwe bixwîne!

Nevzat Eminoğlu

BERSÏVEK LÎ NÎVÎSA 'NEYARTÎYA ZÎMANÊ KURDÎ Û SEÎDÊ NURSÎ Behs û tetkîk kirina zana û alimên ku ji nav me derketine, tiştêkî gelek rind e. eleqe yê nîşan dide. xasma ji bo mileteki wek me ku hay ji zana û edebiyat û tarixa xwe nine re, bêtir giring e. lewra sed heyf bi sala ye hin rewşenbir û welatparêzên me, nivîskar û zana yê xerîb yê serê walî dunyayê teqîb dikin. lê haja/haya wan ji zana yên ku ji nav wan derketiye û ji bo gelê wan cefa kişandiye nine, nexwendiyê, nizane. Seidê nursî ji cewherekî me yê sedemê serbilindiya me ye. lê ji ber qedirnasî û nezani û bê xîretîya me, em wi tam nasnakin, naxwinin, xwedi lê dernaynê. ew xezina me em tam jê istifade nakin. Yên başqe/din jê istifade dikin. birayê Noreşînî di vê nivîsa xwe da niheqî û îftirayek mezin li Nursî kirye. lewra haya wi ji xizmet û xebatên ku nursî ji Kurdan ra kirye nine, nexwendiyê. derhek evê da li kitêba nûrsî ya bi navê İÇTİMAI DERSLER Zehra Yayincılık binêriya, dê awha negota. maqaleya mina bi navê SEÎDÊ NURSÎ Û QEWMÊKÎ HÊJA Û BÊWXEDÎ di kovara NÛBÎHAR DA DÎ HEJMARA 97.NDA. www.nubihar.com.ji, di vê derbarê da lêkolînek e. Min heftek berê maqaleyek ji VEROJ ê ra şand bi Tirkî. ew ji di vê derbarê da ye. hêvidarim zutirkê were weşandin. dindar û telebên Nursî curbecur in. Ên rastin û Kurdperwer ji hene, yên sextekar ji. divê meriv sîr û şîr tevlihev neke. Mar avê veduxwe jar dirêje. moz avê vedixwe hingiv dide. telebeyên Nursî yen rastîn civata Zehra avakirin. weşana Zehra va xwedi pirtûk û mirasa Nursî derketin. Kovara NUBÎHAR 15 sale derdixin. gihîşte hejmar 103 yan. ku tu kovarak Kurdî evqas nedomiye li bakur. heta İsmail Beşikçi di van rojada di maqaleyêke xweya bi navê KÛTRLER KENDÎ TARİHLERİNİ YAZIYOR da, navê du sê heb kovara dide, jê yek ji NUBÎHAR a ku micêwrên Nursî derdixin. Gava haya meriv ji tiştêkî tunebe, divê meriv bipirse û hinbe. hama wusa bi eletexmini, çavê xwe bigre, devê xwe veke... ev ji, li camêrên wek NOREŞİNÎ nake. Hevalo me porê xwe li ber tavê spî nekiriye . Me pirtûkên Seydayî xwendine, lê li pêş navê me parêzeriya zagonên tirkan tune. Ez dizanim ku tu çima pesna aşê xwe didî bira, ma bêyî vî aşî te dê bikaribûya bibûyayî parêzerê zagonên zilmê. Rast e heke min ji van berhemên bişaftinê nesîbê xwe hilda, niha ez jî qemçikê destê micêrkekî bûm. Bila siheta te xweş be, tu jî bi tirkî binvîse; lê ji kerema xwe re min gazî xwendina wan neke. Wisa bawer dikim ku heke İsmail Beşikçi van nivîsên te bixwîne çêtir e. Ji aliyekî din ve ez ne micêrkek im ku çavê xwe bigirim, devê xwe vekim da ku hinek tiştinan şîşî devê min bikin û ez jî daqurtînim. Heke karesatek bê serê zimanê te yî tirkî tu dê birçî bimînî û êdî feraseta xwe ya kevn tehvilî kurdiyê bikî, lê heke qedexe li ser zimanê kurdî rabin ez dê dev ji nivîsandinê berdim û bazirganiyê bikim. De bibêje ka kîjanî me qeraş e, kîjanî me rû-qerqaş e!!! Rêbaz Şoreş Bi rastî, dabaşkirina mijara Seydayê Bedûzzeman ne karekî sehl û rehet e. Kesê ku li ser vê mijarê radiweste, serê xwe diêşîne, vekolana dike û encama ji serpêhatiya Seydayê Bedûzzeman derdixîne, eynî wekî ku li ser pireke ji şûr tujtir û ji mû ziravtir bimeşe zor û zehmetiya dijî. Lewra dilê mere çawa bixwaze, meriv dikare mijarê bikşîne wî alî û li gor nêrîna xwe şîrove bike, bê guman Mijar ji vî çendî re misaid e û Berhemên Seyda jî, her Ramanî di nava xwe de dihebîne. Her wuha serpêhatiya wî jî pir bi sosret û balgêş e. Îdî

dixwazim li ser çend xalê girîng rawestim, da ku bikaribim Mebesta xwe bidime Fahm kirin. Yek: Gere meriv vê mijarê li gorî merc û konjonktora îro ne nixîne û meriv bihîstyarî nêzî meselê nebe. Lewra şert û mercên her demê cuda ne û taybetmendîne bi xasî xwe hene. Her wuha, li gor baweriya min, doneyên di destê me de jî têrî zelalkirina vê nakin. Mesela: Helwesta Seyda, di Serhildana Şêx Seîdê Nemir de çi bû? Ev mijar ne zelal e. Her çiqas ji hêla neviyên Şêx Seîdê Nemir hinek tişt hatibin gotin û ragihandin jî û her çiqas hevalên me, dabaşa Şefkat Tokatları, ku dibêje " Ji ber ku min bi ya nefsa xwe kir û ez bi wî re ranebûm, min Sîla Şefeqetê xwar". bi wê buyerê ve girêbidin jî, dîsa gotineke wî radigihînin ku dibêje: " Min Tola Şêx Seîd ji wan Stend". Li gor nêrîna min ev ji boy diyarkirina Helwesta Seyda ne bes in û ne delîlne misoger in. Lewra, ji boy ku em derheqê vê mijarê de bikaribin tişteki misoger bibêjin, tu donê teqez di destê me de tune ne, yê ku dibê: Heye, gere derxîne û şanî me bide. Wekî dîn, bi şîfra û bi îşareta ev mijar nayête şîrove kirin. Rêzdar Yûnaçti dibêje: "Divê meriv gotinê wî hur û kur bixwîne. bi durî va, bi sera bera nixandinê va nabe. Ji zana ra îşaretek bes e. gotinek Kurda heye dubên meriv gotina tam ji kera ra dubêje" ev çî gotinê kelevaj û çewt in ? Kekê min! Ma qey ez Qur'anê anjî pirtûkeke Felsefê dixwînim ku li serê hûr û kûr bibim ? Ev mijareke Siyasî û dîrokî ye. Ma çê dibe ku tu bi zimanê çûka an jî bi zimanê îşareta mijareke siyasî ji minre şîrove bike. Di mijarên wuha de, remz û sembol çênabe, armanc û mebesta çî be tê wê bêje, yan na tu nikarî bi zimanê remz û îşareta ji min re tişteki vebêje. Ez zanim min pir dirêj kir, lê gere em kesayetîya dernexînin asta Xwedavend û Peyxamberan û watenin girîng li gotinê wan bar neke, çî gotibin ewe e.

Bê guman, Seydayê Bediuzzeman di berhemên xwe de felsefê kûr bi kar aniyê û ez bi xwe jî, ji boy ku têbighê serê xwe diêşînim, lê ne pêkan e ku meriv ji boy her mijarê vê bike. Hêvî dikim, mi serê we neêşandibe. Te serê me neêşandiye bira !!! Wekî her kurdî mafê te heye ku di nav gotinên gotarvanekî de winda nebî . Seydayê Norsî ictihadeke siyasî kiriye û bi vê ictihadê zimanê kurdan biriye. Êdî ya çêtir ew e ku li ser navê ilmê, gelê te nebe hêsîrê dermanên bişaftinê. Lê hêviya xwe ji micêrkan bibire, ji ber ku xirabûna aşê wan bi kêfa wan nayê. Ew aşê ku li ser pesnên neheq ava bûye, bi destê micêrkan nayê rûxandin. Li pey dilê xwe here, dê te bigihêjîne Xwedanê Dilan. Encama vê nîqaşê Hevalên hêja, piştî ku me jiyana Seydayê Norsî raxiste ber çavan, hinekan dest bi qala ker û hespan kir. Êdî pêwîst nake ku em bersivan bidin wan. Lê çî gava ku hûn rastî micêrkekî hatin jê bipirsin: 1. Çima texrîca hedîsên Risale-i Nurê nakin û hedîsên zeîf diyar nakin? 2. 3. 4. 5. Gelo çima berhemên wî wernagerînine kurdîyê? Çima şîroveya wan a li hemberî gotinên Seydayî dişibihe gotarên batiniyan? Heke Seyda micedidê vê sedsalê be, ka çima fetwayeke wî ya li ser komkujiyên kurdan nîn e? Heke perwerdekirina nesleke paqij mebesta wî be, çima tirkek tenê jî bi destê wî nebû hevalbendê kurdan û mafên wan ên rewa neparast? 6. Çima micêrkên xwe teşwîqî hînbûna kurdîyê nekirin? 7. Heke newêrek bûya, amenna. Lê heke cesûr bûya çima zilma li ser gelê xwe neanî zimên û wekî Ebdulmitelibê ku daxwaza hêştirên xwe dikir, tenê berhemên xwe parastin? 8. Çima ji kurdên bindest re çend nameyên veşartî nekirine bêrika xwe û nedan kurdekî. Ma wê hingê rûmeta kurdan gişkan şikiyabû? 9. Hema em bibêjin bila alîkariya wî ya ji bo Şêx Seîdî layiqî meqama wî nebe, îcar rizgarkirina gelekî bi zimanê neyarên wî gelî li ku hatiye dîtin? 10. Seyda alimek e, cesûr e, di jiyana xwe de rehetî nedîtiye û xwedan-rûmet e, lê ictihadên wî bi kêrî kurdan nehatine. Ma di 12 cild pirtûkan de rexnekirina zilmê ya eşkere ne pêkan bû? 11. Heke xwestibe kelehê ji hundir ve feth bike jî, ihtiyaca wî bi komek sîxur hebûye. Lê heta îro di nav micêrkên wî de ev giyanê sîxurbûnê winda nebûye û projeyên sîxuran li ser kurdan hatine ferzkirin. Ma qe rola wî tê de nîn e? 12. Alayên Hemîdiyeyê sîxurên wê çaxê bûn, ma çî karê Seydayî di nav vê saziya xwînmij de hebû?

sheresiyar_noreshini@beroj.com

3. Nivîsên "Beroj.com"ê yên bi nasnavê "Zeytûna Eliyê Filît"

I. Di Bazirganiya Cîhanê De Rewşa Kurdan - I Zeytûna ELIYÊ FILÎT

BEROJ/28.08.2009 - Bazirganiya cîhanê ketiye merheleyeke nû û êdî şirketin mezin ên cîhanê kar û barên xwe bi riya tora ragihandinê (înnernetê) bi rê dibin. Rê û rêçikên zanistî di olama (xizmeta) vê bazirganiyê de ne û marqeyên van şirketan li her devera cîhanê ji aliyê zagonên navneteweyî ve tên parastin. Her wiha ev şirketên navbihurî bi peymanên gerdûnî ji desthilatdariyan xurttir in. Mirov dikare bibêje ku hinekên wan xizmetine baş jî ji koma mirovahiyê re dikin. Ev şirket piştî ku navenda xwe dadimezrînin û rêbazên xebata xwe diedilînin derbasî deverên nêzik û dûr dibin da ku hevpişkên xwe re têkevin reqabetê.

Çend sal beriya niha hin şirketên kurdan jî bi çend hilberînên xwe ve derketin holê û xwestin ku bi qasî taqeta xwe ya heyî di vê dîlana reqabetê de xwe bihejin. Lê Roma Reş mafê patentê neda wan û neketin bazara kurdên bakurî. Gelo çima Rom nahêle bila kurd jî têkevin bazarê? Em dikarin hin sedemên veşartî nîşan bidin:

1. Rom teyrêkî goştîxur e. Hemû çivîk bi çêreya xwezayê zikên xwe têr dikin, lê teyrê goştîxur zikê xwe bi goşt û hestiyên hemcinsên xwe têr dike. Mafê jiyane nade wan û heke bide jî xwe li wan ditelîne da ku bêhtir qelew bibin û çêjekê ji daqurtandina wan wergire. Ev bedrewîştî derdekî wisan e ku dermanê wê guherandina genetîk û demografyaya wan e.

2. Rom xwediyê milkekî serxur e. Hemû milkên heyî bi kêrî avadankirina cîhanê tên, lê milkê romîyan ji bo serbirîne hatiye berhevkirin. Giyotîn li Fransayê derkete ser kar û neheqên wî welatî aşt kirin, lê şûrê tatarî di erdnîgariya misilmanan de derkete ser kar û piştgirî da neheqan. Ev bedrewîştî jî derdekî wisan e ku dermanê wê jî guherandina berê şûrê wan e da ku ji bilî întiharên hitlerî tu riyê nas nekin.

3. Rom axayekî spîxur e. Wekî ku pêşiyên kurdan gotine "axayê spîxur bê xulam dimîne" îro binemala Mala Osmên bêxulam maye. Ew mala ku di heyamekê de omet teslîm girt ji ber heman egerên spîxuriyê patika stûyê xwe dixwirîne, êdî bi xweziyên duhî ve dijî û wekî her muflisekî rûpelên deftera deynan bi ser hev de diqelibîne. Lewre ketiye pey bidestxistina deyn û dûyên ku par, pêrar û betirpêrar bi dek û dolaban dabû ser navika gelên bindest. Dibe ku xwendevanê vê meqaleyê tu eleqeyê di navbera van her sê sedeman û angaşten me de nebîne. Lewre em dê hewl bidin ku van her sê xalan pirtir şîrove bikin:

1. Me got: "Rom teyrêkî goştîxur e." Tirkan mal û milkê xwe hiştin û ber bi Mezopotamyayê hatin. Her mênkokekî wan bi saya serê kurdan wekî şervanan hatin hesibandin û riya talankirina cîhanê li ber çavên wan ên korevîşkî hate vekirin. Piştî hatinê debara jiyana xwe bi mênkujiyê ve girêdan. Heke mênkujî ji dest wan bê girtin bazara wan kedad e. Lewre divê şahdamara wan a ku bi ked û xwîna gelan qamir û qalind bûye bi şûrê dadweriyê bê qutkirin, serweta sererd û binerd a gelan ji dest wan bê girtin da ku mirovahî bi serfiraziyê bijî.

2. Me got: "Rom xwediyê milkekî serxur e." Kijan gelê ku ketiye ber lepên Mala Osmên û binemala wan perwerdehiya xiyaretê ya li dijî gelê xwe dîtîye. Devşirmeyên osmanî rasterast gelên xwe qir kirine û di pêşbirkeke gladyatorî de tecawizên nedîtî layiqî maka xwe dîtine. Ev devşirmeyên ku serweta bav û kalên xwe radestî pencên Mala Osmên û binemala wan kirine sexbêriya hemû kirêtiyan kirine û piraniya wan jî dîsa di pêşbirkên gladyatorî de têk çûne. Wisan e ev malê bê xêr û ber serxur e : Dermanê vî derdî jî vegera li bal esl û nijada xwe ye, sexbêriya mal û milkê bav û kalên xwe û parastina vê serweta sererd û binerd e.

3. Me got: "Rom axayekî spîxur e." Hemû dagirkerên kevn û teze dema ku dest avêtine mal û milkên dagirkirîyan qe nebe parçeyek ji bermayiya xwe avêtine ber gelên dagirkirî. Heçî ku tirk in gûyê xwe jî layiqî bindestên xwe nedîtine, lê gûyên wan bi wan dane xwarin, qelem û şûr kişandine ser çanda wan, zimanên wan hilqetandine, rûmeta wan di

bin nal û zerîpoşan de pirçiqandine û ew di xendeqan de bi agir û asîtê helandine. Niha ez dê bala we bikêşim ser babeteke din jî: Dema ku ewropî û paşê jî amerîkiyan mîsyoner, dîplomat û leşker şandine ser gelên din ziman û çanda wan jî vejandine da ku teşqeleyan nebînin. Her çiqas wan ev çandên herêmî biçûk, xurafî û çewt dîtibin jî ji bo berjewendiyên xwe yên dûvedirêj bi awayekî zanistî ev çand dahûrandine. De bînin bi bîra xwe bê ka Mala Osmên û binamala wan di 800 sal temenê xwe yî kultêketî de çi qedr daye hebûna gelên din? Bersiv: Qe. Îro kurdnasî deyndarê rojhilatnasên ewropî û amerîkî ye. Her çiqas ev sexbêriya wan ji bo berjewendiyên wan û bertekeke dagirkeriyê ya li dijî sitemkariya Mala Osmên be jî li ser pêşvebirina çandên bindest pir berdêl û bergind dane. Li gorî Dr. Eden Nabî beriya ku çapemeniya kurd derkeve holê mîsyoner, dîplomat û rojhilatnasan bazara zimanê kurdî geş kirine, danezanên xwe yên bi zimanê kurdî bi rê û rêçikên nûjen di pirtûk, kovar û rojnameyên periyodîk de weşandine. Arşivên The Kurdistan Missionary (TKM) şahid û guwahên van xebatên girîng in.(1) Heke xêra tirkên Tirkiyayê ji gelên welatê wan re hebûya bê ka çima Nutuqa Atatürkî wernegerandine zimanên herêmî? Gelo ew jî dizanin ku nefreta van gelan gihiştîye çiradeyê an tenezilî wan nakin? Malava ka hiştine ku kurdnijadên wekî Seydayê Norsî bi zimanê xwe yî zikmakî biaxivin, ka hiştine stranên gelên laz, ûrim, çerkez, abxaz, gurcî, ereb û qecer bînan vegotin heta ku peyamên dewleta xwe jî bi zimanên herêmî ragihînin?

Wan rojên han pirtûkeke Prof. Dr. Nazif Gurdogan a li ser "Rahijmendî (Teşebuskarî) û Çanda Rahijmendiyê (Teşebusê)" (2) kete destê min. Ev profesore aboriyê di berhema xwe de qala rahijmendî (mutesebisên) Anatolyayê dike û pergala Exîtiyê ya dewra Mala Osmên dinirxîne. Di vê berhema xwe de li ser bazirganiyê pend û şîretan dide û li ser rola rahijmendiyê disekine. Di vê berhemê de qala girîngiya marqeyan dike û ev helwesta wî tevgera Roma Reş a li dijî marqeyên kurdî anî bîra min. Wê hingê ez tê gihiştim bê ka çima Rom ewqasî ji marqeyeke kurdî ditirse, dikeve fikaran, astengiyan dide pêşiyê û dest bi hincetên kirêt dike. Bi min sedemine bêtehemuliyê di vê mijarê de hene, lê egerên wê yên din jî wiha ne.

1. Heke marqeyên kurdî belav bibin nivê kara marqeyên tirkan dê di ro de here. Wê hingê şirketên tirkan divê li gorî mezaxtina kurdan amadekariyan bikin.

2. Heke Rom patêntê bide marqeyên kurdî dê kesadiya bazara kurdî ji holê rabe û marqeyên kurdî dê bi marqeyên tirkan re têkevin reqabeteke navxweyî.

1. Dr. Eden Nabi, The First Kurdish Periodical In Iran, International Journal of Kurdish Studies, derpêç 20, 2006, r. 215-233. [<http://www.aina.org/reports/fkpir.htm>]

2. Prof. Dr. Nazif Gurdogan, Girişimcilik ve Girişim Kültürü, weşanên AGIAD'ê, Stenbol, 2008

zeytunaeliyefilit@beroj.com

Nîşeyên xwendevanan

Medeni Yılmaz

Heke wextê we hebe termînolojiyê kurdî ji bo zanistên aboriyê amade bikin. Silav û rêz.

Hayrullah

Nivîseke pir baş e. Aliyê debar û aboriyê de me jê gelek istifade kir. Spas.

II. Di Bazirganiya Cîhanê De Rewşa Kurdan - II **Zeytûna ELİYÊ FILÎT**

BEROJ/12.09.2009

3. Heke bazara kurdî piştgiriyê ji marqeyên kurdî wergire û rabe ser piyan dê zûtir pireyan di navbera kurdên derveyî sînorên heyî de ava bike û ber bi xweseriyê aborî ve here, ji zagonên Enqereyê zêdetir guh bide xwestekên Amedê.
4. Heke kurd hînî hilberînê bin dê ji koçberî, mexdûrî û penaberîyan xelas bibin. Dê herin ser karên xwe yên di nav bajarên xwe de. Her wiha hemû qadên xizmetan ên li Tirkiyayê dê bê karker bimînin û Tirkiya dê karkeran ji derve bide anîn da ku valahiyê tijî bike.
5. Heke karsaziya kurdî bi pêş bikeve rayîşa zimanê kurdî dê nirxekî dîrokî bi dest bixîne. Karker dê bi kurdî perwerde bibin da ku xizmeteke baştir bidin muşterîyan û êdî piştî aboriya Kurdistanê nayê erdê.
6. Heke karker mecbûr bimînin ku perwerdehiyê kurdî wergirin da ku pîşeyên xwe bi cih bin wê hingê dê pêwistî bi dibistanên pîşekariyê, rêvebiriyê û karguzariyê hebe û ev jî perwerdehiya bi zimanê zikmakî şert dike.
7. Heke zimanê zikmakî yê kurdan têkeve qada fermiyetê halê zimanê tirkî yê li Kurdistanê dê bibe halê Qolo. Wê hingê Qolo dê nikaribe di nav ked û xwêdana kurdan de forsa xwe bike û dê li kuçeyên Kurdistanê tûşî kevirên zarokên qeşmer were.

Me di serê maqaleya xwe de qala bazirganiya cîhanê kir û rewşa wan bi çend hevokan raxiste ber çavan. Her wekî ku xuya ye rewşa kurdan a di bazirganiya cîhanê de li ser hîç û pûçê ava bûye, bazirganên kurdan xwehejandina di dîlana reqabetê mehrûm in, her yekî wan xwe li gorî destûra axayê xwe dihejîne û ev temtêla wan mijara pêkenokan e. Ji bo ku kurd jî di nava cîhanê de bigihijên nesîbê xwe yî mirovîn û bi hilberînên xwe yên ku li serê "made in Kurdistan" ve derkevin sûqa cîhanê çareyek, dermanek û riyek tenê heye: "Kurdo vegere mala xwe, vegere stranên xwe û vegere şevbihurkên xwe. Wê hingê tu dê her sibeh wek kurdekî ji xewê şiyar bibî, wek kurdekî debara xwe bikî û wek kurdekî çêjê ji danûstandinê wergirî. a. Heke tu vegeerî mala xwe tu dê bi hebûn û tunebûna xwe bihesî, kêmasî û pêwistiyên mala xwe binasî, hesabê xwe li gorî berika di mala xwe de bikî. Tu dê bizanibî bê ka çiyê firotanê di destê te de heye û çiyê kirîna çiqasî pêwist e. b. Heke tu vegeerî stranên xwe tu dê hebûn û tunebûna xwe di stranên de vebêjî, ahenga pêngavên xwe li gorî deng û taqeta xwe mîheng bikî, mercên jiyana xwe bi dengê xwe biguherînî, bi dengê neyê noqî dîroka hebûna xwe bibî û bi dengê daholê rahêjî tunekirina tunebûnê. c. Heke vegeerî şevbihurkên xwe tu dê hebûn û tunebûna xwe bi dorhêla xwe re pareve bikî, şîretê ji dorhêla xwe bigirî, yarmetiyê bidî jaran, dijberî heramxuran rêzikan daynî, tawan û şabaşan nas bikî, biçî ser darê mirovan û digel mirovan rabî karên xêrê." Heke toraqa bavê te ji goşt pilava minetê xweştir nebe Xwedê qe zikê têr neke û tu biçî ser darê tirkan. Heke tu li qimizê digerî û bîzê xwe ji dewê diya xwe dikî Xwedê eyarê te bike meşka zilmê û her zalim bi dorvegerî kilekilan li cendekê te yî genî xe.

zeytunaeliyefilit@beroj.com

III. Beşa Kurdî Ya TRT'yê An Jî Qulika Dawîn A Zirneyê - I Zeytûna ELIYÊ FILÎT

BEROJ/25.12.2008 - TRT wekî endameke malbata fermî ya Komara Tirkiyayê hate dinyayê. Dema ku hate dinyayê wekî artêşa moxolî di nav belengaziyeke dem û dezgehan de bû. Paşê di xamatiya xwe de şû kir; carê da dû mêrekî û teqrîben deh salan carekê bû jina paşeyekî leşkerî. Di vê navberê de çend keç û kurik jê re çêbûn. Di wan rojên han de malbata TRT'yê ragihand ku di meha yekem a salê û di roja yekem a vê mehê de dê keça wan a evîndara kurdan mêr bike. Zavayê nû saloxgerekî komarê yî kurd e û birazava, govendger, dengbêj, aşpêj, feraşo û karguzarên wî gişt kurd in. Ev kurdên han gişt dê di govenda dîlanê de bi lîstikên wekî koçerî, sêling, şeranî, şêxanî, romanî û hin fîgurên din ve derkevin ser dikê.

Diyar e ku dîlanên dewlemendan ên kevn dê cardin bên vejandin. Ji ber ku berê dîlan çil roj û çil şevî didomiyan; vê carê dê 88 rojan bidome. Ango hetanî 28'ê adarê dîlan e û hemî qereçiyên kurdan tê de dê lotikan biavêjin. Heçî ku temaşevanên tirk û gelên din in ew jî li wê hêviyê ne bê ka di sibeha 29'ê adarê de zava rastî çî were. (Heke bûk ne qîz be, dê çî bibe? Bertekên zava, bûk û malbatan dê çî bibe?) Lê pistepistek ketiye nava malbata zavayî û hinek dibêjin mîza bûkê ne paqij e. Hinek jî dibêjin ku bûka wan berê evîndara eşqiyayekî bûye û dema ku vî eşqiyayî guh nedaye naz û daxwazên wê, wê jî bi ser rikê wî re çav berdaye xulamokê bavê xwe da ku rûmeta eşqiyayê çiyê yî hov bişkîne. Hinek jî dibêjin ku ev bûk dostika hin giregirên leşkerî ye û di şevbihurkên wan ên kambax de kama wan dişkêne. Her kî çî bibêje bila bibêje ev dîlan ji roja yekem a meha yekem a salê hetanî 28'ê adarê berdewam e. Li gorî der û dorên bûkê armanca vê dîlanê qedrdaniya zavayê belengaz ê ku bi salan di bin nîrê axayê xwe de stûxwar sekinî bûye. Li gorî çavdêran jî ev lîstikeke sînemayê ye û ne hêjayî temeşakirinê ye. Ji ber ku lîstikvan piştî kişandina filmê diçin malên xwe û êdî tenê temeşevan bi vê filmê re rû bi rû dimînin. Malbata TRT'yê hetanî niha çend kur û qîzên xwe zewicandibûn, lê ev dîlan ji hemî dîlanên berê cihêtir e. Ji ber ku ev zavayê nû xwediyê pênaseyeke sosret e. Bavê zavayî tirkekî çiyayî bû û ji ber kirtekirta şekalên wî yên li ser berfê navê wî danîbûn Kurd. Ev kurdê han bi salan li ber hingilê dêlegurekî şîr vexweribû û axaftina tirkî ji bîr kiribû. Paşê derkete holê ku ev kurdê ku birayên wî yên bajarî jê re digotin Kiro kurê kesekî din e. Îcar birayên kevn tê derxistin ku kurê xelqê li ber tenûra wan razaye û çav berdaye nanekî. Lewre kûtek û didu avêtin berê. Roj hat ku ev Kiro mezin bû û çû di xizmeta wan a leşkerî de jî mîrxasiya xwe peyitand. Êdî Kiro dikare bizewice jî, lê tu malbateke birûmet keça xwe neda vî xulamî. Welhasil axa lê hate rehmê û xulamokeke xwe ya mîna Kiro dayê da ku çêja karên şevê bizanibe. Kiro û jinika wî wekî barçêrmkan bi şevan hatin cem hev û sibehan hev du nas nekirin. Gava dibû sibeh Kiro radihişte kindirê stûyê tajiye axayê xwe û pê re derdiket nêçîra gaboxe û karxezalên beriyê. Gava tarîban dadikete erdê Kiroyî binê piyên tajiye rûn fikir da ku sibertira rojê baştir bibeze nêçîran û axayê wî şabaşekê bidê. Lê jina Kiroyî jî diçû pîneşoyiyê. Hetanî êvarê pîneyên qûnên têrxwarî dişûştin. Dema ku êvarê dihate malê êdî gêjovêjo dibû û dikete ser ferşika nava koxikê xwe. Hemû cînarên wê tevgerên wê yên paqijiyê nedipejirandin û digotin ku ew jinik lepikê dêv dide ber qûnê û yê qûnê jî dide ber dêv. Îcar zavayê malbata TRT'yê jî kurê vê malbatê ye. zeytunaeliyefilit@beroj.com

IV. Beşa Kurdî Ya TRT'yê An Jî Qulîka Dawîn A Zirneyê - II Zeytûna ELIYÊ FILÎT

BEROJ/09.03.2009 - Li ser wê rewşa rûreşiyê pir pênûsan zehmetî kişand û dê bikşînin jî. Birêz Ş. Noreşîniyî piştî nivîsara min a pêşîn hinek rave û şîrove nivîsandibûn û vê yekê han da min ku beşa duyem û dawîn a vê nivîsarê jî binivîsim. Di serê seriyê de divê ez qebûl bikim ku ev pêşniyara desthilatdariyê ya derheqa zimanê kurdî de di cih de ye. Lê çawan?
1 - Beriya ku bibe mal û hilberîna tirkîyayê ev pêşniyar pêşniyareke sihyonî ye. Heke bê bi bîra we beriya ku şerê dijî filistîniyan dest pê bike serekê sihyonî hate cem serekê tirkan û pê re çend berjewendî bazar kirin. Her wekî zanayên vê ometê dizanin dema ku endelûsî di bin nalên hespên ewropîyan de dizêriyan, împaratorê osmanî xwe li kerî û laliyê danî. Di nav wê heys û beysa komkujiya dijî wî gelê misilman de xelîfeyê misilmanan dil û hinavên Stenbola paytexta xilafetê ji cihûdên sitemzede re vekir. Ew xelîfeyê ku hetanî Misirê da ser Uzun Hesenî û dawî li Pontûsê anî, ew xelîfeyê ku hetanî Îtalyayê da ser xaçperestan, a hera girîng ew xelîfeyê ku paytexta Romaya Rojhilatê kir paytextê dûgela xwe neçû hawariya birayên xwe yên misilman. Lê hinceta wî ya ji qebûlkirina cihûdan ew bû ku cihûdan dê bazirganî hînî tirkan bikirana. Ev xêra qedexa ya ku xelîfeyî bexişande neyarên dîne xwe yî teslîmgirtî bu sedem ku cihûd wî dîskalifiye bikin. Heke hûn bibêjin

ku xêra qedexe çî ye ez dê ji kerban bibehicim, le heke hûn bibêjin bê ka dînê teslîmgirtî çî ye? Ha ji we re bersiv: Dema ku împaratoriya ereban xurt bû tirk wekî koleyan ango wekî malê xenîmetê hatin erdê misilmanan. Piştî ku pastûya wan qalind bû jî feraq deverûyî kirin, miselletî serê misilmanan bûn û hetanî demeke nêzik jî li ser stûyên wan peya nebûn. Dema ku gelên di bintînên wan de serî rakirin jî bi xezebeke nedîtî ew pelçiqandin an jî nîfaq di nava wan de çikandin. Ev tefriqe, ev xilaf û ev belawelabûna misilmanan diyariya malbata kurê Osman Begê ye.

2 - Beriya ku bibe mal û hilberîna tirkîyayê ev pêşniyar pêşniyareke sihyonî ye. Heke bê bi bîra we sihyoniyên sond xwarine ku ji Nîlê hetanî Feratê bikin axa welatên xwe yê dagirker. Lewre diviya bû kurd careke din xwe nêzikî ereban nekin û xweziya sihyoniyên di qirika wan de nehêlin. Lewre serokê PKK'yê ji Sûriyayê dan avêtin da ku kurd di bin alayên ereban de û li ser sînorên wan berhev nebin. Lewre ligel şerê çekdarî piştgiriya hemû cureyên şerê qirêj kirin. Lewre televîzyonek dan ber çavên wan da ku bi hesreta sed salî li berê rûnîn û li gorî daxwaza sihyoniyên kedî bibin. Dibe ku hin kurdên me yê nezan wisan bihesibînin ku êdî şer qediyaye. Heyhat û zinhar şerekî nedîtî dest pê kiriye. Gelo çima Sedamê zalim razî nebû ku kurd xwe nêzikî pergale bikin û di şerê wî yê dijî sihyoniyên de cih bigirin? Ji ber ku serekên ereban êdî hinekên wekî Silhedîn naxwazin. Her wiha derheqa Filistinê de hinekên wekî Evdilhemîd jî naxwazin. Hela hinek koleyên wekî Baybars jî hîç naxwazin ku navên wan bikeve deftera mişkan. Ji ber ku retkok û çemka wan li ser bingeha "ez ji xwe re, tu ji xwe re, peşkek ji min re û peşkek ji te re"yê ava bûye. Peşkepeşkîbûn û parparîbûna gelê ereb xwesteka yekem û dawîn a serekên ereban e. 3 - Beriya ku bibe mal û hilberîna tirkîyayê ev pêşniyar pêşniyareke sihyonî ye. Heke neyê bi bîra we jî şîreta min li we ji malê re kakil, dendik, çerez, mêmij û her cureyên xwarinan ên ku hûn piştî xurekî dixwin ji malên xwe re bikin. Jin û zarên xwe li pêşiya wê cîhana çargoşe bidin rûniştandin û bila dengê zêrezêra çiyayên Kurdistanê neçe guhên wan. Rasterast ji hukûmetê re bibêjin ku hûn doza perwerdehiya bi zimanê xwe yî zikmakî nakin da ku tu teşqeleyê serê pûtê we yî nû. Bila terorîstên dewletê gişt li pişt sînorên mîsaqê milliyê bimînin da ku dengê teqereqan neyê guhên zarokên we yê di dergûşan de û veneciniqin ji xewên xwe yê cinnane. Heta ku ji we tê dêmên xwe bidin ber şeqam û sîleyên Roma Reş da ku hûn bawermendî û hewarîtiya xwe isbat bikin. Bila televîzyona we ya nû li we pîroz be û bila xwedayên we tenduristiya Paulusê we biparêzin. Bila tîra Xwedayê min î Yekta û Bêhevta jî li kezeba min keve heke ez jî careke din li ser vê mijarê devê xwe vekim. Gumana min wisan ji Xwedê heye ku guhê we ji def û zirneyan û devê min jî ji dua û dirozgeyan xalî nebe.

-Êdî dawî lê hat. Hez dikî xwe rakşîne, hez dikî xwe dakşîne-

zeytunaeliyefilit@beroj.com

V. Kurd û Bazara Tirkan Zeytûna ELIYÊ FILÎT

BEROJ/21.11.2008 - Di van rojên dawîn giregirên kurd û tirk li ser "pirsgrêka kurd" (!) nîqaşan dikin. Ramanên sereke wiha ne:

1. Di eniya leşkeriya tirkan de kurd: Destên biyanî dixwazin yekîtiya Tirkîyayê têk bibin, lewre bi kurdên terorîst û anarşîst re dikevin têkiliyan. Ev xulamokên kurd bi zora çekan gelê kurd radikin serê çiyayê û çalakiyan bi wan didin kirin. Ji ber ku gelê herêmê nezan û perwerdenekirî ye zû bi zû bi propagandayan dixapin. Divê ev rê bîst girtin. Her wiha di bajaran de hin kesên ku ji van eşqiyan re çepikan lê dixin hene û divê dersa wan bê dayîn û ji azadiyan bîst mehrûm kirin. 2. Di eniya siyasetmedarên tirkan de kurd: Kurd gelekî nezan, xizan û şundemayî ye. Lewre divê bîst perwerdekirin, têrkirin û pêşxistin. Bi vî awayî dê dernekevin serê çiyayê, çalakiyên mafxwaziyê nekin û bi biratiya gelan razî bibin.

3. Di eniya çapemeniya tirkperest de kurd: Dewletê hetanî niha nikaribûye van kurdan perwerde bike û lewre ew nikarin entegreyî pergalê bibin. Ev kêmasî divê bi perwerdekirina gelê herêmê û razemeniyên li vê devera aloz ve bîn çareserkirin. Wêneyê Kurdan a. Di eniya kurdên îslamgir de wêneyê biratiyê: Mixabin kurdên îslamgir dengê xwe ji nijadperestiya tirkên îslamgir re dernaxin. Her wiha li wê bendê ne ku birayên wan ên tirk rojekê werin însafê. b. Di eniya kurdên rizgarîxwaz de wêneyê qeşmertiye: Mixabin kurdên rizgarîxwaz bi têgih û mefhûmên dewletên mêtînger diaxivin. Hetanî niha têgihên xwe yên kurdî wernegerandine qada navneteweyî. Divê rewşa kurdan a niha ne bi têgiha "pirsgirêka kurdî" lê bi têgiha "pirsgirêka Kurdistanê" bi nav bikirina. Hîna benîştê mêtîngeran dicûn û di lûnaparka wan de qeşmertiyan diceribînin. Teşxîsa Nexweşiyê: Îro li Kurdistanê pirsgirêkek heye ku hemû cihan berpîrsiyarê wê ye. Ew jî gelê kurd li ser erdnîgariya bav û kalên xwe di bin nîrê xelqên biyanî de ye. Îro pirsgirêkên kurdan ên navxweyî hene. Lê ev pîrsgrêk gişt ji ber parçebûn û talanbûna welatê wan e. Di vir de îhmal û xemsariyên kurdan bi xwe jî hene, lêbelê ma qe sûc û tawanekî diz û keleşan tuneye? Mixabin kurd di bazara tirkan de wekî "bakımsız Tarzan" tên qebûlkirin û sûcê kurdan ê di vê rewşê de ji sûcê gelên mêtînger mezintir e.

zeytunaeliyefilit@beroj.com

VI. Zarokê Kurd Li Ser Sifreya NY Ye Zeytûna Eliyê Filît – Bêrût, Libnan

Di hemû qanûnên neteweyan de zarok wekî kesayeteke berpîrsiyar nehatine dîtin. Lê hemû berpîrsiyarî li dê û bavên wan hatine barkirin. Mirov dikare bibêje ku mafên zarokan bi riya berpîrsên wan ve hatine parastin. NY (Neteweyên Yekbûyî) jî di bin banê xwe de saziyeke bi navê UNICEFê ava kiriye û qaşo rewşa zarokên cihanê dişopîne. Dema ku mirov li xebatên vê saziyê dinêre, mirov hinekî şanaz dibe ku mafên zarokan tên parastin. Lê wêneyê zarokê kurd (herwiha hemû zarokên bindest) mirovî xemgîn dike.

Zarokê kurd di nav malbateke qelebalix de tê dinyayê an jî piştî ku tê dinyayê gelheya (nufûsa) malbatê qelebalix dibe. Bavê kurd ketiye heyra têrkirina zikê xwe û malbatê. Lewre nikare zêde bi kar û barê perwerdekirina zarokan re mijûl bibe. Heçî ku rewşa diya kurd e ew jî ji ya bavê kambaxtir e. Ji ber ku ew di mala xwe de çanda xwe dide zarokê/zarokî û saziya perwerdehiyê ya fermî jî çandekê didê. Dibe ku hinek bibêjin "ev yek li her dera cihanê eynî ye". Na hevalno mijar ne wisan e. Rastî ev e: Li her dera cihanê zarok di malê de û li derveyî malê bi heman zimanî diaxive, dilîze û dikeve xewê. Lê li hinek deran jî zarok li malê bi zimanekî û li derve jî bi zimanekî din diaxive. Heçî ku kurdên rojhilatî ne rewşa zarokên wan bi celebekî din e. Wek nimûne: Zarokê kurd ê ku li Tewrêzê hatiye dinyayê heta temenê dibistanê di malê de bi kurdî diaxive û bi kurdî xewnan dibîne. Lê dema ku diçe dibistanê: 1. Da ku ji xwe re hevalan çêbike dest bi hînbûna azeriyê dike. 2. Da ku di pola (sinifa) xwe de nemîne û serkeftî bibe jî divê hînî farisî bibe. De werin kumên xwe daynin û pîrsan li hev bikin bê ka di kîjan erdnîgariyê de zarokekî heft - heşt salî bi sê zimanan dizane? De bibêjin ka ev zarok dê çiqasî bi kêrî dê, bav, tax, bajar û welatê xwe bê? Zarokê ku di bin çepilên xwe de sê zimanan wekî kêreke devçeşel dikêşe bê ka di çi derûniyê de mezin bibe? Ev tenê nimûneyek e. Nimûneyeke din jî rewşa zarokê kurd ê penaber e. Zarokê kurd ê ku li biyanistanê tê dinyayê an jî di temenekî biçûk de tevî malbata xwe di kampeke penaberan de bi cih dibe jî di rewşeke kambax de ye. Zarok ji dê û bavên xwe kurdî hîn dibe (heke ji aliyê çandî ve pişaftinê ev malbat têk nebiribe), di kampê de hînî gelek peyvên zimanên têvel dibe û paşê jî dest bi dibistanê dike. Li wir jî hînî zimanekî biyanî yê din dibe. Heke ev malbat welatparêz be ev zarok vedigere nava tevgerên kurdan û hînî çanda bav û kalên xwe dibe. Êdî ev zarokê ku

di nav geremola zimanan de mezin bûye mecbûr dimîne ku çanda dagirkerên herêma xwe jî hîn bibe. Lê ev xortê ku hîn nebûye zarok li zarokatiya xwe digere: *Zarokatiyeke yekzimanî ya arambexş*. Li gorî zarokê kurd ev tiştê han li ser rûyê erdê tune ye û li pişt çiyayê Waqilwaqê ye. Lewre germahiya çiyayên bav û kalan wî ber bi xwe ve kaş dikin. Hinekên wan li wan biyanistanan dihelin û diçin. Hinek jî tevî refan berê xwe didine çiyayên welatê bav û kalên xwe. Dema ku bi riyên nepen tîne çiyayên welêt dibînin ku dem û dezgehên kurdan bi zimanê dijminî hatine damezrandin. Bi hezaran û milyonan zarokên kurdan di vê kambaxiyê de diperçiqin.

Îcar em werin li ser rewşa saziya NY'yê û UNICEFê. Ev sazî û binesaziyên wê qaşo ji bo aştiya cîhanê hatine avakirin. Lê rastî ne wisan e. Rastî ew e ku ev sazîkok pêlîstokên gelên zordest in û tu xêreke wan nagihêje zarokê kurd (û zarokên bindestên cîhanê yên din jî). Hefteya bihurî serokê PKK'yê Ebdula Ocalan bi riya parêzerên xwe wiha ragihandibû: ***“Divê li Ewropayê tevgereke ku bibe alternatîfa NY'yê bê avakirin û hemû gelên bindest bibin endamên wê.”*** Bi rastî divê ev gaziya han ji devê serek û merekên oldaran bihata bihîstin. Lê wisan nebû û ji devê kesekî ku tu idiyeye wî ya olî tune ye derket. Lewre şerefa vê gotinê nebû para serek û merekên oldaran. Binêrin ku Komara Îslamî ya Îranê jî pêşengiya vî karî nekir. Wisan diyar e ku heta ku ji destan bê dê vê gaziya bifetisîne jî. Ji ber ku di hefteyên bihurî de derkete holê ku Komara Îslamî zarokên kurd dadiliqîne. Ev zarokên kurd ên ku ne di zarokatiya xwe de tîr şîr vexwarine û ne jî di xortaniya xwe tîr jiyane. Îro hemû saziyên îslamî û navneteweyî di heman xeletiyê de digevizin. Lê wisan dixuye ku gelên dindest mihtacî saziyên alternatîf in û pêşeroja wan jî girêdayî xebata li ser vê yekê ye.

Di dawiyê de mirov dikare bibêje ku destên hemû gelên zordar tevî vê kambaxiyê ne. Zarokê kurd (zarokên bindest ên din jî) divê di bin banê sîwaneyên alternatîf de bê parastin, da ku pêşeroja wî kambax nebe. Min di vê nivîsa xwe de tenê behsa aliyê zimanî yê rewşê kir. Lê kesên pispore dikarin li ser aliyên derûnî, civakî û nîgaşî yê rewşa zarokê kurd bikin.

zeytunaeliyefilit@beroj.com

VII. Siyaseta Me Ya Porkur, Şoreşgeriya Me Ya Biyanî û Bêusûliya Zanayên Me Zeytûna Eliyê Filît, Bêrût-Lîbnan

Di destpêkê de meha remezanê li hemû gelên misilman pîroz dikim. Her çiqas destpêka remezanê di her salê de bibe mijara nîqaşan jî îro hemû misilmanên bawermend biroji ne. Her çiqas di hemû welatên misilman de yekîtiya qibleyê hebe jî yekîtiya wan a destpêka remezanê hîn çênebûye. Piştî vê dibaceyê em derbasî mijara gotarê bin:

8. Siyaseta Me Ya Porkur:

Dema ku agehiya kurkirina porê Evdila Ocalanî gihîşte ber destê Partiya Civaka Demokratîk van camêran dest bi kurkirina kezî û keja porê jin û mêran kirin. Rehma Xwedê li mirovê berê be, dema ku jinekê nebaşiyek bianiya ber derê malbata xwe guliya wê qut dikirin da ku zêde negere û letemeyan neyîne ber derê malbatê. Ev cureyê gefxwarinê çî rast be çî çewt be rastiyeke civaka me ye. Lê siyasetmedarên me yên ku berteka xwe nişan dan ketin xeletiya teralên Bexdayê. Dibêjin ku demekê ehlê Bexdayê ewqasî devmirî û bêpejn bûne ku rojekê agir li malê dikeve. Lêbelê kesek hewl nade ku rabe û ji êgir bireve. Gişt hev du dihêvojin ku bila kesê ku di xwe de hêzê dibîne rabe li ser xwe û kesên veleziyayî kaşî derve bike. Siyasetmedarên me yên teral jî li mal û salonên kuafêran porên xwe jole kirin û gelê me yî belengaz kaş û berkaş kirin da ku wan ji agirê Romê rizgar bikin.

9. Şoreşgeriya Me Ya Biyanî:

Tu şoreşeke me ya piştî salên 40'î bingeha xwe ji nîrxên xwe yê neteweyî hilnedaye. Heke li Moskowê baran bariyabe, çepgirên tirk, ereb û faris jî ji xwe re şemsiye kirîbin êdî çepgirên me jî pêwistî bi standina şemsiyeyan dîtine. Heke li Têranê meşek li dar ketibe, îslamgirên tirk û ereb qala girîngiya vê meşê kiribin êdî kurdên me yê îslamgir jî qala meşên piştgiriye kirine. Heke faşîstên tirk, ereb û faris di dewsa qibleya misilmanan de Enqere, Tehran, Şam û Bexda danîbin qaşo welatparêzên me jî bi eynî şêwazê ji xwe re qibleyên Amed, Mehabad, Hewlêr û Qamişlokê çêkirine. Tiştê herî sosret jî di van salên dawîn de (bi taybetî piştî têkçûna Sedamî) nexweşiyên beesiyên bijîniye giyanê tevgera PKK'yê jî. Hemû rêxistinên PKK'yê kurdan wekî Heresa Cumhûrî (Fedaiyên Komarparêz) a dewra Sedamî perwerde dikin. Heke bê bi bîra we dirûşmeya iraqiyên beesî wiha bû: *"Bi dem, bi xwîn em bi te re ne ey Sedam!"* Îro kurdên me jî ji bo Evdila Ocalanî heman dirûşmeyê diavêjin û tu dibêjî qey wan beriya Romê bendê Ocalanî kişandiye û gora wî kolane. Bi min ev dirûşme ji aliyê kurdên her du bîxetan ve hatiye pijandin. Ango kesên ku ji parçeyên jêrîn ên nêzikî her du dewletên beesî ev ramana han avêtine holê. Ji ber ku kurdên bakurî tenê nimayîşên Misto û ên rojhilatî jî nimayîşên Xumo teqlîd dikin. Hûn hesab bikin ku dirûşmeya mirovî bişibihe a hevrikê mirovî dê çi bibe!

10. Bêusûliya Zanayên Me

Rehma Xwedê li alim û zanayên me yê nifşa pêşîn be! Dema ku pirsgirêkeke têkildarî jinan hebûya jinan xwe bi xwe ji Cn. Pêxember eleyhiselamî dipirsyan û hîn dibûn. Her wiha hemû riwayet û salixên têkildarî jinan jî aliyê sehabiyên jin ve hatine riwayetkirin. Lêbelê bêdengiya aliman a dema Yêzîd ê gorgor de jineke wekî Zeyneba Huseynî kir tîmsala rûmetê. Wê jinê hem li dewsa mêran hem jî li dewsa jinan tîfî rûyê zilmê kir. Ango alimeke jin berpirsiyariya alimên mêrkok ji dest wan girt û rûmeta gotarê kir para xwe. Di sedsala dawîn de jî nifşeke nû ya alimên mêr derkete holê. Di nav misilmanên sunî de Mewdûdî pirtûkek li ser hicaba jinê nivîsiye û di nav misilmanên şîî de jî Muteherî pirtûkek li ser heman mijarê nivîsiye. Her du zanayên me jî dest avêtine mijara hicaba jinê. A ku laîqî van her du aliman bû divê ev mijara han bidana şagirtên xwe yê jin. Lê her du rehmetiyên jî meydana jinê wisan teng kirin ku cardin li ser tu tiştî devê xwe veneke.

Encam:

Heta ku siyaseta me ya porkur dev ji teraliyê bernede, heta ku xîmên şoreşên me li gorî egerên neteweyî neyê avêtin û heta ku zanayên me li gorî zayenda xwe tev negerin em dê tu carî bi rastî rizgar nebin.

4. Nivîsên "Beroj.org"ê

I. Tirkî çiqasî tirkî ye?: -Tîpek û du Tîpîtîp- Umîd Demîrhan

Îro (23.08.2013) min di çapemeniya tirkan de dît ku her du partiyên wan ên muxalefetê CHP û MHPyê li ser mijara kurdan bi kurdan re ketine nîqaşeke bêbingeh û gotine ku kurd ne gelek in, komeke etnîk in. Li ser vê yekê ez rahiştîme ferhenga Sevan Nişanyan û ya TDKyê . Nişanyan ferhengszekî naskirî ye ku li ser zimanê tirkî ferhengeke etîmolojîk amade kiriye û ev ferheng niha li ser înternetê jî heye. Her wiha TDKyê, ango Saziya Zimanê Tirkî jî saziyeke fermî ya Komara Tirkiyayê ye û ferhenga wê jî li ser înternetê ye.

Li gorî ferhenga Nişanyanî wateya etnîkê wiha ye: ~ *Fr ethnique* ulusal, kavimsel
~ *EYun ethnîkós ethnîkós a.a.*[1]

Li gorî ferhenga TDKyê jî wateya etnîkê wiha ye: *sıfat, Fransızca ethnique*, toplum bilimi kavimle ilgili, budunsal, kavimî[2]

Heke em van her du şîroveyan wergerînin kurdî her du jî wateya *"neteweyî, qewmî"* didin. Îcar em vegerin serê gotarê ku van tirkan gotiye ew kurd *"komeke etnîk"* in. Li gorî wan jî rast e ku *"ji aliyê civaknasiyê ve kurd komeke neteweyî ne û di wan de şert û mercên netewebûnê hene"*; lêbelê ew li hespê Iblîsî siwar bûne û jê peya nabin. Armanca wan ne vexwarina avê; lêbelê şêlîkirina çavkaniyê û tevlihevîkirina hişê nezanan e. Îcar karesat li vir jî naqede, ji wan hinekan gotiye ku *"sê hezar peyvên kurdî ji farsî hatine wergirtin"*[3]. Li ser vê yekê jî ez rahiştîme ferhengeke biçûk a tirkan û min tenê tîpa /A/yê tesele kir[4]. Ez ê di vê gotara xwe de tenê qala koka peyvên tirkî yên ku bi tîpa /A/yê destpêkirî bikim; lêbelê ez ê sernava vê gotarê jî hinekî vekim û aliyekî *"bişavtina çandî"* (cultural assimilation[5]) raxime ber çavan:

Salên 80yan benîşteki bi navê Tîpîtîp[6] hebû ku amûreke xurt a bişavtina belengazan bû û hê hê jî bi riya nivîsên li ser kaxezên benîştan gelên Trakya, Anatolya û Mezopotamyayê di qalibên xwestî de tên rokirin. Kesê ku benîşteki distand, bi mereqeke mezin nivîsên li ser kaxezê jî dixwendin û carinan van nivîs û karîkaturan jiyana wan a rojekê, hefteyekê dibe ku mehekê dagir dikir. Wekî me got Tîpîtîp amûreke xurt a bişavtina belengazan bû û di kargeha derbeya leşkerî ya sala 80yî de hatibû hilberandin. Ez ê di vê gotara xwe de tenê tîpeke tirkî binirxînim û hûn ê derkevin temaşeya van her du Tîpîtîpan CHP û MHPyê. Min bi vê xebata xwe rastiya tîpekê derxiste holê; hêvîdar im zanayên kurd ên din jî peyvên tirkî yên din di gotareke kurdî de binirxînin. Wê hingê em ê binêrin bê ka kê berx e û kî beran e.

Li gorî ferhengeke ji bo dibistanên seretayî nirxandina tîpa /A/yê ya zimanê tirkî:

navê tîpê: Aa
hejmara madeyan: 708
peyvên tirkî: 342
peyvên biyanî: 366

Ev agehî ji ferhengeke biçûk a ji bo zarokan hatiye wergirtin ku divê piraniya peyvan bi tirkî bibûna; lê mixabin ne wisan e. Her wiha ji van peyvên tirkî piraniya wan ji torneya komarê derketine, ango temenê wan negihiştîye sed salî jî. Her wiha piraniya van peyvên çêkirî ji koka peyveke kevn a tirkî hatiye girtin û ji kokekê bi dehan peyv hatine çêkirin. Gelo mirov ferhengeke mezin binirxîne dê bigihêje çi encamê êdî hûn texmîn bikin? Ecêba dinyayê ew e ku mêrikan nikaribûne navê dewleta xwe jî bi tirkî daynin. Bi gotineke din peyva "Turkiye" ji frensî û "cumhûriyet" ji erebî hatiye girtin, tenê rêzîkirina peyvan bi şêwazê tirkî ye.

De were nekene!

Nîşe

[1] <http://www.nisanyansozluk.com/?k=etnik>

[2] <http://tdk.gov.tr/index.php?>

option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5217c9a82f44f5.17459808

[3] <http://www.ilkehaber.com/haber/mhp-kurtler-aslinda-bir-millet-degil-27193.htm>

[4] İlköğretim İçin Türkçe Sözlük, Ülkem Dağıtım, İstanbul, 2006, ISBN 9944-5528-3-6

[5] http://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_assimilation

[6] Hinek nimûneyên van kaxezan li ser vê lînkê ne:

http://www.dailymotion.com/video/xh8x5j_80-lerde-tipitip_creation

Birastî ev vîdyo bi serê xwe hêjayî nirxandineke zanistî ye û divê li ser vê lêkolînên dîrokî, çandî, aborî, zimanî, wêjeyî bîn amadekirin û ji aliyê zanistên civaknasîyê, derûnnasîyê ve ji nû ve bê berçavkirin.

II. ALFABEYA KURDÎ YA HERA KEVNARE Û ALFABEYEKE ALTERNATÎF

Joseph Hammer di sala 1806an de pirtûka Ibn Wehşîye ya bi navê “Şewq-ul-Musteham Fî Mehrifeti Rumûz-il-Eqlam/Hêviya Bendewaran Ji Zanistên Vereşandina Raznivîsên Kevnare” werdigerîne zimanê ingilîzî û diweşîne.¹³ Ibn Wehşîye di vê pirtûka xwe de qala alfabeke kevnare ya kurdan dike û vê alfabeke dide nasandin. Beriya ku em têkevin mijara alfabeke kurdî ya hera kevnare divê em li ser wergêr, nivîskar û pirtûka wergerandî çend tiştan bibêjin.

8. Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856)¹⁴

Li Nemsayê (Awistiryayê) hatiye cîhanê. Di sala 1788an de dikeve Akademiya Rojhilatnasîyê ya Viyanayê. Di vir de hînî zimanên tirkî, erebî û farisî dibe. Paşê di Wezareta Kar û Barên Derveyn de dibe sekreter. Di Balyozxaneyê Nemsayê ya li Stenbolê de dibe wergêr û Balyozê Nemsayê wî dişîne Misirê. Di gelek peywirên payebilind de dixebite û di sala 1848an de dibe serokê Akademiya Viyanayê. Ji bilî werger, lêkolîn, nivîsar, pirtûk û pirtûkçeyan du pirtûkên wî yên pir girîng hene: “Dîroka Wêjeya Erebi” û “Dîroka Dûgela Osmanî”.

9. Ebûbekr Ehmed Ibn Wehşîye (860-935)¹⁵

Li Quseyna nêzikî Kûfeyê hatiye cîhanê. Nivîskarekî asûrî yê sedsala nehan e. Di gelek qadên zanistî de pispor e. Li ser stêrnasî, çandiyarî, kîmyagerî, fizîk, jehrnasî, bijîjkî, dîrok û raznivîsên kevnare berhemên pir girîng dane. Her wiha gelek berhemên kevnare yên zanistî jî wergerandine zimanê erebî.

10. Şewq-ul-Musteham Fî Mehrifeti Rumûz-il-Eqlam (Hêviya Bendewaran Ji Zanistên Vereşandina Raznivîsên Kevnare)

Ji vê pirtûkê du nusxeyên navdar hene:

1. Di Perûkxaneyê (Muzeya) Ingilîstanê de û di bin jimareya 440.H.173an de tê parastin. Joseph Hammerî ev nusxe bi kar aniyê.

2. Di Pirtûkxaneyê Alî Sipahsalar a li Têranê de tê parastin. Iyad Xalid Etabbaa di 1995an de rastî vê nusxeyê hatiye û li ser wê lêkolîneke berfireh amade kiriye.¹⁶

Gelek rojhilatnas û zanyaran di vereşandina nivîsarên kevnare de ji vê berhemê sîd wergirtine. Ev pirtûk di rûpela 131an de behsa kurdan û keldaniyan dike. Her wiha alfabeke zimanê kurdî jî nîşan dide. Em ê pêşiyê vê beşa têkildar wergerînin û paşê jî binirxînin:

“Heçî ku keldanî ne ew zanatirên heyama xwe bûne. Kurdên pêşîn xwestine ku bi wan re têkevin pêşbaziyê û qayîşkêşanê. Lêbelê ji erdê hetanî esmanê heftan cudahî di navbera

¹³ Joseph Hammer, Ancient Alphabets And Hieroglyphic Characters of Ahmad Bin Abu Bakr Bin Wahshih, London, 1806 (Ashmolean Oxford Museum, 8 Jul 1962, **Barkoda wê: 302079777%, jimareya tomarkirinê: 381.2 Ham**)

¹⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_von_Hammer-Purgstall

¹⁵ <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2830904536.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Ibn_Wahshiyya

¹⁶ Iyad Xalid Etabbaa, Menhecu Tehqîq-il-Mextûtat we meehû kitabu Şewq-ul-Musteham Fî Mehrifeti Rumûz-il-Eqlam Libni Wehşîye Ennebetî, weşana Dar-ul-Fikr, Şam, Sûriye, 2003, ISBN: 1-59239-041-2

her duyan de heye. Pisporiya kurdên pêşîn derheqa zanistên çandiyarî û reheknasiyê (ziraet û botanîkê) de bûye. Li gorî angaşt wan ew neviyên Bînûşad in. Rûpela Pîroz a Ademî ya derheqa çandiyariyê de, Rûpela Safrit û Rûpela Qûsamî di destên wan de ne. Her çi hebe li gorî angaşt wan zanistên Heft Rûpelên Pîroz û Mishefa Birêz Dana ghiştiye ber destên wan. Her çiqas ew bibêjin ku em bi cadûbazî û tilismeyan dizanin jî rastî ne wisan e. Berevajî vê gotina wan çiqas zanyarî û huner di destên wan de hebin gişt ji keldaniyan ghiştine wan. Di vê babetê de keldanî ji kurdan kevntir in. Lewre di navbera her du seriyên de dijminahiyeye aşkera û demdirêj heye.” [Rûpel 131-132 ji nusxeya Joseph Hammer]

Ibn Weşiyê piştî vê gotina xwe du heb nimûneyên alfabeya keldaniyan dide û derbasî mijara alfabeya kurdan dibe:

“Ev jî cureyekî nivîsê yî kevnenivîsan e û hinek tîpên wê ji şeweyên tîpan vediqetin. Li gorî angaşt û amajeya kurdan Bînûşad û Masî Soratî ev alfabe bi kar anîne. Her wiha hemû zanyarî û hunerên wan her duyan bi vê alfabeyê bûne. Wekî ku tu jî dibînî ev alfabe bi awayê jêrîn e:

 ا ب ج د ه و ز ح ط

 ي ك ل م ن س ع ف ص

 ق ر ش ت ث خ ذ ض ظ

 غ ب ج

Ew tîpên mayî jî em di tu ziman û alfabeyê de rastî hevber û hevdengên wan nehatine. Ev tîp pir sosret û gelekî balkêş in. Min bi vê cureyê nivîsê li Bexda û Nawosê nêzikî sî pirtûkî dîtin. Ji wan pirtûkan li Şamê du heb li ba min hebûn. Yek derheqa çandina tirî û xurmeyan de bû û ya din jî derheqa avnasiyê, derxistin û bidestxistina avên ku çavkaniyên wan nediyar in de bû. Ji bo faydeya mirovahiyê min ew ji zimanê kurdan wergerandin ser zimanê erebî. Min berê ew temam nekiribûn; lê piştî bîst û yek salan Xwedê ji min re hêsa kir û min ew vereşandin û kemilandin. Pesn ji bo Xwedê be ku daxwaz û mebesta me bi cih hat. Min ew bexişandin pirtûkxaneya Cenabê Mîrê Bawermendan Evdilmelikê Kurê Merwanî. Xwedê

kamraniya dewleta wî lê nişan bide. Stûna olê jî bi hêza milk û siltaneta wî xurtir bike. Roja pêncşema pîroz a sisiyê meha remezanê, sala 241an. Pesn tenê ji bo Xwedê ye. Dawî li pirtûkê hat."[Rûpel 134-135 ji nusxeya Joseph Hammerî]

NIRXANDINA TEKSTA WERGERANDÎ

11. "Heçî ku keldanî ne ew zanatirên heyama xwe bûne. Kurdên pêşîn xwestine ku bi wan re têkevin pêşbaziye û qayîşkêşanê. Lêbelê ji erdê hetanî esmanê heftan cudahî di navbera her duyan de heye."

Ibn Wehşiyê kesekî nebetî ango kesayeteke ji gelên aramî ye û nijadperestekî Şaristaniya Babilê ye. Li gorî Brockleman Ibn Wehşiyeyî nedipejirand ku kesek bi qasî babiliyan zanatir be; lêbelê zanyariyên wî yên derheqa Şaristaniya Babilê tunebûn. Lewre wî hinek berhem bi destên xwe nivîsandin û zanyariyên yûnanî yên wergerandî jî wekî çavkanî nişan dan.¹⁷

12. "Pisporiya kurdên pêşîn derheqa zanistên çandiyarî û reheknsiyê (ziraet û botanîkê) de bûye."

Ibn Wehşiyeyî derbareya çandiyariya gelê nebet de berhemek nivîsiye û ev berhem ji zanyariyên xwe yên bi çanda wergerên yûnanî hûnaye. Diyar e ku berhemeke gelê nebet a berdest tunebûye ku nivîskêr bi xwe berhemek afirandiye. Wekî ew bi xwe jî dibêje çandiyariya gelê kurd û reheknsiya wan ji hemû gelan pêşdetir bûye. Rehekns Ebû Henîfeyê Dînewerî jî delîla vê yekê ye.¹⁸

13. "Li gorî angaştê wan ew neviyên Bînûşad in. Rûpela Pîroz a Ademî ya derheqa çandiyariyê de, Rûpela Safrit û Rûpela Qûsamî di destên wan de ne. Her çî hebe li gorî angaştê wan zanistên Heft Rûpelên Pîroz û Mishefa Birêz Dana gihîştîye ber destên wan. Her çiqas ew bibêjin ku em bi cadûbazî û tilismeyan dizanin jî rastî ne wisan e. Berevajî vê gotina wan çiqas zanyarî û huner di destên wan de hebin gişt ji keldaniyan gihîştine wan. Di vê babetê de keldanî ji kurdan kevntir in. Lewre di navbera her du seriyan de dijminahiyeke aşkera û demdirêj heye."

Her çiqas Ibn Wehşiyeyî jî kurdî pirtûk wergerandibin jî bi nankorî dibêje ku ew nezan in, gotinên wan bêbingeh in û gotinên wan ji angaştan derbas nabin. Lêbelê salixên wî nişan didin ku kurd nifşnas (nesebzan) in û dizanin ku ew neviyên kê ne, kîjan pirtûk gihîştine ber destên wan û zanyariyên wan li ser çî ne. Her wiha sedema înkara Ibn Wehşiyeyî jî di navbera her sê hevokên wî yên dawîn de veşartî ye: "Berevajî vê gotina wan çiqas zanyarî û huner di destên wan de hebin gişt ji keldaniyan gihîştine wan. Di vê babetê de keldanî ji kurdan kevntir in. Lewre di navbera her du seriyan de dijminahiyeke aşkera û demdirêj heye." Her wekî hûn jî dibînin Ibn Wehşiyê ji aliyekî ve gotinên kurdan radigihîne; zengînî û rengîniya çanda kurdan vedibêje. Lêbelê nijadperestiya wî nahêle ku zanist layiqî kurdan bin. Lewre zanyarî û hunerên kurdan dike malê keldaniyan.

14. "Ev jî cureyekî nivîsê yî kevnenivîsan e û hinek tîpên wê ji şêweyên tîpan vediqetin. Li gorî angaştê û amajeya kurdan Bînûşad û Masî Soratî ev alfabe bi kar anîne. Her wiha hemû zanyarî û hunerên wan her duyan bi vê alfabayê bûne."

¹⁷ Bnr. berhema navbihurî; rûpel 127

¹⁸ Bnr. Bal Ve Balarisi Kitabî, Ebû Henîfeyê Dînewerî, wergera tirkî Umîd Demîrhan, weşanên Hîvdayê, Stenbol.

Ibn Wehşiyê dipejirîne ku alfabeya kurdan xweser e û dengnasiya zimanê kurdî ji ya zimanên din vediqete. Her wiha bav û kalên wan hemû zanyariyên xwe bi vê alfabeyê vegotine. Lêbelê cardin nijadperestiya wî nahêle ku bibêje ev salixên kurdan rast in. Bi rastî nakokî ne di gotinên kurdan de bûye. Nakokî di vî zanyarê nijadperest de bûye.

15. *“Ew tîpên mayî jî em di tu ziman û alfabeyê de rastî hevber û hevdengên wan nehatine. Ev tîp pir sosret û gelekî balkêş in. Min bi vê cureyê nivîsê li Bexda û Nawosê nêzikî sî pirtûkî dîtin. Ji wan pirtûkan li Şamê du heb li ba min hebûn. Yek derheqa çandina tirî û xurmeyan de bû û ya din jî derheqa avnasiyê, derxistin û bidestxistina avên ku çavkaniyên wan nediyar in de bû. Ji bo faydeya mirovahiyê min ew ji zimanê kurdan wergerandin ser zimanê erebî”*

Wergêrê pirtûkên kurdî Ibn Wehşiyê rastî gelek pirtûkên kurdî hatibe û ji wan hinek wergerandibin jî ew gotinên wî yên berê mirovî matmayî dihêlin. Heke di zimanên ku Ibn Wehşiyeyî dizanibû de ev zanyarî hebûna -bi texmîna min- wî ev pirtûkên kurdî wernedigerandin.

16. *“Min berê ew temam nekiribûn; lê piştî bîst û yek salan Xwedê ji min re hêsa kir û min ew vereşandin û kemilandin. Pesn ji bo Xwedê be ku daxwaz û mebesta me bi cih hat. Min ew bexişandin pirtûkxaneyê Cenabê Mîrê Bawermendan Evdilmelikê Kurê Merwanî. Xwedê kamraniya dewleta wî lê nîşan bide. Stûna olê jî bi hêza milk û siltaneta wî xurtir bike. Roja pêncşema pîroz a sisiyê meha remezanê, sala 241an. Pesn tenê ji bo Xwedê ye. Dawî li pirtûkê hat.”*

Wergêrê pirtûkên kurdî Ibn Wehşiyê di 21 salan de roja sisiyê remezana sala 241ê koçî de vereşandina van berheman temam dike û dibexşîne pirtûkxaneyê emewî. Diyar e ku ev berhem gelekî berfireh û dijwar bûne û lewre ewqas dem hildaye. Lê her çî hebe jî cardin spasî ji bo Ibn Wehşiyê, John Hammer û Iyad Xalid ji bo xebatên wan ên zanistî.

PÊŞNIYAREK JI BO RAYA GIŞTÎ YA KURD

Li ser rûyê erdê gelek netewe bi alfabeyên xwe yên neteweyî dinvîsin. Dewletên Amerîkaya Bakur, Amerîkaya Latîn, Kanada, piraniya dewletên ewropî û hinek dewletên asyayî alfabeya latînî bi kar tînin. Ji aliyekî ve jî gelek dewlet jî alfabeyên xwe yên neteweyî bi kar tînin. Wekî nimûne çînî, rûsî, gurcistanî, ermenistanî, israîlî, ereb, korî, japonî, etyopyayî, yûnanî, hindistanî û taylandî alfabeyên xwe yên neteweyî bi kar tînin. Gava mirov li dîroka alfabeyên wan dinêre mirov dibîne ku wan ev alfabe bi pêş xistine û teşeyên nû û hêsantir dane alfabeyên xwe.

Di vê alfabeya me ya kevn de bi tîra dengên me ango 37 tîp hene. Min ew li gorî daneyên heyî rêz kirin û şûna hinekan guherandin. Ew tîpên ku Ibn Wehşiyeyî daye ber hinek tîpên erebî bi kêrî me hatin û hinekên wan jî li derve man. Min jî ew tîpên zêde dan ber wan dengên me yên ku Ibn Wehşiyeyî nîşan nedane. Bi vî awayî hema hema pirsgrêka hinek dengên me yên windabûyî jî çareser bû. Ev pêşniyara min muhtacî nîqaş, lêkolîn û rexneyan e. Her wiha grafikerên kurd dikarin tîpan bigihînin asteke bedewtir û hêsantir jî.

							
A	B	C	ÇAR	ÇAV	D	E	Ê
							
F	G	H	I	Î	J	KÎ	KU
							
L	LL	M	N	O	POR	PÊR	Q
							
R	RR	S	Ş	TÎ	TO	U	Û
							
V	W	X	Y	Z			

III. KEHANETÊN NOTLAGAMÊŞ – I

-Awireke Giştî Li Ser Bingehên Post-Faşîzmê-

Ez di ber Konê Çareseriya Demokratîk ê li Bazîdê re derbas dibûm. Dengê notla dengê gamêşan ji televîzyona konî dihat. Vî dengê han hemû kurd kiribûn tayeke teraziye û kehanetên xwe jî kiribûn tayê din. Wekî ku dixuya ev dengê bernas li gorî çanda xwe ya kevneşopî hinek kehanet û pêşniyarên xwe bi awayê gefan vedigotin. Min ew dengê notla dengê gamêşan li wir hişt û vegeyriyam ser karê xwe; lêbelê ji hemû televîzyonên vekirî yê çarşiyê vî dengî olan dida. Lewre min xwest ku hinekî li ser bingehên van kehanetan bisekinim û li ser raweya peyva kurd lêkolînekê di çanda tirkan de bikim. Piştî lêkolîneke kurt a li ser tora ragihandinê ya navneteweyî [TRN] ev zanyarî ketin destê min:

Nalbendê ecemî xwe li ser kerên kurdan hînî lêxistina nalan dike.¹⁹

¹⁹ = = Acemi nalbant, nal çakmayî Kürt eşeğinde beller. bnr.

http://www.ansiklopedika.org/%C4%B0skilip_eke_adam_s%C3%B6zleri

Li gorî çavkaniyên tirkan raweya vê gotina pêşiyên wan wiha ye:

= = Acemi nalbant kürt eşeğinde dener kendini: Acemi tecrübesiz kimseler fakir fukarada tatbikat görürler. [http://www.hazinem.net/edebiyat-turkce-f115/adan-zye-aciklamalariyla-atasozleri-secmeleri-t20123.html]

= = Acemi nalbant kürt eşeğinde dener kendini: İşinde ustalığa erişmemiş deneyimsiz kimse, ilk denemelerini her zaman heder olmasına acınmayacak kendinin veya müşterisinin malzemeleri üzerinde yapar. Bu

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan, divê kesê ecemî malê xwe telef neke û ecemîtiya xwe li ser malê kurdan biceribîne. Lewre hingî ku tirkan erdê Mezra Botan lewitandiye, mirovên xwe yên ecemî bi ser navê “Peywira Rojhilatê (Şark Gorevi)” şandine ser serê kurdan û ew perwerde kirine; paşê ev kesên perwerdekirî li herêmên rojavayê Romê peywirdar kirine. Wekî nimûne bijjkekî ecemî tê Kurdistanê, qaşo kurdan tedawî dîke û bi salan li wir dimîne. Dî vê navberê de çiqas nexweş bi boneya tedawiya xerab seqet û nivîşkan mabin ji kîsê kurdan diçe.

Her wekî her kes jî dizane hukimeta tirkan a desthilatdar jî xwe êdî hoste dihesibîne. Çima ku ev sê car in tê ser hukim rayedarên wê daxuyaniyan didin û dibêjin ku êdî dewra şagirtiya wan qediyaye û ew bûne siyasetmedarên pispor. Bi vî awayî mirov baş tê digihêje ku ev siyasetmedar bi sayeya kurdan bûne siyasetmedarên pispor.

Ji aliyekî din ve artêşa tirkan jî bi riya xizmet û olama ceşên kurd xwe li ser erdnigariya Kurdistanê perwerde kirin.

Gava rûnê kurdan zêde be, hem jê dixwe û hem jî li rûyê xwe dide.²⁰

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd bêhiş in; qedrê destkeftiyên xwe nizanin û van destkeftiyan di riyên bêrûmet de dêrz û israf dikin. Lewre divê tiştek nekeve destê kurdên bêhiş. Wekî nimûne, ev çend sal in ku televîzyoneke kurdan a bi kurdî tunebû; dewletê bexşîşek da kurdan û şabaşa TRT6ê pêk hat. Li gorî feraseta vê gotina pêşiyên wan divê huqûqa vê bexşîş û şabaşê tunebûya û bi qanûnekê nehata parastin. Lewre vekirina vê qanala bişaftinê bi huqûqa metresan hate ferzkirin.

Siyasetmedarên tirkan piştî xwe dan avakirina vê qanalê û mafên kurdan ên kolektîf înkâr kirin. Ev înkara xwe jî wiha rave kirin: *“Êdî dewra red, înkâr û asîmîlasyonê qediyaye, pîrsgirêka kurd hatiye çareserkirin û pîrsgirêkên kurdan ên yeko yeko li benda çareserkirinê ne.”*

sebeple acemi ellere değerli eşyalarımızı bırakmamalı, onları daha tecrübeli bilir insanlara emanet etmeliyiz. [<http://www.atasozlerianlamlari.com/Harf/A-01/Atasozu/acemi-nalbant-kurt-eseginde-dener-kendini/>]

= = **Acemi nalbant Kürt eşeğinde dener kendini:** İşinde ustalığa erişmemiş kimse, ilk denemelerini heder olmasına acınmayacak malzeme üzerinde yapar. [Aksoy, Ömer Asım (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. ISBN 975-10-0128-5. Her wiha bnr.: http://tr.wiktionary.org/wiki/Acemi_nalbant_K%C3%BCrt_e%C5%9Fe%C4%9Finde_dener_kendini]

= = **Acemi nalbant kürt eşeğinde dener kendini.**

Kip ve şahıs: Geniş zaman, 3. teklik şahıs

Kelime grupları: “acemi nalbant” > Sıfat tamlaması
: “kürt eşeği” > Belirtisiz isim tamlaması

[Türk Atasözlerinde Kelime Grupları Kip Ve Şahıs İncelemesi, Osman Çakmak (Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı danışmanlığında yüksek lisans tezi, Ekim, 2006. Her wiha bnr.: <http://www.belgeler.com/blg/1600/turk-atasozlerinde-kelime-gruplari-kip-ve-sahis-ifadesi-analizing-of-turkish-proverbs-word-groups-and-mood-and-personal-aspects>]

²⁰ = = **Kürdün yağı çok olunca, hem yer, hem yüzüne sürer.** Malı çok olan akılsız kişi, bunu gerekli olan iş için kullandıktan sonra kalanını tutmasını bilmez. Çarçur eder. Bnr.

[Aksoy, Ömer Asım (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi. ISBN 975-10-0128-5. Her wiha bnr.: http://tr.wiktionary.org/wiki/K%C3%BCrd%C3%BCn_ya%C4%9F%C4%B1_%C3%A7ok_olunca,_hem_yer,_hem_y%C3%BCz_%C3%BCne_s%C3%BCrer]

Li gorî wan ew kurdên ku bi berxwedana salan hinek destkeftî qezenc kirin, destkeftiyên wan ji aliyê hinek kurdên çavçil û bêhiş ve hatin dêrzkirin.

Ji darê maşe, ji kurdan paşe çênabe. ²¹

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî çawa ku ji darikan maşe çênabin her wisa ji kurdan jî paşe çênabin. Naveroka vê gotinê di dema Kolemendên Misirê de hatiye dagirtin. Di dema Dewleta Eyûbiyan de kurd fermandarên artêşê û tirk jî koleyên ereban bûn û hejmara van koleyan gelekî zêde bû. Piştî lawazbûna hêza kurdan a li cîhana îslamê van koleyan bazda ser dika desthilatdariyê û neyartiya kurdan kirin. Neyartiya xwe jî li ser fermandarên leşkerî yên kurdan ceribandin. Bi rastî di hevoka vê gotinê de bi temamî 5 peyv hene û jê 3 heb kurdî ne; ango peyvên *maşe, paşe* û *kurd* bi zimanê kurdî ne. Zimanê tirkî yê ku evqasî mehkûmî zimanê kurdî ye gelo çima evqasî dijminahiya kurdan dike?

Dêla tirkên kole di wê demê de hatibû tevşokirin. Lewre qolo doza dêla xwe dike û qedr nade xwediyê vî tevşoyî.

Mareşalên wekî Ihsan Nûrî Paşe her çiqas fermandarên jêhatî bin û derbeyên mezin li tevgera tirkan xistibin jî, di dawiyê de ew kurd in û paşe nayên hesabandin. Divê paşe neyên hesabandin da ku efsaneya "*tirkek bergindî cîhanê ye*" bêwate û hundirvala nemîne. Lêbelê ev gotina wan dijberî gotineke Fatih Siltan Mihemed e ku dibêje: "*Kesê ku dijminê xwe biçûk bibîne bi ser nakeve.*"

Wisa dixuye ku tirk neyarên xwe biçûk nabînin û tenê wan biçûk dixînin da ku di dilê kurdan û di raya giştî ya cîhanê de meqama paşeyên kurdan nizm bibe.

===== Dé bidome ... Li benda vê rêzenivîsê bin! ... =====

IV. KEHANETÊN NOTLAGAMÊŞ – II

-Awireke Giştî Li Ser Bingehên Post-Faşîzmê-

Gava armanca kurdekî ne avêtin be, zinarekî mezin hembêz dike. ²²

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd gelekî niyetxerab e; her tim li pey firsendan e û gava keysa xwe bibîne dê xerabiyên mezintir pêk bîne. Bi rastî ev gotin wateyeke wiha jî dinimîne: "Kurd çi bikin jî divê her tim di şikê de bimînin." Wekî ku Nihal Atsizê Qasimpaşayî jî gotiye: "Kurd çiqasî xwe tirkekî esilza bihesibîne û ji bo tirkperweriyê bixebite jî divê dîsan miameleya kurdbûnê pê re rewê bêtin."²³

²¹ = = Ağaçtan maşa, Kürt'ten paşa olmaz. Bnr. [<http://www.haberturk.com/polemik/haber/198979-icimizdeki-gizli-irkcilik>]

²² = = **Atmaya niyeti olmayan Kürt, taşın büyüğüne sarılır.** Niyeti kötü olan kişiler, karşısındaki için zarar verici olay şeyleri düşündükleri andan itibaren bunu fırsat bilirler ve ellerinden gelenin daha büyüğünü yapmak için zaman güderler. Bu zamanı yakaladıkları an yapabilecekleri kötülüğün en adi olanını uygularlar. Önemli olan bunu kafalarına koymalarıdır. Bnr.: <http://www.atasozlerianlamlari.com/Harf/A-01/Atasozu/atmaya-niyeti-olmayan-kurt-tasin-buyugune-sarilir/>

²³ = = **Bir Kürt kendini safkan Türk sayıp, Türklük için çalışsa dahi yine ona Kürt muamelesi yapmak gerekir.** Bnr.: http://tr.wikiquote.org/wiki/H%C3%BCseyin_Nihal_At%C4%B1z

Ev gotina han bingehêk ji bingehên siyaseta tirkan a li hemberî kurdan e. Li gorî wan, kurd tevî qedandina karekî nabin; her tim bihaneyan derdixin û asta daxwazên xwe bilind dikin. Lewre divê xwestekên kurdan bi cih neyên.

Her wekî diyar e desthilatdariya tirkan bi çend rengên boyaxê çavê gelek derdoran boyax kir û ew bi tiştinan îqna kirin. Piştî vê îqnakirinê ev çemk û feraseta wan a kevneşopî kete dewreyê. Kengê bixwazin daxwazên kurdan nebersivînin û rewatiya wan bikin bin şik û gumanê vê stratejiya xwe ya kevnare radixin ser sifreyê.

Heke tu dê biaxivî bi merdekî kurê merdan re biaxive, çi karê te heye bi kurdekî kurê kurdan re.²⁴

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd nemerdên kurên nemerdan in; divê mirov ji xwe re muxatabekî merd bibîne û pê re biaxive. Bi rastî ev helwesta wan di siyasetên wan de pir diyarker e. Lewre bi koma kurdan re naaxivin û kurdan yeko yeko kaşî lihevkininê dikin. Di eslê xwe de ev siyaset û feraset encama felsefeya dagirkeriyê ye.

Mirov dikare bibêje ku bingehên muxatabnegirtina kurdan hema hema li ser vê gotinê hatiye avakirin. Îro tirkan hema hema bi hemû gelên cîran û gelek cîhanê re qe nebe peymanek daniye. Dema ku Dewleta Osmanî hate dagirkirin û komarparêzan şerek li dijî dagirkeran dan destpêkirin ji bilî paşila kurdan tu cihekî ewletir nedîtin. Mixabin piştî ku keysa xwe dîtin jî bi hemû dijminên xwe re peyman danîn û hevalbendên xwe jî qir kirin.

Pîvana merdbûna tirkan jî ev e.

Ji nav kurdan ewliya jî derkevin, nehêlin bila têkevin hewşa we.²⁵

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd nabin ewliya, ewliyatiya ne caiz e û heke ewliya derkevin jî qe nebe, bila nekeve hewşa te; hewşa te nelewitîne. Em ji dîrokê hîn bûn ku Seydayê Seîdê Kurd her çiqas wekî ewliyayê dewra xwe bê hesabandin jî tu qedrek ji tirkan nedît û gora wî hate xesbkirin; hîn jî ne goreke wî ya diyar ne jî kelekî gora wî heye.

Kurdekî medrese xwendibe jî, Xwedê belaya xwe jê re bîne her tim zîgurd e.²⁶

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd nexwenda ne, nezan in û heke xwendibin jî mal û milkên wan tuneye. Ev gotina wan çîroka Cenabê Talût tîne bîra min. Dema ku cihû daxwaza pêxemberekî dikin, Xwedê pêşiyê Cenabê Talût dişîne û Cenabê Dawid eleyhîselam jî dike nava leşkerên wî. Lêbelê cihûd tiraneya xwe bi Cenabê Talût dikin û hinartina Cenabê Dawid eleyhîselam nabînin.

Tirk jî her wisa ji ber kambaxiya rewşa zanayên kurd, tiraneyên xwe bi wan dikin û zanatiyê bi sermayedariyê ve girêdidin. Wekî nimûne hetanî çend salan pêşengên Herêma Kurdistanê Ya Xweser wekî serokeşîr dihesabandin û ew layiqî axaftinê nedidîtin. Ji aliyekî din ve diyaloga bi kurdên dagirkeriya xwe re jî layiqî xwe nedîtin û hemû pêşengên wan wekî mêrkujan dan nasandîn.

Ne bihêle kêç bikeve pêsîra te, ne jî bihêle kurd were ber derê te.²⁷

²⁴ = = **Konuşursan mert oğlu mertle konuş, ne ararsın Kürt oğlu Kürtle demiş.** (F. Dağdaş, Aralık 1984)! Dostunu, arkadaşını iyi, sana yararı olacak insanlardan seç anlamında. Her wiha bnr.:

http://tr.wikiquote.org/wiki/T%C3%BCrk_atas%C3%B6zleri/K

²⁵ = = **Kürtten olsa evliya, sokma avluya.** <http://cxonbasi.blogcu.com/kurt-lerle-ilgili-birkac-atasozu/1583817>

²⁶ = = **Medrese görse de kürt, ille de Allah'ın belası züğürt.** <http://cxonbasi.blogcu.com/kurt-lerle-ilgili-birkac-atasozu/1583817>

²⁷ = = **Yakana bit kondurma, kapına kürt dadandırma.** <http://cxonbasi.blogcu.com/kurt-lerle-ilgili-birkac-atasozu/1583817>

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî kurd wekî kêçan e; çawa ku tu ji kêçan aciz î, wisan ji kurdan jî aciz bibe û kurdan ji pêşîra xwe biavêje.

Qecer lê dixê, kurd li ber dilêze.²⁸

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî di navbera kurd û qeceran de ahengek heye. Her du jî bêwar in û bi zirneya xwe zikên xwe têtêr dikin.

Pir balkêş e ku dema desthilatdariya tirk dest bi manîpulyasyonên demokrasiyê kirin. Pêşiyê dest bi pêşîlêvekirina kurdî kirin û paşê jî pêşîlêvekirina qecerî dan destpêkirin.

Berberê ecemî, li ser kerên kurdan hînî tiraşê dibe.²⁹

Şîrovekirina vê gotinê jî wekî gotina pêşiyên tirkan a ewil e. Lewre pêwistî bi dubarekirinê nîn e.

Piştî xwe bispêre dîwarekî, lê nespêre kurdekî.³⁰

Li gorî vê gotina pêşiyên tirkan jî tiştên bê ruh û giyan ji kurdan çêtir û ewletir in. Kurd her tim di bin gumanê de ne. Lewre divê mirov piştî xwe nede wan û dest bi karekî neke.

Gotineke pêşiyên kurdan jî heye ku dibêje: "Aşekî bihêle ku tu rojekê genimê xwe lê bihêrî." Wisa xuya dike ku êdî qirêjî, kirêtî, xedarî û komkujiyên tirkan hemû aş hilweşandine; lewre baweriya tirkan bi krediya wan a li ba kurdan nemaye. Ji ber vê yekê jî dîwarekî bê zar û ziman ji kurdekî bi zar û ziman çêtir e. Lewre jenandina qereqolekê, kerxaneyekê, bazgeheke asayîşê, îşkencexaneyek an jî girtîgehek çêtir e ji azadkirina ziman, çand û mafên gelê kurd.

==== *Dê bidome ...* =====

5. Nivîsên "Yekbûn.com"ê

I. Bila noşî canê te be û xwe tev mede!

Qewlikbêjê Taxê

Rojekê kebanîya malê dikeve kulîna xwe û dibîne ku segê malê ketiye ser têra êrd. Hemû xweziya wê ew e ku tîfingek di dêst de be û bi derba guleyekê kerba xwe bişkêne. Lêbelê

²⁸ = = Çingene çalar, kürte oynar. <http://cxonbasi.blogcu.com/kurt-lerle-ilgili-birkac-atasozu/1583817>

²⁹ = = Acemî berber, kürte eşeği üzerinde öğrenir traşı.

<http://cxonbasi.blogcu.com/kurt-lerle-ilgili-birkac-atasozu/1583817>

³⁰ = = Sırtımı duvara daya, kürde dayama. http://www.aybilgi.net/haberler/1584_Kurtce-atasozleri-kurtler-hakkinda-soylenmis-ozlu-sozler.html

ji bilî singekî li pêşiya konê xwe tu çek û silehê nabîne. Wî singî hildide û berê xwe dide segê heram. Lê dema ku çavên segî bi tevgera jinê dikeve pê derdixe ku kebanî qesta qewirandina wî dike. Lewre digirije û dike miremir. Kebanî di cih de disekine û çiviyên wê sist dibin. Lewre dev ji qewirandina segî berdide û dest bi laloşyan dike da ku seg êrişê nebe ser. Lê vê carê segê ku devê wî têra êrd de ye piştî giregirê bi çend dangan jî diwete.

Êdî kebanî pê dihesa ku rewş xerab e û lewre wiha bi ber dilê kuçikî re tê:

-Malava, mexeyide! Ma te ji kûtê ku min dipijandin hez nekir? Ez li ber ardê ku te herimandiye nakevim, tirsana min ew e ku ev ardê nepijandî ji te bigire û sanco têkeve hûr û rûviyê te. Bila noşî canê te be û xwe tev mede!

II. Bira gotî rast gotî!

Qewlikbêjê Taxê

Rojekê rovî û mar bi hev re peymanê girêdidin ku êdî dijminahiya hev nekin. Piştî vê peymanê her du destbiraq wek nîşaneyê biratiyê derdikevin geşt û seyranê. Di vê navberê de çemekî kûr derdikeve pêşiya wan û li gorî rêzîknameya peymanê divê kesê ku nikare derbas bibe ji aliyê kesê ku dikare ve bê derbaskirin. Lewre rovî çar-neçar vedileze erdê û mar jî xwe li stûyê wî dialîne da ku li ser stûyê wî derbas bibe. Lêbelê rovî dibîne ku kovelana marî her ku diçe xeneqa wî zêdetir dişidîne. Dema ku digihêjin nîveka çem rovî bi dengekî xeniqok wiha dibêje:

-Birayê mar, ma te dev ji dijminahiya xwe bernedabû?

Mar kovelana xwe hineke din dişidîne û serê xwe dirêjî ber guhê roviyî dike û wiha dibêje:

-Ez ditirsim ku ev firsenda han a zêrîn ji destê min bifilite û ez navê maran xirab bikim. Ma negotîne têjîkên maran bêjehr nabin?

Rovî dizane ku bêfend û bêfût êdî rizgarî tuneye û dibêje:

-Ma mafê her kesê ku diçe ber daliqandin û xeniqandinê nîn e ku wasêtên xwe bibêje?

-De bibêje bê ka wasêtên te çi ne?

-Ka ji kerema xwe re peşkekê kovelana xwe sist bike û guh bide min. Meger ku tu dê ji martiya xwe venegerî û min bikujî bihêle ku ez eniya esilzayekî wekî te maçî bikim. Ji ber ku te dev ji eslê xwe bernedaye te ev ramûsan heq kiriye.

Mar çar-neçar guh dide vê wasêtê û di navbera her du çavên roviyî re xwe dadiliqîne da ku rovî eniya wî maçî bike. Rovî çengekê dide xwe û serê mar di devê xwe de dicû û wî dikuje.

Dema ku derbasî aliyê çêm î din dibe kevirekî dide li ser serê marî û yekî jî dide li ser boçika wî. Dinêre ku mar hîna dilive, îcar kevirekî mezin dide li ser sêrî, yekî jî dide li ser boçikê û rêzek kevirên biçûk jî datîne navbera her du kevirên mezin. Dinêre ku mar êdî nalive û mezêlê wî dişibihe mezêlên merivan, lewre wiha dibêje:

-Bira gotî rast û durist gotî, bira gotî termê birayê xwe li erdê nehêlayî gotî, bira gotî ji birayê xwe re mezêl kolayî gotî, bira gotî kêlik ji birayê xwe re danayî gotî.

III. Feqehê kebab-nexwarî û heqê kebaban dayî

Qewlikbêjê Taxê

Rojekê feqehên medreseyekê li mizgeftê rûniştine û behsa xweşikahiyên Amedê dikin. Feqehêk dibêje:

“-Li Amedê xwarinek heye û navê kebab e. Wisan xweşik e ku wesfa wê nayê dayîn.”

Ji feqehan yek radihêje pênûsk û lênûska xwe û wî navî li ba xwe qeyd dike û dixê berîka xwe. Rojekê ev feqeh xwe digihîne bajarê Amedê û rasterast berê xwe dide xwaringehêkê.

Lênûska xwe derdixê, çavê xwe lê digêrîne. Di wê navberê de qarsonêk ji feqehî dipirse:

“-Fermo, hûn çî xwarinê kerem dikin?”

Feqehî bi quretî got:

“-Heke li ba we kebab hebe, kebabekê bidin min.”

Qarsonî berê xwe da mitbexa xwaringehê, sîparîşa kebabekê da û seleteyek bi xwe re anî; ev selete danî ber feqehî û devê selîka nê jê re vekir. Feqehê ketê ser seleteyê û ew bi nê ve xwar. Dema ku selete qedand feqehî berê xwe da kaseya xwaringehê. Xwediyê xwaringehê jê pirsî:

“-Ez benî we çî xwaribû?”

“-Min kebabek xwaribû.” û heqê kebabê da.

Feqehê vegeriya mizgeftê û tinazeyên xwe bi hevalên xwe kir:

“-Heyran me ew kebaba ku we pesna wê dida jî xwar. Ew tiştê ku hûn jê re dibêjin kebab e tenê cureyekî seleteyê ye.” Feqehan jî wiha tinaz eyên xwe bi wî kirin:

“-Belengazo, ew tiştê ku te xwariye pêxwarina kebabê ye. Kebab cureyekî goştê biraştî ye û te belesebeb heqê kebaban daye. Heke te hinekê sebr bikira te yê ew jî bixwara. Lê te kul kir ber xwe û veqeriyayî. Te him kebab nexwar him jî heqê kebaban da.”

Feqehî serê xwe kir ber xwe û nema zanibû çî bersivê bide wan.

IV. Ga Jî Hînî Karê Xwe Dibin!

Qewlikbêjê Taxê

Rojekê mirovek gayê xwe yê pîr diajo û dibe bazarê da ku bifroşe. Kîjan canbaz berê xwe bide gayê li ber firotanê pêşiyê devê wî vedike û li rewşa diranên wî dinêre. Di wê roja pêşîn de pir kes bi ser xwediyê gayî de tên, lê kesek vî gayê pîr nakire. Hêrsa xwediyê gê tê û sibetira rojê jî vî gayî derdixe bazarê, lê cardin li diranên gê dinêrin û gê nastînin. Êdî xwediyê gê pir aciz dibe û dixwaze bi çî awayî bibe bila bibe ji vî gayê pîr xilas bibe. Di vê navberê de gayê me jî hînî tiştêkî bûye: Dema ku canbaz bi ser xwediyê wî de tên, bazara xwe dikin û dor tê nihêrîna diranan gayê me jixweber dev û diranên xwe nîşanî canbazan dide. Di dawiya dawiyê de êdî gayê me hê ku canbaz berê xwe nadin xwediyê wî di pêş de devê xwe vedike û canbaz qe bi xwediyê wî re nakevin bazarê jî. Xwedî ji xwe re dibêje:

-Ga jî hînî karê xwe dibin û ez hê hîn nebûme.

Li ser vê yekê kapê gayê xwe de digire û dibe ber derê qesabekî nas. Piştî bazar û lihevkerinê ga dinihêre ku xwediyê wî çû û qesab jî rahişte kêra xwe. Carekê orînî dike, lêbelê xwediyê wî lê nazivire û di ber xwe de wiha dibêje:

-Êdî tu malê qesêb î, tu diranê xwe lê nîşan didî tu dizanî, ewkê xwe lê nîşan didî tu dizanî. Mala xwediyê te here devê kulê, ma tu karê xwe hîn dibî û ez nikarim hîn bibim?

V. Heke ez jîneke ji te ehmeqtir nebînim ez dê te berdîm!

Qewlikbêjê Taxê

Rojekê malxweyê malê tenekeyekî tijî helaw tîne malê û ji jinika xwe re wiha dibêje:

“-Vî tenekeyê helawê dayne kulîne û bila zar jê nexwin, heta ku remezan hat.”

Piştî çendekê mirovek tê nava gund da ku ji heywanên xwe re ka û cehî bikire. Lewre li derê vê malê jî dixe û wiha dibêje:

“-Malxweyê malê li mal be, jê re bibêjin heke ka û cehê wî yê firotanê hebe bila ji kerema xwe re derkeve ber deriyî?”

Zarok direvin cem diya xwe û jê re dibêjin ku mirovekî wiha wiha hatiye ber deriyî û wiha wiha dibêje. Diya wan jî derdikeve ku bibêje malxweyê malê ne li mal e. Lêbelê di wê gavê de tê bi bîra wê ku mêrê wê wiha gotiye “-Vî tenekeyê helawê dayne kulînê û bila zar

jê nexwin, heta ku remezan hat.” Lewre ji mêrikê xerîb dipirse:

“-Birako navê we çi bû?”

Mêrik dibêje:

“Navê min Remezan e.”

Jinik dibêje:

“Birako kêliyêkê raweste, emanetekê te li malê heye û wî bi xwe re bibe.”

Jina malê xwe digihîne kulînê, tenekeyê helawê tîne, dide mêrikê xerîb û dibêje ku mêrê wê jê re wiha gotiye:

“-Vî tenekeyê helawê dayne kulînê û bila zar jê nexwin, heta ku remezan hat.”

Mêrik jî tenekeyê helawê hildide û him matmayî û him jî bi kêfxweşî vedigere mala xwe. Dema ku meha remezanê tê malxweyê malê dibêje:

“-Jinê, wî tenekeyê helawê bîne û ez derê wî vekim da ku zarok îro di nav de kêf bikin.”

Jinik dibêje:

“-Mêrik, ma te negot ku vî tenekeyê helawê dayne kulînê û bila zar jê nexwin, heta ku remezan hat? Dema ku mirovekî bi navê Remezan hate ber deriyî, min jî girt, ev tenekeyê helawê da wî camêrî.”

Mêrik ji jina xwe suh tê û wiha jê re dibêje:

“-Jinê, qesem bi Xwedê be! Ez dê serê xwe hildim li çol û pesaran bikevim. Heke min keseka ji te ehmeqtir nedît, ez dê teqez te berdîm.”

Mêrik radibe, ji mala xwe vediqete û li çolan dikeve. Di vê gera xwe de pir tî dibe û rastî bîreke avê tê. Xwe digihîne devê bîrê û ji jinên ku avê ji bîrê dikêşin re wiha dibêje:

“-Ji kerema xwe re avekê bidin min.”

Jineke ku avê dikêşe wiha dipirse:

“-Tu ji ku ve têyî? Tu xelqê kîjan berekê yî?” Li ser vê yekê hêrsa mirovê ku ji mala xwe suh hatiye, li çolan ketiye û bi rojan e digere tê. Lewre wiha dibêje:

“Ez ji cehnemeyê tîm. Ma mezin û malmezinên te li wê derê hene an na?”

Jinik tafilê dibêje:

“-Tu bi ser çavan re hatiyî, xezûrê min î filankes jî di wan rojên han de çû ber rehma Xwedê. Gelo werza wî ya li wir çawa ye?”

Mêrik fêhm dike ku ev jinik ehmeq e û lewre wiha jê re dibêje:

“-Bi Xwedê rewşa wî xerab e. Rehmetî digot ku bila ew tenekeyê zêran xêra wî bidin te û da ku ji vî ezabê çetin xelas bibim.”

Bûka ehmeq dide pêşiya mêrikî û tîne malê. Ji xesûya xwe re wiha dibêje:

“-Yadê ev mêrik ji cem xezûrê min î rehmetî tê, dibêje ku rehmetî gotiye bila wî tenekeyê zêran wekî xêra wî bidin vî camêrî.”

Xesû radihêje tenekeyê zêran û wî datîne ber mêrik. Mêrik piştî izet û îkramê ji vî malê vediqete û berê xwe rasterast dide mala xwe. Dema ku digihêje malê gazî jina xwe dike û wiha dibêje:

“-Ji Xwedê re şikir ku ji te ehmeqtir jî hene û ez te bernadim. Te tenekeyek helaw da xelqê û ez li çol û pesaran xistim. Delîl li halê wî mirovî be ku jina wî zêran teneke bi tenekekî dide xelqê xerîb, him jî ji ber sedemên hîç û pûç.”

VI. Yekbûn xwe diguherîne û asta xwe ya hunerî bilindtir dike, wê bişopînin!

Umîd Demîrhan/Edîtor

Hevalno merheba,

Di destpêkê de divê ez spasîyên xwe pêşkêşî xwedî û koma weşanê ya malpera Yekbûnê (her wiha hevalên alîkar) bikim ku ez layiqî edîtoriyê dîtime. Heke ez bikaribim bi vî karî rabim ez dê şanaz û bextewar bim. Lê heke ez nikaribim tu guhertineke şênber li naverok û şêweyê malperê zêde bikim berpîrsiyarê kêmasiyê tenê ez im. Ez di vî karê xwe de bi dilxwazî dixebitim û tu diravan jî wernagirim. Tenê dilê min xwestiye ku ez vî malpera çandî û hunerî ber bi pisporiyê ve bileqînim. Ez dê ji bo bilindkirina asta malperê gavên han biavêjim:

1. Divê ez çavê xwe li hemû nivîsarên heyî bigerînim û xeletiyên sererast bikim. Lewre min dest bi restorasyonê kiriye û hetanî mehekê ev kar dê biqede.

2. Ez dê dest bi nivîsarên mînak bikim ku nivîskar, helbestvan, çîrokbêj û qewlikbêjên nû cardin nekevin xeletiyên berê.

3. Heke pêwîst bike ez dê ji bo hin berhemên şandî çend jêrenîşeyan daynim binê nivîsarê da ku ji xwediyê berhemê re bibe awêneyeke ku rûyê xwe tê de dibîne.

4. Heke pêwîst bike ez dê pesn û rexneyên xwe yê derheqê nivîsarekê de diyar bikim. Armanca vî biryarê jî ew e ku pesna min xwediyê berhemê teşwîq bike an jî rexneya min xwediyê berhemê baldartir bike.

5. Ez dê hin guhertinên pêwîst di naverok û şêweyê nivîsaran de çêbikim û hevalên têkildar jî dê formateke nû ji malperê re amade bikin.

6. Heta ku ji destê me were em dê dest bavêjin hemû qadên wêje, çand û hunerê. Tiştê ku hêza me gihiştîyê em dê bi xwe bikin û tiştê ku ketiye qada pisporiya mamosteyên me jî em dê bi wan bişêwirin.

7. Di vê navberê de heke pêşniyar, rexne û bertekên we nebin em hîç û pûç in.

Em bi van xalên han ên jorîn bi rê ketine. Heke me pê karibe ev serbilindiyeke mezin e ji bo me. Lê heke em di van gotinên xwe de bi ser nekevin em dizanin ku em dê çawa zêran radestî zêrnasan bikin.

Edîtorê Yekbûnê yî nû/Umîd Demîrhan (yekbuncom@gmail.com)

VII. Danezanek Ji bo Hin Kesan!

Umîd Demîrhan/Edîtor

Dibêjin di heyameke xela û celayê de merivekî camêr ê ku tenê gayekî wî heye dixwaze xêrekê bike, lêbelê ji bilî serjêkirina gayê xwe yî tekane tu tiştî di mala xwe de nabîne. Radihêje kêrê, vî gayî ser jê dike û jê qeliyekê çêdike. Hemû kes û kûsên ku li der û dora xwe vedixwîne vê qeliyê û zikên wan têr dike. Dema ku qelîxur ji mala mêrikî derdikevin ji wan kesek wiha dibêje:

-Helal be jê re. Di vê heys, beys û xelayê de gayê xwe yî tekane kir sêleqelî û da ber dost û dijminên xwe. Malavayî qet negot "hof bavo" jî.

Kesekî din jî wiha bersiva wî dide:

-Çi helal be jê re? Kurê kerê wexta ku ga ser jê kir aqil nekir ku wan qaxên malê jî bike xweşav û bide hinda qeliyê. Wê hingê segbavî heq dikir ku jê re bê gotin "helal be jê re".

Niha em werin ser mijara xwe. Ê ku dizane, dizane ku karê sererastkirinê ne baqê nîskan e. Hevalno ez wekî sererastkirê/edîtorê vê malperê ji bo xêra dê û bavê xwe xizmetekê didim. Lê diyar e ku hin kes li xweşavê digerin. Lewre li binê nivîsara xwe

şîroveyan dinvîsin û min hişyar dikin. Kurtasiya axaftinê wiha ye: Çi nivîsa ku bê ber destên min ez wê nivîsarê li gorî

rêziman û rastnivîsa Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê sererast dikim. Heke hin kesan bi kurdiyêke diranketî û pozxilît şîrove nivîsîbin, -bêyî ku mirûzê xwe tirş bikim- ez dev û lêvên van nivîsaran paqij dikim û wan di dîwanxaneyê de didim rûniştandin. Heke hinekan

bi zimanekî biyanî şîrove nivîsîbin ez wan naweşînim. Lê hin kesên wiha jî hene: Hez nakin ku ez ji wan re bibêjim sola te çîleçepî ye. Dema ku ez dev û lêvên wan paqij dikim ew tên û di nîveka dîwanxaneyê de vedireşin; dema ku şaşika wan rast dikim ew şalê xwe dixînin;

dema ku piyên wan ên rastê dikim solên wan ên rastê îcar pêxwas li çolan dikevin. Piştî vê qareqarê ez bi hemdê xwe wiha didim zanîn ku çî nivîsara heweskariyê (amatoriyê) ya ku were malpera me em wê ji aliyê rêziman û rastnivîsê ve sererast dikin. Ên ku naxwazin nivîsara wan bê sererastkirin bila di riyên nas û naskirî de werin malê. Ango bila bi zimanekî rewan û serastkirî bişînin. Lê ewên ku di rojîng û kulekê de bikevin malê dê -bi tawanbariya diziyê- rastî lêdanê bèn.

Hin kes jî hene ku di dawetan de têr dixwin û birinc di zikên wan de radibe şekan. Lewre belaya xwe bi xelqê vedidin û şahiyê vedigerînin şînê. Me hin hevalên nenas dan nasandin da ku hunera wan nixamtî nemîne. Lê ev kes carinan riya xwe şaş dikin; çavên

wan şêlî dibe; kef li devên wan dikeve û êrişê dibin ser der û dorê. Ji kerema xwe re ji însafê veneqetin û segê har be jî bi hovîtî nekujin. Nexwe ferqa we û sitemkaran çi ye? Heke dilê we davêje halê wan û çavê we lê ye ku hûn jî wekî wan hovîtiyan bikin êdî xwe li

bindestî, belengazî, rebenî û nezaniyê daynenin. Rasterast berê xwe bidin neyarên xwe û em ne leşkerên we ne. Na, heke daxwaza we standina mafekî be wisan e ji refa rindan û rastgotiyan veneqetin da ku gurên xêrnexwazan zikên we neqelêşin.

Di dawiyê de spasî ji bo hemû xwendevanan ku malpera me dişopînin, spasî ji bo nivîskarên me yên kevn ku nivîskarên me yên nû digihînin asteke pêşketî, spasî ji bo nivîskarên me yên nû ku astên xwe yên hunerî pêşdetir dibin; spasiya hera mezin ji bo Xwedê ku ev rojên han nîşanî min dan...

Li Ser Rêbazên Pesndan û Rexnegiriyê

Umîd Demîrhan/Edîtor

VIII. Li Ser Rêbazên Pesndan û Rexnegiriyê*

Pêşek:

Mixabin hetanî niha di zarayê kurmançî de berhemên li ser rêbazên pesndan û rexnegiriyê derneketine ber ronahiyê. Lewre rêbazên me yên li ser pesndan û rexnegiriyê takekesî ne û kêma in jî. Di cîhanê de wêjeyên pêşketî rê û rêçikên nîrxandin û perisandinê (analîzkirinê) diyar kirine. Mirov dikare bibêje ku ev beşa wêjeyê êdî xwediyê rêbazên zanîstî û gerdûnî ye jî. Lê em kurdên kurmançîxêv hê hê jî mihtacî berhemên li ser rêbazên pesndan û rexnegiriyê ne. Lewre hetanî ku ji destê me bê em dê têkevin vê qadê û hewl bidin ku xîmê hin rêbazan bavêjin.

1. Rêbazên Pesndanê:

Heke berhemek li gorî rêbazên rêziman û rastnivîsa kurdî hatibe afirandin divê hem ji aliyê wêjenasan ve bê nîrxandin û pesna ku heq kiriye bê dayîn hem jî divê ji aliyê xwendevanan ve bê xwendin û bertekên erênî bîn nîşandan. Ji bo pesndana berhemekê divê di naveroka wê de xalên jêrîn hebin:

-Divê wekî mûriyên tizbiyekê lihevhatî bin. [Aliyê teşeyî yê berhemê]

-Divê ramanekê bide xwendevên û wî kaşî nava mijarê bike. [Aliyê mijarî yê berhemê]

a-Aliyê Teşeyî Yê Berhemê:

Çawa ku di tizbiyekê de îmameyek û 33 an jî 99 mûrî hene; çawa ku ev mûrî li gorî jimareke diyarkirî tîrî rîzkirin divê ramanên ku di berhemekê de hatine pêşkêşkirin jî li gorî rêbazekê hatibin hûnandin. Wisa e divê teşeyê berhemê ji:

-Pêşekeke balkêş,

-naverokeke tîrtîjî û

-encameke şênber pêk bê.

Em dikarin Mem û Zîna Ehmedê Xaniyê wekî mînak binirxînin:

-Pêşeka balkêş: Sedema nivîsandina berhemê.

-Naveroka tîrtîjî: Serpêhatiya Mem û Zînê.

-Encama şênber: Mirov dimire, lêbelê serpêhatiyên wî li gorî hêjatiya xwe li ser zimanan dimînin.

b- Aliyê Mijarî Yê Berhemê:

Heke mijara berhemê piştgiriyê nebîne teqez dê tu bandorê li ser kes û civakan nehêle. Di dîroka mirovahiyê de ramanên bêjimar hatine pêşkêşkirin. Hinekên wan jî ber egerên sincî (exlaqî) nehatine pejirandin û lewma jî holê rabûne. Hinekên wan jî bi neheqî hatine pîrçiqandin û bêbandorkirin. Em dikarin hin bûyerên Mem û Zînê şîrove bikin û mijarê çêtir bidin fêmkirin:

-Ramana pêşekê: Kî bibêje ku zimanê kurdî bi kêrî wêjeyê nayê ew xêrnexwazek e. [Hêjatiya zimanê kurdî di vê beşê de ramana sereke ye.]

-Ramana naverokê: Divê mirov ji bo peyitandin û pesendkirina doza xwe berdêlên pêwist bide. [Evîn û encama wê ya ku bûye mirina lîstikvanên bingehîn ramana sereke ye.]

-Ramana encamê: Dema ku hêza ramanê hebe an jî raman li ser xîmekî mafdar hatibe avakirin wê hingê serpêhatî bandorê li ser kes an jî civakan dîkin. Bi vî awayî temaşevan û bîner jî noqî nava bûyeran dibin. [Ji aliyê gel ve kuştina Bekoyê Ewan jî aliyê xîretkêşan ve qedandina nebaşiyê dinimîne.]

Em dikarin bibêjin ku divê teşe (estetîk) û mijar (naverok) hev bikemilînin (kompozîsyoneke dualî pêk bînin). Îcar heke ev xalên navbihurî di berhemekê de tunebin wê hingê ev berhem pesnên xurt û mafdar jî heq nake.

2-Rêbazên Rexnegiriyê:

Beriya ku em li ser kîtekîtên mijarê rawestin divê em rexne û bertekê ji hev veqetînin. Lewre divê em ji her du çarçiveyekê daynin. Rexne têgiheke yekalî ye û du hêmanên wê hene:

-Nîrxandina berhemekê ji aliyê teşe û mijarê ve [Perisandina zanistî].

-Nîşandana qelsiyên berhemê ji aliyê nîrx û darazên wêjeyî ve [Berpîrsiyariya wêjeyî].

Bertek jî têgiheke dualî ye û du cureyên wê hene:

-Berteka neyînî.

-Berteka erênî.

Bertekeke neyînî helwesteke xêrnexwaziyê ye û sê hêmanên wê hene:

-Naskirina nerast.

-Danasîna berwarî (paralelî) vê nerastiyê.

-Sekna dijî rastiye.

Bertekeke erênî jî helwesteke xêrxwaziyê ye û xwediyê sê hêmanan e:

-Naskirina rast.

-Danasîna berwarî (paralelî) vê rastiye.

-Sekna dijî nerastiyê.

Wisan e rexne helwesteke zanistî ye û armanca wê jî sererastkirina çewtiyê ye. Ji aliyekî din ve rexne avaker e û ne xeraker e. Her çi qas qada wê nîşandana qelsiyê be jî mebesta vê helwestê avakirin û belavkirina rastiye ye. Lêbelê bertek helwesteke dilîniyê ye. Ango heke dilê xwediyê bertekê ji bo xêrê û başiyê bijene encama vê helwestê avakirin e, lê heke ji bo xerabiyê û kirêtiyê bijene jî encama helwesta wî dilî ji bo egerên xeraker e. Niha em vegerin mijarê û dawiyê li nivîsara xwe bînin. Lewre em dibêjin ku:

a-Heke rexne ji aliyê pisporê wê ve bê kirin hêjatir e.

b-Heke rexne wekî rêmaneke (prensîbeke) zanistî an jî retkokî (felsefî) derketibe holê bandorker e.

Danezaneke Edîtoriyê:

Dema ku hevalan karê edîtoriya malperê rasiyê min ez pê hesiyam ku karê min ne hêsan e. Piştî taselekirina naveroka malperê min biryar da ku du kategoriyan lê zêde bikim. Lewre min beşên "Pesn û Rexne" û "Qerf û Henek"ê lê zêde kirin. (Em li benda nivîsên we ne!)

Em dê di pêvajoya demê de hemû nivîsarên nivîskar û xwendevanên Yekbûnê sererast bikin. Lêbelê ew nivîsarên ku ji malperê din hatine wergirtin dê di reseniya xwe de bimînin. Di vê navberê de min pareke mezin a helbestan sererast kirin û divê di vir de

pesna Mehmet Çobanoglu bidim ku "Kilama Neskoyê" ji me re ragihandiyê. Her wiha divê Hidayet Arli hişyar bikim ku dev ji nivîsandinê bernede. Rexneya min jî li ser rêvebiriya berê ye ku naveroka nivîsar û beşan li hev neanîne. Wekî mînak serpehatiyên rasteqîn ên

Mam Recall wekî dîrok hatine hesibandin. Mixabin rastî ew e ku ev cureyên nivîsaran wekî çîrok tên hesibandin

*Ev nivîsar hate rojanekirin û berfirehkirin.

6. Çend nivîsên belawela

I. ENIYA MERDANE LI HEMBERÎ SÊGOŞEYA ŞEYTANÎ

Di nava civakên pêşketî de gel rojevê diyar dike û desthilatdarî jî biryara gelemperî digihîne encamekê; lêbelê di civakên paşverû de desthilatdarî rojevê diyar dike û gel jî bivê-nevê biryara desthilatdariyê pîroz dike. Li bakurê Kurdistanê kurdan ked, azadî û demokrasî anîn rojevê û nûnerên wan jî ev biryara wan sepandin; lewre eniyek pêk anîn û di bin sîwana xwe de cih dan gelên cîran jî. Li aliyê din desthilatdarên Roma Reş jî kedxurî, koledarî û demoklesî li ser gelan ferz kirin; ji çend aliyan ve gelên herêmê dorpêç kirin; lewre her yekî ji xwe re dezgehek vekir û gazî malê xwe kir.

Ji ber ku kedxur, koledar û demoklesan qada siyasetê parsel kiribûn kurdan û dostên mirovahiyê li ser eniyê berxwedanê bi awayekî merdane li hev kirin; lêbelê ev eniya wan a merdane di nava sêgoşeyeke şeytanî de rastî perçiqandinê hat. Lewre vê eniyê li hemberî sêgoşeya şeytanî ji sê aliyan ve têkoşîneke bêhevta dan. Kurdan û dostên wan li hemberî vê êrişa sêalî eniya xwe li sê yekîneyan lewa kirin.

HILBIJARTIN-MALBIJARTIN

Peyva hilibjartinê (*election*) di sedsala 13an de ketiye nava zimanên rojavayî û di sedsala 17an de jî li Ewropa û Amerîkaya Bakur pergala hilibjartinê (*electoral system*) -ya ku em îro nas dikin- hêdî hêdî rêbazên xwe diyar kirine. Di ferhengên rojavayî de tarîfa hilibjartinê wiha ye: “*Kar û barê fermî yê ku hilibjêr vebijêrkên xwe yên siyasî yên derheqa mijarên gelemperî û berdevkên xwe de radigihînin sazîyên cemawerî.*”³¹ Mixabin ev tarîf li Tirkîyayê wekî xeyalên dûredest (*ultimate utopias*) tên pejirandin. Tirkên ku di şerê Talasê de li hemberî ereban têk çûn pêşiyê wekî koleyan li bazarên ereban hatin firotan, paşê li Misirê dewleteke koleyan ava kirin, ber bi bakur ve hatin; di dawiyê de xwe gihandin Stenbolê û bi sedsalan li wir man. Di çarêka pêşîn a sedsala 20an de paytexta xwe ji Stenbolê guhastin Enqereyê; lêbelê beriya vê guhastinê plan û stratejiyên xwe li ser sifreya kurdan û di hembêza wan de gerandin. Hemû gelên ku bi zordestiya sedsalan kiribûn bin destên xwe ji wan veqetiyên. Du gelên giran di bin destên wan de mabûn û li kêleka wan sekinîbûn: Kurd û laz. Her du gelan jî zilmeke mezin ji wan dîtîn. Mixabin rewşa kurdan ji rewşa lazan kambaxtir bû, ji ber ku rastî komkujiya siyasî û nijadî hatin. Kurdên ku di heyama koletiya tirkî de fermanîyên artêşên ereban bûn, li hemberî êrişên teter û xaçparêzan de azmûneke baş dabûn û qirşê xwe dabûn ser bendê osmaniyan ev zilm heq nekiribûn. Lewre berxwedaneke bêhevta dan û di vî çil salê dawîn de gelek serkeftin bi dest xistin. Piştî van komkujiyan pêşiyê li biyanistanê dest bi muxalefeteke çandî kirin. Gelek rewşenbîran xîmê berxwedana çandî li biyanistanê avêtin, pênuşên xwe veqetandin tîfingên û veqetiyên ser axa xwe (*ji Xoybûnê ber bi Agiriyê*). Paşê dest bi muxalefeteke siyasî kirin, rêxistinên xwe veqetandin eniyên şerekî dijwar û ji axa xwe veqetiyên (*ji Fîsê ber bi Beqaeyê*). Di dawiyê de kurd ji ariya dojeha pêkhatî vejiyan û li dewsa sêdareya bapîrên xwe dest bi şoreşeke hiqûqî kirin (*ji DEPê hetanî BDPê*). Niha kurd ji sê aliyan ve şerekî dijwar didin: Şerê dîplomatîk ê ku navenda wê Ewropa ye, şerê çekdarî yê ku navenda wê Qendîl e û şerê siyasî yê ku navenda wê Amed e.

Şerê siyasî yê ku ji Amedê dimeşe bi hilibjartinekê hate azmûnkirin. Siyasetmedarên kurd riyeke rast dan pêşiya gelê kurd û li qadan wiha gotin: “*Dengên xwe bidin xwe.*” Bi vî awayî berê kurdan dan mala wan û ev hilibjartin veqetiyên malbajartinekê.

Malbajartina kurdan bi awayekî serkeftî bihurî.

NÊREZAGON-ŞÊREJARGON

³¹ Bnr. Britannica Concise Encyclopedia, election

Di ferhengên rojavayî de zagon wiha tê tarîfkirin: *"Rêbazên ku ji aliyê desthilatdariyêke rêvebir ve tên diyarkirin; bi vî awayî pêkvejiyana gelan bi awayekî rêk û pêk tê parastin."*³²

Her çiqas kurdan beriya Komara Tirkiyayê zagonên xwe yên herêmî sepandibin jî piştî damezrandina Komarê desthilatdaran zagonên xwe li ser wan ferzkirin; lêbelê ev zagon pêkvejiyana gelan neparêzin. Ev zagon gelan parparî dikin û wan berdidin hev. Rengê van zagonan nêr e û xîmê wê li ser çanda tecawizê hatiye avêtin. Çanda kesên ku xwe tirk dihesibînin bûye rêbazeke desthilatdariya rêvebir û bi vî awayî pêkvejiyana gelan her roj tê dînamîtkirin.

Li hemberî vê nêrezagonê kurdan stratejiyên xwe bi zimanê kurdî diyar kirin; lêbelê ev hewldana kurdan ji aliyê desthilatdariyê ve bi peyva jargonê hate ravekirin. Di ferhengên rojavayî de peyva jargonê wiha tê tarîfkirin: *"îfadeyên taybet ên ku ji aliyê komeke mirovan ve tên axaftin û ji bilî vê komê kesek ji wan fêr nake."*³³

Zimanê kurdî ji aliyê nêrezagonên tirkî ve wekî jargona kurdan a gelêrî tê pejirandin û lewre di rêza zimanekî de nayê hesibandin. Li hemberî vê red, înkâr û bişaftinê kurdan di zimanê xwe de îsrar kirin. Her çiqas ev ziman wekî jargonekî bê hesibandin jî kurdan -çi mêr çi jin- bertekên xwe nîşan dan. Her roj asta bertekên wan bilind dibe û wekî şêran jargona xwe li ser çeçel û çûqelan de diqîrin.

Nêrezagona van çeçel û çûqelan li dijî şêrejargona kurdan layiqî meqama xwe oriya. Di encama vê oreorê de weşana rojnameya Azadiya Welat hate rawestandî. Biryara kurdan a dawîn ew e ku mînanî şêran jargona xwe di eniya zagonan de bidin nivîsandî.

Berxwedana ji bo zimanê zikmakî berdewam e.

GLADYATOR-TERMÎNATOR

Desthilatdarên nebaş ên cîhana sêyemîn gornebaşên zordestan in, berepaş diçin û paşepêlkî li dîrokî siwar dibin . Ew qîma xwe bi gorên birçiyar, sitemdîtîyan û zehmetkêşan nayînin; lewre çav berdidin gorên pêşengên nebaşiyê. Wekî nimûne gora Neron, Dehak, Hîtler, Mûsolonî û hwd bala wan dikêşe. Bi hêviya ku rastî xeml û xişiran werin dest bi vê pîşeyê dikin; dem dibihure û ev gornebaş dikevin dilqê van pêşengan. Ev gornebaş muxalîf û dijberên xwe wekî gladyatoran dibînin. Mêrxasên gelan dîl digirin, di zindanan de bi birçîtî û zilmê perwerde dikin û bi ajalên hov re didin şerkirin. Ev şerê di navbera dîl û ajalên hov de di asta mîhrîcanekê de dibihure. Pêşeng û giregirên wan li balkoneke bilind disekin, axaftineke vekirî dikin û karnavala xwîne dest pê dîke. Li aliyekî ew gladyatorên mêrxas hene. Li aliyê din jî ajalên hov hene û bi goştên mirovan hatine harkirin. Berxwedana mirin û mayîne dest pê dîke û kesê fîlitî rizgariya xwe bi dest dixîne.

Welatîyên baş ên cîhana sêyemîn jî mafparêzên mazlûman in, pêşverû ne û dîrokê digihînin dadweriyê. Ew qîma xwe bi gef û gura zordestan nayînin; lewre çav berdidin meqama pêşengên mirovahiyê. Wekî nimûne Robin Hood, Kawa, Gandî, Mandela û hwd bala wan dikêşe. Bi hêviya ku di meqameke baş de bîranînan van pêşengên qencyê dişopînin; dem dibihure û ev mafparêz dewsa pêşengên qencyê yê berê digirin. Li hemberî esareta mêrxasan rênexşe û stratejiyan araste dikin. Carinan di hucreyên zindanan de carinan jî li ser lûtkeyên çiyayan ronahiyê nîşanî ronahîxwazan didin. Êdî ev pêşengên mafparêz dîrokê ji nû ve dinivîsin, dawiyê li gladyatoriyê tînin û dibin termînator. Termînator tê wateya kesê ku dawiyê li tiştêkî tîne.

Di vê hîlbijartina dawîn de kurdan eniyêke merdane pêk anî. Di vê pêşbaziyê de rênas, siyasetmedar û dilsozên kurd hatin girtin. Kurdan di bin mercên neheq de serkeftineke rêjeyî bi dest xist. Dewleta Tirkiyayê bi vê zordestiya xwe hewl da ku çend salên din jî li temenê xwe yê bergor zêde bike; lêbelê demokrasiya kurdan derbeyek li

³² Bnr. The 'Lectric Law Library, law

³³ Bnr. Concise Oxford English Dictionary, jargon

demoklesiya desthilatdariyê xist. Her wiha li hemberî nêrezagona mişkan jargona şêran derxistin pêş. Di dawiyê de feraseta gladyo û gladyatoriyê tar û mar kirin; li hemberî teknolojiya koledariyê termînolojiyeke pêşketî afirandin û termînatorî kirin.

Wisana dem ew dem e ku êdî mirov di qadan de ji aliyê hovan ve neyên parçekirin û dawiyek li vê rewşa kambax were.

II. Çar Wêneyên Mirovahiyê: Kehaneta Cadûbazê Firewinî, Bêrûmetiya Ebû Rexalê Ereban, Agirê Şerê Romê û Tatêla Hêkêrûnê Ya Cehşan

Rehmet li gora pêşyan be; di hinek waran de ji me re mafê axaftinê nehiştine. Mebesta min ew gotina wan a ku dibêje: "Agir li loda yekî ketiye û yekî jî gotiye: Êgir danemirînin da ku hêkêrûnekê li ser bipijînim."

Di heyamên berê de firewinên Misirê ji cadûbazan şewirmend dibijartin. Van cadûbazan kehanetên pêşerojê pêşkêşî firewinan dikirin û çareserî pêşniyar dikirin. Dema ku cihûd bi awayekî balkêş li hev zêde bûn û xwe birêxistin kirin biryara cadûbazan ew bû ku hemû zarokên kurînan ên cihûdan bînin serjêkirin û fuhûş li ser jinên cihûdan bê ferzkirin. Lêbelê filîtîna Mûsayê Cihûd û mezinbûna wî ya di koşka Firewin de dawî li vê rewşa kambax anî. Di raçavkirin û mêjandina Mûsayê cihûd de birêxistinbûna jina cihûd ewqasî aşîkar e ku mirov dibêje gelekî ku jinên wî ewqasî jêhatî ne tu carî di bin nîrê dagirkerekî de napirçiqin.

Ebreheyê Hebeşî dixwaze ku qedrê Kehbeya ereban daxîne: Lewre dêreke gewre li Yemenê dide çêkirin da ku ereban kaşî wê derê ke. Lêbelê erebekî gundî vê helwesta Ebreheyî protesto dike û di nava vê dêrê de gemara xwe dihêle. Ebrehe eniya şerekî dijwar li dijî ereban vedike û berê xwe dide rûxandina Kehbeyê. Lêbelê artêşa Ebreheyî ya ku erdnîgariya Girava Ereban nizane ji xwe re rêzanekî ereb î bi navê Ebû Rexal kirê dike û bi rê dikeve. Dema ku artêş ji aliyê teyrên Ebabîl ve têk diçe di nav de Ebû Rexal jî dimire. Îroj miroj e ereb gora wî Ebû Rexalî kevir dikin û madalyaya kevirên şermezarkirinê diavêjin stûyê her kesê xwefiroş.

Roma Reş di van heyamên dawîn de bi kehaneta cadûbazên nijadperest gihiştine wê biryarê ku ji 7 saliyên hetanî 77 saliyên xîreta mîrê kurd bişkênin. Bi vî awayî kurdan terorîze dikin, hinekên wan radikine çiyayan û rasterast dikujin; hinekên wan jî ditepisînin qulikên zindanan û dirizînin; yê mayî jî dibişivînin û teşeyeke nû didin genetîka wan. Lêbelê aşkera ye ku hişyarbûna kurdan û berxwedana wan dê vê neheqiyê di ava Firatê de bixeniqîne.

Artêşa pêşîn a Roma Reş a ku gelê Dêrsimê bi gazê di şkeftan de fetisand û ji qûçên cendekan lod çêkir êdî ji aliyê her kesî ve tê lehnetkirin. Artêşa hera dawîn a Roma Reş jî erdnîgariya Kurdistanê vegerandiye Gazistanê. Çi aşkera çî veşartî hemû hêz û rêza xwe daye gazê. Gaza îranî di ber çavên kurdan re û bi ser erdê wan re derbas dike û dibê Stenbolê. Çekên gazî yê Amerîka û Koreya Başûr jî derbasî kolan û malên kurdan dike. Ava kurdan li cem cînarên kurdan bazar dike û heman avê digel jehrê berdide ser kurdan. Metabolîzmaya maran mekanîzmaya jehrî derxistiye holê. Êdî ev mar çî bixwe jî jehr

vedireşe. Her buhist erdê kurdan bi gaza jehrî tê avdan, her bertek bi gaza jehrî tê perçiqandin, her destê aştiyê bi peyvên jehrîn li hewayê tê hiştin, ji esmanan jehr tê barandin, kuştî di çalên jehrîn de tînd helandin, mîrxas bi jehrê tînd kuştin û dawî li vê lîsteya jehrîn nayê.

Di vê karesata ku hatiye serê kurdan de tatêlek ketiye dil û hinavên ceşan. Agirek bi loda destkeftiyên kurdan ketiye; asta holepîtên berxwedanê gihiştîye ber erşê esmanan û ceş jî ketine heyra pijandina hêkerûnekê. Desthilatdarên romî bi kehaneta cadûbazên biyanî biryar dane ku koka zarokên kurîn ên kurdan biqelînin û riya debara jinan jî li ser fuşê vekin. Lêbelê di vê berxwedana kurdan a nûjen de keda jina rêxistinkirî ewqasî aşkera ye ku ev ceşên herêmî dê nikaribin hêkerûna xwe li ser destkeftiyên kurdan bipijînin. Ez bawer dikim ku rewşa ceşên herêmî ji rewşa Ebû Rexalê ereban kambaxtir e. Ji ber ku erebên nûjen jî êdî tê gihiştin ku desthilatdarên wan sererd û binerda wan ji bo berjewendiyên xwe qurbanî xwestekên biyaniyan kirine. Lewre dest bi şoreşekê kirine û gav bi gav ber bi serkeftinan dimeşin.

Îro gelek kes û nekes ketine heyra berjewendiyên xwe yê kesane; sererd û binerda kurdan radestî axayên xwe dikin; riyên ku dagirker nizanin ew bi dilsozî nîşanî wan didin; ji bo kûtekî nepijî zeviyên gelên xwe agirdadayî dikin; guhên xwe ji nalenala mirovan re digirin û xwêyê datînin ser birînên wan; dûmana ku ji erdnîgariya bav û kalên wan rabide nagihêje xaniyên wan ên ewle. Xîreta mîrên wan kes û nekesên ji mirinê filitî naşibihe xîreta Mûsayê Cihûd û rêxistina jinên wan ên jîr jî di xizmeta firewinan de ye. Ebreheyê rûreş artêşek şandîye ser Amedê da ku berê kurdan bide Projeya Zirdînkî Ya Stenbolê an jî Projeya Zirdînkî Ya Enqereyê û ev kes-nekas bi berginda qeyxaneyekê alîkariyê didin avakirina Gazistanê; bi vê bêrûmetiyê ji Ebû Rexalî derbas kirine û erdê Kurdistanê radixin ber piyên dagirkeran.

Gelo çareyek ji vê kambaxiya pêkhatî re tune? Helbet heye. Divê kurd demildest dest bi perwerdekirina xwe bikin; zimanê xwe yê yekgirtî pêk bînin û heta ku ji destên wan tê zimanên dagirkeran di nava xwe de qedexe bikin. Dema ku dagirkerek derdikeve sûqa kurdan bila xwe biyanî bihesibîne; di nava kurdan de tenêtiyê bikişîne. Çawa ku tevgerêk ji kadroyeke pêşeng dest pê dike û paşê bi hinek rêzikên navxweyî rêxistina xwe bi pêş ve dibê divê gelê kurd jî alfabeya xwe ya rêxistinî li ser hîmê zimanê kurdî dayne. Di vê meşa dûr û dirêj de rola diplomasiyê pir girîng e. Divê her kurdekî diasporayê wekî balyozekî çand û berjewendiyên kurdan bixebite. Ji bo afirandina jiyaneke kurdewer divê çavkaniyên vê jiyane yê kurdî bîr afirandin. Zimanên biyanî yê deynkirî her tim exlaqê xwediyên xwe dikêşin. Wekî nimûne zimanê tirkî xeysetên Cengizxanê Teterî yê birakujiyê gihandîye dema Fatih Sultanê Osmanî û birakujî bûye qanûneke rêvebiriyê. Ev qanûn hê hê jî li ser kar e û bereketa wê di ser tirkan de dibare.

Bi hêviya ku cadûbazên me yê herêmî jî wekî cadûbazên firewinî rastiya gelên bindest bibînin; bê hêviya ku hemû ceşên herêmî heta hetayê bîr kevirkirin û lehnetkirin; bi hêviya ku ev agirê romîyan ê vîketî bi ava Erez, Dicle û Firatê damire; bi hêviya ku hêkerûna ceşên me yê herêmî bi serkeftina gelê me di ber wan de bibe ziqûm; bi hêviya ku ev havîn bi xebateke sivik bigihêje encameke serkeftinê ya bêhevta.

III. LI TIRKIYAYÊ ZIMANKUJÎ Û DI PÊŞNUMEYA XWESERIYA DEMOKRATÎK DE XALA PERWERDEHIYA BI ZIMANÊ ZIKMAKÎ

ZIMAN

Ziman ji bo nasnameya mirovan hêmayeke bingehîn e. Hem ji bo kesan hem jî ji bo civakan amûra xwenasandinê ziman e.

Heke mafên zimanî bi awayekî rewa bînan bikaranîn hem karên zanistî bi awayekî pêşketî dimeşin hem jî dadweriyeke civakî pêk tê. Armanca bikaranîna van mafan jî wiha ye:

- Parastina hebûna kes û civakan.
- Parastina nasnameya çandî.
- Parastina rûmeta kes û civakan.
- Wekheviya Derfetan Ji Bo Hemû Endamên Civakê
- Beşdariya avakirina civakê.
- Hevpariya derhata dewletê.

LI CÎHANÊ REWŞA ZIMANÊN FERMÎ

Li gelek deverên cîhanê ji bilî zimanê fermî hinek zimanên kêmaran û zimanên herêmî jî bi awayekî fermî tên bikaranîn û ev maf di makeqanûnên wan de hatine bîmekirin. Li Îtalyayê pênc zaravayên fermî hene û rêvebiriya welêt li gorî van zaravayan tê meşandin. Dadwerî û rêvebirî bi zimanên herêmî tê meşandin. Di dibistanên seretayî de zimanê zikmakî li ser xwestekê ye, lê mecbûrî ye. Li Belçîkayê sê zimanên fermî hene: Frensî, Flamanî û Almanî. Zimanê parlamento, senato, hêzên ewlehiyê û darayiyê fransî ye. Zimanê dadwerî, perwerdehî, artêş û rêvebiriya navxweyî flamanî û fransî ye. Li Fransayê zimanê oksîtanî jî çar zimanên fermî yek e. Di baxçeyê zarokan hetanî dibistana amadehiyê mafê her zarokê heye ku bi oksîtanî perwerdehiyê bibîne. Li Finlandiyayê li herêmên samiyên ji dibistanên seretayî hetanî dibistanên amadehiyê perwerdehî zimanê samî ye. Li Macaristanê sê cureyên dibistanan perwerdehiyê didin:

- Dibistanên ku zimanên kêmaran wekî zimanekî biyanî hîn dikin,
- Dibistanên ku zanistên civakî bi zimanê zikmakî û zanistên xwezayî jî bi macarî hîn dikin,
- Dibistanên ku hemû perwerdehiyê bi zimanê zikmakî didin û zimanê macarî jî wekî zimanekî biyanî hîn dikin.

Li Îspanyayê ji bilî îspanî zimanê katalanî jî zimanekî fermî ye. Di herêma gelê katalan de perwerdehî, rêvebirî, darayî û çapemenî bi zimanê katalanî ye.

Li Îsveçê zimanê di dibistanan de 112 zimanan perwerdehî tê dayîn. Li vê derê zimanê kurdî jî deh zimanên mezin yek e. [34]

Li Çînê 79 gel û 140 ziman hene. Ji van zimanan 24 heb zaravayên zimanê çînî ne û çîniya kevn zimanê fermî ye; lêbelê peywirdarên dewletê mecbûr in ku zimanên herêmî bizanibin. Her wiha di dadgehan de parastina bi zimanê zikmakî tê pejirandin. Mafê her herêma xweser heye ku zimanê xwe yê perwerdehiyê hîlbijêre. [35]

Li Hindistanê zimanê fermî hindî û inglîzî ye; lêbelê li her herêma zimanekî fermî yê din jî heye û jimara zimanên fermî digihêje 18an. [36]

³⁴ <http://www.enstituyakurdi.org/dokuman/teblig001.pdf>

³⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_China

³⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_India

Li Îsraîlê zimanê fermî ibrî û erebî ye. Zimanê erebî di her qadê de ji aliyê rêveberiyê ve tê bikaranîn. [37]

Li Êrisatê ji bilî zimanê rûsî 27 zimanên herêmî jî fermî ne.[38]

LI CÎHANÊ REWŞA ZIMANÊ KURDÎ

Li gelek dewletên cîhanê gelek saziyên perwerdehiya kurdî hene. Hinek ji aliyên zanîngehên van dewletan ve hatine damezrandin û hinek jî ji aliyê kurdên ku li van dewletan rûdinin ve.

Li hinek zanîngehên Rûsya, Îtalya, Fransa, Ingilîstan, Holanda, Almanya, Belçîka, Swêd, Swêdra û DYE beşên kurdnasiyê hene.

Li hinek welatan ji aliyên kurdan ve enstîtuyên kurdî hatine damezrandin. Li Fransayê Enstîtuya Kurdî Ya Parîsê, li Almanyayê Enstîtuya Kurdî Ya Berlînê, Li Belçîkayê Enstîtuya Kurdî Ya Brukselê, Li DYEyê Enstîtuya Kurdî Ya Waşingtonê, Li Swêdê Enstîtuya Kurdî Ya Stokolmê, Li Îranê Enstîtuya Çanda Kurdî Ya Têranê, Li Herêma Kurdistana Iraqê Enstîtuya Kelepora Kurdî, Li Tirkiyayê Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê û Enstîtuya Kurdî Ya Amedê.

Li hinek welatan zimanê kurdî ji aliyê wî welatî ve tê parastin: Ermenistan û Azerbaycan.

Li Suriyayê kurdî qedexe ye û gelek kurd bê nasname ne.

Li Îranê zimanê kurdî ji aliyê dewletê ve ji bo mebestên siyasî tê parastin.

Li Herêma Kurdistana Iraqê zimanê kurdî ji baxçeyê zarokan hetanî xwendina bilind bi kurdî ye; lêbelê zimanê erebî jî tê hînkirin.

Li Tirkiyayê li gorî makezagonê zimanê kurdî qedexe ye; lêbelê di vê dawiyê de zimanê kurdî wekî amûreke siyasî tê bikaranîn.

PAŞPERDEYA QEDEXEBÛNA ZIMANÊ KURDÎ LI TIRKIYAYÊ

Hetanî avakirina Komara Tirkiyayê tu qedexeyek li ser zimanê kurdî tunebû û tu kes ji ber axaftina bi kurdî nedihat tawanbarkirin. Gerokê osmanî Ewliya Çelebî di Seyahatnameya xwe de qala zengîniya ziman û pirtûkxaneya dike. Mirov dikare bibêje ku piştî Şerefnameyê çavkaniya dîroka kurdan a nivîskî Seyahatname ye. Çend sal beriya avakirina Komarê Siltanê Osmanî soz dabû Seîdê Kurdî ku li Wanê Zanîngeha Zehrayê ava bike û tê de perwerdehiya bi zimanê kurdî jî bê dayîn. Birakujiya ku ji heyama Cengîz Xan dest pê kiribû [39] û di heyama Fatih Siltan Mihemed de jî bibû qanûna rêveberiyê dest nedida ser çand, ol û zimanên din; lêbelê di heyama Komara Tirkiyayê ya nûjen de berê xwe da çand, ol û zimanên din. Bi vî awayî birakuji û şovenîzma desthilatdariyê ya ku di genetîka siltan û rêveberên tirk de hebû vegehiya zimankujî û şovenîzma nijadperest. Ji heyamên selçûkiyan hetanî sala 1876an a heyamên osmaniyan tu pirsgirêkeke xeniqandina ziman û çandên gelan tunebû. Lêbelê 1908an pê ve -piştî diyarbûna dewletên neteweyî yên ewropayî- Jon Tirk û Îtihad Tereqiyê bi hinceta yekkirina zimanê fermî yê osmanî gelên Dewleta Osmanî perçiqandin. Lewre ji bilî laz û kurdan hemû gel ji tirkan veqetiyên û dewletên xwe yên neteweyî damezrandin. Her wiha hinek kêmarên osmanî yên wekî rûm, ermenî, cihû, aşûrî, keldanî, çerkez, boşnaq, arnawid, gurgî û hwd jî di nav sînorên dewleta

³⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_Israel

³⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_of_Russia

³⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Genghis_Khan

neteweyî ya Tirkiyayê de asê man. Di Komara Tirkiyayê ya ku di sala 1923an de hate damezrandin de bîrdoziya neteweperest bû desthilatdar û zimanê tirkî wekî zimanê yekane hate pejirandin. Feraseta bi yek zimanî, bi yek milletî û bi yek çandê hate çespendin. Bi vî awayî riya zimankujîya zimanê kurdî hetanî ser piştê vebû. Dema em qala zimankujîyê dikin me qala siyaseta zimankujîyê dikin. Hinek dewlet bi zanatî û qestî van siyasetan bi amûrên hiqûqî û îdarî dimeşînin da ku zimanek ji hole rabe. Di van siyasetan de ev ziman her tim kêmtên dîtî, qedexekirin û axaftina wî zimanî dibe sûc. Carinan jî wî zimanî wekî zaravayekî teşhîr dikin da ku di wijdana mirovan de qedrê wî bixînin. Bi gotineke din li vir pirsgerêka zimên di heman demê de dibe pirsgerêka wekhevî, mafên mirovatîyê û dadweriyê. Zimanekî kişîşî ser zimanên din bikî tu mafên mirovên ku bi vî zimanî diaxivin jî binpê dikî. [40]

Li hemberî vê siyaseta zimankujîyê kurd destvala nesekinîn. Di berwarî qedexeya tirkî Bedirxaniyan li Şam, Beyrûd û Qahireyê dest bi weşandina pirtûk, kovar û rojnameyên kurdî kirin. Seyda û melayên kurdan di medreseyan kurdan de destnivîs, dîwan û pirtûkên kurdî parastin. Dengbêj û hunermandan stran û destanên kurdan ragihandin nifşên nû. Xebatên Kurdistana Sor, Rojnameya Riya Teze, xebatên nivîskarên Sovyetê, Radyoya Rewanê û Radyoya Dengê Bexdayê ev qedexeyên şikandin. Her wiha xebatên Mûsa Enter, Mihemed Emîn Bozarlan û Mihemed Uzun jî piştî vê qedexeyê danî erdê. Hem piştî vebûna weşanxane, televîzyon, radyo û enstîtuyên kurdî yên li Ewropayê hem jî piştî weşandina rojname, kovar, pirtûkên kurdî yên li Tirkiyayê tirkî dest bi siyasetine qirêjtir kirin.

IV. Beriya Hevdîtîna Zarokatiya Mem û Zînê: -Awireke giştî li ser nasname û karîzmaya zarokê kurd-

Umîd Demîrhan

Pêşek

Rojekê di xwendin, şîrovekirin û analîzkirina Mem û Zîna Ehmedê Xanî de bala min kişand ku serpêhatiya her du lehengan ji demên ciwanîyê dest pê dibe û derbarê zarokatiya wan de tu agehî nîn in. Ji bo ku mirov derbarê zarokatiya wan de hînî tiştêkî bibe divê çîrok di serê sêrî de bi baldarî bê xwendin; kesayeta her du lehengan ji geşedanan bê derxistin. Bi gotineke din, mirov tenê dikare xwe bispêre hinek texmînan û nikare analîzeke baş derheqa zarokatiya wan de bide. Îcar ez vegeyîyam kelepora gelêrî ya kurdî; min li heyama zarokatiyê, civaka wê demê û bingehên şaristaniya kurdî nihêrt û ev pêşgotar amade kir. Çavkaniya sereke ya vê nivîsarê "12 Variyantên Dastana Mem û Zînê" ya Qanatê Kurdo ye; lêbelê min ji xebatên Ehmedê Xanî, Nûredîn Zaza, Roger Lescot û stranên gelêrî jî sîd wergirtiye. Ji aliyekî din ve ji bo analîzkirina kesayeta lehengan min xebateke meydanî kir û di anketekê de ji zarokan pirsî bê ka "divê zarokatiya lehengekî karîzmatîk û efsûnî çawa be?" Mebesta min ji vê kurtexbatê ronîkirina beşek ji malbat û kesayeta her du lehengan; dorhêl, civak û şaristaniya kurdî; rewş û pirsgerêkên pergala serbixwe ya gelê kurd e. Lewre ez neketime nava kûrahî û kitekitên dastanê; min bingeh ji lêkolînên paştir û berfirehtir re hiştiye.

1. Dîmenên Kurdistanê di heyama Mem û Zînê de

Di berhevoka Roger Lescot a bi navê "Destana Memê Alan" de qala civak, bajarvanî û şaristaniya kurdan hatiye kirin ku heta niha şîroveya sembolên wê baş nehatiye xwendin.

⁴⁰ Emîr Hesênî, Li Tirkiyayê Zimankujî û Zimanê Kurdî, Kovara Yazınca, jimare 7, rûpel 21

Wekî nimûne em ê çend rêzikan vereşînin û binirxînin: *Bajarê Mixribê bajarekî pir ezîm î giran e; li ser heft çîyan e; li ser sê sed û şêst şeş qapîyan e; her qapîkî li ser sê sed û şêst şeş walîlixan e; her walîlikê li ser sê sed û şêst şeş mudurlixan e; temam di destê Elî Begê, Emer Begê, Elmas Begê de ye, sê biran e; xwediyê tewlên nijda, boşên deva, kerên miyan e; mifta devê sindoqên zêra barê çil û pênc bergîlan e; xwediyê xezîne defîne giran e; xwediyê sûk û çarşîyan e...* Li gorî agehiyên numûneyê li vê derê bajar di wateya welêt de ye ku bi pergala dergeh, parêzgeh û rêvebirîyan hatiye damezrandin; sazumanîya pergale her rojêke salnameyê (sê sed û şêst şeş) bi rêk û pêkî çerxa rêvebirîyê digerîne. Rêvebirên welêt di destê sê birayan de ye ku sê hêzên rêvebirîyê (zagonşazî/Elî Beg; dadwerî/Emer Beg; sepandin/Elmas Beg) dinimînin. Ev her sê bira, bi gotineke din her sê hêzên rêvebirîyê bi desthilatdariyeke xurt karê xwe bi rê ve dibin (tewlên nijdan/hêzên siwarî; boşên deva/karwanên bazirganiyê; kerên miyan/ajaldarî; mifta devê sindoqên zêra/hêza rêvebirina aboriyê; xezîne-defîne/budçeya giran a berdest; sûk û çarşî/çalakiyên aborî yên curecureyî). Gava tenê ev numûne bê nîrxandin wê diyar bibe bê welatek di çî rewşê de ye û bi çî amûran tê rêvebirin. Divê bê zanîn ku di guhhertoya Cemîl Horo ya Memê Alan de peyvên /qapî, walîlix, mudurlix/bi forma resen a kurdiya klasîk /derî, wilayet, mudîriyet/ hatiye vegotin. Heke mirov peyv bi dest bi vereşandina tekstên berdest bike dê simbolên gelek balkêş bi dest bikevin ku yek ji wan peyva Mixribê ye û tê wateya Rojavayê.

2. Esl û binyada Mem û Zînê

Di berhevoka Qanatê Kurdo de navê bavê Memê wekî Brahîm Paşayê mîrê Yemenê (şaxa 13an), paşayê Muxurzemîn (şaxa 11an), hesinger (şaxa 3an), Al Paşa û Mîrê Alan (şaxên mayîn) hatiye tomarkirin. Di şaxa berhevokê ya çaremîn de jî li ser navê diya wî ya bi navê Zilêxaya xwişka şêxê Kurêşêyta hatiye tomarkirin. Di şaxên 1, 2, 3, 4, 7, 8, 10, 11, 12an de Zîn wekî xwişka Mîr Zeydîne serwerê Cizîra Botan/Welatê Botan; di şaxên 6 û 13an de jî wekî keça Mîr Sêvdîn ê birayê Zeynedîn hatiye tomarkirin.

3. Pêkhatina kesayeta Mem û Zînê

Di berhevoka Qanatê Kurdo de qala mezinbûna fîzîkî ya Memî tê kirin ku bi şev û roj bejn diavêje, wekî qeremanan gir dibe (şaxê çarem). Her wiha qala dadiyeke wî tê kirin ku talîm û terbiyeya xwe ya pêşîn li ba wê hildaye; paşê hîni tîravêjî û siwariyê dibe. Di zaroktiya xwe de jî bilî pirtûkên ola îslamê û felsefeya wê hîni Tewrat, Zebûr û Încîlê jî bûye (şaxê sêzdehan). Ji aliyekî din ve di berhevoka Roger Lescot de qala perwerdehiya li ber destê seydayekî 12 ilmî tê kirin ku tevahiya zanînen xwe di Memî re pareve kirine. Li gorî zanyariya Lescotî dayî, Mem beriya ciwaniya xwe gihiştîye meqama ictihadê û li gorî Kurdoyî jî di heyama zaroktiya xwe de hîni olnasiyeke kûr û felsefeya olê bûye; ola xwe bi olên din re berawird kiriye.

Ji ber çî sedemê be qala perwerdehiya Zînê zêde nehatiye nîqaşkirin û pesndayîn. Lêbelê qala xwendin û nivîsandina wê, şandina nameyan hatiye kirin ku ev jî nîşaneyê ji bo perwerdehiya wê. Tiştê herî balkêş qala rindî, dilsaxî, hezkirina sadîq, feraset û wêrekiya wê hatiye kirin ku pîraniya van xisletan an xwezayî ne yan jî tecrubî ne. Di Mem û Zîna Ehmedê Xanî de mijara zanyariyên Dayeyê hatiye kirin ku demeke dirêj perwerdehiya Zînê bi rê ve biriye û ji aliyê derûnnasî, siyaset, dîplomasî, burokrasî, rêveberî, cadûbaziye ve jineke serketî ye. Jixwe Zîn keçeke serayê ye û divê bi perwerdehiyeke taybet a hera bilind hatibe perwerdekirin; ligel van zanyariyên xwe di nava pratîkê de jî ev agehiyên xwe tecrube kiribin.

Nirxandineke giştî li ser nasname û karîzmaya zarokê kurd di kesayeta Mem û Zînê de

Ev nivîsara kurt ji bo xebatên berfirehtir çarçoveyeke teng e; lê ji bo bidestxistina armancên Dîbaceya Mem û Zînê ya Ehmedê gelekî girîng e. Ji ber ku Xaniyî piştî xwe daye wê rewşa Kurdistanê, esl û binyadên kesayetan; lewre jiyana ji Newrozê daye destpêkirin. Bi gotineke din, jiyana piştî tekamul û berkemaliya lehengan nîqaş kiriye.

Bi rastî heke bi çavê siyasetmedarekî destan bîna xwendin wê çarçoveyeke giştî ya rêveberî, siyaset, dîplomasi, aborî, têkiliyên navneteweyî, rêvebirina krîzên civakî û navneteweyî, burokrasi, hevrikî û muxalefet û gelek zanyariyên li ser Kurdistana qedîm were bidestxistin. Her wiha heke civaknasek tekstan baş analîz bike wê bigihêje dînamîkên civaka kurd û derûnnasiya kesayeta kurd ku enerjîya jiyana kurdewariyê ne. Ji aliyekî din ve di destanê de gelek hêmayên cadûbazî, tilismnasî û remlavêjîyê hene ku ji bo teknolojiya bikarhatî rênîşandêr in; qalibê nasname û karîzmaya zarokê kurd girêdidin. Bi dîtina min divê xebateke piralî li ser hemû guhertoyên destanê were kirin; wekî numûne ji bo bijîjkekî têra xwe materyal hene. Herwiha ji bo avahîsaz, fermanîdar, aborînas, gelnas, mamoste, dermansaz, burokrat, alimên olî, feylesof û gelek pişekarên din jî qadên xebatê hene ku her kes ji aliyê pisporiya xwe ve li ser destanê bixebite. Jixwe heke xebatên berfireh ên pisporî werin amadekirin wê hingê nasnameya zarokê kurd û karîzmaya wî ya rêberiyê jî dê derkevin holê.

Divê bibêjim: Beriya ku nirxandineke têkûz bikim, min ji gelek zarokan pirsî bê ka di lehengên romanekê de çi digerin, çi bala wan dikşîne û bersivên wiha hatin: 1. Rewş û tevgera lehengan çawa ye? (Ji ber ku mirovê bêaqil tiştên seyr dîke û ji rêzê derdikeve) 2. Seyrî û sosretî lehengan balkêştir dikin.) 3. Aliyê mekanî û zamanî girîng in. 4. Li gorî lehengan kesayeta jin û mêran çawa ye? 5. Kîjan perwerdehiyê leheng gihandine asteke karîzmatîk û efsanewî? 6. Malbat, tax, dorhêl, listik, çand, ziman, heval, reqîbên lehengan û mîmariya demê çawa hatine nîgarkirin? 7. Bingeha ramanî ya lehengan li ser kîjan bîrdoziyê ava bûye? 8. Leheng divê here cihên ku xwendekar nikare bigihêje, teknolojiya wî ya efsûnî ji ya xwendekarî pêşdetir be. 9. Kesayeta wan çawa teşe girtiye? 10. Dê-bav û zarok çawa hatine nirxandin? 11. Tiştê ku zarokî dîke leheng meraqa wî ya bêdawî ye. 12. Dibe ku zarok di temenê xwe yê pêşîn de zêde navdar nebe; lê di ciwanî û navseretîya xwe de yan jî di dawîya jiyana xwe de bi rewş û tevgera ciyawaz nemir bibe. Piştî anketê min ev bersiv li gorî pêvajoya mezinbûna her du zarokan rêz kirin û ev pêşgotar amade kir. Lêbelê mizgîniyê didim xwendevanên Zendê ku ez dê bi gotarên dîtir, carê mijarekê bidim ber dûrbîna lêgerînê; sembolên destanê gav bi gav vereşînim, binirxînim û bigihînim wan. Hêvîdar im ku dem û derfet hebin ku bikaribim li ser vî sozê xwe bisekinim û xizmeteke nekirî ji nifşa nû re bihêlim. Lê heke ev firsend nebe par û nesîbê min jî, gaziya min ji nifşa nû re ye ku li vî aliyê xebatê de biçin; cewherên çanda kurdî raxin nava wêjeya cîhanê.

Çavkanî:

Qanatê Kurdo, Duwanzdeh Variant-Mem û Zîn, Roja Nû, Stockholm, 1996. Roger Lescot, Destana Meme Alan, Avesta, Stenbol, 1997.

Ehmedê Xanî, Mem û Zîn, bi tîpguhêziya M. Emîn Bozarlan, Deng, Stenbol, 1990. Cemîl Horo, Memê Alan, <https://www.youtube.com/watch?v=zOfRGy7Zp84>

Nûredîn Zaza, Destana Memê Alan, bi xwendina Rêşad Sorgul,

<https://www.youtube.com/watch?v=UNtw07sVhtI>

6. Çend hevpeyvîn

I. Hevpeyvîn digel Hatice Ozhan ji bo Basnewsê

1- *Wek em dizanin komeke we a xebatên li ser Kurmanci heye. Hûn dikarin li ser civîn û van xebatên xwe hin agahiyan bidin me?*

Destpêka salên 2001ê kekê Evdila Keskîn -xwediyê weşanxaneya Avestayê- ez bi nivîskarê bazîdî, rêvebirê kovara Kurmanciyê kek Reşo Zîlan dabûm naskirin. Koma Kurmanciyê her sal du civînan pêk tîne: yekê li Ewropayê û yekê jî li Kurdistanê. Pêrar nivîskarê me yê bazîdî Nîhad Gultekîn telefonî min kir ku Reşo Zîlan dixwaze min bibîne û li ser vê yekê cara yekem hevnasîna me ya rû bi rû pêk hat. Koma Kurmanciyê biryar dabû ku wê civîna xwe li Bazîdê pêk bîne û her wiha ez jî tevî xebatên wan bim. Bi vî awayî serpêhatiya min a bi vê komxebatê dest pê kir.

Di civîna me ya Bazîdê de min tu xebat pêşkêş nekir. Ji ber ku ev hevdîtî û hevnasîn ji nişkê ve pêk hatibû û xebatên min ên berdest jî tunebûn. Lê belê di civîna de biryar hate girtin ku ez di civîna bê de bi xebatekê tevî komê bibim. Li ser vê yekê min di civîna me ya par de (ya li Mêrdînê) nivîsareke bi navê "Taybetmendiyên Devoka Celalîyan" pêşkêş kir. Îsal jî min di civîna me ya li Cizîrê de li ser taybetmendiyên devoka goyî xebatek amade kir. Saleke din jî mijara min dîsa devoka celalî ye; lê mijar cihê ye.

2- *Di heyama Xanî û piştî wî jî li Serhedê kevneşopîke (ekoleke) ronakbîriyê hebû. Lê niha ev tuneye. Gelo sedema wê çi ye?*

Bi rastî ev kevneşopî berî Xanî hebûye. Heke tunebûya jî xwe ew jî dernedikete holê. Bi gotineke din heke dorhêleke rewşenbîr tunebe rewşenbîr jî bi pêş nakeve. Piştî Xanî rewşenbîrî nemiriye, têk neçûye. Berevajî vê yekê pexşana kurmançî bi destî bazîdiyekî, bi destî Mele Mehmûdê Bazîdî hatiye afirandin. Wergera zanîstî ji aliyê wî ve hatiye afirandin. Ji bo kurmançîaxêvan Mele Mehmûdê Bazîdî ne kêmtî Ibn Xeldûn e. Ji ber ku di kurmanciyê de, mirov dikare bibêje di tevahiya zimanê kurdî de zanista derunnasiya civakî ji aliyê wî ve hatiye afirandin. Dema komara Tirkiyayê biryara qirkirina çandî li ser gelê kurd ferz kir jî bazidiyan berxwedaneke xurt da. Li Çiyayê Agiriyê dewlet hat avakirin û li bajêr jî berxwedaneke sivil hate destpêkirin. Zimanekî leşkerî li çiyê û zimanekî şaristaniyê li bajêr. Wekî nimûne sirûda "Hilbe Agirî" hilberîneke wî zimanê leşkerî ye û "Îrşad'ul-Ibad" Xelîfe Êsiv jî pirtûkeke mafnasiyê ye, pirtûke zimanê şaristaniyê ye.

Em werin roja îroyîn. Dîsa ji nava bazîdiyan gelek nivîskar û rewşenbîr rabûne. Mela Mihemedê Celalî, Mela Mihemedê Bêkes, Mele Mûsayê Celalî, Muradê Celalî, Omer Dewran, Mihemed Geçît, Yılmaz Çamlıbel, Mihemed Gultekîn, Nîhad Gultekîn û gelekên din bi riya nivîskariyê û helbestvaniyê. Dengbêjên mîna Seyadê Şame, Keremê Kor, Şakiro (ji binemaleke bazîdî ye), Êsiv Akkuş, Brahîm Rojhilat û gelekên din... Mînaeke herî zindî jî Mela Mihemedê Şoşikî ye ku tefsîreke Quranê nivîsiye û ev tefsîr şeş cildên mezin in. Ev mînak tenê ji Bazîdî û Agiriyê ne. Heke em wêjeya kurdên Kurdistanê Sor jî li ser Serhedê bihesibînin em dikarin bibêjin ku wêjeya kurdî ya li dora Çiyayê Agiriyê, Zozanê Elegezê û Çemê Erez ne kêmtî wêjeya Cizîra Botan, Çemê Ferat û Dicleyê ye.

Lewre ez gotina te ya “windabûna dengên rewşenbîr” qebûl nakim. Rast e, îro deverpersetiyeke di nava çapemeniya kurd de heye û her dem propagandaya deverên Cizîr û Hewlêrê dike; lê ev deverperestî li ber mirinê ye; ne ku rewşenbîriya devera Serhedê.

3- *Hûn pirtûkan jî ji Erebî werdigerînin ser zimanê Kurdî. Hûn dikarin ji me re qala xebatên xwe ên di van zimana de bikin?*

Ez tenê ji erebî wernagerînim; ji farsî û inglîzî jî werdigerînim. Van rojan rûsî û almanî hîn dibim; demekê şun de ez ê ji van zimanan jî wergerînim. Wergera min a pêşîn ji hinek helbestên farsî û erebî bû. Min çend helbestên Elîyê Şerîetî ji farsî wergerandin û di klîban de xwendin. Paşê min hinek helbestên Îmam Husên û Seyîd Qutb ji erebî wergerandin û di klîban de xwendin. Ev wergerên bi dengê min li ser înternetê peyda dibin. Her wiha min piraniya pirtûka stratejiyan a Sun Tzu, ya bi navê “Hunera Cengê” ji inglîzî wergerande kurdî. Herî dawîn jî min Kurtasiya Sehîha Buxariyî û beşek ji “Umdetulehka” a Meqdîsî wergerandin kurdî.

4- *Xebateke we a gelek deng da amadekirin û weşandina ferhengêkî bû. We kingê dest bi vê xebatê kir, çiqas dem ajot û çewa meşiya?*

Piştî ku min bawernameya mamostetiya zimanê kurdî ji Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê wergirt ez vegeyriyam Bazîdê min dest bi xebatan kir. Min di navbera salên 2005-2006an de ew ferheng amade kir. Paşê min ew hinekî berfireh kir û di sala 2007an de çapa wê ya duyem amade kir. Li ser hev bi qasî du salan pê re mijûl bûm. Min di şert û mercên gelekî dijwar de û ji kîsê xwe da çapkirin. Ew navên weşanxaneyan ên li ser bergên wê tenê ji bo pêwistiyên qanûnî ne. Min ji bo çapkirina wê zêrên jin û zarên xwe firotin û mixabin heta îro jî ji destê min nehat ku deynê xwe bidim.

5- *Bi goreyê ramana we rewşa Kurdî a îroj çewa ye û wê di paserojê de çewa be?*

Kurdî bi gavên gelekî aqilane riya xwe didomîne. Rast e rewşa axaftinê ne bi wê pesnê ye; lê ev rewş wekî baran û taviyeke havînê ye. Di pêşerojê de dê baştir be. Kurdan bingehê zimanê xwe ji mirina miheqeq parastine; gelek numûneyên çanda xwe berhev kirine. Heke tu bibêjî gelo ev bes e? Helbet, na. Lê bi van tiştên heyî jî dikarin şaristaniya xwe ava bikin. Rewşa zimanê kurdî hinekî jî bi siyaseta kurdan ve girêdayî ye. Siyasetmedarên kurd bi zimanê tirkî, erebî, farsî, ermenîkî, azerîkî û gelek zimanan biyanî perwerde bûne. Lewre gelekî normal e ku heta demekê ev pîrziyanî berdewam bike. Lê nifşa nû berê xwe daye zimanê kurdî û dê di demeke kurt de dengê heyî hilweşîne. Hêviya min bi ciwanan û zarokan heye. Her wiha jin kal û pîrên nexwendî jî piraniya axaftina xwe bi kurmancî dikin. Ji bo zimanekî zanistî jî derfet û dezgehên kurdan pêwist in. Kurdan fêm kiriye ku bêyî zimanê kurdî rizgarî, azadî û aramî ne mumkin e; lewre di demeke kin de ew rewşa awarte ya bi zimanan biyanî dê here ber rehma dîrokê. Bi texmîna min heta du-sê salan wê li seranserê Kurdistanê konê şîn û sersaxiyê ji bo zimanan biyanî vedin, Çima dibêjim “konê şîn û sersaxiyê ji bo zimanan biyanî”? Ji ber ku gelek kurdên ku kariyera xwe bi zimanan biyanî çêkirine dê bikevin rewşa nezanan; her wiha dê gelekî xemgîn bibin,

bêriya wan zimanên biyanî bikin, pesna rehetiya wan zimanan bidin. Bi min ji biyaniyan zêdetir kurdên zimanbiyanî zirarê didin kurdiyê.

Rewşa zimanê kurdî hinekî jî bi cil û bergên kurdî ve girêdayî ye. Roja ku cil û bergên kurdî vegerin nav malê wê hingê ziman jî dê pê re were, lî hem dem û dezgehane rûne.

6- *Hûn bawer dikin ku Kurdî wê li Bakûr wek zimanê jiyane bimîne û bi ser de jî bibe zimanê perwerdeyê?*

Ne tenê li bakurê Kurdistanê, li tevahiya Kurdistanê zimanê kurdî zimanê jiyane ye. Tenê beşek siyasetmedarên kurd û piraniya karmendên kurd ên ku ji dewletên serdest re dixebitin bi zimanê serdestan diaxivin. Lê bi serketina aboriya kurdan dê ev kambaxî jî holê rabe. Bi min ev pirsgerêk bi hêz û aboriya kurdan re têkildar e. Xuya ye ku kurd bi gavên gelekî erênî ber bi hêz û aboriya xwe ve diçin. Heke mirov bi pêşbîniyekê li pêşerojê binêre wêneyekî wiha derdikeve holê: Şaristaniya kurdan dê bi kurdî ava bibe, hemû zaravayên kurdî û devokên van zaravayan dê di vê şaristaniyê de rola xwe bilîzin. Heke mirov dûtî kaşberkaşa siyasetê bimîne, mirov bi hêsanî dibîne ku zimanê kurdî dê bibe zimanê şaristaniya kurdan; ne ku tenê zimanê perdehiyê.

7. *Xebatên nû di destê we de henin, ku hebin ew derbarê kîjan mijar an jî beşan de nin?*

Mixabin ev demeke dirêj e ku pirtûkan amade nakim. Carinan tevî komxebatan dibim û carinan jî gotarên curecureyî dinivîsim. Her wiha ji werger û helbestan jî dût ketime. Ez jî wê civîna me ya li Cizîrê ya isal nexweş vegeyriyam malê û hê jî pak nebûme. Ji aliyê tenduristiyê ve hinekî aciz im; nikarim lêkolînên demdirêj bikim. Ji bo ku derman bibim hinek pereyan didim hev, lewre wergerên ticarî dikim; bi gotineke din ji bo tenduristiya xwe dixebitim. Hêvîdar im ku di demeke kin de vegeyrim ser tenduristiya xwe ya berê û dîsa lêkolînan li ser mijarên wêjeyî û zanistî amade bikim.

Di dawiya axaftina xwe de dixwazim vê yekê aşkera bikim: Ez bi vê weşana we gelekî kêfxweş bûm. Hêvîdar im ku hemû êkolên siyaseta kurdan bi rengên xwe yê kurdî tevî çemê çapemeniya kurdî bibin; ramanên xwe bi kurdî îfade bikin; hemû dengên ahengdar û muxalîf tenê ji bo serkeftina zimanê kurdî bixebitin. Îro gelek kurd di rewşeke aborî ya baş de ne; ne girtiyên zindanan in ne jî mecbûriyeteke wan heye. Lê dîsa li ser sifreya Eysa Pêxember rûdînin û pesna Mûsa Pêxember didin; li cem serdestan rûdînin û bi zimanên wan doza kurdiyê dimeşînin. Bi gotineke kurmancî gelek kurd hilberîn û siyaseta xwe bi zimanên biyanî dikin. Rast e, hinek şert û merc li ser wan hatine ferzkirin; lê dîsa jî dikarin di jiyana xwe ya rojane de zimanên biyanî biqewirînin. Divê bizanibin ku her hevokeke bi zimanekî biyanî windabûna hevokeke bi zimanê kurdî ye. Lewre qe nebe divê bi qasî zimanên biyanî yan jî zêdetir bi zimanê kurdî biaxivin.

Ji we re sipasiyên xwe pêşkêş dikim û serkeftinê dixwazim. Mala we tevan ava!

II. Hevpeyvîn digel Eliyê Gurdilî ji bo kovara Philosophiyê

Hevpeyvîn bi Omitê Mistefê (Umîd Demirhan) re

Elî Gurdilî

'Berê ji bo lalan dibistan tunebûn; tenê xizm û nasên lalan ji zimanê wan fêm dikir. Bi gotineke din berê bi qasî hejmara lalan "zimanên wan ên taybet" hebûn; lê niha bi xêra pêşveçûna karên zanistî êdî zimanekî wan ê hevpar û standard jî heye. Termînolojiyeke wan a edebî, zanistî û siyasî jî heye.

Aqûbet li serê "bêzimanê standard" be!

* (Omitê Mistefê)

1 - Di nivîseke xwe ya bi sernavê 'Tirs, wekî destpêka bêzimanîyê' da tu dibêji; 'Sedema sereke ya bêzimanîyê û kêmxîretiya zimanî tirs e.' Ji kerema xwe, tu dikarî vê gotina xwe şîrove bikî? Bawer dikim tu ne tenê behsa 'tirs takekesî' dikî ne wisa? Tirs ku tu dibêji, dibe sebebê encamên çawa gelo?

-Wekî ku cenabê te jî dizane, "tirs" rewş û exlaqekî piştî peydabûyî ye; zarok di zikê dayika xwe de û têjik di zikê maka xwe de bêtirs in, pehînan diavêjin û tevgerên wêrek nîşan didin; piştî jî dayikbûnê yan jî zayînê jî heta demekê ev wêrekiya wan a surîştî berdewam dike; lê belê dê û bav piştî zarokî hînî xetere û teşqeleyên jiyanê dikin, tirsan li wan difirînin û bi tirsê perwerde dikin. Ewropîyan ev tişt dizanibû; lewre inglîzan li parzemîna Hindistanê û fransîyan li parzemîna Afrîqayê bi zanatî jinên ducanî ditirsandin ku zarokên wan newêrek derkevin. Mirov dikare bibêje ku "wêrekî" tevger û exlaqekî bervejorkî ye û "tirs" jî exlaqekî "serejêrkî" ye; bi gotineke kurt wêrekî xwezayî ye û tirs encama perwerdehiyeke şaş e. Îcar tirs kurdan ji ber karesatên jiyanê peyda bûye; zarok hê di temenê biçûk de bi polêz, cendirme, esker û sîxuran tê tirsandin ku nekeve kemîna wan, an jî ji bo mebestên gelekî hêsa zarok tînsandin. Da ku bi aramî bijî û bejn vede, ev tirs mîna darekê hêşîn dibe û ber bi çavkaniya tirsê ve xwe dikêşe, jê avê vedixwe; lê di rastiyê de mirov çiqasî nêzikî dorhêl û çavkaniyên tirsê bibe, ewqasî zêdetir nêzikî teşqeleyan dibe. Rehmetiya diya min hê di zaroktiyê de hînî me dikir "*lawo, gava li cihekî xewle tirs û sehm kete ser we, netirsîn û di dilê xwe de bibêjin ku ji bilî Xwedê tu tişt tune ye û Xwedê jî alîkarê bendeyên xwe ye; lewre hewce nake ku mirov bitirse*". Îcar heke mirov vê mijarê hinekî zelal bike, "tirs" du cure ne; tirs qenc û tirs badihewa. Tirs qenc ew e ku mirov pêşbîniya teşqeleyan bike û tedbîrên pêwîst wergire, ev tirseke erênî ye ku divê her kurd vê xisletê bi pêş ve bibe; hem jî bo ziman û çanda xwe hem jî ji bo sedemên hebûn-tunebûna xwe. Tirs badihewa û pûç jî ew e ku min beşeke wê di wê nivîsê de eşkere kiriye.

2- Em dizanin ku gelek xebatên te yên li ser ziman û zimannasîyê hene û tu zimannas û ferhengszar î. Ferhenga te ya 'Ferhenga Destî' di dîroka kurdên bakurî de weşana yekem e ku kurdî bi kurdî hatiye amadekirin. Bi qasî ku dizanim di ferhengê da 16 hezar peyv hene û wateyên 1600 peyvên wê jî, bi gotinên pêşyan ve hatine xurtkirin. Gelo çima ferhengên kurdî bi kurdî, kêma in û derbarê peyv û têgihên zanistî û filosofîc de, te rêyekê çawa hilbijart û te, çi zehmetî dîtî?

-Rastiyê bixwazî, dema amadekirina ferhengê ez ne ferhengszar bûm ne jî zimannasê zimanê kurdî bûm. Min demekê Beşa Ziman û Wêjeya Erebi li Zanîngeha El-Ezherê ya Misirê û Beşa Mafnasîyê (Fakulteya Huqûqê) jî li Xertûma Sûdanê xwendibûn; lê piştî qurseke zimanê kurdî li Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê min biryar da ku ferhengeke kurdî bi kurdî amade bikim. Sedema wê gelekî hêsan bû, hevalan şîroveya peyvyan bi tirkî digot û em di navbera xwe de jî mehkûmî tirkî dibûn; lewre diviyabû kurdan bikaribûya bêyî alîkariya zimanekî din bi hev re danûstandinan bikin. Îcar vê ramanê ez ajotim amadekirina karekî ku kesî nekiribû; min jî ferhengên du zimanî sûd wergirt û hewana xwe ya peyvyan raxiste ser kaxezê; divê peyvên herî zêde bikarhatî bihatana hilbijartin, lê

hinek peyvên de vera me jî hebûn ku min dixwest wan jî derxime ber ronahiyê. Bi vî awayî çapa yekem a bi qasî 9 hezar peyvan derket û min di çapa duyem de rêjeya peyvan derxiste 16 hezar peyvî; her wiha ji bo bikaranîna peyvan di nava hevokê de, min hevokên sexte çênekirin û min ji gencîneya gotinên pêşyan sûd wergirt. Bi rastî ji bo peyvên zanistî û felsefeyî min werger hîlbijart û li kurdî anî; ango bi zimanekî ku kurdên rêzîn bikaribin fêhm bikin, min wateyeke kurt û kurmancî amade kir. Piştî çapa duyem, min biryar da ku dosyeya ferhengê daynim ser înternetê tevahiya kurdên xwenda bikaribin jê sûd wergirin; divê vê yekê jî bibêjim ku min her du çap jî ji kîsê weşandin û li benda biryarên weşanxaneyan nesekinîm. Ji ber ku min didît ku nîfşa bin 20 saliyê re mîna kesên "war-reş", "kor-ocax", "bê-dûm" û "kordunde" zarokên xwe bi firê dixistin, zarok bêyî kurdî ji hêlîna xwe derdiketin û ne mumkin bû ku dîsan vegerin ser dar û berên xwe. Mixabin ev rewş hîn tîrtir û xeternaktir bûye, piraniya kurdên li derveyî Kurdistanê bi tehlûkeya warreşî û kordundetiye re rû bi rû ne, ev rastiyeke gelekî tehl a bêdewletbûnê ye ku divê kurd demildest jê rizgar bibin.

3- Kurdên bakur, heta destpêka sala 2022an jî, meseleya dersa hîlbijartî piştguh kirin û çawa ku, mafekî wan ê bi wî rengî tunebe, tevgerîyan. Lê belê serê sala nû (2022), bi hevkarîya gelek kesên kurdperwer û dem û dezgeyên sivîl, kampanyayek pêk hat. Li gorî zanyariyên ne fermî, bi qasî 20 hezar zarokên kurd, dersa kurdî hîlbijartîye. Dizanim ku kitêbên te yên hînker jî hene; wekî "Hînkerê Zimanê Kurdî 1-2" û gelekên din, ku li derveyê welêt jî, wekî materyal dihên bikaranîn. Loma dixwazim ji cenabê te jî bipirsim: Li gorî dîtina te, sebebê vê xemsariya kurdên bakur, çi ne gelo û li ser vê mijarê, tu çi pêşniyar dikî?

-Min ew pirtûk ji bo demeke awarte amade kiribûn; dema ku ez li Bazîdê di Mala Perwerdehiyê ya Orhan Dogan de mamosteyê zimanê kurdî bûm, Şaredariya Bazîdê dereng peyman bi Enstîtuya Kurdî ya Sitembolê re girêdabû û diviyabû min jî bernameya xwe ya hînkirinê berdewam bikira. Lewre min bi bayekî lez û bez ew her du pirtûk amade kiribûn. Îcar heke em vegerin serê pirsê, sedema sereke ya vê derengmayîne daxwaza rewa ya siyasetmedarên kurd û bersivnedana desthilatdarên tirk bû. Kurdan di bernameya xwe ya siyasî de wekî xeteke sor nîşan dabû ku divê li bajarên kurdnişîn li dibistanan bi awayekî fermî û bi piştgiriya dewletê ders bi kurdî bihatana dayîn. Ji ber ku wan di çarçoveya mafên mirovan û qanûnên Ewropayê de li mijarê dinihêrî ku Tirkiyayê bi Yekîtiya Ewropayê re mizakere dimeşandin. Lewre divê bi awayekî insanî ev mafê rewa bihata radestkirin û wekî lutf û keremeke dewleta tirkan nehata nîşandan. Îcar aliyê tirkan hem çarçoveyên insanî hem jî çarçoveyên peymanî bînpê kirin û bi hincetên xwe yên kevneşopî mafên ku nedane hemwelatîyên xwe yên kurd radestî penaberên sûriyayî kirin. Min bi çavên serê xwe didît ku li Sitembolê dibistanên fermî nivrojî bûn, danê sibehê zarokên hemwelatîyên Tirkiyayê ders werdigirt û piştî nivro jî zarokên penaberên Sûriyayê bi erebî ders werdigirtin. Bi gotineke zelaltir, penaberên sûrî li ser hesabê kurdan bi zimanê xwe perwerde wergirtin, komele û saziyên xwe ava kirin, artêş û dezgehên xwe yên diyasporayê ava kirin; lê kurd ji mafên xwe hatin bêparkirin. Siyasetmedarên kurdan jî ev yek didît û nerazîbûna xwe bi boykotê nîşan dida; îcar dema ku wan nihêrî vê pêvajoya îmha û înkare ya bi cil û bergên nû zêde kişand û ziyaneke mezin a bêtelaîfî gihîşt zarokên kurdan, siyasetmedar û pêşengên kurdan ên ferhengî bi vê bijardeya biçûk razî bûn. Heke we li mufredata hîndekariya kurdî ya fermî nihêrî be, zimanê kurdî wekî zimanekî biyanî tê hînkirin; ev biryara han a nerewa û niyêtqirêj jî ji bo pêwistiyên zarokê kurd ne çareseriyek e. Bi min, divê zarok û ciwanên kurdan jî wekî her neteweyeke zindî perwerdehiya xwe bi zimanê xwe wergirin û ne durist e ku ev mijar bikeve ber nîqaş û muzakereyên siyasî; lewre divê kurd li alternatîfên xwemalî bigerin û bi çareseriyên neteweyî birîne derman bikin. Heke kurd xîret bikin, malên xwe bikin dibistan, di nava cînarên xwe yên kurd de serdan, hatin-çûyînen çandî bimeşînin, heta

demekê bêrawestan zimanê xwe di malên xwe de ava bikin, li benda destûr û bexşîşan nesekinin, di mijarê de guh nedine tu kesî û di mijara zimên de heta şîretên serekên xwe yên nerm jî guhdarî nekin, ew dê teqez bi ser kevin. Ji ber ku divê serok û rêvebirên kurdan jî bizanibin ku ziman xeta sor a agirîn e û destwerdana wê dê dawiyê li desthilatdariya wan jî bîne. Bi min bendek ji bendên peymanî xwezayî ya di navbera serok û hemwelatîyan de jî parastina ziman û çandê ye; wisan e, qedexe ye ku serokek an jî hemwelatîyek vê benda peymanî civakî bînpê bike û heke bike jî divê di wijdan û dadgehan de teqez bê darizandin.

4- Di nivîsa xwe ya bi navê 'Bêzimanî wekî cureyekî nivîşkanîyê' da, te wiha nivîsîye: 'Dibe ku hinek bibêjin: "Te bi peyva 'bêzimanî'yê mêjiyê me çelqand, êdî bes e!" Na bira, na xwişkê! Na, na, gelî camêr û canikan! Rewş ne wisa ye, îro gelek kurd bi wêjeyê re mijûl in; gelek kes helbest, çîrok, şano, roman û senaryoyên fîlman dinivîsin. Lê belê kêma kes derbarê pişe û pisporiya xwe de kevirekî didine ser dîwêr.' Rewşa ku tu behsê dikî, arîşeyeke eyan û berbelav e, mixabin. Baş e, em çawa dikarin xwe ji vê qonaxa malkambax rizgar bikin? Pêdivîya me, bi çi heye û divê, em çi bikin?

-Mixabin, wekî ku min di wê nivîsê de jî gotibû, kurd ji bilî karê xwe yê sereke bi hinek karên din re mijûl in. Tu dinihêrî ku mêrik siyasetmedar e, li şûna ku bi zimanê kurdî qala projeya xwe ya siyasî bike roman an jî dîwaneke helbestan dinivîse. Tu dinihêrî mêrik endazyar e, lê gotinên pêşyan û mamikan berhev dike, tu dinihêrî mêrik pizîşk an jî dermansaz e, li şanoyekê lîstikvanîyê dike. Diyar e ku ev kes karên xwe bi kurdî nakin, lê wekî hobiyeke beşdarî tevgera kurdan a zimanî dibin. Dermanê tekane yê vê birînê ew e ku her kes li gorî pisporiya xwe dîwarê kurdî bijene û kesek baznede qada kesekî dîtir. Gotinek heye ku dibêjin *"Feqîran lanet li belengaziyê aniye û çûne ku xwe bi dar ve bikin; îcar wan nihêriye ku zengînan berî feqîran xwe daliqandine û lingên wan dihejin."* Gava kesek ji kesan di beşeke wêje û çandê de cihekî berbiçav bi dest xist, tu dinêrî her kes êrişî wî cihî dike û hewl dide ku bibe kesê duyem an jî yekem. Madem ku pisporên kurdê mijara xwe ya zanistî amade nekin, bi pêş ve nebin, ferheng û ansîklopediyên xwe nenivîsînin îcar kî dê were û bi ber wan ve binivîsîne? Tiştê herî trajedîk ew e ku hinek nivîskarên kurdan çav berdane Nobela wêjeyê jî? Bi rastî mafê wan e; lê piraniya nifşa bi ser 40 saletiyê re bi kurdî perwerdehî nedîtiye û nikare bi awayekî wêjeyî termînolojiya zanistî bi kar bîne. Gava tu li wergirên Nobelê dinihêrî, hemûyan bi zimanê xwe yê zikmakî xwendiyê û bi dûrbîna zimanê xwe li cîhanê dinihêre. Lê belê wêjenasên kurd hema hema tevahiya pîremêrên wan ji perwerdehiya kurdî bêpar maye, tenê dikare jiyana gundewarî û çapemeniyê bike mijara wêjeya xwe. Wekî ku min got, dermanê tekane ew e ku mirov bi destekî deh zebeşan negire, zebeşekî têra quweta xwe hilde û bi silametî bigihêjîne ser sifreyê. Ji ber ku heta beşên zanistê di zimanekî de nekemilin, ew ziman nakemile. Wisan e, divê her kes pisporiya xwe bigihêjîne lûtkeyê, li ber siha dara pisporiya xwe bêhn vede; heke nikaribe di beşekê de bibe pispor divê xwe bide aliyekî û kalîteya wêjeyê danexîne, rojevê nelewitîne, alîkariyê bide pisporan û qe nebe, nebe kelemê ber lingan, ev jî rûmetek e.

5- Dizanim ku te li Misirê perwerdeya zimanê erebî dîtiye û huqûq jî li Sûdanê xwendiyê. Di Medreseya Kesk a Bazîdê da gerîndetî û seydatî kiriye. Li gorî hinek zanînan berê di medreseyan kurdî da dersên ilmê mantiq û felsefeyê, didane şagirtan. Bi taybetî jî, dersên felsefeya îslamî? Li Medreseya Kesk a Bazîdê jî, gelo ew ders hebûn û bi çi zimanî, şagird perwerde dibin?

-Bi rastî medreseya kurdî ya kevnare ne tenê avahiyên perwerdehiya kevnepî ne; ew pergaleke birêkûpêk a tevahiya astên xwendina kurdan bûn. Wekî ku ji berhemên Seydayê Cigerxwîn, Zeynelabidînê Amedî (Zinar), Evdîrehman Dure, mamoste Qedrî

Yildirim û M. Emîn Bozarlanî dixuye, medreseyên kurdî roleke aktîf lîstine; lê mixabin niha ev karîzmaya wê nemaye. Ji ber ku xwendina medreseyê bûye pêlekanek ji bo bidestxistina meqameke melatiya romê; dema ku şagirt digihêje dersên mafnasiyê (huqûqê) êdî zikê wî dinepîxe û li ser miaşekî difikire û êdî jê zêdetir naçe. Lewre dersên mantiq û felsefeyê êdî pir pir kêmtên xwendin; heke bê xwendin jî, melayên temenmezin û pir xwenda dixwînin. Sedema wê jî ew e ku mantiq û felsefe digel dera pragmatîkê tîn xwendin. Pirtûkeke bi navê *"Muxteser"*ê heye ku lûtkeya edebiyatê nîqaş dike û di vê çarçoveyê de êdî dersên munazara, muhekemat, mantiq û felsefeyê jî tîn xwendin. Ev demeke dirêj e ku nabihîzim kesek van pirtûkan dixwîne. Îcar zimanê medreseyan hema hema her dera Kurdistanê yek e; metnên erebî bi kurdî tîn şîrovekirin û nîqaşkirin. Pirtûkên kurdî ji bo şagirtên biçûk û heyama destpêkê tîn xwendin. Piştî dîwanên helbestvanên gewre wekî derseke bijarte tîn xwendin; lê giranî li ser rêziman û zanistên îslamî yê pratîkê ne. Ji ber ku divê mela û seyda bikaribin pirsgirêkên jiyane di çarçoveya huqûqa îslamê de bibersivînin.

6- Di rûpela xwe ya li ser Facebookê da, bawer dikim te hinek gazinên xwe kirine û wiha gotiye: 'Helal be ji kurdan re! Hemû zanistên xwe bi kurdî amade kirine (!?) Bi gotineke din êdî siyasat, leşkerî, aborî, bîrkari, fîzîknasî, kîmyagerî, biyolojî, endazyarî, bijîjkî, civaknasî, derûnînasî, erdnîgarî, dîrok û zanistên mayî digel ferhengên termînolojiya wan ve bi kurdî ne (!?) Tenê kêmasiyê wan mabû ku 'rêbera rastnivîsandinê û xalbandiyê' amade nekiribûn. Sipas ji Xwedê re ku ew jî amade ye. Mixabin di vê zanistê de ne zanyar im ku alîkariyekê bikin.'

Ji vê têbînîyê ez wiha têdigihêjimê ku di qada ilmî û zanistî da, kêmasiyên me gelek in û bi lezginî, divê ew kêmasî ji holê rabin. Gelo, 'Koma Kurmancî ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê' di mijarên ku tu behsê dikî da, çi xebatan dike? Kesên ku endamê komê ne, tenê zimannas in yan pîspor û zanayê wan beşên din ên zanistî û felsefeyî ne jî?

-Ez dikarim derheqa Koma Kurmancî de agehiyêke wiha kurt bidim; hemû endamên kevn nêzikî 40 salî ye ku serên xwe bi mijarên giştî yê zimên û zimanê kurdî re diêşînin. Piraniya wan zimannas in, an jî di beşeke zanistê de pîspor in; gelek çaran alîkariyê ji pîşekarên serbixwe jî werdigirin û bi vî awayî valahiyekê dadigirin. Her wiha di nava komê de kesên ku li ser felsefeya zimên û teoriyên zimanê kurdî dixebitin jî hene. Bêguman ev komxebat li gorî rewşa kurdên penaber dixebite û derfetên wan gelekî kêmtên in, salê du çaran du civînan li dar dixin; lê belê pêwistiya kurdan bi xebatên xwemalî û li nava mala Kurdistanê heye. Divê kurd çi bi aşkerayî û çi bi veşartî û sergirtî pêwistiyên xwe dabînin bikin; li benda zembîlfiroşan nesekinî û mêweyên darên xwe bêxwedî nehêlin.

7- Gelek çaran te bal kişandîye ser pergaleke perwerdehiyê ya yekgirtî û hişmendîya neteweyî. Gelo, bi çi şeklî em dikarin wê pergale avakî bikin? Yanî, ez rê û rêgehên wê dipirsim. Proseya avakirinê û avêtina gavên yekem?

-Rastiyê bixwazî, beşeke kurdan hê di salên 30î de li Kurdistana Sor pirtûkên perwerdehiya Sovyetê wergerandibûn kurdî û zarokên xwe bi wan materyalan perwerde dikirin. Îcar di van salên dawîn de li başûr û rojavayê Kurdistanê jî pergala yekgirtî ya perwerdehiyê hatiye avakirin; lê ev pergala di rewş, şert û mercên şeran de hatine avakirin û gelek kêmasiyên wan hene. Divê kurd her sê pergale amadebûyî berawird bikin, sentezeke xurt ji wan derxin û kevneşopiya medreseyên kurdî jî paşguh nekin. Gava mirov li pergale perwerdehiyê yê cîranên kurdan dinihêre, rewşa kurdan a heyî ji salên wan ên 20î gelekî pêşdetir e. Wisa e, divê kurd xwedî li kelepura xwe ya heyî derkevin û wê bi pêş ve bibin; ne ku tiştên nedîtî û nebînayî biafirînin û hemû cîhanê mat bikin. Jixwe berpîrsiyariyêke kurdan a wisa jî tune; divê tenê ji malê xwe yê heyî re sexbêriyê bikin û li gorî rojgira xwe rojane bikin.

8- Hinek dibêjin zimanê kurdî, têra felsefeyê nake û valahiya di vî warî da, piştguh dikin. Dema vê yekê dibêjin, bi giştî xwe dispêrin du faktorên: 1- Di warê peyv û têgihên philosophic de, termînolojîyeke me ya tekûz tune. 2- Heta hinek kes vê nêrinê gelek şaş têdigihêjin û wiha difikirin ku çalakîya felsefeyî jî, bi kurdî nabe. Derbarê vê mijarê de, gelo tu çi difikirî?

-Bi rastî binê vê gotina ne vala ye, lê bi min niyêta wan a ji vê gotinê ne paqij e. 1. Felsefe lûtkeya zimên e û kurd hê li qûntaran îdman û temrînan dikin; rêjeyeke sivik dikarin bi alîkariya hinek amûran derkevin jorê. 2. Tu zimanek bi felsefeya xwe ya pêşketî ve nehatiye afirandin; zimanê ingilîzî yê ku bûye zimanê felsefeya navneteweyî jî demekê di bin nîrê fransî de bû û piştî xwe jê rizgar kir. Îcar ji bo ku bi zimanekî felsefe bê kirin, divê mirov asta hînbûna zimên qedandibe û derbasî hilberîn û afirandinê bûbe. Heke mirov hertim heman tiştî dubare bike, helbet ew dê çav bernede zirweyê. Felsefe encameke bikaranîna zimên e, nîqaşeke berdewam a li ser gihiştina encamên tîkûztir e, modelên baştir e. Divê pêşiyê projeyek hebe ku nîqaş li ser hebin, li ser bendên wê yên ziravk nîqaş bînin kirin, nixandî û rexnekirin. Bêguman hînkirina felsefeyê jî riyek ji riyên hînkirina zimên e; kesên ku dixwazin ji qalibên rêzimanê yên sar û hişk derkevin qada ramanên nerm û velezok, ew jî dikarin bi riya felsefeyê bigihêjin armanca xwe. Divê bê zanîn ku hincet û bihaneya wan kesên ku dibêjin *"zimanê kurdî têra felsefeyê nake"* pûç e û heta mirov dikare bi aşkerayî bibêje ku derewan dikin û xwe û xelqê dixapînin jî. Heke tu ji wan re bibêjî *"madem ku bingeha zimanê me tune, werin em zimanên dagirkeran jî mîna zimanê xwe bêbingeh bikin"* wê bibêjin *"ma tiştê wisan dibe?"* Îcar divê ev pirs ji wan bê pirsîn *"madem ku bingeha zimanê me tune, werin em zimanên xwe bi qasî zimanên dagirkeran xurt bikin, tu jê vê yekê re amade yî yan na?"* Bêguman bersiva wan kesan dê neyînî be; ji ber ku ew jî hilberandinê hez nakin û tenê tiştên malhazirî û fastfoodên biyanî dimezêxin. Divê neyê jibîrkirin ku ziman jî mîna mirovan di astên pêkhatin, zarokatî, xortanî, navseretî, pîrbûn û mirinê re derbas dibin. Madem ku zimanê me heye û di asta zarokatiyê de ye, divê em mîna ku zarokên xwe bi firê dixin û mezin dikin, ziman û çanda xwe jî bigihêjin mirazan. Her kesek mîmarê dîwarê xwe ye, her kesek xwediyê zimanê xwe ye û her kesek berpirsiyarê serdema xwe ye. Bav û kalên me ji pergaleke perwerdehiyê ya yekgirtî û fermî bêpar bûn; lê wan zimanekî tîkûz û zengîn ji me re mîrate hişt. Îcar xwelî li ser wî mîratgirî be ku zimanê xwe firotibe bavkujên xwe; diranên xwe yên resen ji bo xatirê protez û zirdiranên xelqê kişandibin.

9- Gelo Enstîtuya Kurdî ya Parîsê û Enstîtuya Kurdî ya Sitembolê, hevkarîyê dikin? Çi projeyên wan ê hevpar hene? Ji ber ku tu wekî mêvan beşdarî xebatên Enstîtuya Kurdî ya Parîsê dibî û lêkolerekî kovara Zendê yî dipirsim.

-Bêguman di van salên dawîn de hinek xebatên wan ên hevpar çêbûne; lê belê ji ber ku ez li Bazîdê dijîm, beşdarî van xebatên hevpar nebûme û herwiha ji bo van xebatên hevpar ên her du sazîyan nehatiye vexwendin jî. Ez tenê beşdarî civînên Koma Kurmancî bûme û min ji weşana perîyodîk a Enstîtuya Kurdî ya Sitembolê, ango ji kovara Zendê re lêkolînên xwe şandine. Ji aliyekî din ve ez ne endamê organîk ê her du sazîyan im jî. Di van dawîyan de Enstîtuya Kurdî ya Parîsê hem ligel Enstîtuya Kurdî ya Sitembolê hem jî ligel Weqfa Mezopotamyayê hinek komxebatên li ser rastnivîsîn û xalbandiyê meşandin; van civînan demeke dirêj di rojêva kurdan de deng veda.

10- Di gotareke xwe da, tu çareserîyê di avakirina 'hebûna kurdan' û rûxandina 'tunehesibandina kurdan' de dibînî. Ji kerema xwe, tu dikarî vê ramana xwe hinekî şirove bikî?

-Bi min, gava kesek bi zimanê xwe hebûna xwe isbat neke, diz e; yan dizê malê xwe ye yan jî dizê malê xwe ye. Bi rastî gelek kurd cezayê vê diziyê dikêşin û bêyî kesayeta xwe ya kurdî beşdarî têkoşînên xelqê dibin; ango dîl, birîndar û kuştîyên di ber doza xelqê de ne. Dixwazim wê gotina pêşyan bînim bîra cenabê te û xwendevanan *"jina xelqê ramûsanek, hespa xelqê meydanek û kinca xelqê ro û danek"*. Civak û dewletên xelqê malên xelqê ne, li ser navên wan tapûkirî ne, çîna jorîn mêrên wan û çîna jêrîn jî jin û zarokên wan in; lê ez nizanim kurd di civakeke biyanî de kîjan pozîsyonê ji xwe re hildibijêrin. Gava kurd hewl bidin ku têkevin dilqê çînekê, ew civaka biyanî piştî demekê dê wan diz bihesibîne û cezayekî giran bide wan. Lewre divê kurd bi ziman û ferhenga xwe, ango çanda xwe ya zimanî her du çînan xwe ava bikin, ji malên xelqê cihê bibin û malbata xwe bi rê ve bibin, wekî cînanan li civakên din binêrin û li ser bingehe beranberiya yeksan bi civakên din re pêwendiyên girêdin. Ziman û raman kirasê mirovî ye, hebûna ruhberan a di nava wî kirasî de nîşan dide û mixabin beşeke kurdan xwe bi mirîtiyê diavêje, gava xwediyê mala xelqê bi karekî re mijûl dibe bi mala wî bi ba dikeve. Ziman, raman û felsefeya mirovî wî didin bazarkirin; di dilqê xelqê de, di bin siya xelqê de û bi mineta xelqê tu birînek çareser nabe. Rast e, dagirkerên kurdan wekî aksesuareke mala xwe miameleyê bi kurdan re dikin; lê wekî Melayê Meşhûr jî gotiye, ma sûcê dizan tune ye? Ev çendî çend sal in, kurd muzîka xwe werdegerînin tas û legana xelqê, çîrokên xwe dikin xamê wêjeya xelqê, mîrateya xwe ya çandî bi dizîka difroşin mûze û pirtûkxaneyên xelqê, enerjî û sînerjiya xwe valayî cendekê xelqê dikin. Gava kurd hebûna xwe îsbat bikin, jixwe teza tunehesibandînekê têk diçe; ango gava sifir (0) li pêş yekê (1) be tu qîmeteke wê tune ye û kengî derbasî pişt yekê dibe qedr û qîmetek jê re çêdibe. Yek yekîtiya kurdan e û sifira lê pêşiyê jî hem asteng e hem jî bêqîmet e; divê kurd wê sifira hîç û pûç bi wêrekî biavêjin paş guhên xwe û bi yeka xwe re eleqedar bibin, hemû jimare ji yekê dizên û sifir jî piştî nehan (9) dibe aksesuar û zêdehiyeye sûdwer ji bo jimareyên carandî.

- Li ser navê xwendevanên kovarê, gelekî sipasiya cenabê te dikim û di kar û xebatên te da, serkeftinê dixwazim. Mala te ava be.

-Ez jî sipasiya cenabê te, desteya weşanê ya kovarê û xwendevanên we dikim ku ez belengaz layiqî vê hevdişinê dîtîme. Bi giştî ji koma philosophiyê re û bi taybetî ji te cenabê amadekarê ferheng û mijarên felsefeyê re hevî û niyazên xweşbextiyê, serkeftinê û tenduristiyê dixwazim. Mala we tevan jî ava, tijî xebatên bûk û xwendevanên zava be.

Hevpeyvîn: Alî Gurdilî

aligurdili@gmail.com

29.03.2022

Jêder

- 1- <https://umiddemirhan.wordpress.com/>
- 2- <https://www.facebook.com/umiddemirhan>
- 3- <https://www.instagram.com/omitemistefe>
- 4- <http://independent.academia.edu/UmîdDemîrhan>
- 5- <https://www.bernamegeh.org/>
- 6- <https://krd.riataza.com/>
- 7- http://www.kurdishstudies.pl/?ku_pirtûk-û-nivîs,33

*** Omitê Mistefê (Umîd Demîrhan)**

Ferhengsaz, nivîskar, helbestvan, wergêr û zimannas Omitê Mistefê (Umîd Demîrhan) kurdekî ji Bazîda bakurê Kurdistanê ye. Sala 93an navê xwe li Zanîngeha Ezherê ya Misirê, beşa Ziman û Wêjeya Erebi tomar kiriye; ji ber ku hukimeta tirk a wê demê dîplomayên Ezherê betal kirin dev ji xwendinê berdaye û 95an qeyda xwe li Zanîngeha Xertûmê ya

Sûdanê, beşa Mafnasiyê çêkiriye. Vê carê jî maweya pasaporta wî nehatiye dirêjkirin, lewre dev ji xwendinê berdaye û vegeyriyaye Kurdistanê. Dema ku li Sûdanê maye Enstîtuya Hînkirina Zimanê Ingilîzî ya Sûdanê (English Language Teaching Institute of Sudan - ELTIS) qedandiye. Piştî vegeyriyê xwe, di navbera salên 2000 - 2001an de li medreseyeke klasîk a Bazîdê xebitiye; her wiha bi kurdî û erebî metodolojiya zanistên îslamî xwendiyê. Di navbera salên 2002 - 2004an de bi riya pêwendiyên bazirganiyên bi Îranê re hînî zimanê farsî bûye.

Sala 2005an beşdarî kûrseke Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê bûye û sertîfikaya mamostetiya zimanê kurdî wergirtiye. Bi qasî 6 mehan ji malpera www.yekbun.com re serreditorî kiriye û di navbera salên 2010 - 2012an de li Bazîdê wekî mamosteyê zimanê kurdî xebitiye. Ji sala 2012an û pê ve wekî endamê mêvan beşdarî xebatên **Koma Xebatê ya Kovara Kurmancî (Enstîtuya Kurdî ya Parisê)** dibe; her wiha ji bo **kovara Zendê ya Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê** lêkolînan amade dike. Sala 2015an ji bo malpera Sputnik Kurdistanê (ajansa fermî ya Rûsyayê) edîtoriya beşa kurdî û rojnamevanî kiriye. Di navbera salên 2013-2018 de beşdarî projeyê Zanîngeha Jagiellonskî ya Polonyayê bûye (*Projeya "Deng çawa dikare bê bihîstin: Berdewamî û guhartinên çand û realiteya civakê yên kurdî di perspektîfên postkolonyal de"*, Enstîtuya Lêkolînên Kurdî, Beşa Rojhilatnasiyê ya Zanîngeha Jagiellonskî-Polonya) û lêkolînên wî di kovara wê ya sê mehî ya bi navê **Fritillaria Kurdicayê** de hatine weşandin. Sala 2016an li Zanîngeha Anadoluyê Beşa Pêwendiyên Navneteweyî kuta kiriye; sala 2020an mastera xwe ya li ser ziman û wêjeya rûsî temam kiriye û wekî xwendekarê Erasmûsê li Bulgaristanê xwendiyê. Umîd Demîrhan -ji bilî kurdî- tirkî (tirkîya nûjen, osmanî, azerîkî), erebî, farsî, rûsî û ingilîzî dizane; berhemên li ser kurdnasiyê ji van zimanan werdigerîne, heta niha bi dehan gotarên wî yên zimannasiyê di kovarên **Zend, Nûbihar, Peyam, Kurmancî, Fritillaria Kurdica, Philosphia û Bernamegehê** de hatine weşandin.

Berhemên kurdî: *Ferhenga Destî (ferhenga kurdî bi kurdî), Peyama Cenabê Pêxember Eleyhiselamî (wergera Kurtasiya Sehîha Buxariyî), Hînkere Zimanê Kurdî 1-2 (materyala perwerdehiya destpêkî), Destpêka Xwendinê (materyala perwerdehiya destpêkî), Dîwana Giştî (hemû helbest), Nifira Sedsalê (kurteçîrok), Hêvî û Têkoşîn (roman). Teza akademîk: Aktualnost' ofitsial'no-delovogo russkogo yazika v Turtsii (2020), Zanîngeha Agiriyê.*

III. Hevpeyvîn digel Joanna Bochenskayê ji bo kovara Fritillaria Kurdicayê (weşana Beşa Lêkolînên Kurdî ya Zanîngeha Yagillonskiyê ya Krakovê)

A. Ji kerema xwe ra nav, paşnavê xwe bêje û biçekî xwe pêşkêş bike (tu ji ku yî, çend salî yî, karê te çi ye?)

Navê min ê li gorî nasnameya tirkan Umit Demirhan e; lê navê min ê kurdî Omitê Mistefê ye. Ez 47 salî me û ji gundê Noreşînê yê bi ser Bazîdê me. Karê min î sereke kurdnasî ye ku bêyî berjewendiyekê dikim. Ji bo aboriya xwe jî piranî karên wergerê dikim. Ji bilî zimanê xwe yê zikmakî yê kurdî çend zimanên wekî erebî, tirkî, ingilîzî, rûsî û farsî jî dizanim. Min li ser zimanê rûsî mastera xwe daye û sala 2020î ji Zanîngeha Agiriyê bawername wergirtiye.

**B. Tu li ser çanda devkî dişuxulî. Dikarî piçekî behsa destpêka wê bikî.
- Çima folklorê kurdî bala te dikişîne?**

Ji ber ku ev erkeke neteweyî û rewşenbîrî ye. Bav û kalên me ev ziman û folklor bi awayekî devkî û carinan jî bi nivîskî guhastine nifşa me. Em jî rewşenbîr û xwendî ne; lewre divê em vê emanetê bi dîtbarî, devkî û nivîskî biguhêzin nifşa li pey xwe. Ji aliyê din ve ev erkeke mirovbûnê ye jî. Ji ber ku zimanê kurdî ne fermî ye, rastî jenosîdeke zimanî ya desthilatdaran hatiye û divê bê parastin. Çavkaniya folklorê kurdî gelê kurd e, resen e, parastina folklorê beşeke parastina gelê kurd e jî. Ji aliyê derûnî ve jî xebata li ser folklorê mirovî azad û serbixwe dike. Ji ber ku reseniya zimanê kurdî li gund û çolteran zindîtir e û pêwendiyên wan ên bi biyaniyan re kêmtir e, lewre pêwendiya mirovî ya bi kelepura kurdî wî azad û serbixwe dike.

- Te kengî dest bi vê îşî kir?

Min di zarokatiya xwe de mereqa çîrokan û zimanê wan ê herikbar dikir. Hema hema heta bîst saletiya xwe li gund bûm, diçûm ber berx û pezê bavê xwe, ji dawiya biharê heta nivê havînê li zozanan dimam, li wan deran em dibûn cîranên eşîrên din û min zimanê xwe xurt dikir. Di bîst saletiya xwe de ji bo xwendinê çûm Misir û Sûdanê. Piştî vegera xwe, dîsa li gundê xwe mam û min dest bi amadekirina ferhengokeke kurdî bi kurdî kir; lê kêmasiyên min ên zimannasiyê hebûn û pêwistiya min bi rêzimanê hebû. Min sala 2004an dest bi kurseke mamostetiya zimanê kurdî kir û piştî kursê êdî bi awayekî domdar bi karê berhevkarî û nûjenkirina zimanê kurdî re mijûl bûm. Min sala 2006an xebata xwe ya yekem "Ferhenga Destî" ya kurdî bi kurdî weşand û piştî du salan jî çapa wê ya duyem a berfirehkirî derket. Min her du xebat jî ji kîsê xwe dan çapkirin û neketim bin mineta kesî. Bi qasî du-sê salan min di Dersxaneyê Orhan Dogan a Şaredariya Bazîdê de mamostetiya zimanê kurdî kir. Ji sala 2012an û vir de min bi qasî deh-panzdeh pirtûkên kurdî yê nivîskarên cuda sererast kirin û di weşanxaneyên cuda de dane weşandin. Têkildarî ziman, wêje û çanda kurdî min çar-pênc pirtûk wergerandin kurdî, tirkî û erebî. Gelek gotarên zanistî yê kurdî amade kirin an jî wergerandin kurdî. Dîsa bi dehan gotarên zanistî sererast kirin û dane weşandin. Beşdarî gelek panel û konferansên kurdî bûm. Min bi xwe jî romanek û pirtûkeke çîrokan nivîsandin. Ji bilî zaravayê kurmançî li ser hemû zarava, devok û bindevokên wan ve eleqedar dibim. Xebatên min ên li ser kurmançiya celaliyan, goyiyan û xoresaniyan hatine weşandin; her wiha lêkolînên min ên li ser zaravayên kelhurî, hewramî, lekî û feylî jî hene.

- Bi kîjan kovar/rêxistinê re kar dikî yan peywendiya te heye?

Min ji sala 2008an û pê ve ji malperên kurdî re nivîsî û bûm seredîtorê malpereke bi navê yekbun.com ku niha girtî ye. Bi domana demê re kovarên Peyam, Nûbihar, Zend, Kurmançî û Fritillaria Kurdicayê xebat û lêkolînên min weşandin. Min demekê ji malpera beroj.org û beroj.comê re jî nivîsî. Bi tu kovar û rêxistinê re pêwendiyê min a organîk tune; lê lêkolînerê serbixwe yê malpera kurdishstudies.pl me, endamekî mêvan ê Koma Kurmançî ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê me, nivîskarekî nefermî yê malpera riataza.com im. Ez çendekê endamê desteya weşanê ya kovara Zendê jî bûm ku aydî Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ye.

- Tu çawa îşê xwe finanse dikî?

Hemû xebatên xwe yê kurdnasiyê ji kîsê û li ser hesabê xwe dikim. Ez vî karî wekî erkeke neteweyî û rewşenbîrî dimeşînim. Ji bo van xebatên xwe ji tu aliyê alîkariya aborî wernagirim da ku bandora wan li ser xebat û ramanên min çênebe. Lewre karên giran ên demdirêj nakim û tenê bi qasî hêza xwe xebatan dimeşînim.

I. Maneya kevneşopiya devkî

1. Kevneşopiya devkî ji bo te çi ye? Çi wateyê didî vê têgehê?

Zimanên fermî yê dewletan li bajarên xurttir in, ji ber ku navendên zanistî yê wan dewletan her roj bi dehan xebatan dimeşînin; her wiha li wan welatan zimanê gund û bajarokan qels bûye. Lê belê ji bo kurdî rewş berevajî vê ye; zimanê kurdî yê zindî li dûrî bajarên e, li wan cihên ku piyên biyaniyan lê neketiye û gelê herêmê di nava aramî û jîngeha xwe ya xwezayî de dijî. Li gund û bajarokan dengnasiya zimên xera nabe, fonetîk û stresa li ser peyvên resen e; her wiha ji aliyê peyv û biwêjan ve jî xurttir e, stran-destan-çîrok mîna çemekî dikişin. Bi kurt û kurmancî kevneşopîya devkî zimanê fermî yê kurdan e.

2. Dema tu folklorê kom dikî bala te zêde li ser çi ye?

Bi rastî ez nabêjim ev hûr e an jî gir e, girîng e an jî kêmnirx e. Folklor ji ber bêdewletbûna kurdan zimanê fermî yê kurdan e. Ji ber ku ez zimannas im ez piranî li ser fonetîk, morfolojî û sentaksa kurmancî dixebitim û vî zaravayî bi zaravayên din re berawird dikim. Lê belê van dawîyan bi wêjeyê re jî eleqedar bûm ku divê ji gotinên pêşîyan dest bi xwendin-guhdarîkarîna materyalên folklorî bikim. Folklor çavkaniya yekem a ziman, çand, wêje, erdnîgarî û dîroka kurdan e. Kurdan her ramana xwe bi folklorê ragihandiye nifşên nû.

3. Çi cureyên çanda devkî zêde bala te dikişînin? Nimûneyan bide.

Ji ber ku ez ferhengsaz im, ez zêdetir li peyvên kêmnas ên ku min nebihîstine digirim. Wekî nimûne her kurd rengdêra "spî"yê dizane; lê gava ez bibihîzim ku li hinek deveran rengdêrên "çîl" û "sîs" jî tên bikaranîn, ez dipirsim bê ka dikarim bibêjim "berf sîs e", helbet ew ê bibêjin "na, sîs tenê ji bo rengê pez û dewaran e, gava rengê wan tam spî be û qet xalek ji rengên cuda tê de tunebe wê hingê sîs e, ji bo berfê çîlspî tê gotin". Nimûneyeke din gava ez bibihîzim ku ji bo "paştû"yê "katar" jî dibêjin, ez dipirsim bê ka zayenda navdêrê çi ye; gelo wekî "katara min" tê tewandin yan wekî "katarê min". Ez wê hingê hîn dibim ku dibêjin "katara min", wisa e ev navdêreke mê ye, ji ber ku bi qertafa /-a/yê tewiyaye.

4. Gelo tu versiyonên orjînal ji yê neorjînal cuda dikî?

Ez versiyonên devera xwe ji çend kesên din jî dipirsim û rastiya wan derdixim holê. Peyvên xwerû ji xwe her kes an jî beşeke civakê dizane; lê hinek peyvên pêkhatî û hevedudanî hene ku ji afirîneriya kesên e, tenê ew kes bi kar tînin û ji wan belavî nava civaka wî ya nêzik dibin. Piraniya van gotinên yekane bi navê xwediyê xwe ve tên naskirin: "bi qewlê apê filankes an jî meta filankes: "hey pişikê feraqalês a devmalêz!" (pişikê ku amanan dadilêse û devê wê bi gilêz e)...

5. Gelo te qet berhemek wekî neorjînal ji arşîva xwe red kir?

Gelek caran ev hatiye serê min. Carekê kesekî bêcirmanî (ji herêma Torê-Êlih) ji min re got ku li ba wan ji dêla "erê"yê ve dibêjin "dorê". Di destpêkê de ji min re gelekî balkêş hat, lê min bikaranîna wê jê xwest, piştî çend hevokan hîn bûm ku gava bipirsî "bavê te li malê ye" nabêjin "dorê"; gava yek bibêje "ez ê îro herim sûkê" û tu jî bibêjî "va ye baran dibare, bisekine, bila baran dayne, paşê here" ew jî ji bo piştrastkirinê dibêje "aha dorê, ez paşê biçim" ku ew jî peyva "dogru"ya tirkî ye ku bi awayekî xerabûyî ketiye nava zimên. Li aliyê me jî hinek peyv hene ku di eslê xwe de ne kurdî ne, wekî "qatix (katik)"a tirkî bi wateya "mast" ketiye nava devoka serhediyan û peyva kurdî ya "mast" jî wateyeke taybet girtiye ku bûye "mastê bi to" ye.

6. Gelo tesîra çanda nivîskî/an modern ji bo gotinên dengbêjan/tevgera wan heye an na bi ya te?

Du aliyên vê mijarê hene. Yek, stranên gelêrî yê kevneşopîyê bi awayekî kevneşopîyê tên guhastin. Çi stranên govendê çî stranên dengbêjî yê ku em jê re dibêjin "kilamên rûniştî" bêyî

guhartin tèn vegotin. Pirsgirêka vê beşê ew e ku hosteyên stranbêj û dengbêj her roj kêmbin. A diduyan, bandora wêjeya modern, bîrdozî, siyaseta û populîzmê li ser gotinên dengbêjan û tevgera wan heye. Gelek stranên nû teqlîda hinek muzîkên biyanî ne, gotinên wan bêwate ne û durrî fonetîka kurdî ya resen in. Dikarim bibêjim ku gelek stranbêjên nû hene ku ne li bajarekî kurdan rûdinin, ne kurdiyê baş dizanin, ne jî haya wan ji hunerê heye. Ev kes deng, rû, fîzîk, navdariya xwe, handan û sponsoriya hinek aliyan bi kar tînin; stranên pêşkêşkirî û amadekirî dixwînin. Li vir pirsgirêkeke dijwar jî heye ku hunermendên dewletên serdest newayên kurdî didizin û bi awazên xwe dikin malê xwe. Bi vî awayî bandoreke diziyê ya neyînî jî li ser tevgera hunera dengbêjiyê heye. Heta ku saziyê kurdî ya parastina awaz û newayên muzîka kurdî tunebe, qaçaxçiyên çandî dê malê kurdan bidizin û patenta biyaniyan lê xin. Lêkolînera kanadayî Christina Houghê li ser vê diziyê û qaçaxçitiya çandî gotareke girîng nivîsîbû, min ew jî inglîzî wergerande kurdî û di kovara Zendê de da weşandin.

II. Komkirina Çandê û Avakirina Arşivan

1. Te behs kir ku çanda devkî kom dikî. Gelo tu dikarî vê yekê îzah bikî yanî tu çawa vê yekê dikî? Metodên te çawa ne?

Bi rastî çanda kurdî ya devkî deryayêke bê ser û bin e; ne ez ne jî kesekî din dikare tevahiya çanda kurdî ya devkî berhev bike. Heke em zaravayên din ên kurdî jî bidine ser, îcar ev keleporekê bêtir zêde dibe. Ez pîranî li ser devoka celaliyan a Bazîdê dixebitim û li ser aliyê wê yê zimannasiyê radiwestim. Dema ku min ferhenga xwe amade dikir, min jî ferhengên çapbûyî jî sûd werdigirt. Îcar heke hinek peyv li aliyê me tunebûna an jî bi şêweyekî din bihatana gotin, min peyvên me yên herêmî jî tê de bi cih dikirin. Ez carinan rastî hinek peyvên dihatim ku min ne bihîstiyê ne jî di çanda devkî de xwendiyê, wê hingê min hewl dida ku pêşiyê hîn bibim bê ka ev peyv li kîjan deverê hatiye bikaranîn û min ew peyvê dikir. Piştî heke min peyvê devera xwe bizanibûya, di ferhengê de bi cih dikir; lê heke nizanibûya jî min ji doraliya xwe dipirsî û peyvê dikir. Ji ber ku ez li Bazîdê dijîm û di nava gelê kurd de me, gava pêwistiya min bi peyvê çêbe rasterast ji devê gel hîn dibim.

2. Gelo ji bo wê te perwerdehî dîtiye? Li ku? Çawa?

Min di kurseyê ji bo mamosteyên kurdî de perwerdehiya hîndekariyê dîtiye û bawernameya min jî heye. Ev kurs di sala 2005-6an de li Stenbolê hate dayîn û ez jî beşdar bûm. Ji bilî vê yekê ez endamekî Koma Kurmancî ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê me û ji sala 2012an pê ve li ser berhevkirina peyvên herêmî dixebitim, xebatên xwe pêşkêşî civînê dikim û lêkolînen min ji aliyên zimanzanên kurd ên naskirî ve tèn nîqaşkirin. Piştî tomarkirina peyvê û diyarkirina taybetmendiyên wê yên zimanî yên wekî cureyê peyvê, zayend, tewang, gerguhêzî û hwd, ev xebat di kovara Enstîtuyê de tèn weşandin. Di civînê de carinan pêwendiya zindî bi kal û pîran re tê girêdan û wateya peyvê ya herêmî pê re tê nîqaşkirin. Ji bilî vê yekê min demekê li Misirê di Zanîngeha El-Ezherê de Beşa Ziman û Edebiyata Erebi de xwend, her wiha min mastera xwe li ser zimannasiya rûsî temam kiriye. Sertîfîkayêke min a mamostetiya zimanê inglîzî jî heye ku xebateke hevpar a Zanîngeha Anadolûyê û Zanîngeha Cambridgeê ye.

3. Gelo riyên komkirina folklorê yên te yên niha ji yên berê cudatir in? Çawa?

Belê, min di destpêkê de bi heweskarî û li ser bingeheke zanyariyên xwe yên zimanê erebî û tirkî dest pê kir. Piştî min dît ku zimanê erebî yê ji koma zimanên samî û zimanê tirkî yê ji koma zimanên ûral-altayî jî zimanê kurdî yê ji koma hind-ewropî gelekî cudatir in. Lewre min girîngî da zimanên koma xwe, hînî farsî û zaravayên kurdî yên din jî bûm. Piştî ku min ferhenga xwe amade kir, min gelek rexneyên bikêrhatî wergirtin û kêmasiyên xwe telafî kirin. Ji bo vê yekê jî min sertîfîkayên zimanê inglîzî û rûsî bi dest xistin, min bi zanyarên

naskirî re têkilî danîn û ji teknolojiya ragihandinê û civakî sûd wergirt. Berê ez li peyvan digeriyam, diçûm cem merivan û gundan, min peyv li lînûskan tomar dikir û li kafeyên înternetê derbasî kompûterê dikir; paşê min kompûterek ji xwe re stand û berhevokên xwe li ba xwe kom kirin. Piştî belavbûna telefon û înternetê karê berhevkarîyê hêsatir û leztir bû, êdî min daxwazên xwe zûtir bi dest xistin.

4. Arşiv ji bo te tê çi mane ye?

Gelê kurd û bîra wan arşiva min e û ez jî di nava wan de dijîm. Kengê bixwazim ji mezin û pisporan dipirsim û hîn dibim. Mixabin ez nikarim bi rojan bigerim, gotinan bi deng û dîmenan tomar bikim, ne berê ne jî niha; jixwe ji bo karê min ev ne pêwist e jî; lê ji bo guhastina kevneşopîya devkî li ser teknolojiya modern divê xebatên meydanî werin kirin. Ji bo vê yekê jî derfetên aborî û ewlehiyê yên baş pêwist in. Arşiv ji bo min maleke şexsî ya ewle, jûreke taybet, pirtûkxaneyek fireh û dewlemend, amûrên tomarkinê yên pêşketî ye; lê mixabin ji van giştan bêpar im. Di mala xelqê de rûdinim; ji jûra taybet, pirtûkxane û amûran bêpar im û hêvîdar im ku rojekê aboriya min baş be û bigihêjim miraz û daxwazên xwe. Dibe ku bi qasî min kesekî ji vê rewşa hejariyê nekişandibe. Ji bo şîrovekirina vê mijarê tenê nimûneyekê bidim: Di destpêka tomarkinê peyvan de min lînûsk bi kar dianî û min ji kompûterê başfêm nedikir. Rojekê min deftera xwe da ber xwe û hemû peyvên xwe di rûpeleke wordê de tomar kirin. Heta êvarê min tevahiya peyvan derbasî ser kompûterê kirin û ji kêfan deftera xwe avête sobeya veketî. Dema ku ji bo xwarina şivê rabûm, min xwest ku rûpela wordê bigirim, fişa kompûterê bikêşim û herim xwarinê; lê belê min rûpela wordê "save" nekiribû û neparastibû. Dema ku kompûterê got ku "tu yê nivîsa xwe tomar bikî?", min bi şaşîti li ser "na"yê tikand û piraniya wê xebata min nehate tomarkin, defter jî şewitibû û ez çend rojan ji qehran bêkêf bûm. Piştî wê bûyerê min arşivên xwe yên dijîtal baş parastin.

5. Gelo arşiva te heye? Ew arşiv çawa ye? (nivîskî, teyp, kitêb, dijîtal, kerem ke ji bo hemûyan nimûneyan bide).

Wekî ku min got, gelê min arşiva min e; ji bo wê yekê divê gelê xwe biparêzim da ku arşiva min zindî û ewle bimîne. Demekê hinek hevalan berhev dikir û min edîtorîya xebatên wan dikir; ev xebat li ser navê wan derdiket. Piştî ku hevlekî me yê bi navê Nîhat Gultekîn hate gulebarankirin û bi birîndarî ji vê bûyerê filitî, min pêwistî bi berhevkarîya şexsî dît. Berê, min bi amûrên hevalan berhev dikir û demildest diweşand. Piştî derfetên min çêbûn û min jî bi telefona xwe tomar kir. Ez gava li ser projeyekê bixebitim, derdikevim nava gel û peyvan berhev dikim. Paşê ev xebat li ser malperan û di kovaran de tê weşandin. Hemû arşiva min tiştên weşandî ne û êdî bûne malê gel. Çawa ku min ji gel standiye, min dîsa radestî gel kiriye. Divê vê yekê jî bibêjim ku min carekê pirtûkxaneya xwe û carekê jî hard-dîska xwe şewitandin ku nekevin destê polîsên dewletê. Tirsê min ew tirs bû ku ziyar bigihêje kesên ku bi min re axivîne. Ji bo vê yekê jî ez çî berhev bikim, demildest diweşînim ku winda nebin û nekevin talûkeyê. Piştî şewitandina pirtûkxaneya xwe min êdî pirtûk nestandin, ji yên hevalan, ji yên ku wekî diyarî dane min û ji yên pirtûkxaneyan sûd wergirt. Ji ber ku gava pirtûkên min zêde dibin malbata min dikeve nava tirsê. Her wiha piştî şewitandina hard-dîska xwe êdî dosyeyan ji bo demeke dirêj li ba xwe nagirim. Piştî weşandinê wê dosyeyê ji kompûtera xwe diavêjim. Bi rastî pirsgirekeke din heye ku kompûtera min ne aydî min tenê ye; zarokên min jî tê de spartekên xwe çêdikin, dersên dibistanê dişopînin û ez jî tê de nivîsên xwe dinivîsim.

6. Di arşiva te de dosye çawa tên binavkirin? (yanî, navên rekordan, faylan, hwd. çawa ne?) Gelo sistema te heye?

Belê pergaleke min a tîkûz hebû, "hebû" dibêjim ji ber ku piştî şewatê êdî arşivê nagirim. Wê hingê min dikaribû dosyeyên dengî wiha bi nav bikirana: Pêşiyê min ê navek lê bikira (wekî ferheng, gotinên pêşiyar, çîrok, mamik, listikên zarokan...). Piştî min ê çend dosye

di hundirê dosyeya “ferheng”ê de vekirana; wekî “ferhenga celalîyan”, “ferhengên çapkîrî”, “ferhengsaî”. Di dosyeya “ferhenga celalîyan” de dîsa dosyeyên wekî “gundê Noreşînê”, “Bazîd”, “gundên bereka Agiriyê” “gundên Îdirê”, “gundên bereka Golemasiyê”, “gundên bereka Tendûrekê”, “gundên Makûyê”. Heçî ku naveroka dosyeyên wordê ne, min di destpêkê de li ber peyvê wiha dinivîsî: “şene” tr. dirgen (Noreşîn, Bazîd, Makû) “dirgan” (Agirî, gundê ...). Piştî min ew dabeş dikirin: amûrên malê, amûrên çandiniyê, amûrên şivaniyê... biwêj, gotinên pêşîyan, peyvên kêmnas, peyvên hevpar...

7. Gelo tu arşîva xwe bi kîjan riyê diparêzî (mesela ji windabûnê, tozê, polîsê, hwd...)?

Berî şewitandina arşîva xwe ez ketibûm bin bandora Mele Mehmûdê Bazîdî û difikirîm ku divê nimûneyên çanda kurdî bigihînim arşîvên cîhanê da ku wan ji windabûnê biparêzim; lê belê van dawîyan gihiştîm wê qinaetê ku divê “mirovê kurd” biparêzim. Ji ber ku êdî hîn bûm ku dezgehên cîhanê di çarçoveya siyaset û berjewendîya xwe ya neteweyî de miameleya zimanê kurdî dikin. Wekî nimûne beşên kurdnasiyê sertîfîkayê didin nimûneyên çanda kurdî; her wiha beşên îrannasî, tirknasî, ermenînasî, azerînasî û erebînasîyê jî sertîfîkayê didin hinek qaçaxçîtiya çanda kurdan. Ez nikarim bibêjim hemû xebatên wan malê diziyê ne; lê gava diziyê dikin û patenta diziyê xwe ji dezgehên cîhanî werdigirin êdî mijar dibe “pirsgirêkeke huqûqî” û ji bo vê yekê jî pêwîstiya kurdan bi dewletekê heye ku bikaribin parastina mafên xwe bikin. Lewre her çiqas bi awayekî çalak siyaset û mafparêziya kurdan nekim jî, li ser vê qinaetê me: Divê dam û dezgehên kurdan ên neteweyî hebin ku bikaribin kelopora kurdî biparêzin. Gelên xwedandewlet ji tîrsa girtin û zîndanîkirinê arşîvên xwe naşewitînin, kelopora wan ne şexsên dilxwaz lê saziyên peywirdar diparêzin, zimanê wan ne zimannasên heweskar lê saziyên zimên bi pêş ve dibin. Bi kurt û kurmançî dewleta gelên xwedandewlet her tiştî ji windabûnê diparêzin û divê kurd jî bigihêjin wê têgihiştinê.

8. Gelo rêxistin/kovar ên ku tu pê re dixebitî karên te arşîv dikin yan na? Gelo arşîva wan heye?

Belê arşîvên wan hene. Wekî nimûne arşîvên enstîtuyên kurdî yên Stenbol û Parîsê hene; lê arşîva Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê di bin gefê de ye û carinan bi awayekî fermî tê talankirin jî. Nimûneyeke din, databeyzên malperan hene; lê gava malper hatin girtin ew agehî giştî ji holê radibin. Yê hinek zanîngehan hene; lê gava ew beşa kurdnasiyê hate girtin, hemû zanyarî dikevin kuncikên tarî û gihiştina wan gelekî dijwar dibe.

9. Gelo bi ya te kovar dikare rola arşîvê jî bilîze?

Helbet dikare; lê gava kovar hate girtin, nimûneyên wê nayên peyda kirin. Ji ber ku pirtûkxaneyê kurdî ya neteweyî tuneye ku xebatên çapkîrî biparêze, lêkolîner herê û jê sûd wergire. Lewre divê li ser yekparçeyîya axa kurdan saziyên kurdan ên neteweyî hebin.

III. Riyên weşanê

1. Gelo tu berhemên ku kom dikî bi riyekê çap dikî/diweşîni? Li ku? Çawa?

Min heta niha sê-çar pirtûkên xwe li weşanxaneyên kurdan ên Stenbolê çap kirin; lê piştî poşman bûm. Ji ber ku pirtûk kêmtên firotan, em nikarin mafê telîfê ji weşanxaneyan bistînin. Îcar xebatên me ji wan re dibin pere û qezenc, ji me re jî dibin navdarî û keder. Ez êdî pirtûkên xwe bi awayekî dijîtal amade dikim û bi şewazê PDF belav dikim û gava dezgehên kurdan ên neteweyî ava bibin, hêvîdar im ez jî bi mafên xwe berhemên xwe bidim çapkirin.

2. Li gorî te kîjan metodên weşanê/çapkirinê ji bo çanda devkî ya kurdî herî baş in û çima?

Divê ev xebat ji aliyê zanîngehên kurdî yê neteweyî ve werin weşandin, parastin û bipêşvebirin. Enstîtuyên têkildar vî karî bê navber û bi awayekî zanîstî bimeşînin. Îcar niha ne dewleta kurdan a serbixwe heye ne jî saziyên kurdî yê fermî hene. Heke pergala navneteweyî li ser tunekirina kurdan nehatibe avakirin, divê Neteweyên Yekbûyî, Yekîtiya Ewropayê û dewletên hêzdar bingeha vî mafê kurdan amade bikin heta ku dewleta wan ava bibe. Nexwe zimanê kurdî dê bibe mîna zimanê latînî yê mirî. Lewre divê civaka kurdan were parastin ku çanda wan a devkî jî mîna çemekî biherike.

3. Tu çawa berhemana hildibijêrî ji bo weşanê/çapê? Giringî didî çî?

Ji ber tunebûna ferhengeke kurdî bi kurdî cara pêşîn min ferhenga xwe amade kir, ji ber tunebûna pirtûkên ayîna îslamê yê bi kurdî cara pêşîn min çavkaniyeke ayînî û hinek tekst wergerandin kurdî, ji ber tunebûna zaravanasî û devoknasiyê cara pêşîn min hinek xebatên destpêkî meşandin. Bi kurtasî ez xebatê li ser kêmasiyên çand û zimanê kurdî dikim.

4. Armanca çapkirinê/belavkirinê bi ya te çî ye?

Bi rastî ev karên ku dikim ne karên şexsan e; yê saziyên gelemperî yê neteweyî ne. Lê çî bikim? Ji ber bêdewletbûnê ez didim destpêkirin û hêvî dikim ku bala nifşa xwe bikêşim ser van mijaran. Ez di vê yekê de ghiştîm serkeftinê jî; lêbelê pergala cîhanê ya "nemirovdost" û "nezanistî" astengiyan datîne pêşiya me. Wekî numûne li vê lînkê binêrin: <https://dergipark.org.tr/en/pub/aicusbed/issue/44953/507554>

Di vir de lîstikeke kurdan a bi navê "Topa Dara" yan jî "Topa Garanê" heye. Ji navê wê xuya ye ku ev lîstikeke kurdan e; lê di kovara zanistî ya Zanîngeha Agiriyê de wekî lîstikeke tirkî hatiye pêşkêşkirin. Nivîskarên vê derewê dê herin ERASMUSê, li welatekî Ewropayê bixwin-vexwin, derewa xwe mor bikin û werin, bibin doktor, profesor. Ev tenê derewek e ku ez pê hesiyame, îcar bi hezaran derewên wiha û qaçaqxçîtî-diziya çandî pêk tên. Mirovek an jî komeleyek nikare bersiva van derewan bide, divê saziyên navdewletî jî bawernameyên van zanîngehan rakin û wan rexne bikin. Êdî em ji xweparastinê nikarin tiştêkî ji gelê xwe re bikin. Îcar em ê başiyên xwe derxin holê yan xerabiyên cînanan paqij bikin? Mixabin cîhana zanistî gelekî bê însaf e. Ji ber ku dewletên wan hene, qaçaqxçî-dizên çandî her derewê vedigerînin meqaman û kurd jî ji tirsê polêsan, girtin û kuştinê nikarin çanda xwe biparêzin. Cîhana zanîngehan hevparê vê zilmê ye. Ji ber ku gava krediyê nedin vê zilmê, ew ê nikaribin bidizin. Ew diz erebeyan me didizin, parçe bi parçe difiroşin cîhanê û kesek nabêje te ev ji ku aniye?

5. Gelo ev weşana kurdî ya berhemên çanda devkî li gorî salên berê û niha diguhere yan na? Ger erê çawa diguhere?

Helbet diguhere. Piştî weşana ferhenga min, sê-çar ferhengên kurdî bi kurdî derketin; her wiha piştî weşandina pirtûkeke ayînî bi dehan pirtûk derketin. Piştî gotara min a li ser kurmanciya Xoresanê û goyî tezên akademîk hatin nivîsandin.

6. Tu dixwazî versiyona çapkirî ji bo kê be?

Helbet dixwazim ku guhertoya çapkirî ya xebatên min aydî min be û ji min derbasî binemala min be; lê heke weşanxaneyên baş derfetên baş pêşkêş bikin meriv dikare bifiroşe wan jî. Lê bijardeya îdeal ew e ku bikaribim xebatên baş amade bikim, li ser navê min weqfek an jî enstîtuyek were damezrandin û li ser bingeha xebatên min karên zanyarî werin meşandin.

7. Gelo tu pêşgotin an jî şîroveyekê ji bo berhemên çapkirî veser dikî? Çima û çawa wan diafirinî/dinivîsî?

Belê, hem di gotarên xwe de "pêşek"ekê dinivîsim hem jî "pêşgotinek"ê li pirtûkên xwe zêde dikim. Di pêşekan de bi kurtasî qala naveroka gotara xwe û girîngiya wan zanyariyan

dikim. Di pêşgotinan de jî sedema afirandina berhemê, metodên bikarhatî, naveroka beşên wê û serencama wê xebatê nîşan didim.

8. Gelo ji bilî çapê/weşanê tu/an hevalên te li riyên cuda yê belavkirina çanda kurdî ya devkî digerin (mesela festival, şano, pêşkêşên cuda cuda...?)? Çi ne ew?

Bi rastî hinek hevalên min bi gelek cureyan beşdarî belavkirina berhemên xwe dibin. Wekî nimûne di heyama afirandina berhemên xwe de hinek hevokên hilbijartî ji xebata xwe didine ser medyaya civakî û qala xebata xwe ya paşerojê dikin. Dema ku diqedînin dîsa dibêjin "qediya û çû". Piştî weşandinê wêneyê xebatê pareve dikin, gava pêşangehên pirtûkan vedibin gazî xwendevanên xwe dikin ku filan rojê li filan platformê pirtûkên xwe îmza dikin, bi wan xebatan beşdarî panel û semîneran dibin, ji wan xebatên xwe gotaran derdixin û balê dikêşin ser xebata xwe, gava sponsorekî bibînin wan xebatan dikin senaryo û pêşkêşî civaka dîtbar dikin. Ez bi xwe ji van danasînan zêdetir li ser xurtkirina naveroka xebatên van hevalan dikim, tekstên wan bêpere sererast dikim, bi pêşniyarên xwe kêmasiyan temam dikim û hwd. Bi awayekî ji wan re rêberî, hostatî û mamostetiyê dikim.

IV. Problem û pêwîstî?

1. Pêwîstiyên herî girîng ji bo komkirina çanda devkî û avakirina arşîvên çanda devkî çi ne? Û problemên herî mezin çi ne?

Problema hera girîng ev e: dewletên ku li serê kurdan hukim dikin her gav dikarin van xebatan talan bikin, dest bidin ser, xwediyên wan bikujin, biavêjin zindanê û sirgûn bikin. Ji ber ku wan desthilatdariya xwe li ser tunekirina çanda welatîyên xwe yê ne ji nijada xwe ava kirine. Lewre pêwîstiya hera pêşîn damezrandina dewleteke serbixwe ya bi pîvanên modern e. Ji bo ku mijar baş bê fêmkirin, dikarim wiha bibêjim. Gava ku mirîşk dikeve kurkê li ser hêkên xwe dimelise û daxwaza derxistina cûcikan dike. Xwediyên mirîşkê pêşiyê cihekî ewle û hêlîneke çêkirî jê re peyda dikin, li gorî qewareya mirîşkê ji 11 hêkan heta 23an didine bin wê, genim û ava wê didine nêzikê wê û li benda cûcikderxistinê disekin. Di vê navberê de divê lîsa mirîşkê dûrî pisîk, qulikên mar û mişkan be ku ziyane nebîne. Wisan e ji bo avakirina arşîveke çanda devkî pêşiya pêşîn dorhêleke ewle, materyalên komkirinê, beşdarên xebatê pêwîst dikin. Ji heyama Mela Mehmûd û Jabayî heta roja îroyîn bi awayekî dilxwazane nimûneyên çand û zimanê kurdî tî berhevkirin û parastin; lê sûda wê ya karîger ji bo astengkirina asîmîlasyonê ew qasî ne xurt e. Heke kurdan li ser damezrandina dewleta xwe xebat zêdetir bikin niha pêwîstî bi xebatên min ên şexsî tunebû; dibistan, zanîngeh û enstîtuyan dê ev kar bikira û ez ê jî di hunerekê de bibûma pisporekî fermî. Bi kin û kurt dibêjim: Li Efrîqayê kişandina diranên fîlan û bêderman hiştina wan heta ku bimirin çawa be, berhevkirina çanda devkî ya kurdî jî tiştêkî wisan e. Gava hinek kes diçin ji kal û pîran gotinan berhev dikin, ev kes rastî teşqeleyan tî. Divê ewlehiya kesê ku diaxive were garantîkirin û paşê dest bi komkirinê bê kirin.

2. Fikrên te ji bo çareseriyê van probleman çi ne? Pêşniyazên te çi ne?

Wekî ku min got, ji bo yekparçeyiya xaka Kurdistanê, ziman, çand û dîroka kurdan gefa tunekirinê heye. Bi gotineke din li ser piştta "mirovê kurd" agir tê vexistin. Binêrin, li aliyekî desthilatdarên biyanî yê li ser welatê kurdan dikarin tevahiya hebûna wan talan bikin, dikarin bajarê Heskîfê yê qedîm biguhêzin cihekî din û li aliyê din kurd nikarin îskanek ava vexwarinê bidin xwişk-birayên xwe yê li kêleka xwe. Ev tişt gişt li pêşberî çav û kamerayên cîhana qaşo azad tî kirin; meriv carinan dikeve şikê "gelo cîhana azad wekî gladyatoran li kurdan dinêre û bi zilma li serê kurdan kêfxweş dibe?" Kurdekî kolber li gorî qanûnên desthilatdaran bi guleyekê tê kuştin û dewleteke desthilatdar dikare

bajarekî ji şûna wê rake û ji wan kesek nayê cezakirin. Ev paradokseke navneteweyî ye. Çareserî ew e ku cîhan bi erka xwe ya mirovbûnê rabe û mafê kurdan ê jiyane û jiyandina çanda wan teslîmî kurdan bike. Di van dused salên dawîn de kurdan hemû hewlên xwe dan ku bigihêjin mafên xwe, lê platformên navneteweyî mafên wan dane koledarên wan. Li ser yekparçeyiya xaka Kurdistanê agirek heye û her kes temaşevan e. Ji ber ku kurd çî bikin jî nikarin ji vê pergala navneteweyî ya li ser kurdan ferzkirî derbas bibin, îcar yan divê cîhan bi erka xwe ya mirovbûnê rabe û vî agirî çareser bike ku ziyaneke negihêje hebûna kurdan; yan jî divê agir bi cîhanê bikeve û her kes têkeve heyra canê xwe ku kurd bikaribin bi bêhneke fireh dewlet û saziyên xwe ava bikin. Heke çareseriyêke din hebe ku ziyaneke negihêje kurdan, destkeftî û serweta wan a şaristanî fermo hûn pêşkêş bikin. Dema ku devera Balkanê ji pişt perdeya hesinî ya sosyalîzmê derket, pergala navneteweyî hanzûka ji wan re dewlet, sînor, artêş û pêwistiyên dewletbûnê teslîm kirin. Ev nêzîkî du sed salî ye kurd doza mafên xwe dikin û pergala navneteweyî mafên dide destê dijminên wan ên bêmerhemet.

V. Çanda devkî û jin:

1. Cih û rola jinan ji bo parastin û komkirina folklorê kurdî çawa dibînin?

Jin û zarok ji hev nayên cudakirin. Zarok wekî cûcîkên çivîkan di bin perikên makên xwe de bi firê dikevin. Di civaka me de jin zêdetir karên nava malê û bajêr dikin û mêr jî karên li nava bajar û welatan dikin. Pergala cîhanê ya ku maf nade kurdan jinên wan di malan de zîndan kirine û nahêle ku ew jî edetî dinyayê nîmetên dinyayê tehm bikin. Lewre jin bûne fabrîkeyên çanda kurdî ya devkî; lê serdestan dest avêtiye vê qadê jî û nahêlin ku jinên kurd berhemên xwe yê kurdî di nava ewletiyê de pêşkêşî cîhana mirovatiyê bikin. Ji bilî kal û pîrên ku hejmara wan her roj kêmtir dibe piraniya jinan êdî folklorê kurdî naporêzin. Dibistanên desthilatdarê yê fermî her roj jin û zarokan ji çanda kurdî qut dikin, desthilatdarên dibistanan vê zilma xwe bi piştgiriya dewletê pêşketî pêk tînin. Jin êdî newêrin nimûneyên çanda kurdî bi pêş ve bibin, cil û bergên kurdî li xwe bikin û biguhêzin nifşên nû. Di nava vê aloziyê de endamên civakê yê herî qels jin û zarok in û ewlehiya wan tune. Cîhana pêşketî bi alîkariya serdestên biyanî yê li ser xak û yekparçeyiya kurdan êgir berdidin jin û zarokên kurdan. Tîrsa zîndanîkirin, heqaret, tecawiz, kuştin û firotinê ya wekî li Şengalê xebatên komkirin û pêşvebirina çanda kurdî ji devê jinan têk biriyê mixabin.

2. Kîjan motîf/ lehengên jin di berhemên folklorê de zêde bala te dikişînin an îlhamê didin te û tesîrê li karê te didin? Nimûneyan bide û taybetmendiyên wan îzah bike?

Bi rastî jina kurd di her qadeke jiyane de mor li dîrok û folklorê kurdî xistiye. Ji evîniyê bigire heta serweriyê, ji çandiyariyê bigire heta fermandariyê. Ji aliyekî din ve, ez wekî mêrekî di her bûyereke folklorîk de li parçeyê xwe yê jin digirim, divê di her karekî baş de jinekê jî bibînim û gava nebînim wê bûyerê nivîşkan dibînim. Di çîroka Memê Alan de jina evîndar, di çîroka Kerr û Kulik de jina dayîk, di çîroka Mihemedê Kurd de jina hevser, di çîroka Siyabend û Xecê de jina dilsoz... Di her bûyereke folklorîk de jin beşek e û rola wê diguhere; lê hemû jî pêwist in û tunebûna wan naverokê vala dike.

3. Kîjan dengbêjên jin/yan jinên kurd ku girêdayî çand û zimanê xwe ne û parastina wan nirxan dikin îlhamê didin te û çawa? Nimûneyan bide û taybetmendiyên wan îzah bike?

Bi rastî Şehrîbana Kurdî ya modern û hemî stranbêjên klasîk ên Radyoya Rewanê û Bexdayê bandor li ser min kirine; lê ji ber ku Şehrîban ji nifşa min e dikarim wiha bibêjim: Gava hunermendên mêr strana Gênc Xelîl dibêjin hemû fantazyên xwe yê pornografîk li ser zimanê jinan vedibêjin, xwe di piştperdeya jinekê de vedişêrin, fantazyên xwe didine

ser ekranê û destdirêjiyeke muzîkal rewa dikin; lê gava Şehrîban heman stranê dibêje ev fantazî ji holê radibin, xîreta mirovî li hemberî jinan xurt dibe û mirov rûmetê dide jinan.

4. Nirxên çanda devkî û rewşa jinan ku vê çandê pêşkêş û behsa wê dikin çawa dibîni? Gelo di vê babetê de tu pewistî bi rexnekirinê an jî guhartinê dibîni? Îzah bike û nimûneyan bide?

Ji bo kurdan çanda devkî materyalên perwerdehiyê yên fermî ne; piranî tê de fîlozofî, hîndekarî û zimannasiyeke bilind heye. Nirxên civakî yên kevneşopî bi vegotina jinan baştir tînin parastin. Jin rola mamosteyên pêşdibistan û heyama dibistanê pêk tînin. Piştî zarok derbasî zanîngeha mêran û jiyane dibin. Jin xîmê nirxên civakî diavêjin û mêr jî li ser wî xîmî ava dikin. Helbet naverokên hinek berhemên folklorîk negatîf in; di cîhana modern de dibe ku bandoreke neyînî li ser derûniyê bikin. Lewre rojanekirina naverokan pêwîst e; ev yek jî bi perwerdekirina jinan tê çareserkirin; lêbelê divê ev perwerdehî bi kurdî be ku alîkariya parastina nirxên çanda devkî bike.

F. Ferhengokên kurdî bi kurdî

1. Ferhengoka Devokî Ya Zaravayên Kurmancî-I

Zarava: Ertûşî

Herêm: Gundê Sînava, Gever

Salixdayî: Usivê Ehmedê Ûsivî

Mêjû: 24/10/2009

Cihê hevdîtînê: Nexweşxaneyê Îxtisasê, Wan

Kurtenivîsên Peyvan: n=navdêra nêrza m=navdêra mêza bh=navdêra bêhêl, nêtar

PÊŞEK

Ev ferhengok tenê nimûneyek e û mirov dikare wê berfirehtir bike; lêbelê di hevdîtinekê de ewqas peyv bi dest me ketin. Bi hêviya ku lêkolînerên me hemû zaravayên kurmancî berhev bikin û wan destkeftiyên li ser xîmên C. Bedîrxan ji nû ve bihûnin. Bi texmîna min ev rêbaz pêngaveke girîng e ji bo dewlemendkirin û standardkirina zimanê kurdî. Me ev peyv tenê ji şexsekî wergirtin û dibe ku xeletiyên salixdayiyî hebin. Bila hevalên ertûşî ji kerema xwe re xeletiyên bi riya navnîşana han sererast bikin: umiddemirhan@hotmail.com

A-LAŞNASÎ

baq: n nermegoştê li pişt hestiyê çîpê; geh, teşk

binkefş: n binçeng, binmil

bîlek: n baz, pazû

bînahî: m reşika çavî

çingil: n çepil

dirûşe: n çîpa lingî (hestiyê di navbera çok û piyan de)

geh: m movika hestiyê

gerguwîsk: n gurçik, gulçîsk

hinarok: n hinarik

kaska çokê: hestiyê serçokê ** **kasika çokê nebit, mirov dê bi gurgî re gihit** (gotina pêşiyên)

kefş: n çeng, çepil

kelêjî: *m* parsû, paresû
korika stûyî: kortîka/çalika stûyî
lam: *m* çenge, erzen
lemze: *m* qeydika destî, zendik
mijûlang: *m* perikên çavan
mitilka guhî: nermegoştê li binê guhî yê ku jin ji bo guharan qul dikin
nafik: *m* navik
nînik: *m* neynok, nenûkên tiliyan
panik: *m* kefa destî
-panika devî: esmanê devî, arîkê devî
paşmil: *m* ji aliyê piştê ve her du hestiyên sermilê, kulang
pirç: *m* por
qirçirk/qirçirîşk: *m* gilêya ku di nîveka qirikan de ye, xurtxurtûk
-qirçirîşka guhî: kerika guhî
qortixe: *n* hestiyê kemaxê, qarçik
sîh: *m* pişik
spîlik: *m* spîk
tibil: *m* tilî, pêçî

B-AJALNASÎ

1. Perindeyên Malê

çûçilok: *bh* cûcîk
dim: *n* nikil
dîkil: *n* dîk
fisandin: fis kirin (têkiliya zayendî ya perindeyên malê)
hêk cemandin: ketin kurkê
kefik/katar: *m* popilê serê dîk û mirîşkan
kolika mirîşkan: pinik
kurk kirin: kirin kurkê
mamirk: *m* varik
per: *n* bask
şilik kirin: melisîn
tozgivizk: *m* çalika ku perindeyên malê vedidin û tê de dimelisin

2. Pez

berdîr: *m* belindîr, bendîr (miya du salî)
dûng: *n* dûv
giha piştê: hestiyê piştê, ziha piştê
hogiç: *n* hogeç (beranê sê salî)
qert/qerteberan: *n* maz (beranê çar salî)
şek: *n* belindir, bendir (beranê du salî)
mêjok: mîjo, ajala ku ji bilî maka xwe şîrê makên din jî dimije

3. Nêrî û Bizin

twîre/tûre, kwîr: *n* (nêriyê du salî)
sayis: *n* (nêriyê du salî)

4. Dewar

golika/golikê salî: moz, mozik

navgan: *m* nogin

5. Ker, Hêstir û Hesp

berok: *m* pêşbenda zînê

bijû: *n* porê hespan, bijî

-bijûyên kilikê: pirça dêla hespan, dêlbijî

hatin teleban: hatin fehlan

kilik: *m* dêl, boçik

lixav: *m* dem

neparastin: (*ji bo bidestxistina hêştirekê*) ker berdan ser mehîne

nober: *m* kera mê ya du salî

nire: *n* kerê nêr ê du salî

palî: *n* qûşa zînê

şamboz bûn: rabûn şekan, rabûn ser her du lingên paşîn

5. Ajalên Bejî

kûsel: kîso, kûsî

kehî kirin: kedî kirin

C-AMAN Û AMÛRÊN MALÊ

berdax: *m* îskan

dorik: *m* 1. kirdan 2. zirze, zirzile

kodika şekirî: şekirdank

mehcime: *m* teşt

nanpêjk: *n* textikê nanpêjiyê

pîstikê jajî: eyarê toraqê

qulqule: *m* zirze, zirzile

sênîk: *m* tas, legan, tebeq

şûşe: *m* îskan

Ç-CIL Û BERG

burwîk: *m* berîk

dersok: *m* destmal, pûşî

kefik: *m* mêzer

koçero: *m* solên rêzînê, solên reş ên lastîk

kulav: *n* kum

pawzîn: *n* qutik/êlekê jinan

serguh: *n* qûcix, potê zivistanî

şaşok: *m* şaş, şaşik

çap (bi /ç/ya /çav/i: *m* têrik

D-BABETÊN CIHÊRENG

bedene: *m* beden, sûr

cindî: rind

çalemêş: *m* kewareya hingivî

law: rind, baş
lawan: camêr
lê re: li vir
sertwî: *n* toyê ser mast û şîrî
wê re he: li dera han
xilte: *m* ta, nexweşiya tîfoyê

3. Ferhengoka Devokî Ya Zaravayê Kurmancî 2

Pêşek

Ev demek e ez û hinek hevalên torî, mûşî, şemrexî û tatosî li ser devokên me yê kurmancî dikevin nîqaşên kûr û her kesekî me devoka xwe rabeî hevalan dike. Min xwest ku ez van peyvên kêmnas ên devokan bi we re pareve bikim. Kesên ku ez pê re ketime nîqaşan: Ayetê Torî, Nûhatê Deştî, Xelîlê Tatosî, Mewlûdê Tatosî û Hesênê Hezexî.

Navên hinek çivîkan:

sîvandûk: cureyek çivîkan e
beytik: cureyekî çivîkan e
genimok: cureyekî çivîkan e
baguhnk: cureyekî çivîkan e
bûka mitriban: cureyekî çivîkan e
şivanşitexilênok: çûkeke ku mirovan -bi piranî şivanan- dixapîne

Cureyên tiriyan û lêkerên têkildar:

mezrone, kerkûş, koxer, sincêrî, misenq, tayîfî, devrovî, hemobengiyo, nasirkî, deywanî, payîzî, bilbizêkî, tilhesenî, tebek, enzelkî, kokel ...

rewiqandin: tirih guvaştin
esirandin: tirih guvaştin (*erebî ye*)

Navên hinek çêre, mêwe û sewzeyan û peyvên têkildar:

hichar: bîber
girêtî: kundirên xurekî
kulind: kundirên mezin
gindor: qire, petîx
qereqatk: tûreşk
loşik: hêjîrên hişkkirî
rêzgwîz: gewlazê gûzan ê di nava bastêqî de
meşlûl: gewlazê gûzan ê di nava bastêqî de
benî: gewlazê gûzan ê di nava bastêqî de
xûsî: şilahiya ku serê sibehê li ser çêreyan peyde dibe (*herêma torî*)
rewa: şilahiya ku serê sibehê li ser çêreyan peyde dibe (*herêma Tatosê*)

Navên hinek amanên malê:

zerik: sîtila hera mezin
piyanok: tasik
kelik: selik, sebet
-kelika firaqan: selika amanan

Navên kurdî yên hinek bajaran:

Mirûn: navê Pitûrgeyê ye
Aldûş: navê navçeyeke Meletiyê ye
Tatos: navçeyeke Erzeromê ye (*Tekman*)

Çend lêker:

tezîn: cemidîn
ji xwe heyirîn: pir xwe ecibandin
fe kirin: mêze kirin
zetim kirin: zeft kirin
fihêl kirin: helal kirin
intandin: dexesî û çavnebarî kirin

Di hinek mijarên curecureyî de:

pastikan: dewê kilandî yê hişkkirî
gevoz: spîtahî
medas: solên plastîk ên reş, solên rêzîn (herêma Tatosê)
bêwec: jar, qels, hejar
sexye: pisporê tenduristiyê, sihiye
çîz: biç, pir hindik
-çîzek baran: biçek baran, çend çilik baran
barêjge: berfa ku digel bayî dibare
kokan: giloka tayî
şitiyar: rewşa ku lihêf ji ser mirovan bişiqite û mirov tazî bimîne
-şitiyar man lihêf ji ser şiqitîn û tazî man
şapemal: malwêran, muflis
şayîk/şahîk: şimşad
orke: hesinê ku kapê ajalan pê ve tê girêdan; **sirke**
bê kur û kem: warreş, kordunde
bercêwî: berx, kar an jî golika ku maka wan miriye; dane makeke din û bi vî awayî bi berx, kar an jî golika maka nû re bûye cêwî
bêvîr: sekerat
tirşika kezîbir: karê berbad
dûstan: devikê ku didine ser ocaxên gazê û agir tê re an jî di bin re diavêje
destevîl: samîmî
xinamî: xilamî
biwar: keys, derfet, delîve
qot: hop
xocik: hop
xarîf: hop
balîlk: hop
balûle: hop

pesar: beroj
fîçalap: şîrq, şirp, qîrç
arzen: erzen, çenge, çene
porik: navenda navçavê ya ku por û eniyê ji hev vediqetîne
axepolk: xweliya narîn; axepînk
hevalders: hevalê heman polê an jî dibistanê

Çend biwêj:

wekî biya nav avê diirire: mînanî dara biyê di nava avê de diricife
dew taştîyan bi derew, mast taştîyan bi rast: kesê ku di taştîyê de dew vexwaribe hesîbanî ku tişteke venexwariye û kesê mast xwariye jî taştîyeke baş kiriye
ji şîrîtiyê heta pîrîtiyê: ji zarokatîyê hetanî kalîtî û pîrîtiyê
donê li ser helîseyê: kesê ku tevî her tiştî dibe, miriyê/aşiqê wî tiştî

Çend gotinên pêşîyan:

"bejna min qeytan e, hundirê min qîr û qetran e" (*gotineke pêşîyan a herêma Mûşê*)
"berf çî spî ye, lê seg diçe û di ser de dirî" (*gotineke pêşîyan a herêmên torî*)
"bizina kol, nanê şor, girara kelê" (*gotineke pêşîyan a herêma torî*)
"mêran mêr dikuştin, Cibiro ûr (hûr) dişûştin" (*gotineke pêşîyan a herêma torî*)
"navmîla qewadan pehn e" (*Agirî*)
"patika qewadan pehn e" (*Mûş*)

Çend tiştonek:

beq e, beq e, heft tebeq e; kî pê nizanibe ker-ehmeq e (*pîvaz*)
tizbiya kalê, xwe da palê (*mar*)
hespê şêr, banzda hewşê (*teyrok, zîpik*)

Çend nîfir:

kezeb peritiyo: kezeba te biperite, birize
kezeb kelîbiyo: kezeba te bikele
elemdarî bî: her tim êş û ûş bi te rabin
dumohrî bî: bextreş bî, pêpalê te ne bi xêr be
bavtiro: bavxerabo, bav ne tu tişto
weyla tixumê te şîn nebe li ser rûyê dinyayê: kordunde bî, warreş bî
ji hev ketî: hal tê de nemayî

Ferhengoka Devokî Ya Kurmancî 3

Pêşek

Xortekî me yî torî wan rojên han diçû herêma Torê û min e-peyameke wiha jê re şand:

ayeto merheba,

dema te xweş û rûyê te her tim geş be!

ji ber ku tu niha li toristanê yî ji kerema xwe tu dikarî xebateke wiha bikî û em wan bidin weşandin:

- 1. nav û lêkerên têkildarî tevnekariyê, cotkariyê û xwedîkirina heywanan*
- 2. nav û lêkerên têkildarî nebatan*
- 3. nav û lêkerên têkildarî bihuk û masiyan*
- 4. nav û lêkerên têkildarî tiştên efsûnî wekî reşê şevê, dêw, gurê manco, pîra sêrbaz, meryem, şahmaran, marê bizinkî, marê heftserî, cin, tewa (teba), milyaket, xizir, kerametên şêxan*
- 5. nifir û zêmar*
- 6. gotinên pêşiyên*
- 7. lîstikên zarok, ciwan û kalan*
- 8. dijûn û argo*
- 9. qerf û henek*

ji jimareya 1ê heta çaran tenê peyv lazim in û ji jimareya 5an hetanî 9an jî gotinên bi çend hevokên kurt pêwîst dîkin.

heke tu bikaribî van tiştan berhev bikî ez ê wan bi kompozîsyoneke baş bihûnim û wekî riwayeteke min a ji cenabê te bidim weşandin.

*sipasî ji bo hevkarîyê.
silav, rêz û niyazên xweşbextiyê
umîd*

Ev xortê bi navê Ayetê Mala Xêlid jî hinek peyv û bihîstinên xwe ji min re hinartin. Bi rastî ev şandinên wî gelekî biha ne û min xwest wan bi we re pareve bikim. Ji bilî hinek sererastkirinên min ên pêwîst naveroka vê nivîsê û hevokeke bi zaravayê kirmancî aydî vî xortê çalak in. Ev xortê çalak beşa ziman û çanda Amerîkayê qedandiye û dixwaze li ser zimannasiyê mastera xwe temam bike. Hêvîdar im ku ev şandinên wî bibin destpêka lêgerînên li ser ziman û zaravayên zimanê kurdî; her wiha jê re bibin stajêke destpêkî û dilxwazî. Sipasî ji bo hevkarîya wî û pîrozî ji bo xebata wî.

A. Peyvên Têkildarî Rehekan (Nebatan)

rexl: (ji bo nebat, fêkî, sewze hwd): negihîştî, nazik û teze.

behecik: cureyekî giyê ye ku li ber mişar û cihokan serkomkî şîn dibe. Hîn nebûm ka dibehicîne yan na.

darheblonek: nebat a ku bi xwepêçana li qurmê daran dijî û mezin dibe.

pîrqelaçk (Torê)/çavik (Bekiran)/nançivîk (Qubînê): giyayekî pelên wî kirkidikî, kulîlkspî ye; cûtina wî hişk e; li dora gundan, li ber riyan, li aviyan û li derên zûrik şîn tê.

gulîspî: giyayekî pelên wî kirkidikî, şayîk, pehn, tamtehl, pinmezin û kulîlkspî ye ku li aviyan şîn tê.

zingilzava/senomeno: giyayekî pelên wî gir û şayîk, kulfmezin û bilind e ku payîzan di aviyan de şîn dibe. Xav û kelandî tê xwarin. Gava pîrbûyî tê kelandin bêhneke genî û tûj dide.

strîberqan: giyayekî piçikî, kulîlkstrî, kulf û pinê wê mezin e ku biharan li dora gundan, nêzî ziyanan şîn dibe. Mirov wî kelandî dixwe.

hodedar: nebateke qurmkurt e ku weke şaxekî dî li ser darberûwan şîn dibe. Li Çiyayê Mava berbelav e.

fetihandin: (di çandiniye de) paqijkirina erdekî neajotî ji dar û devî û keviran ji bo armanca çandiniyê.

-*"me Çiyayê Ferşê Sûkê yê di navbera Şemsê û Guhêrê de fetihandibû."*

B. Peyvên Têkildarî Ajalan

kerrekor: marek e ku ne dibihîze ne jî dibîne. Giroverkî dimexele û li herêma Torê pir tê dîtin.

C. Çend Peyvên Ji Mijarên Curecureyî

çargurçik: kesa/kesê pir wêrek; kesa/kesê wêrekiya wê/wî merivî şaş û mehtel dihêle. Min ji dayîka xwe bihîst.

reşkenî: qirdik, kesê ku kenê mirovî pê tê
-*"ma ez reşkeniyê te me?"*

hevalpiştik: du xwişk an jî birayên ku li dûv hev çêbûne.

daqûnî kirin: tewandin (ji bo laşî).

-*"bi daqûniya min re piştta min kete ber min"* ango êşiya.

-*"xwe piçekî daqûnî kir û pîrçelaçk ji qurm kir."*

kulîmek û terrî: navên du nexweşiyên têkildarî pê yan jî çongan. Ez vî qasî dizanim. Ji bijîjkinan bê pirsîn baş e.

7. Çend Bihîstinên Ji Devan

Min ji mamê xwe bihîst ku got "Leyla di darê Xêrûnîsa de bû." Yanî 'di darê wî/ê de bûn' tê wê wateyê ku di naveroka rewşekê de ew wan hev ber dike, ji hêlinan ve wan mîna hev dibîne.

kufênî: wexta ku xalê min klîma vekir, dengê hewayê ku jê derdikeve wisa bi nav kir.
-*"klîmayê kufênî kir."*

Nexwe kufîn kara ye.

Min bihîst bavê min peyva "tanker" a inglîzî ya ku derbasî tirkî jî bûyî wiha "tangêr" bi lêv dike.

Min bihîst ku li Mêrdînê li derdora bajêr ji pêla dîsa re dibêjin daysê.

E. Çend Biwêj û Gotinên Pêşiyên

***Zarokên Sîhanê çenebûn, gunehê reş!**

***Zilm e bi kom e, ne bi dom e:** Diya min got.

***Ti zanê reşk û spî li kû we:** Pîrika min got, ango: tu dizanî qencî û neqenciyê ji hev binasî.

*Kêzika gûgerênek çûwe ba mîrûwê, gotiye: ezî birçî me. Mîrûwê jî gotiye: min keziyên reş li ber tava havînê şewitandine ku qûtî bidime te?

*Pîrê çû ba keşê go: keşa agirê min pê nakeve. Go: pîrê daran bike şeş, bêne bizina çalereş û agirê te ê bibe xweş.

F. Çend Nifirên Herêmî

Agirê havînê bikevê.

Kezeba wî biperite.

Gurçika wî biperite.

G. Tarîfeke Xweşik A Bi Zaravayê Kirmanckî

Metnê edebî ke heyatê pêxemberê dînê îslamî ser o bi nezm nûsîyayo ra vanê "mewlid". No metn exlebê xo merasiman da bi meqam yeno.

Ferhengoka vê tekstê:

zilm bi kom e ne bi dom e: Zilm pirr e, mezin e; dîsa jî nadome, diqede.

mişar: rêça avê ya ji bo avdana çandinîya li dehl û rezan, cûdahîya mişar û cihokî heye, lê nizanîm çî ye.

serkomkî: ew e ku gîya pelên wî tev li ser hev, komkî, bêyî belav bibe, lem bide, şaxên xwe dirêjî derdorê bike şîn bibe.

kirkidikî: ne hilû, şayîk, berriqî û şemitokî; lê bi pirç, mat, yanî mebest ji kirkidikîbûna pîrqelaşkê teswîra şiklê wê yê hûrhûrok, pirçikî ye.

zûrik: tam nayê bîra min. diya min an bavê min ji min re gotibû çî ye. lê ez dibêjim erda beyar a ku giya û kevir lê pirr in.

şayîk: hilû, şemitokî yanî ne gij.

pin: qurm û rahên li bin erdê ne; di nav de ji giyayê li ser erdê re jî tê gotin.

kulf: pin e. *wekî nimûne:* "pinek xecîcok xwar."

ziyan: rez, dehlik, werz, parêz -- çî devera çandî be, ziyan e. yanî ku bê îxlalkirin ew dibe ziyan, zirara xelkê. lê bi vî şeklî bûye nav jî.

darberû: dara berûyê

mexelîn: rûniştina pezî, ajalî.

"çêlek mexelî û kayîniya xwe kir."

gunehê reş: heyf, mixabin, xebînet.

"gunehê xwe bi sîhanê tîne."

kêzika gûgerênek: çî kêzika ku gava gû anjî rîx dît, wî dike top, dixindirîne û dibe.

mîrû: mîro, moristank

çalereş: bizina (nayê bîra min çawa) çal(e)ya wê reş û zehf rind e.

5. Ferhengoka Zaravayên Kurmancî-IV

Ferhengoka Devokî Ya Zaravayê Kurmancî 4

Pêşek

Riwayetên ji hevalê Ayetê Mala Xêlid berdewam in. Xortê me vê carê jî hebana me tijî zexîre kir. Bi taybetî di beşa rengdêr, biwêj û lêkeran de çendek salixên xweş hatin. Min xwest ku ev jî bikevin govenda zimanê nivîskî û reseniya devokên kurmancî derkeve pêş. Hinek bilêvkerinên herêma Torê jî hene ku divê zimannas jê haydar bibin.

Navên Hinek Rehekan (Nebatan)

benhûrk: texlîtekî kizwanan, kizwanên ben hûrik

sîmaq: tohvê darsimaqê ku tamtirş e û mirov li xwarina dike an jî ji nexweşî û birîna re derman e.

sîsik: tohv, kakil; sîsika zeytûnê

Navên Hinek Ajalan

bagwehnik/bagonk/bûka mitirba: çûka ku li hewayê li ber bayî dikare raweste, wekî ku xwe ga dide xuya dike

çilêçilê: çûkên ku dizên, tenê bi şev dikarin derkevin û bifirin; şevreşk
çirçivîk: (her du /ç/ weke ya peyva /çal/ têne bilêvkirin) çêlîka çilêçilê

Çend Rengdêr

destevîl: kesê ku bi dostanî nêzî merivan dibe; semîmî

-Xinamiyên me yên nû destevîl in.

-Min hevaleyê weke wê destevîl nedîtibû.

beravêtî: 1. ajala ku têtjika wê ji ber çûye 2. argo jina zarowa wê ji ber çûyî

şapemal: kesê ku nizane yan jî nikare kar û barên aborî pêk bîne, debara xwe bike; muflis

tûrikrevên: kesê ku diziyê dike, dizane bêyî haya merivî jê çêbibe bidize

şitiyar: kesê ku betanî ji ser çûyî

-Ew zaro bi şev şitiyar dimînin, haya te ji wan hebe.

guhîk: merivê ku guhdariya gotinên taybet ên xelqê dike, tiştan ji dûr ve dibihîze.

Mela Evdîselam ji telefonê re dibêje "guhîk".

-Bereketa Xwedê lê be, çiqasî guhîk e.

xerîbdost: kesê zûtirkê bi nenasan re dostaniyê datîne

xerîbdûr: kesê xwe ji mirovan vedide, dide dûr

-Tu ne xerîbdost î, ne xerîbdûr.

reqedayî: pirr qelsbûyî

hijdil: hişk, jidehayî (jidiyayî)

qermitî: gelekî zeîf ketî, hestîmayî

şi'il: xurt, biqewet

-Şi'il bicewciqêne. Li Torê kêşana kara ya /-qêne/ wiha ye: /-qîne/; ango bicewciqîne, ne ku bicewciqêne.

Çend Navên Amanan

meter: bîdona plastîkî ku jin pê avê ji kehnîyê tênin.

qof: satil, av pê tê kêşan.

den-cêr-kedûn-sewîl-kûp: firaxên ku av, dims û hwd dixinê. Ev nav li gorî mezinahiyê hatine rêzkirin. Den yê mezintirîn e. Denê sêçembil jî nihîttirîn û girsetirîn e.

Navên Hinek Dengan

fîçelap: dengê şeqama hijdil

-Min got fîçelap yek bi rûwê wî ve danî

wîst: dengê, dengêkî weke wîstê

Çendek Lêker

zeta kirin: girtin, bi dest xistin, zêft kirin

vebuwartin: şûştin, pak kirin

-Rûwê xwe vebuwêre, were û taştîyê bixwe.

qemîn-qemandin/qemihîn-qemihandin: şewitîn-şewitandin (ji bo cilan û hwd)

-Cilika xwarinê li sopê qemihî.

-qemiya: bêhna qemihîn/qemihandinê jê hat

cewciqandin: kişandina bi zîvirandin
-Meter ji nava qofê bicewciqîne

taxe kirin: qat kirin, rast kirin

gijolîn: hişk, qirêj û tevlihev bûn
-Por digijole.

Çendek Biwêj:

qî guran hev du xwariye: ji tişteki ku meriv lê şaş û mehtel dimîne re tê gotin

simaq jê tê: kesê pir rûtirş

girr

-ji gir(r)ê kesekî ve: ji qesta; kirina tişteki ji bo henekiyan an jî qehirandinê
-Ji girra wê ve min goşt avêt.

xeberbihayê bi zêrayê: min ji dapîra xwe bihîst ku wiha ji nevîkeke xwe re diaxive.

Gava min jê pirsî, got yanê nevîka min nazîyan dike, gotinên xwe arzan nade

sîsikê ji mehserê diderêne: zehf pirsan dike, pir li mijarê dikole

Miho newêre bê wîst: meriv newêre dengê bike

mîrê zirav ê stû bi zincîr: li Guhêrê ji zilameki zehfî zeîf, reqedayî, qermitî, jihevketî re tê gotin.

kurmanciya reş: kurmanciya bi zimanê pak, rast û xas. Min ji apê xwe bihîst

Çend Navên Têkel

bercêwî: her yek ji cêwiyan

-Bercêwîka Rojdayê Ram e.

pesar: beroj, aliyê gir an jî çiyê yê ku tav lê dixê

ting: (bi /t/ya tenik û zirav) sergo, çiyê gemariyê, zibil

xêl: kesên ku diçin û bûkê tînin

zindepiv: kesê bêriya xêlê xeberê dide malbata bûkê

dayîn: kesa guh dide bebekê/bebekî, zarokekê/zarokeki û lê dinêre

-Dayîna Muhemed Emîne bû.

xelît: cuzdanê pereyan ê ku ji çermê pez an jî gamêşan çêdikirin

sernebar: barê li ser barî

-Ev keç sernebarên min in.

sêleh: xîz, qûm

-Sêleha di nav spenaxê de nayê xwarin.

tew: (bi /t/ya zirav a peyva /tav/ê) qet

-Betaniyeyê bike sê tewan.

-Farêneyan dutew dutew taxe bike.

kîzên: destşok

-Di wî xaniyê de kîzêneke wan jî nebû.

Qidoş: siûd, weki bext

-Xwedêwo Ti qidoşeke xêr bi ser me de bêne.

-Ti bêqidoş î.

hevaldoşk: hevalê bi dizî yê ku ji bilî wan kes pê nizane

-Hevaldoşkên wê hene.

hevaldoşki: hevaltîya bi dizî ya ku ji bilî wan kes pê nizane

hed: (weki /h/ya /hildan/ê tê bilêvkin) ferşê (kevîrê pehn ê) ku di gornê de datînin ser miriyî.

Guhêr: gundekî herêma Torê ku li serê Çiyayê Mava, berê wî li Ava Mezin e.

farêne: çekê ji hiriyê tê çêkin ku di sermayê de mirov li xwe dike.

Çarînek Ji Welêt

*Birca keçikê zozan e,
seyrangeha qîzan e,
ez yara xwe nas dikim
tavehîva rezan e.*

(Li ser Birca Keçikê, yek ji bircên Amedê)

5. “Geşteke kurt li nava baxên Luristanê”: danasîna Luristanê digel ferhengokeke lurî-kurmancî

Loristan, herêmeke *rojhilatê Kurdistanê* ye û di navbera *Rêzeçiyayên Zagrosan* de ye.⁴¹ Li gorî serjimariya 2006an gelheya wê 1,716,527 kes e. Tixûbên Loristanê yên fermî ji aliyê bakur ve eyaletên Merkezî û Hemedanê ne; eyaletên Kirmaşan û Îlamê dikevin rojavayê wê; eyaleta Xuzistanê dikeve başûrê wê û eyaleta Espehanê jî dikeve rojhilatê eyaleta Loristanê⁴².

Aqara herêmê 28,392 mêtro çarçik e. Serbajarê herêmê parêzgeha *Xuremavayê* ye û bajarên wê yên sereke wiha ne: *Birocerd, Durûd, Kohdeşt, Ezna, Eliştar, Nûrava û Poldoxter*.

Erdnîgariya Loristanê

Peyva *Loristanê* tê wateya “*xaka ku gelê lor lê rûdine*”. Gelê lor eşîrek ji eşîrên herî giran ên kurdan e.⁴³

Piraniya xaka *Loristanê* çiyayî ye û di navbera bakurê rojava û başûrê rojhilatê *Rêzeçiyayên Zagrosan* de dimîne.

Xwezaya wê çarwerz e û her çar cureyên demsalan jî lê hene. Zivistanan *bakurê Loristanê* berfî ye û başûrê wê jî baranî ye. Havînan germahî digihêje 47 pileyî û zivistanan serma dadikeve 35 pileyên bin sifirê. Salane li herêmê bi qasî 400 - 450 mîlîmêtroyî barij dibare.

Çemên herêmê yên sereke wiha ne: *Zayende, Cerahî, Qarûn, Dikis, Avî û Kerxe*. Herêm ji aliyê deştên avî yên nizm û bilind ve gelekî zengîn e.

⁴¹ Lamb, Harold; Mountain Tribes of Iran and Iraq; The National Geographic Magazine, March, 1946

⁴² <http://wikimapia.org/8176620/Lorestan-Province>

⁴³ <http://www.loghatnaameh.com/dekhodaworddetail/>

Lûtkeya hera bilind a herêmê *Çiyayê Oştoran* e û bilindahiya wî bi qasî 4050 mêtroyî ye.

Her wiha cihê herî nizm î herêmê bi qasî 500 mêtroyî ji asta zeryayê bilindtir e.

Salane li Xuremavayê bi qasî 530 mîlîmêtroyî barij dibare û li bilindahiyên eyaletê ev rêje derdikeve 1270 mîlîmêtroyî. Serê payîzan li Xuremavayê hewayeke ziwa heye û carinan bi qasî 100 mîlîmêtroyî barij lê dibare. Li Xuremavayê havînan rêjeya germahiyê di navbera 12 û 32 pileyan de ye û zivistanan jî rêjeya sermayê di navbera 8 pile û 2 pileyên bin sifirê re ye.

Li gorî Saziya Kelepora Çandî ya Îranê li Loristanê bi qasî 263 şûnewarên dîrokî hene. Şûnewarê dîrokî yê herî navdar Qesra Felekuleflakê ya sedsala şanzdehem e û li Xuremavayê ye. Li Kohdeştê pireya Kaşxanê ya serdema sasaniyan, li Birocerdê Mizgefta Siltanî, Mizgefta Îmamzade Cehfer a Birocerdê, Bazara Birocerdê, Birca Xuremavayê, Lûtkeya Perîzkohê ya li Çiyayê Durûdê, Gola Guherê ya Li Durûdê, Gola Keyo ya li Xuremavayê, Çiyayê Oştoranê yî li Durûdê û Şîpê Bîşeyê yî li Durûdê hinek ji van şûnewaran in.⁴⁴

Rêvebiriya Loristanê

Li gorî pergala îdarî ya îranê deh parêzgehên herêmê hene: *Birocerd, Dureh, Dilfan, Durûd, Elîguhderz, Ezna, Kohdeşt, Silsile, Poldoxter û Xuremava*. Lêbelê pergala îdarî ya fermî hemû cih û warên kurdên lor nişan nade. Li eyaletên Çarmihel, Bextiyarî, Faris, Kohgêlo, Biwêrehmed, Bûşehr, Xuzistan, Îlam û Hemedanê jî rêjeyeke zêde ya kurdên lor rûdinin.⁴⁵

Dîroka Loristanê

Loristan herêmeke hera kevnare ya kurdan e û gelê lor gelekî beriya zayînê li vir akincih bûye. Sê hezar sal an jî çar hezar sal beriya zayînê "*desthilatdariya kasiyan*" li vir serdest bûye. Di hezareya duyem a berî zayînê de jî li herêmê "*desthilatdariya medan*" serdest dibe. Her wiha "*axamenî, partî û sasani*" jî li vir serdest bûne. Di heyamên "*dagirkeriya ereb, selcûqî û moxilan*" de jî beşine vê herêmê xweseriya xwe parastine.⁴⁶ Di sala 1936an de artêşa *Şah Riza* fermana komkujiyekê dide; jimareyeke zêde ya *kurdên Loristanê* tê qirkirin, sergomkirin, seqetkirin, koçberkirin, windakirin û zindanîkirin.⁴⁷

Taybetmendiya kurdên Loristanê

17. **Ziman:** *Kurdên lor* niştecihên zagrosê ne û zaravayê wan li ser du beşan lewa dibe: *Loriya jorîn* ji aliyê *bextiyariyan* ve tê axaftin û *loriya jêrîn* jî ji aliyê *kurdên lor* bi xwe

⁴⁴ Irano-British Quarterly Magazine No.27, p. 6-12, Lorestan.

⁴⁵ http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_%D9%84

⁴⁶ <http://heim.ifi.uio.no/~peyman/lur.html>

⁴⁷ http://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica/Luristan

ve t^e axaftin. Li *Birocerdê* devokeke cihê ya *zaravayê lorî* t^e axaftin. Li *bakurê rojavayê Loristanê* devoka *lekî* t^e bikaranîn. Meriv dikare devokên zaravayê lorî wiha jî teqsîm bike:

8. **1.a Loriya Xuremavayê:** Li bajarên Xuremava, Polduxter, Endîmişk û Şoşterê t^e axaftin.
9. **1.b. Lekî:** Li bajarên Dilfan û Kohdeştê t^e axaftin.⁴⁸
10. **1.c. Devoka Birocerdê:** Li bakurê rojhilatê Birocerdê û hinek deverên Durûdê t^e axaftin.
11. **1.d. Loriya Bextiyarî:** Li Elîguhderz, Ezna û hinek deverên Durûdê t^e axaftin.⁴⁹

18. **Ol:** Piraniya *kurdên Loristanê* misilmanên şîî ne. *Hozên lor* ên ku li *Xuzistanê* rûdinin piraniya wan li bakurê herêmê bi cih bûne û *hozên lor* ên ku li *Îlamê* rûdinin jî li başûrê herêmê bi cih bûne.

19. **Bajarvanî:** Li gorî lêkolînên zanistî *herêma Loristanê* di dîroka mirovahiyê de navendek ji *navendên akincihbûnê yên pêşîn* e. Di destpêka sedsala bîstem de piraniya loran gundiyan ajalvan û çandiyar bûn, kêmareke wan jî wekî bajariyan li *Xuremavayê* rûdiniştin. *Pehlewiyan* di heyama keyaniya xwe de êrişên tund birine ser çanda herêmê û xwestine ku loran ji binçirka wan veqetînin û di bajaran de bi cih bikin. Lêbelê ev hewldanên bişvandîne bi ser neketine. Şahê pehlewî yê dawîn *Mihemed Rizayê Pehlewî* dev ji van tund û tûjiyan berda û bi teşwîqên aborî ji sedî heftiyê loran kaşî bajar û berbajaran kir. Hinek *hozên loran* ji xaka xwe veneqetiyane û di çanda terwende ya îranî de neheliyane. Hê hê jî bandora serekên hozan û malmezinên herêmê li ser loran xurt e. Lêbelê bandora pêşengên eşîrên gundî ji bandora serekên hozan xurtir e. Rewşa jina kurd a di nav *lorên bakurî* de ji rewşa jinên *bextiyarî* û civakên kurdî yên din baştir e; azadiya wê zêdetir e.

20. Rêvebiriyên herêmî:

a. Bakurê Loristanê (*Loristana Biçûk an jî Loristana Serxetê*)

Li vir *lorên feylî* rûdinin. *Lorên feylî* li ser du beşan lewa dibin:

2. **a.1.** *Li rojhilat* lorên Pêşkohê.
3. **a.2.** *Li rojava jî* lorên Piştcohê *yên ku digihêjin* feyliyan başûrê Kurdistanê.

Lorên bakurî ji sala 1155an hetanî destpêka sedsala hevdehem di bin desthilatdariya *atabegên Xanedana Xurşîdî* de mane. *Şah Ebasê Yekem* dawî li vê desthilatdariyê tîne û atabegê dawîn ê bi navê *Şah Verdî Xan* ji hukim dixîne; li dewsa wî *serokeşîrê eşîra şamiyan* ê bi navê *Husên Xanê Şamî* ferehte dike; meqama *atabegîyê* jî radike û *walîtiyê* datîne dewsê. Piştî Şamî jî xanedana wî wekî waliyan *lorên Piştcohê* bi rê ve dibin.

b. Başûrê Loristanê (*Loristana Mezin an jî Loristana Binxetê*)

11. **b. 1.** *Bextiyariyên herêma Xuzistanê*
12. **b. 2.** *Memesîn û kohgiloyên herêma Fars.*

⁴⁸ Gunter, Michael M., *The Historical Dictionary of the Kurds*, p. 123, Lak.

⁴⁹ http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86_%D9%84

Desthilatdariya *başûrê Loristanê* ji sala 1160î hetanî 1424an di destê *Xanedana Fazlewî* de bûye û paytextê vê atabegiyê jî bajarê *Îdacê* bûye. Xerabeyên *Malamîrê* yên ku ji vê atabegiyê mane bi qasî 60 kîlomêtroyî dûrî bajarê *Şoştera Xuzistanê* ne.⁵⁰

Ferhengokeke lurî-kurmancî

tonik: tenik, zirav
çizogo: werzişa hokeyê
qers: têt
hep: heb (derman)
fitiraq: lêgerîn
eynil: binpê
îmdal: niha, dîsa
zoq: sar
gilmoçe: qurmiçî
sîlîc: gil, herî
petî: vala
çekçine: çençene, nîqaş
dîle: hîs, rijî
horesbo: xurcîn
kepo: qaf (tepa sêrî)
dem hilkonî: qîrîn, pêkenîn
zîl: jîr, jêhatî
koreyn: çît, asteng
alo kirin: aloz kirin
vîorî: li wî aliyê, wêdetir
îrişt: êriş
temarezû: dilxwazî, arezûya dil
lemo: dilop
mûrd: êge, suwan
hilip: 1. hilm 2. ewrawî, nê
lîraw: gilêz
işkeft: şkeft
pof: puf
çere: pezbir (çirpandin)
loyîne: destar
bokelaş: biroş, qûşxane
boker: biroş, qûşxane
dawero: derdeser, pirsgirêk
hosîre: hevser (jin-mêr)
zalne: dîlê zincîrkirî
reqat: ref, dor (ing.: row)
gerek: geh, carinan
gevegêre: dorvegerî
qep: qîrpik, qîlpik
gower: çenge, erzen
yekagîr: hevgirtî, yekgirtî
zinc: erzen, çenge
sîperîsk: qurt, gulp(ek av)
qîl: pir kûr
kale: pêlav, sol

⁵⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Lorest%C4%81n_Province

orsî: pêlav, sol
 ler: ker (lexer û xêr hevalnavên ji bo teraliyê ne)
 deşkê: nex, bend
 çipilaq: rakişandî, sîle-şeqam
 kakîle: diranên axiriyê
 kilîte: stûr
 mil: stû
 xitî-mitî: gidî-midî, xidî-midî, gidik, xidik
 qurinc: niqurç
 gijaw: kevze
 şîrşîrekdar: sihor, simolek, severî
 xînî: xwînî, xwîndar, mêrkuj, qatil
 sirît: qesel, bist
 tilabe: derdeser, karesat
 mizgona: mizgînî
 kirjiling: kevjal
 gurçin: şiv, gopal
 muzbere: şiv, gopal
 gurmiç: mist, gulumist
 çokelî: pir, tijî
 zûro: keştî
 pîl: pûl, pere
 pêl: serhişk, berxwedêr, înatkar
 tûk: post
 kemçe: kemçe, hesik
 çuwarşe: dijraber, berovajî, serobino
 gep: mezin
 kelin: mezin
 so: sibe
 kir û dî: mij û moran
 çaworaw: galegal, axaftin
 da/dalike: dê/dayik
 kiçî: met
 sîk: goşe, qulç
 kur: kur
 mekîs: hevnasîn, merhebatî
 berd: berd, ber, kevir
 îvare: êvare, berêvar, esr
 bîdemaq: hêrshatî, qehirî
 şomî: zebeş
 zivird: zivir, xurt, hişk
 qaf: tinaze, tirane
 beyî: bûk
 pors: fatihe xwendin, dua
 tîye/çem: çav
 gilare: çav (lê bi wateya “delal” û “berdilk” tê bikaranîn)
 dumdîke: sincaq

G. Çend waneyên nîvcomayî yên hîndekariya zimanê kurdî (kurmancî)

1. Waneyên fêrkirina rêzimanê 1-4

WANE 1

Naverok

1. Dengnasî û tîpnasî

-Alfabeya kurdî

-Dengdêrên a, e, ê, î, o, u, û

-Dengdarên b, p; c, ç; d, t; w, v, f; g, k, q, x; s,

z, j, ş; l, r; m, n; h, y

-Pevdenga /xw/

-Bilêvkirin

-Kîte

-Kirpandin

2. Peyvnasî

-Navdêrên wekî /Azad/, /Zelal/, /mal/,

/hesp/, /av/, /nan/

-Cînavkên wekî /ev/, /ew/

-Lêkera bûyînê

3. Hevoknasî

-Hevokên kurt: "Ev çi ye?", "Ev mal e", "Ev

mal e?" "Ev kê ye?", "Ev Azad e", "Ev Azad e?"

-Hevokên dirêj bi gihanekên /û/, /ku/

4. Çend gotinên pêşyan

5. Amadekarî ji bo waneya duyem

1. Dengnasî û tîpnasî

-Alfabeya kurdî

A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

-Dengdêrên a, e, ê, î, o, u, û

**Dengdêrên dirêj a, ê, î, o, û

Li pey wateya peyvê nekevin, tenê bibihîzin, dubare bikin, bixwînin û binivîsin.

A, a: av, ard, a-dar, aş-van

Ê, ê: êş, ê-dî, êş-ken-ce

Î, î: î, î-şev, î-sot-dank

O, o: o-mit, o-lam, o-re-or

Û, û: û, û-ris, û-fe-ûf

**Dengdêrên kurt: i, u, e

Li pey wateya peyvê nekevin, tenê bibihîzin, dubare bikin, bixwînin û binivîsin.

E, e: em, erk, e-gîd, ej-de-ha

I, î: irz, in-cas, in-te-int, in-gi-rîn

U, u: urf, ur-yan, u-sûl, us-ku-re

-Dengdarên b, p; c, ç; d, t; w, v, f; g, k, q, x; s, z, j, ş; l, r; m, n; h, y

Li pey wateya peyvê nekevin, tenê bibihîzin, dubare bikin, bixwînin û binivîsin.

b, p: baş – paş

c, ç: cil – çil

d, t: dûr, deng – tûr, teng

w, v, f: wir - vir - fir

g, k, q, x: ga – ka – xal – qe

s, z, j, ş: sar – zar – jar – şar

l, r: lan – ran

m, n; max – nex

h, y; har – yar

-Pevdenga /xw/

Pevdeng (diftong) du deng an jî du tîpên heval in ku hertim bi hev ra tên gotin û nivîsandin. Pevdengeke kurmanciyê heye û ew jî /xw/ ye. Piştî pevdenga /xw/yê tenê dengên **a, e, ê, î, î** tên.

Xwar, xwe, xwê, xwir, xwîn

-Bilêvkin

Dengên kurdî bi tîpan tên nîşandan; her wekî ku tên nivîsandin jî tên xwendin û bilêvkin.

-Kîte

Di kurmanciyê de peyvên yekkîteyî, dukîteyî, sêkîteyî, çarkîteyî, pêncîteyî û zêdetir hene:

yekkîteyî: av, ba, nan, stêrk, şkeft...

dukîteyî: ba-ran, çî-ra, he-sin, şe-kir...

sêkîteyî: a-ge-hî, der-man-saz, Kur-dis-tan...

çarkîteyî: Kurd-gal-na-me, Şe-ref-na-me, der-man-xa-ne...

pêncîteyî: te-men-dî-rê-jî, de-rû-nî-na-sî

-Kirpandin

Kirpandin ew kîteya peyvê ye ku hişktir û bilindtir ji devê mirovî derdikeve. Di kurmanciyê da kirpandin (stress) li gorî kîteyan cih diguhere; di peyvên yekkîteyî da li ser dengdêrê ye û di piraniya peyvên dukîteyî da jî li ser kîteya duyem e. Wekî mînak:

Av, ba, çîl, dûr...

do-ran, bi-zîn, kur-tan...

2. Peyvnasî

-Navdêrên wekî /Azad/, /Zelal/, /mal/, /hesp/, /av/, /nan/

Navdêrên wekî /Azad/ û /Zelal/ navên mirovan e, /mal/ avahiyê mayînê yê mirovan e, /hesp/ ajalek e, /av/ û /nan/ du xwarinên sereke yên mirovan in. Wekî mînak:

-Rojbaş Azad!

-Rojbaş Zelal!

mala Zelalê

hespê Azad

nanê Zelalê û ava Azad

-Cînavkên wekî /ev/, /ew/

Cînavkên wekî /ev/ û /ew/ ji bo nîşandanê ne. /Ev/ ji bo nîşandana tiştên nêzik e û /ew/ ji bo tiştên dûr e. Wekî mînak:

Ev mala Zelalê ye.
Ew hespê Azad e.
Ev nan nanê Zelalê ye.
Ev av ava Azad e.

Ev mal e, ev av e, ev jî nan e.
Ev der mal e, av jî heye nan jî heye.

-Ev mala Zelalê ye.
-Ev hespê Azad e.

-Ew mala Zelalê ye yan mala Azad e?
-Ew ne mala Zelalê ye ne jî mala Azad e.

-Lêkera bûyînê

Di kurmanciyê de lêkera bûyînê li gorî kesan tê kişandin û cihê tîr nivîsandin.

Ez birçî me .	Ez tîr im .
Tu birçî yî .	Tu tîr î .
Ew birçî ye .	Ew tîr e .
Em birçî ne .	Em tîr in .
Hûn birçî ne .	Hûn tîr in .
Ew birçî ne .	Ew tîr in .

3. Hevoknasî

-Hevokên kurt: “Ev çi ye?”, “Ev mal e”, “Ev mal e?” “Ev kî ye?”, “Ev Azad e”, “Ev Azad e?”

Ji bo pirskirina mirovan /kî/ û ji bo tiştên din jî /çi/ tê gotin.

-Ev çi ye?
-Ev mal e.
-Ew jî mal e?
Na, ew ne mal e; ew dibistan e.
-Lê ew çi ye?
-Ew jî hesp e.
-Ev çi ne?
-Ev av û nan in.

Ev kî ye?
Ev Azad e.
Lê ew kî ye?
Ew jî Zelal e.
Ew Zelal û Azad in?
Erê ew Azad û Zelal in.

-Hevokên dirêj bi gihanekên /û/, /ku/

Em carinan du hevokan bi gihanekekê digihînin hev û wekî hevokekê dibêjin.

Ev mal e û ev jî dibistan e.

Ew Azad e û ev jî Zelal e.

-Ew çi ye ku tu dixwî?

-Ew nan e ku dixwim.

4. Çend gotinên pêşîyan

Dilê fireh, pîr nabe.

Hemû mêr, nabin şêr.

Nanê mêran, li ser mêran deyn e.

Bila Xwedê yar be, bila şûrê te dar be.

Gava şûşeya dilan bişkê, êdî cebar nabe.

5. Amadekarî ji bo waneya duyem

Ji bo dersa bê amadekariyê bikin: Wateyên van peyvan ji ferhengeke kurdî bi kurdî hîn bibin.

bajar

bav

çente

çira

çîrok

dê

deng

dibistan

diran

dolab

em, me

erê

ew, wî, wê, wan

eywan

ez, min

girav

gogbazî

gund

heval

hûn, we

jûr/ode

kefî

kî/kê

kurtik

mal

mase

min

na

nexşe

pace/pencere

pênûs

peyv

pol

qat

rûnişteke/sendelî

tu, te

tîp/herf

û

(li) vir

wan

wane

welat

werziş

(li) wir

xwendegeh

WANE 2

Naverok

1. Dengnasî û tîpnasî	-Veqetandek
-Tîpên girdek û hûrdek	-Cînavkên kesane
-Dengdêr û dengdar çi ne?	-Lêkera bûyînê (erênî, neyînî, pirsiyarî)
-Bilêvkirin	3. Hevoknasî
-Kîtekirin	-Hevokên kurt û dirêj
-Kirpandin	4. Çend gotinên pêşîyan
2. Peyvnasî	5. Amadekarî ji bo waneya sêyem

1. Dengnasî û tîpnasî -Tîpên girdek û hûrdek

Tîpên girdek ev in:

A B C Ç D E Ê F G H Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

Tîpên hûrdek jî ev in:

a b c ç d e ê f g h î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

Hînkari 1

-A tîpeke dengdêr e; lê B tîpeke dengdar e.

-Dengdêr û dengdar çi ne mamoste?

-Dengdêr ew tîp û deng in ku bi serê xwe ji devê me derdikevin; dengdar jî ew tîp û deng in ku bi alîkarîya dengdêrekê ji devê me derdikevin.

Hînkari 2

-Azad! C tîpeke çawa ye?

-C tîpeke dengdar û girdek e, mamoste!

-Baş e, pevdenga kurmanciyê kîjan e?

-Dîftonga kurmanciyê /xw/ ye.

-Aferîn ji te re Azad! Zelal, î tîpeke çawa ye?

-î tîpeke dengdêr û hûrdek e mamoste.

-Baş e, ka ji kerema xwe ra van peyvên hem bi lêv bike hem jî kîte bike.

-Pen-ce-re, xwen-de-geh, di-bis-tan, pol.

-Sipasiya we dikim Azad û Zelal!

-Sipasxweş mamoste!

-Sipasxweş mamoste!

Hînkari 3

Van peyvên jêrîn bixwînin, kîte bikin û kîteya kirpandî nîşan bidin.

ba-jar
bav
çen-te
çi-ra
çî-rok
dê
deng

di-bis-tan
di-ran
do-lab
em
e-rê
ew
ey-wan

ez
gi-rav
gog-ba-zî
gund
he-val
hûn
jûr/o-de

ke-fî	pa-ce/pen-ce-re	û
kî/kê	pê-nûs	vîr
kur-tik	peyv	wan
mal	pol	wa-ne
ma-se	qat	we-lat
min	rû-niş-tek/sen-de-lî	wer-ziş
na	tu	wîr
nex-şe	tîp/herf	xwen-de-geh

2. Peyvnasî

-Veqetandek

Veqetandek, qertafa girêdana du peyvan e. Veqetandek zayend û mêjera peyvan nîşan didin. Bi gotineke din, bi rîya veqetandekê em hîn dibin bê ka ew peyv mê ye yan nêr e; her wiha em bi rîya mêjerê hîn dibin bê ka ew peyv yekjimar e yan pirjimar e.

Zayend: Bi rîya zayendê em hîn dibin bê ka peyvek mê ye yan nêr e.

Çend navdêrên mê: *jîn, dê, keç, xwişk, met, xaltî, bûk, mî, bizin, mirîşk, çêlek, mehîn, dêlik...*

Çend navdêrên nêr: *mêr, bav, kur/law, bira, ap, xal, zava, beran, nêrî, dîk, ga, hesp, kûçik/se...*

Mêjer: Bi rîya mêjerê em hîn dibin bê ka ew peyv yekjimar e yan pirjimar e.

Çend navdêrên yekjimar: *jîn, mêr, dest, serî, berx, cûcîk, welat, bajar, hêvî, gotin...*

Çend navdêrên pirjimar: *jinan, mêran, destan, serîyan, berxan, cûcîkan, welatan, hêvîyan...*

Em carinan du peyvan bi hev ve girêdidin; wê hingê em zayend û mêjera peyvan nîşan didin. Wekî mînak:

bajarê mezin
diya Zelalê
tiliyên destan

-Navê bavê Azêd çi ye?

-Rizgar e, navê bavê Azêd Rizgar e.

-Serê cûcîkê biçûk e, ne wisan e?

-Belê wisan e, gotina te rast e?

-Zelal xwişka kê ye?

-Xwişka Pervînê ye, Zelal xwişka Pervînê ye.

Di kurmanciyê de du cure veqetandek hene:

1. Veqetandekên nas (binavkirî): Tişt û kesê ku qala wan tê kirin nas e. Peyva mê bi /-a/yekê, peyva nêr bi /-ê/yekê û peyva pirjimar jî bi /-ên/ekê bi peyveke din va tê girêdan.

-a:

paceya/pencereya malê
nexşeya polê
tîpa gir
waneya yekem
pênûsa Zelalê
peyva rast

-ê

qatê jorîn
gundê jêrîn
bajarê çirokan
bavê kê
dengê mirîşkê
kurtikê sipî

-ên

nexşeyên welatan
dolabên dibistanê
maseyên malê
rûniştekan polê
eywanên werzişê
çirayên jûrê

pola dibistanê
girava Qibrîsê

çenteyê nû
diranê pêşîn

sendelîyên xwendegehê
çîrokên gogbaziye yên Azêd

2. Veqetandekên nenas (nebinavkirî): Tişt û kesê ku qala wan tê kirin nenas e. Peyva mê bi-eka/-eke, peyva nêr bi -ekê/-ekî, peyva pirjimar bi -inên/ine bi peyveke din va tê girêdan.

-eka/-eke:

kefîyêke sor
nexşeyêke polê
tîpêke gir
waneyêke sivik
pênûsekê reş
peyvekê kurdî
her polekê dibistanê
giravekê ji giravên deryayê

-êkê/-ekî

gatekî vala
gundekî bajêr
bajarekê çîrokan
hevalekî durist
dengêkê zîz
kurtikekê sipî
çenteyekê nû
diranekî tezederketî

-inên/-ine

nexşeyinên kevn
dolabinên dibistanê
maseyinên malê
rûniştekinê polê
eywanîne werzişê
çirayinên jûrê
sendelîyinên xwendegehê
çîrokinê gogbaziye yîne Azêd

Xwendin: Dibistana taxa me

Li taxa me dibistaneke çar qatî heye. Navê wê Dibistana Amadehiyê ya Ehmedê Xanî ye. Ez xwendekarê pola nehan im, ango ez îsal bûme xwendekarê lîseyê. Di dibistana me de çar polên amadehiyê hene û pola me li qatê jêrîn e. Di pola me de dolab, mase, rûniştekek û nexşe hene. Dolabek, maseyek û sendelîyek aydî mamosteyan e. Dolabên pirtûkan, alîkariya pêşîn û amûrên nivîsandinê aydî xwendekaran e; lê bi destûra mamosteyan tînan bikaranîn.

Hinek xwendekarên pola me xelqê gundan in û hinek jî xelqê bajêr in. Ji bo her waneyekê mamosteyek dikeve dersan. Mamosteyê dersa kurdî gelekî ciwan e û bala hemû xwendekaran dikêşe ser xwe. Ew hertim kincên rengtarî û kurtikên spî li xwe dike; her wiha zivistanan kefiyêke sor diavêje stûyê xwe. Gelek pênûsên wî hene û her pênûsek bi rengekî dinivîse. Mamoste hinek tîp, kîte û peyvan bi rengekî cuda dinivîse; paşê li gorî rêzimana kurdî şîrove dike û me xwendekaran serwest dike.

Mamosteyê dersa kurdî gogbazekî baş e jî; carinan li baxçeyê dibistanê û carinan jî li eywanên dibistanê bi xwendekaran ra suhbet dike. Gava Azad jî li wê derê be, ew jî behsa çîrokên xwe yên gogbaziye dike.

-Cînavkên kesane

Cînavk ew peyv in ku şûna navdêran digirin û ji ber ku şûna navdêran digirin jî hemû berpirsiyariyên wan bi cih tînin. Heke em navdêran rêveber bihesibînin cînavk jî cîgirên wan in; lewre gava navdêr ne li şûn û meqama xwe bin, cînavk kar û barên wan bi rê va dibin. Cînavkên kurmanciyê yên kesane du bir in: Xwerû û tewandî.

1. Cînavkên xwerû

yekjimar	pirjimar
ez	em
tu	hûn
ew	ew

2. Cînavkên tewandî

yekjimar	pirjimar
min	me

te
wî/wê

we
wan

Xwendin: Ezo û Ezê

Hevalekî min î pir sosret heye û navê wî Ezo ye. Ev nav ne navê wî yê rastîn e. Gelo navê wî yê rastîn çi ye? Nebêje ku navê wî Ezîz e yan jî Evdîlezîz e. Navê wî Ferat e û navê xwişka wî jî Dijle ye; lê belê her kes ji wan ra dibêje “Ezo” û “Ezê”. Ji ber ku her du jî zehf ji xwe hez dikin, ji xwe razî ne û her tim dibêjin “ez”. Hema hema di ferhenga wan da “tu”, “ew”, “em” û “hûn” tunene.

Rojekê min silav da Ezoyî û hinekî pê ra axivîm. Wî qet qala min û kesekî din nekir; hertim got “ez” û “ez”. Min hevokên wî gişt jimartin û wî di hemû gotinên xwe da ji xwe dest pê kir: “Ez îro hinekî zû hişyar bûm... Bi rastî ez sibehan zû hişyar dibim... Ez ser û çavên xwe dişom û taştêyeke xurt dixwim... Gava ez ji jûra xwe derdikevim... heke ez li wir bim... ji bo ku ez ji werzişê hez dikim... dema ku ez... carinan ez... hertim ez...”

Xwişka min a Rewşen jî bi heman awayî behsa Ezê dike: “Ez îro dereng xewê hişyar bûm, min got ku ez pêşiyê ser û çavên xwe bişom û paşê taştêyê bixwim; lê min tenê destên xwe şuştin, taştê xwar û çûm destşokê ku ser û çavên xwe bişom. Ez hertim wisa nakim; lê vê carê ez dereng mabûm, min wisa nekira ez ê negihîştama waneya yekem. Dema ku derketim kolanê ez zû bi zû li siwareyê siwar bûm. Ez li otobusên tijî rêwî siwar nabim û tê da bi kesî ra naaxivim, ez hertim dersan û gotinên mamosteyan tînim bîra xwe...”

Tu dibêji ev her du zarok bi tena serên xwe li giraveka mîna Girava Qibrîsê mezin bûne. Tu dibêji di nava rojê da ne hev dibînin ne jî dê û bavên xwe. Hemû hevokên wan her duyan bi “ez”ekê dest pê dikin û tu carê qala hevalê xwe yan jî kesekî din nakin.

-Lêkera bûyînê (erênî, neyînî, pirsiyarî)

Di dema niha da lêkera bûyînê li gorî dawîya peyvan tê kişandin. Gava dawîya peyvê bi tîpeke dengdar biqede, li gorî cînavkên kesane wiha tê kişandin. Di awayê pirsiyarîyê da tu dikarî tenê bi kirpandinê jî pirsra xwe bikî; her wiha tu dikarî bi peyvên wekî /gelo/, /ma/, /çima/, /kîjan/, /çi/, /kî/ û yên din jî pirsan bikî?

Erênî	Neyînî	Pirsiyarî (erênî û neyînî)
Ez kêfxweş im.	Ez ne kêfxweş im.	Ez kêfxweş im? / Ma ez ne kêfxweş im?
Tu kêfxweş î.	Tu ne kêfxweş î.	Tu kêfxweş î? / Tu çima ne kêfxweş î?
Ew kêfxweş e.	Ew ne kêfxweş e.	Ew kêfxweş e? / Kî ne kêfxweş e?

Em kêfxweş in.	Em ne kêfxweş in.	Em kêfxweş in? / Gelo em ne kêfxweş in?
Hûn kêfxweş in.	Hûn ne kêfxweş in.	Hûn kêfxweş in? / Hûn ji bo vê yekê ne kêfxweş in?
Ew kêfxweş in.	Ew ne kêfxweş in.	Ew kêfxweş in? / Kîjan xwendekar ne kêfxweş in?

3. Hevoknasî

-Hevokên kurt û dirêj

Di kurmanciyê da hevokên kurt bi kêrî axaftina rojane, helbest (şîer) û stranên tînan. Hevokên dirêj jî bi kêrî nivîsên wêjeyî (edebî), dîrokî, zanistî û fermî tînan. Di hevokên dirêj da bi alîkarîya girêdankên curecureyî çend hevok bi hev va tînan girêdan.

Hevokên kurt
-Baş e.

Hevokên dirêj
-Dewreka wisa hatiye **ku** baş û nebaş bûne birayên hev.

-Silav!
-Hûn çawan in?
-Tu ji ku derê yî?
-Mala te ava!
-Çima rengê te çûye?
-Wê çirayê vêxe, ji kerema xwe ra!

-Heke tu wî bibînî, silava min jê re bibêje!
-Em bibêjin baş in, **bila** baş here.
-Ez ji Mêrdînê me, **lê** li Amedê dijîm.
-Mala te ava **û** tijî bûk-zava!
-Tu **ji** bi qasî min bixebitî, tu yê **ji** reş biqemilî.
-Ne çirayê vêdixim **ne ji** ji şûna xwe radibim.

Xwendin: Diranêş

Mezînan gotiye: Diran êş, derman kêş. Ev gotina wan çiqasî rast e! Îro wekî her roj ji malê derketim û çûme dibistanê. Di navbera waneyan da min ji kantînê çîkolatayek kirî û di geza diduyan da êşek kete diranên min. Gelo min destûr bixwesta û biçûma nexweşxaneyê yan li xwendegehê bimama? Min ji xwe re got ku hinekî sebr bikim wê derbas bibe; lê di darsa duyemîn da jî berdewam kir. Serê we neêşînim, min heta nivro ew eziyet kişand û piştî nivro çûme nexweşxaneyê. Mixabin diransazê nexweşxaneyê piştî nivro nehatiye ser kar û ez pir poşman vegeyriyam malê.

4. Çend gotinên pêşîyan

Baş be, lê ne belaş be.
Hesin, hêsin dibire.
Destê merd, kin nabe.
Her kes mêrê roja xwe ye.
Bavê mirovî, piştî mirovî ye.
Bila hindik be, bila rindik be.
Berîka belengazan vala ye, lê dilê van tijî ye.

5. Amadekarî ji bo waneya sêyem

Ji bo darsa bê amadekariyê bikin: Wateyên van peyvên ji ferhengeke kurdî bi kurdî hîn bibin.

bira	penêr
derya/behr	qenc
ferheng	rojname
hevalders/hevpol	rûnê nivîşk
lênûsk/defter	sabûn
malbat	sêv
masî	şîr
navend	wêne
nebaş	xaçepirs
nûçe	xwaringeh
paytext	xwişk

Peyvên nenas ên vê tekstê bi alîkariya ferhengeke kurdî bi kurdî hîn bibe û di deftera xwe da binivîse.

Sibeha kalekî dinyadîtî

Kalê temendirêj îro dereng ji xewê hişyar bû. Derkete balkonê û bi qasî pênc deqeyan li derva nihêrî, silav da birayê xwe yê ku cîranê wî ye. Birayê wî dû salan jê biçûktir bû, wekî her carê li balkona xwe rûniştibû, nûçeyên rojnameyê dixwendin, li ser maseya wî ferhengek, pênuşek, lînûskek û fîncaneke qehweyê hebûn.

Ji malbata kalê tenê ew bira mabû, dê-bav ji zû va miribûn û xwişka wan a yekane jî hê di ciwaniya xwe da çûbû rehetê. Kalê deryavanekî kevn bû û niha rojên xwe yê dawîn derbas dikir. Birayê wî jî nivîskar bû û her roj nûçeyên welêt û cîhanê dişopandin. Her du

yan bêyî hev taştê nedixwarin; lê birayê biçûk hertim zû radibû û qehweyek vedixwar. Rewşa kalê baş bû, xanenişînekî miaşdar bû û hertim alîkarî dida birayê xwe yê nivîskar. Kalê piştî silavê vegeriya mitbexa xwe, ji bo taştê hinek rûnê nivîşk, penêr û du konserveyên masîyan danîn ser maseyê. Piştî ku ava çayê da ser ocaxê, gazî birayê xwe kir ku were ser taştê. Kalê rojname-mojname nedixwendin, li ser maseya xwarinê guh dida nûçeyên birayê xwe û piştra xaçepirsa rojnameya wî çêdikir. Lewre birayê biçûk her car ferheng, pênuş û lînûsk bi xwe ra dianîn.

Kalê dinyadîtî ji guhdarîkirinê, alîkariyê û xaçepirsan pir hez dikir. Li ser pişta keştiyan li gelek welatan geriyabû, gelek bajar û lengergeh dîtibûn. Êdî hez nedikir ji dinyayê tişteki bibihîze, tenê guhdarîya birayê xwe dikir, destê alîkariyê dirêj dikirê û xaçepirsên rojnameya wî çêdikirin.

WANE 3

Naverok

1. Dengnasî

-Dengên sivik û giran: ç, k, p, t

-Dengên dubare: l, n, r

-Tîpa kelijandinê

2. Peyvnasî

-Navdêr

-Cînavkên şanîdanê û cînavka vegerok

-Di lêkera /bûyîn/ê da dema bihuri

3. Hevoknasî

-Binyada hevokan: Nasyarî û tevgerî

4. Çend gotinên pêşîyan

5. Amadekarî ji bo waneya çarem

1. Dengnasî

-Dengên sivik û giran: ç, k, p, t

Di kurmanciyê de dengên /ç/, /k/, /p/ û /t/yê du cure ne: Sivik û giran. Di cureyê sivik da deng bi hêsani ji devê mirovî derdikeve û di cureyê giran de deng zorê dide dev, lêv û çengeya mirovî; lê belê her du cureyên dengan jî bi heman tîpan tên nivîsandin. Lewre ji van tîpan ra hevtîp tê gotin ku di axaftinê da ne hevdeng in, bi gotineke din bi heman tîpan tên nivîsandin, lê bi heman dengan nayên bilêvkin.

	ç		k		p		t
sivik	giran	sivik	giran	sivik	giran	sivik	giran
çav	çar (4)	ka	ka (pirs)	pîvaz	pincar	ta (bend)	teyşt
		(hûrgîya)					
çira	çil (40)	kundir	kindir (ta)	paş	pûş	tav (roj)	tifing
çem	çeper	kor	kûr	pêlav	parçe	tivir	têr
çembil	çareserî	kereng	ker	poz (bêfil)	pizdank	tişt	tas

-Dengên dubare: l, n, r

Piraniya zimanzanên kurd dibêjin ku dengê dubare di nivîsa kurdî da tune; lê dîsa jî înkâr nakin ku di axaftinê da hinek dengên kurdî dişibihin tîpa dubare. Wekî mînak, di peyvên /gelek/, /genî/ û /virek/ da tîpên l, n, r dişibihin tîpa dubare.

Xwendin: Bostanê Gulîzerê

Gulîzer jinebî bû, zarokên wê mezin bûbûn û her yekî xwe dabû ber mala xwe. Rast e, carinan dihatin serdana wê; lê berêvaran vedigeriyan malên xwe û bi şevan hertim tenê bû.

Gulîzerê vê axlêveyê çend kerdî bostan reşandibûn. Ji pincarên wê, herî zû pîvaz û herî dawîn jî bîber derketibûn, lê tivir û kundiran jî zîl dabûn. Ji roja çandinê heta çil-pêncî rojê ew li dora kerdîyan çû-hat, avda, pûş-pelaş û pimpar rakirin û di destpêka havînê de gihişte mirazê xwe. Êdî wê her êvar teyştikek hildida, dikete nava bostên; çend bistî pîvaz, çend têt bexdenos û qîçî qut dikirin. Gava digihişte malê, hanzûka pincarên xwe dişûştin;

pincarên şuştî digel tîkeyek penêr radixiste ser sifrika xwe û bi bismilahê dest bi xwarinê dîkir.

Piştî xwarinê Gulîzerê nimêja xwe ya êvarê dîkir û dest bi hûnandina goreyekê, faykeyekî yan jî patîkekê dîkir. Wê hewl dida ku nimêja şevê jî bike û paşê razê; lewre hey caran dihûna û hey caran bi ser şîşikên xwe da dihênijî.

Rojên Gulîzerê gişt dişibihîne hev; şemî û yekşeman zarok û neviyên wê dihatin serdana wê, duşeman diçû çarsiyê û pêlazimîyên xwe distandin, sêşeman bi xwe diçû serdana du-sê cînanan, çarşeman li malê paqijî dîkir, pêncşeman xwarinek amade dîkir û şîva miriyan dida çend feqîran, rojên înan jî diçû goristanê û bi ser miriyên xwe da fatihe dixwendin. Lê belê her berêvar û berbangê bostanê xwe av dida.

-Tîpa kelijandinê

Di tevahiya devok û zaravayên kurdî de sê tîpên kelijandinê tên bikaranîn: h, w, y.

/h/: avahî, berahî, şînahî, kûrahî...

/w/: ewrawî, xwesiwa wî, cizrawî....

/y/: rûyê min, sîya te, dêya wî....

Li gel vê bikaranînê di kurmanciya Xoresanê de tîpeke kelijandinê ya din jî heye ku /e/ ye. Ev tîp tenê ji bo ayidîyet û mensûbîyetê tê bikaranîn: banegî (xelqê Baneyê), sinegî (xelqê Sineyê)...

Xwendin: Peyama piştî çil û çar rojan

Her du ciwanan li hev kir ku bizewicin; lê divê berî her tiştî dê-bavên xwe razî bikirana. Ciwên agehî dabû dêya xwe ku bavê wî razî bike, derbasî jûra xwe ya razanê bûbû, çira û çavên xwe girtibûn ku bikeve xeweke kûr. Çend rojan dê û bavê wî mijara zewaca kurê xwe wekî cendekekî danîbûn pêşiya xwe, endam bi endam kelepîçe kiribû û di dawiyê da gotibû "na". Xortê li benda biryara mezinan, piştî hefteyekê hîn bûbû ku dê-bavên wî bi vê zewacê ne razî ne; lê wî piştî çil û çar rojan ji keça xama ra peyameke kurt şandibû: "Silav, bizanibî ku dê-bavên min bi zewaca me razî nebûn. Lewre ji te ra jiyaneke bextewar dixwazim." Keça xama bi bêhtengî peyama xwendibû û bersiveke wiha dabûyê: "Tu jî bizanibî ku dê-bavên min piştî çar saet û çil deqeyan zewaca me erê kiribûn û ev çil û çar roj in ku em bi malbatî li benda hatina we bûn."

2. Peyvnasî

-Navdêr

Navdêr nasnameya hemû tiştî ye. Bi gotineke din, hemû tiştên giyanawer (ruhber) û negiyanawer (bêruh), tiştên razber (ne li ber çavan) û şênber (li ber çavan), tiştên serenav (yekta) û hevenav (navê komekê) bi navekî tên naskirin.

Navên giyanaweran: mêr, jin, mî, bizin, kêzik, kûçik, hesp, mar, gur, şêr, kurm...

Navên negiyanaweran: kevir, xwelî, qûşxane, nal, bizmar, tevir, xanî, çiya, newal...

Navên razberan: evîn, tirs, çikûsî, ruh (giyan), bawerî, camêrî, xayîntî, hêrs, kîn...

Navên şênberan: av, nan, xwê, cûcîk, berx, çiya, dar, gol, mirov, gizêr, kartol...

Serenav (navên yekta, tiştêkî tenê): Rojîn, Azad, Bazîd, Kurdistan, Rojnameya Agirî...

Hevenav (navê komekê): dar, giya, kulîlk, kêzik, kurm, bihuk, rawir, çivîk...

Xwendin: Navê min quzilqurt e!

Bahoz digel hevaleyê xwe çûbû komeleyekê û berpîrsê komeleyê hevalê Bahozî baş nas dîkir. Piştî silav û xêrhatinê hevalê wî xwestibû ku Bahozî bide naskirin û gotibû:

-Navê vî hevalê Bahoz e, min ew bi xwe ra anî ku komeleyê nas bike.

Berpîrsê komeleyê ji Bahozî pîrsî:

-Kekê Bahoz, tu çi karî dikî?

-Kekocan, navê min ê rastîn Quzilqurt e û ez ziqûmê difiroşim.

Hem hevalê wî hem jî berpîrs bi vê bersivê aciz bûbûn, rûyê wan sor bûbû û berîya ku sedema vê axaftina sext bipîrsin, Bahozî bi şîroveyeke kurt xwe parastibû:

-Biraçan, tu çima karê min dipîrsî? Em bibêjin ku karê min tune ye, ma hûn ê min ji komeleyê derxin?

-Na, çima em ê te derxin bira? Ma tiştê wisan dibe?

-Îcar ez ne yê dotinê bim ne jî yê mêtinê bim, hûn dîsa jî min dernaxin?

Bi bihîstina peyvên "dotin" û "mêtin"ê ra berpîrsê komeleyê şaşîya xwe fêhm kiribû; lê hevalê Bahozî hîn jî hişyar nebûbû yan jî nedixwest ku fêhm bike. Bi rastî Bahozî gotibû ku "hûn li gorî berîka mirovan miameleyê dikin".

-Cînavkên şanîdanê û cînavka vegerok

****Cînavkên şanîdanê:** Ew cureyê cînavkan in ku dûrahî û nêzîkahîya tişteki nîşan didin.

Cînavkên şanîdanê yên xwerû
ev û ew (yekjimar)

Cînavkên şanîdanê yên tewandî
vî/vê û wî/wê (yekjimar)

Ev dibistan e. (nêzik)
Ew kanî ye. (dûr)

Vî/vê mala xwe xera kir. (nêzik)
Wî/wê pirtûk dixwend. (dûr)

ev û ew (pirjimar)
Ev dibistan in. (nêzik)
Ew kanî ne. (dûr)

van û wan (pirjimar)
Van dikir û we jî dixwar. (nêzik)
Wan distra û me jî dilîst. (dûr)

****Cînavka vegerok:** Ew cureyê cînavkan e ku xwedîyê gotin û mijarê nîşan dide. Di kurmanicîyê de cînavkeke vegerok heye ku /xwe/ ye.

Heke xwedîyê gotinê qala xwe bike: Min wêneyê xwe dît.

Heke qala xwedîyê mijarê bê kirin: Piştî xwarinê wî dermanên xwe xwarin.

Divê bê zanîn ku cînavka /xwe/yê ji aliyê mêjer (yekjimarî û pirjimarî) û zayendê (mêzayî û nêrzayî) va bêhêl e; her wiha nayê tewandin jî.

-ji aliyê mêjerê (yekjimarî û pirjimarî) va: Ez xwe nas dikim û hûn jî xwe nas dikin.

-ji aliyê zayendê (mêzayî û nêrzayî) va: Mamosteya xwe bi bavê xwe da naskirin.

-ji aliyê tewangê (rewşa xwerû û tewandî) va: Xwe aciz neke û bêhna xwe fireh bigire.

Xwendin: Xwezila ji xêra Xwedê ra

Hêdî hêdî ber bi konê duwanzdeh stûnî dimeşîya û di ber xwe da diaxivî:

-Ev çî ye hate serê min û kî ev anî serê min? Wan digot bi biharê ra, lê ev bihara çendan e? Gelo min mala xwe bi destên xwe neşewitand? Vî got "bavo", min dayê û wî got "bavo", min dayê; lê kesî ne got "bavo ha ji te ra". Wan giştan xwar, min kir û wan xwar, min berhev kir û wan belav kir.

Gava ku nêzîkî hêşîya konê cînarê xwe bû, dengê jina cîrên ew vecinîqand ku wiha digote mêrê xwe:

-Xwezila ji xêra Xwedê ra, te jî mîna cîranê me devê kîsê xwe bi ser her sê zarokan da vekira, bila kirasê canê min jî telîs bibûya!

Bi bihîstina vê gotinê ra, destê xwe bir serê xwe, kumê xwe rast kir û dîsa bi xwe ra axivî; lê vê carê ne bi lomewan, bi şukir û duayan.

-Di lêkera /bûyîn/ê da dema bihurî

Di dema bihurî da lêkera /bûyîn/ê weki lêkeran û li gorî kesan tê kişandin.

Erênî

Neyînî

Pîrsiyarî (erênî û neyînî)

Ez kêfxweş bûm. Ez kêfxweş nebûm. Ez kêfxweş bûm? / Ma ez kêfxweş nebûm?
Tu kêfxweş bûyî. Tu kêfxweş nebûyî. Tu kêfxweş bûyî? / Tu çima kêfxweş nebûyî?
Ew kêfxweş bû. Ew kêfxweş nebû. Ew kêfxweş bû? / Kî kêfxweş nebû?

Em kêfxweş bûn. Em kêfxweş nebûn. Em kêfxweş bûn? / Gelo em kêfxweş nebûn?
Hûn kêfxweş bûn. Hûn kêfxweş nebûn? / Hûn ji bo vê yekê kêfxweş bûn.
Hûn kêfxweş nebûn? Ew kêfxweş bûn? / Kîjan xwendekar kêfxweş nebûn?
Ew kêfxweş nebûn.

Xwendin: Hebû û tunebû!

Du birayên zanyar gelek çar nîqaş dikirin û carinan dibeziyane hev jî; lê wê êvarê nîqaşa li ser tiştê balkêş bû. Birayê ku hindekarê ziman û wêjeyê ye, çûbû serdana birayê xwe yê ku ew jî hindekarê felsefeyê ye. Piştî xwarin û vexwarinê birayê zimannas biraziyekî xwe danî ser çonga xwe û jê ra dest bi vegotina çirokekê kir. Dema ku wî got "hebû û tunebû" birayê felsefezanê lê bû lê bû kulmekê li çengeya kekê xwe da bidê:

-Keko, tu bidî xatirê Xwedê, van tiştên derzanistî hînî zarokan neke! Tiştê ku hebe, çawa tune dibe. Ma tu nizanî enerjî wî nabe?

-Bavê me çend sal berê hebû, niha mirî ye û li nava me tune ye. Wexta ku ne li nav me ye, ji min ra çî ku çûye kê derê?

Jina felsefezanî kete nava nîqaşê û got:

-De bibêje feylesof! Çend sal berê ez qîz bûm, paşê bûme bûk û niha jî bûme dê. Xwedê hez bike ez bibim xwesûya bûk û zavayan, dapîra nevî û nevîçirkan jî. Îcar qîztîya min bi ku da çû, êdî çû. De ka zaroktî û ciwanîya min, ew enerjîya min bi ku da çû?

Mêrê wê carekê li rûyê wê, carekê li birayê xwe, carekê jî li rûyê kurê xwe yê li ser çongan nihêrî û bi devekî nivkenî got:

-Jinik, te karê hefteyekê derxiste pêşîya min. De bihêle, bila apê gedeyî çîroka xwe temam bike!

-Aha were îmanê ha!, got jinikê û rabû ku qehweyekê çêke.

3. Hevoknasî

3. Hevoknasî

-Ji hêmanên hevokê: Kirde

Du hêmanên sereke yê hevokê hene ku "kirde" û "pêveber" in; lê di hinek hevokan de hêmanên alîkar ên wekî "bireser" û "têrker"ê jî pêwîst dikin.

Kirde: *Di hevokê de kesê ku karekî dike kirde ye û bi pirsê "kî/kê" û "çî"yê derdikeve holê.*

=Kî/kê: Tenê ji bo mirovan tê bikaranîn, ango tenê kirdeyê mirov dipirse; piranî di serê hevokê da cih digire û bersivê dide pirsê "kî/kê".

Hat. (Kî hat? -Ew.)

Wî xwar. (Kê xwar? -Wî.)

Jîr e. (Kî jîr e? -Ew.)

=Çî: Mirov ne tê da, ji bo ajel û hemû tiştên din tê bikaranîn; piranî di serê hevokê da cih digire û bersivê dide pirsê "çî".

Deng bilind e. (Çî bilind e? -Deng.)

Berx diçêre? (Çî diçêre? -Berx.)

Xwendin: Kîjano bi jano!

Wedadî keçek bijartibû û dil hebû ku wê ji xwe ra bixwaze. Êvarekê li dora bavê xwe çû û hat ku mijarê jê ra veke. Ji bo ku dilê bavê xwe xweş bike û wî bi daxwaza xwe ya zewacê razî bike, pesna wî dida û pêyên wî bi zarokan didan mizdan. Di dawîya dawîn da biryar da ku dest bi razîkirinê bike:

-Bavo, kîjan kurê te zêdetir ji te ra baş e?

Bavê wî dizanibû ku kurê wî baca van xizmetên xwe yên êvarê dixwaze; lê wî nedixwest ji bo zarokê sitemê li yekî din bike. Lewre bi acizîyeke kûr û bêhneke fireh got:

-Ax, kîjano bi jano! De kîjan baş be, Xwedê pêşîyê ruhê wî bistîne û gora bavê li hindê be!

4. Çend gotinên pêşîyan

Çi ji Xwedê xwest, Xwedê da dest.

Av, hevraz naçe.

Bêhavên, şîr to nagire.

Berê darê, darê dixemilîne.

Bi dilopên baranê, behr tijî nabe.

Bibêjin lal e, nebêjin tiral e.

Birçîbûn, ne birayê her kesî ye.

Birîn, birînan teze dike.

5. Amadekarî ji bo waneya çarem

Ji bo dersa bê amadekariyê bikin: Wateyên van peyvên ji ferhengeke kurdî bi kurdî hîn bibin.

avahî	guhdarîkirin	roj
bijîjk	helbest	rojname
biryardan	kirin	rojnamevan/rojnameger
biyanî	malbat	şaş/çewt
dirav/pere	name	şîrovekirin
dubarekirin	navber	spartek
endazyar	navnîşan	taştê
fêrbûn/ hînbûn	navroj/firavîn	şîv
fermo/kerem bike	pirtûk	vegotin
fikirîn/hizir kirin	pol	zanîn

Peyvên nenas ên vê tekstê bi alîkarîya ferhengeke kurdî bi kurdî hîn bibe û di deftera xwe da binivîse.

Xwendin: Sêwî

Di du saletîyê da bav miribû, bi kedera mirina bavê diya wî jî çar saletîya wî da miribû, xizman bi xêra xwe ew xwedî kiribû, wan ew dabû xwendinê û niha divê tişteke bikira.

Jixwe ne mal û malbateke wî ne jî xanî û avahîyekî wî hebûn, bi rastî li wî bajarî navnîşaneke wî ya domdar jî tunebû, carinan li malên hevalan û carinan jî li malên xizman dima.

Piştî qedandina zanîngehê divê karek bikira. Lewre gelekî fikirîbû, biryar dabû ku here bajarekî mezin û karekî peyda bike. Wî nizanibû bê ka biryara wî rast e yan jî şaş e; lê biryar biryar bû û li gorî wî çewtî û rastî birayên hev bûn. Hinek dirav ji xizmekî xwe deyn kiribûn, çûbû bajarekî bîyanî, xwe spartibû nas û dostan û karek peyda kiribû. Wî di zanîngehê da beşa civaknasîyê xwendibû; lê belê li çapxaneyekê karê barkirin, valakirin û belavkirina pirtûkên çapkirî dikir. Wî êvaran çend pirtûkên şaş çapbûyî ku xwedîyan qebûl nedikir bi xwe ra dibirin cihê razana xwe.

Carinan pirtûkên helbestan diketin destê wî û bi hêvîya ku rojekê bibe helbestvan ew dixwendin; carinan pirtûkên dersê yên zarokan diketin destê wî, hem dixwendin hem jî spartekên wê çêdikirin. Piştî ku ew pirtûk dixwendin, demildest nediyavêtin; gava ku sibetirê derfet nedîta û pirtûkeke nû neaniya, yên ku berê xwendine dubare dikirin. Jiyana wî dijwar bû; taştê, firavîn û şîva xwe li serê rêyan dixwar. Carinan kovarên bijîjkan, endazyaran, diransazan û pîşeyên din jî belav dikirin; lê belê tu rojê Xwedê rastî kovareke civaknasan nehatibû. Civaknas bi ku va çûbûn, çî kar dikirin û çîma dengên wan nedihate bihîstin?

Wî geh gotinên mamosteyên xwe dianîn bîra xwe ku tevan qala civakê fikir, geh di otobûsan da rojnameyên di destê rêwîyan da dixwendin û dikete xeyalên rojnamevanîyê; lê mixabin wî li şûna rojnamevanîyê rojnamegerî fikir, derî bi derî rojnameyên çapkirî digerandin.

Gava bibûya mêvanê xizman, pirtûkên şaş çapbûyî bi xwe ra nedibirin; bi têra dilê xwe diaxivî, şert û mercên jiyana xwe vedigotin. Pir dixwest ku kesek pirsekê jê bike û ew jî bi bersivê pirsê wî şîrove bike; lê li bajarê mezin her kes mijûl bû, her kesî çî bizanibûya jî xwe ra dizanibû, her kes fêrî karekî bûbû û karê xwe hînî kesekî din nedikir. Piştî demekê ew jî ji axaftinê ket, êdî ne ewqasî dipeyivî ne guhdariya axaftinan dikir ne jî peyam û name ji doralîya xwe ra dişandin. Di pola civakê da her kes hem xwendekar hem jî hîndekar bû, mirov di navbera her du pîşeyan de gêj dibû û kesî nedigot "fermo, rûne, piçekê bêhna xwe vede û ez li şûna te bixebitim". Li vî bajarî her kes wekî robotan dixebitî û gava nexebitaya divê bihata tamîrkirin an jî bihata avêtin li devê kolanekê, li serê sergoyekê an jî kelefeyê wêraneyekî.

WANE 4

Naverok

1. Dengnasî

-Di devokan da guherîna dengan (devoka Celaliyan I)

2. Peyvnasî

-Rewşên navdêran (mêjer, tewang, zayend)

-Cînavkên kesandinê û cînavka qertafî

-Di lêkera /bûyîn/ê da dema bê

3. Hevoknasî

-Ji hêmanên hevoka lêkerî: Pêveber

4. Çend gotinên pêşîyan

5. Çend biwêj

6. Ferhengok

1. Dengnasî

-Di devokan da guherîna dengan (devoka Celaliyan)

Li gorî zimanê nivîskî yê berbelav di devoka celaliyên Bazîdê de guherînek di dengan de çêdibe. =Guherîna hera girîng di veqetandeka nêr a yekjimar û pirjimar da ye ku ew jî li şûna /-ê/yê û /-ên/ê tenê /-e/ dibêjin. Mînak:

celalîkî

Kure yî dixûne.

Kure yî dixûnin.

nivîskî

Kurê wî dixwîne.

Kurên wî dixwînin.

=Pevdeng di devokê da nemaye:

celalîkî

Xudê dizane.

Naha mektûyê dixûne.

Vî goştî xoê ke.

Ça mala'x derket, bere'x da xundinê.

nivîskî

Xwedê dizane.

Niha nameyê dixwîne.

Vî goştî xwê bike.

Çawa ku ji mala xwe derket û berê xwe da

xwendinê.

=Gelek caran tîpên /b/yê vedigerin /w/yê:

celalîkî

Çima dîk newe siwe nawe?
Here bêje kewanîyê malxe'm çûye
xewatê, bira hewana te baş dagre.

nivîskî

Çima dîk nebe sibeh nabe?
Here û bibêje kebanîyê "malxweyê min çûye
xebatê", bila hebana te baş dagire.

=Gihaneka /û/yê di devokê da hema hema tuneye:

celalîkî

Elî bave'x va çûne xewatê.
Zozan Rewşenê va nexundine.
Şêl-çêkêt va utî ke, bira ewanî di
bimînin.

nivîskî

Elî û bavê wî çûne xebatê.
Zozan û Rewşenê nexwendine.
Şal û çakêtî utî bike, bila yên din bimînin.

Xwendin: Mele Şito

Gundîya jê ra digo Mele Şito, yanî Mele Şeytan, mi zehf mereq fikir ka çima jêra isa dêjin.

Xêr-guneh stîye gotiya, rojekî dîtine'k mele çûye ser destavê, şipê bel kiriye, hatye, bêdezmêj bang dae. Wê rojê vir da nave yî danîne Mele Şito. Xudê rastîyê hez ke, heşê mi jî î melî nedibirî, te didî carna tev xorta top dilîst, pê kaxeze qumbarê dilîst. Ewqa roja gund da ma, qe mi nedî şîretek yekî kir, yan jî perek Quran hînî zarekî kir.

Gundîyan jê ra digot "Mele Şito", yanî Mele Şeytan. Min zehf mereq fikir bê ka çima jê ra wisan dibêjin. Xêr û guneh li stûyên gotîyan be, rojekê dîtine ku mele çûye ser destavê, li piyan mîz kiriye, hatîye û bêdestnimêj bang daye. Ji wê rojê vir da navê wî danîne "Mele Şito". Xwedê rastîyê hez bike, heşê min jî ji wî nedibirî. Te didît ku carinan tevî xortan top dilîst, pê kaxeze qumbarê dilîst. Ewqas rojan di gund da ma, qet min nedît ku şîretek li yekî kir, yan jî rûpeleke Quranê hînî zarokekî kir.

2. Peyvnasî

-Rewşen navdêran (mêjer, tewang, zayend)

2. Waneyên fêrkirina xwendin û nivîsandinê ji bo feqehên medreseyan

ÇEND WANAYÊN ZIMANÊ KURDÎ JI BO FEQIYÊN MEDRESEYAN

A. WANAYA DESTPÊKÎ

RÊZIMAN I: DENGNASÎ

Dengên kurdî yan jî alfabeya kurdî

Di her zimanî de deng bi alfabeyan tên nîşandan û kurdan heta niha gelek alfabe bi kar anîne; lê îro alfabeya hera berbelav alfabeya latînî ye ku bi du cureyên tîpan tê nivîsandin. Lewre alfabeya kurdî ya latînî jî bi du cureyên tîpan tê nivîsandin: tîpên girdek (herfên gir) û tîpên hûrdek (herfên hûrik).

Tîpên girdek (herfên gir): A B C Ç D E Ê F G H I Î J K L M N O P Q R S Ş T U Û V W X Y Z

Tîpên hûrdek (herfên hûrik): a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z

RÊZIMAN II: DENGNASÎ

Cureyên dangan

Di alfabeya kurdî de 31 tîp (herf) hene, ji wan 8 tîp dengdêr (bideng) in û 23 tîp jî dengdêr (bêdeng) in.

Tîpên dengdêr (herfên bideng): Aa Ee Êê Îî Oo Uu Ûû

Tîpên dengdar (herfên bêdeng): Bb Cc Çç Dd Ff Gg Hh Jj Kk Ll Mm Nn Pp Qq Rr Ss Şş Tt Vv Ww Xx Yy Zz

Pevdeng (dengê duherfî): xw

RÊZIMAN III: DENGNASÎ

Kîte (hece)

Dengên kurdî parçe bi parçe ji devê merivan derdikevin, ango kîte bi kîte (hece bi hece) kom dibin; her tîpa dengdêr kîteyêke serbixwe ye, lê carinan digihêjin tîpên dengdar û komeke dangan pêk tînin.

Dengdêr bi serê xwe yekkîte ne: a, e, ê, i, î, o, u, û. Lê belê gava dengdar jî digihêjin dengdêran kîteyên dirêj çêdibin.

Bi du tîpan kîteyek: av, ba, çî, dê, dû...

Bi sê tîpan kîteyek: ard, bar, cot, çil...

Bi çar tîpan kîteyek: bang, deng, merc, tirs...

Bi pênc tîpan kîteyek: stewr, stêrk, stran, şkeft...

Kîtekirina peyvan

Peyvên yekkîteyî: ar, çar, du, paş, mast, xort..

Peyvên dukîteyî: a-la, ma-se, kan-î, şa-hî, Roj-hat

Peyvên sêkîteyî: Kur-dis-tan, şor-be-nîsk, per-pe-rok...

Peyvên çarkîteyî: Kur-dis-ta-nî, mê-van-da-rî...

Peyvên pênckîteyî: pir-zi-ma-nî-tî, we-lat-pa-rê-zî...

Peyvên şeşkîteyî: zer-ze-wat-fi-ro-şî...

ÇEND WANEYÊN ZIMANÊ KURDÎ JI BO FEQIYÊN MEDRESEYAN

A. WANEYA DESTPÊKÎ

HÎNDARÎ I: SÛREYA FATIHEYÊ

Maka Pirtûkê

Fetihe di zimanê erebî de tê wateyên (mehneyên) "zimanê kilîtê, tiştê ku her tişt bi wî dest pê dike, tiştê ku rêyekê vedike". Navek ji navên Sûreya Fatiheyê jî Maka Pirtûkê ye. Ev sûre ji heft ayetan pêk tê û li Mekeyê hatiye daxistin. Misilman di tevahiya nimêjên xwe de vê sûreyê dixwînin û ji bo gelek çalakiyan (munasebetan) jî wê wekî dauyekê bi kar tînin.

1. Bi navê Ellahê Rehman û Rehîm (Xwedayê Dilovan û Mîhrivan)
2. Pa û pesin ji bo Ellah e ku Perwerdekarê gerdûnan e.
3. (Ewê ku) Dilovan û Mîhrivan e.
4. Xwedanê roja ayînê (dîn) ye.
5. Ewê ku em dipêrsin Tu yî û Ewê ku em hawara xwe digihîninê Tu yî.
6. Rêya rast nîşanî me bide.
7. Rêya kesên ku Te qencî li wan kiriye; ne ya xezeblêhatîyan û averêbûyîyan.

HÎNDARÎ II: SÛREYA FATIHEYÊ

Şîroveya sûreya Fatiheyê :

1. "Bismillahirrehmanirrehîm" (bi kurtî: besmele) tê wateya "bi navê Xwedayê Dilovan û Mîhrivan" û -ji bilî Tewbeyê- hemû sûreyên Quranê bi wê dest pê dikin. Misilman di hemû karên xwe yên rewa û qenc de "bismillah"ê dikêşin.
2. Pa û pesn (hemd û sena) gişt layiqî Xwedayê bi navê Ellah in û ew Xweda Perwerdekarê gerdûnan (aleman) e. Ev ayet nîşan dide ku xêncî vê gerdûna me gelek gerdûn hene û Ellah ji hemûyan re xwesatîyê dike.
3. Dilovan (Rehman) ew Zat e ku li her kesî û tiştî dilovaniyê û merhemetê dike, cudahiye nake navbera mexlûqan û ev nav tenê ji bo Xwedayê Gewre tê bikaranîn. Mîhrivan ew kes e ku tenê li beşekê dilovaniyê dike, vê beşê ji ser beşên din re digire û Xwedê roja qiyametê tenê li bawermendên Xwe dilovaniyê, wan ji ser gawiran re digire û li gorî xebatên wan ast bi ast xelatan dibexşîne wan.
4. Xwedan û serdarê roja qiyametê ew Xweda ye ku her kesî li pêşberî dadgeha xwe dadirizîne, mafê her kesî bêkêmasî didê, xelat û celatan diyar dike.
5. Ew ê ku bawermend jê re ibadetê dikin tenê Tu yî; lewre em di perestina xwe de şîrîk û hevparan ji Te re çênakin. Her wiha Ew ê ku bawermend hawara xwe digihînin jî tenê Tu yî; lewre em tenê ji Te alîkariyê dikwazin.
6. Rêya rast nîşanî me bide û duristiyê hînî me bike; me ji çemk û feraseta rastî û duristiyê averê neke.
7. Bêguman em rêya wan kesan ji Te dixwazin ku Te qencî li wan kiriye, heke Te şopînerên vê rêyê xelat kiribin, wisan e ew rêya herî rast e û ceribandî ye. Em rêya xiloxopî ya bêencam ji te naxwazin; ji ber ku bi ceribandinê diyar bûye ku xezeba Te li şopînerên wê rêyê hatiye û ew kes ji rêzikên ayîna Te averê bûne û veqetiyane.

HÎNDARÎ III: SÛREYA FATIHEYÊ

Sûreya Fatiheyê derman e:

Ebû Seîdî (r) wiha ragihandiye: Komeke hevalên Cn. Pêxember 'aleyhiselamî derketine rêwîtiyekê û rastî hozeke ereban hatine. Vê komê xwestiye ku bibin mêvanên wê hozê, lêbelê vê hozê mil nedaye ber mêvantiya wan. Di vê navberê de marek li serokê hozê vedide û endamên hozê hewl didin ku serokê xwe tîmar bikin, lê bi ser nakevin. Hin endamên hozê wiha pêşniyar dikin: Heke hûn herine cem vê koma nûhatî, dibê ku hinekên wan dermankirina pêvedanê bizanibin. Li ser vê yekê hin endamên hozê tîm cem komê û wiha dibêjin: Gelî rêwîyan, marî bi serokê me vedaye. Me rahiştiye her çareseriyê, lê em bi ser neketin. Di vê qadê de ma zanyariya kesekî we heye? Ji komê hinekan wiha gotin: "Belê. Bi Xwedê ez dermankirina bi duayê dizanim; lê belê me ji we xwestibû ku hûn me bikin mêvanên xwe û we mil nedabû ber mêvantiya me. Lewre heta ku hûn destheqekê nedin me, ez dê serokê we bi duayê derman nekim." Di dawiyê de her du aliyan li ser keriyeye pêz li hev kirin. Mirovê zana bi endamên hozê re çû wir. Li wir sûreya Fatiheyê xwend û pifî serokî kir. Serok -wekî ku ji kapekî bifilite- rabû ser xwe û wisan meşîya ku tu dibêjî qey ev mirov ne margestî bûye. Serokê hozê ji mirovên xwe re got: "Ew destheqa ku we li serê li hev kiribû bidin wan." Hinekên komê gotin: "Werin em vê destheqê di nav xwe de par ve bikin." Lê mirovê ku derman kiribû wiha got: "Wisan nekin. Bisekin, em herine cem Cn. Pêxember 'aleyhiselamî, bûyerê jê re vebêjin û binêrin ka ji me re çi ferman dike." Dema ku hatin û bûyerê jê re vegotin, Cn. Pêxember 'aleyhiselamî wiha got: "Te çawa dizanibû ku sûreya Fatiheyê derman e?" Paşê Cn. Pêxember 'aleyhiselamî got: "We karekî qenc kiriye. Wî keriyê pareve bikin û min jî bikin hevalê parê." û keniya.

SPARTEK I: BÎRANÎNÊN XWE TOMAR BIKIN Û DÎROKA XWE BINIVÎSIN!

Qet nebêje ku "ka ez ê çi binivîsim" û ji nefsa xwe dest bi nivîsandinekê bike. Tu dikarî bîranînen xwe yên zarokatîyê, ciwanîyê û medreseyê li defterekê tomar bikî (qeyd bikî);

bi vî awayî hem tu dê dîroka xwe binivîsî hem jî hînî nivîsandinê bibî. Piştî çend bîranînan tu dê xwe bi xwe bibî pisporê rojên xwe yên berê; bûyerên xwe, malbata xwe û heval/hevrikên xwe bînî bîra xwe. Ji bîr neke ku *"kesê ku xwe nas dike, Xwedayê xwe jî nas dike"*! Min du heb bîranînen xwe yên zarokatiyê li vê derê tomar kirine û wekî nimûne pêşkêş kirine. Tu jî tûrikê xwe yê bîranînan tesele bike û binêre ka çi tê de heye.

Bav û zarok I

Em zarok bûn û mala me li gund bû. Ez nizanim em çawa hînî kurdî bûn, lê bi texmîna min em bi guhdariya baş hînî axaftinê (xeberdanê) bûbûn. Me li rûyê mezinan dinêrî û devên wan teqlîd dikir. Paşê em mezin bûn, dê û bavên me em didane axaftin û pirs ji me dikirin. Diya min navên tiştan hînî me dikirin, lê bavê min em hînî navên heft kalikên me dikir, şertên îslamê û navên pêxemberan ji min dipirsî. Bavo êvarekê ji min pirsî:

-Navê te çi ye?

Min hema bêfîkar got: "Omit e" û wî berdewam kir:

-Tu kurê kê yî?

Min carekê li çavên wî û carekê jî li çavên diya xwe nihêrî; lê nizanim çima û min got: "Ez kurê te me". Bavê min vê carê navê xwe pirsî û min nizanibû çi bibêjim, ji ber ku xwişk û birayên min tenê jê re digotin "bavo" û diya min jî digot "Miço". Nizanim min şerm kir an jî tirsiyam ku şaşiyê bikim, lewre min dengê xwe nekir. Wî dîsa pirsî:

-Navê kalikê te çi ye?

Min hanzûka got "Hecî Beko ye", ji ber ku min gelek caran navê wî bihîstibû, kekê hertim digot "ez ji mala kaliko Hecî Beko tîm" an jî "ez ê herime mala kaliko Hecî Beko". Wê çaxê min navê bavê diya xwe nizanibû, min ew qet nedîtibû, mala wî li gundekî din bû û miribû.

Piştî vê bersivê (cewabê) bavê min navên kalikên me rêz kirin:

-Omit, Omit kurê kê ye, kurê Mistefê ye, Mistefa kurê kê ye, kurê Hecî Beko ye, Hecî Beko kurê kê ye, ew jî kurê Brahîm e, Brahîm kurê Evdilah ye, Evdilah kurê Qelender e, Qelender kurê Nêço ye.

Piştî navê Nêço bavê min disekinî, lê min bi meraq dipirsî:

-Nêço kurê kê ye?

Bavê min bi devekî ken digot û li çavên diya min û xwişk-birayan dinêrî:

-Nêço jî kurê Kêço ye.

Wê hingê her kes dikeniya û min fêhm dikir ku laqirdiyan dike, her wiha min dizanibû "kêç" bihukek e û nabe navê merivan.

Bav û zarok II

Dîsa qet ji bîr nakim, êvarekê bavê min ez hînî dîne îslamê dikirim. Loma ji min pirsî:

-Şertên îslamê çend in?

Min nizanibû ka “şert” çî ye û “îslam” çî ye; lewre min stûyê xwe xwar kir û li rûyê wî nihêrî. Wî bi zimanekî gelekî xerîb ji min re got û bi pênc tiliyan jimart:

-Şertên îslamê pênc in: sewm û selat, hec û zikat, kilîmî şehadet heq: eşhedu en la îlahe îllellah we eşhedu enne Mihemedden resûlûllah.

Min xêncî peyva “hec”ê tiştêk fêr nekiribû, ji ber ku navê kalikê min Hecî Beko bû û mezinan digot ku çûye hec, çûye Mala Xwedê, loma jê re dibêjin “hecî”. Paşê bavê min dest bi şîrovekirinê dikir:

-Sewm rojî ye, selat nimêj e, hec Mekeha Mala Xwedê ye, zikat heqê feqîran e û meriv bi “kilîmî şehadet”ê jî dibe misilman.

Wan çaxan min nizanibû ka misilmanî çî ye, lê bavê min “kelimeya şehadetê” dikir du paran, pêşiyê “eşhedu en la îlahe îllellah” dida ezberkirin û paşê jî “eşhedu enne Mihemedden resûlûllah”. Daiya dawîn her du parçe digihandin hev û bi tevahî didane ezberkirin.

Bi rastî min nizanibû çima bavê min “kelimeya şehadetê” di dawiyê de dibêje, lê bi texmîna min ji bo qafiye û ahengê wisa dikir an jî wisa hîn bûbû û wisan jî hîn dikir. Dema ku ez mezin bûm, di dibistanan de rêza vegotina şertên îslamê wiha bû: Kelimeya şehadetê, rojê pênc danan nimêj, dayîna zikatê ji bo feqîran, girtina rojîya meha remezanê, çûyina hecê.

Bavê min carekê jî pirsî:

-Ez zuriyeta kê ne? Navên dê-bavên me gişkan çî ye?

Ez dîsa zûr bûm, min bi çavên zoq li rûyê bavê xwe nihêrî û bêdeng mam. Bavê min dîsa bersiva vê pirsê ecêb dabû:

-Em gişk zarokên Adem Pêxember û jina wî Hewayê ne. İnsan gişk zuriyeta wan her duyan in, merivên pêşîn ew in.

Tê bîra min bavê min rojekê jî gotibû “em umeta Mihemed Mistefa ne”, paşê “Allahumme sallî seyyidina Mihemedin we ela alî Mihemed gotibû” û her du destên xwe li rûyê xwe xistibûn.

HÎNDARÎ 5: BAWERÎ

Baweriya cenabê Mihemed eleyhiselamî û bawermendên pêşîn di Quranê de

“Xwedê her çî jê re şandibe, pêxember û bawermendan bawerî pê aniye. Her yekî wan bawerî bi Xwedê, firîşteyên Wî, pirtûkên Wî û pêxemberên Wî aniye. (Dibêjin:) “Em cudahiyê naxine navbera tu yekî ji pêxemberên Wî.” Her wiha wan got: “Me ferman bihîst û guhdarî kir, em lêborîna kêmasiyê dixwazin û veqer ber bi Te ye.” (Sûreya Beqereyê: 285)

Şîroveya ayetê

Pêxember qasidek e û fermana Xwedê bi cih tîne; Xwedê her çî jê re şandibe, pêxember bêyî pirsiyarekê wan fermanan dipejirîne û radigihîne bendeyên Xwedê. Bendeyên Xwedê yên bawermend jî didine ser şopa pêxemberî, ew jî bi heman awayî baweriyê bi fermanên hinartî tînin. Ji exlaqê pêxember û bawermendan e ku ciyawaziyê nexine navbera pêxemberên Xwedê û yekî ji ser yekî dîtir re negirin. Dîsa ji exlaqê pêxember û bawermendan e ku li benda fermanên Xwedê bisekinin, fermana hinartî paşguh nekin û hanzûka wê li ser jiyana xwe bisepînin; digel wê yekê bi lavahiyan daxwazê ji Xwedê bikin

ku kêmasî û şaşiyên wan bibexşîne û sererast bike. Ji ber ku di dawîya dawîn de veqer li bal Xwedê ye û di roja qiyametê de her bendeyî dadirizîne.

HÎNDARÎ 6: BAWERÎ

Şirînahiya baweriyê

Enesî (r) ragihandiye ku Cn. Pêxember 'aleyhiselamî wiha gotiye: *"Sê xislet di kê de hebin, wî şirîniya baweriyê dîtîye:*

- *Ji her tiştî zêdetir, Xwedê û pêxemberê Wî hez bike.*
- *Mirov ji çî hez bike, tenê ji bo Xwedê hez bike.*
- *Çawa ku naxwaze têkeve êgir, wisan jî nexwaze vegere kufrê."*

Zanist çawa tê rûxandin

Ebdullah b. Emr b. Asî (r) ragihandiye ku ji Cn. Pêxember 'aleyhiselamî wiha bihîstiye: *"Xwedê bi dare zorê zanistê (ilmê) binevat nake (ji holê ranake) û ji bendeyan nastîne; lê belê bi tunekirina zanayan (aliman) dawiyê li zanistê tîne. Gava ku alim tev mirin, êdî xelq serokên nezan ji xwe re hildibijêre; gava pirsek derkeve pêşberî van serokan, li derveyî rêbazên zanistî fetwayan didin. Bi vî awayî hem ji rastiyê averê dibin hem jî ji rastiyê averê dikin."*

HÎNDARÎ 7: BAWERÎ

Taybetmendiya bawermendan di destpêka sûreya Muminûnê de (1-11)

1. Bêguman bawermend rizgar (serfiraz) bûne.
2. Ewên ku di nimêjên xwe de diltenik in.
3. Ewên ku rû nadin gotin û kiryarên beletewş (nerewa).
4. Ewên ku (pêwistiyên) zikatê bi cih tînin.
5. Ewên ku endamên xwe yê zayendî (navran û doxînên xwe) bi riyên rewşa bi kar tînin;
6. Tenê li gel hevser û cariyên xwe pêwendiyê datînin û (ji ber pêwendiyên nerewa) ne şermezar in (bêlome ne).
7. Çi kesê ku ji vê pirtir zêdegaviyê dike, ew kes sînorbihêr (gunehkar) in.
8. Ew (bawermend) in, yê ku hem (pêwistiyên) emanetên xwe hem jî peymanên xwe bi cih tînin.
9. Pişkdarên mîrateyê (hevalên parê) ew in.
10. Mîrateya bihuştê ji wan re dimîne û li wir niştecihên mayinde jî ew in.

HÎNDARÎ 8: BAWERÎ

Taybetmendiya bawermendên baş di hedîsan de

Ebû Hureyreî (r) ragihandiye ku Cn. Pêxember 'aleyhiselamî wiha gotiye: *"Di wê roja ku ji bilî siya Wî tu sî tunene de, Xwedê heft kesan hildigire bin siya Xwe:*

- *Serokê dadwer (adil);*
- *Xortê ku di nava îbadeta Xwedê de mezin bûye;*
- *Mirovê ku dilê wî bi mizgeftan ve girêdayî ye;*
- *Du mirovên ku ji bo Xwedê ji hev hez dikin, ji bo vê yekê tên ba hev û ji bo vê yekê jî ji hev vediqetin;*
- *Mirovê ku jineke bedew û desthilatdar gazî wî dike û ew jî dibêje: Ez ji Xwedê ditirsim;*
- *Mirovê ku sedeqeyê wisan bi dizîka dide ku destê wî yê rastê nizane bê ka destê wî yê rastê çî înfâq dike;*
- *Mirovê ku di tenahiya de Xwedê bi bîr tîne û lewre rondik ji her du çavên wî difûrin."*

HÎNDARÎ 9: BAWERÎ

Li gorî Quranê Xweda

"Allah Teala ye, (yê ku) ji bilî Wî tu xweda nîn in. Hertim zindî û hişyarê li ser kar e. Ne hênijînek Wî digire ne jî xewek. Çiyê li esmanan heye û çiyê li erdê heye aydî Wî ne. Li hafa

Wî kî heye ku bêyî destûra Wî piştgiriyê bide (şefaetê bike)? Çiyê ku mirov niha dikin û çiyê ku mirovan berê kiriye Ew (Xwedê) pê dizane. Bêyî ku Wî xwestibe, mirov ji zanîna Wî bi tu tiştî nagihêjin. Kursiya Wî esman û erd hingaftine. Parastina wan her duyan (erd û esmanan) li Wî dijwar nayên. Ew e, yê berz û gewre.” (Sûreya Beqereyê: 255)

Şîrove

Gotineke pêşiyên kurdan dibêje ku *“Eysa û Mûsa nebûna jî Xwedê dê dîsa xwedatiya Xwe bikira”*. Ellah Teala xwedatiya Xwe bi tu kesî re pareve nake, xwedatiya wî mitleq e û xwedayê yekta her Ew e; hertim sax û nemir e, karê xwe radestî kesî nake, xwedatiya xwe naspêre cîgiran. Ji ber ku hertim sax û hişyar e, qet nahênije û nanive (nakeve xewê). Esman û her tiştê li nava wan, erd û her tiştê li ser û binê wî milkê Xwedê ne. Li hafa (huzûra) Wî her tişt bi destûra Wî diqewime û kesek nikare bêyî destûra wî alîkarî û piştgiriyê bide hinekan. Li ber destê merivan çî kar û plan hebin, her wiha berê çî kar û plan amade kiribin, Xwedê hemûyan dizane. Mirov nikare tiştêkî ji zanînên wî hilgire û hilçîne; heke mirov bi tiştêkî hesiyabe jî, dîsa bi xwestin û viyana Wî ye; ne ji jêhatin û jîrtiya wî kesî ye ku hînî tiştêkî bûye. Tevahiya erd û esmanan di bin serwerî û desthilatdariya Erşê Wî de ne, tu tişt li derveyî serwerî û desthilatdariya Wî nemaye. Parastin û rêveberiya erd û esmanan tu carî pê giran nayên, ji parastinê bêzar û tengezar nabe, naweste jî. Xwedanê meqama berz û gewre her Ew e.

HÎNDARÎ 10: BAWERÎ

Miameleya Xwedê bi bendeyên qenc û nebaş re

Ebû Burdeyî ji bavê xwe bihîstiye ku Cn. Pêxember ‘eleyhiselamî wiha gotiye: *“Sê kes hene ku xelata wan duqatî tê dayîn:*

- *Mirovê ku koleyêke wî heye; wê perwerde dike û perwerdeyêke baş didê. Wê hînî xisletên qenc dike û dike xwedîya xisletên qenc. Paşê jî wê azad dike û pê re şû dike. Xelata vî kesî duqatî ye.*
- *Bawermendê pirtûkeke pîroz ê ku berê jî bawermend bûye û paşê bawerîya xwe bi Cn. Pêxember ‘eleyhiselamî tîne. Xelata vî kesî duqatî ye.*
- *Koleyê ku mafê Xwedê yî li ser xwe dide û şîreta rast li xwediyê xwe dike.”*

Ebû Hureyreî (r) ragihandiye ku Cn. Pêxember ‘eleyhiselamî wiha gotiye: *“Sê kes hene ku Xwedê bi wan re naaxive, li wan nanihêre, pesna wan nade û ezabekî diltezîn ji wan re heye:*

- *Mirovê ku li ser riyekê aveke wî ya zêde heye û nahêle rêwî jê vexwe.*
- *Mirovê ku kirîn û firotanekê dike, lê ev karê wî tenê ji bo berjewendiyêke dinyayê ye. Heke nixê ku ew dixwaze bidê pê re rast tev digere, lê heke ne wisan be pê re rast tev nagere.*
- *Mirovê ku piştî berêvarekê bi yekî re dikeve bazara asûqekê (malekî bazirganiyê). Heta ku wê asûqê bi dest bixîne jî bi navê Xwedê sond dixwe ku filan û bêvan biha jê re birîne.”*

HÎNDARÎ 11: BAWERÎ

Pêxemberê îslamê Mihemed eleyhiselam û bawermend di Quranê de

“Mihemed pêxemberê Xwedê ye. Ewên li gel wî (hevalbend) li dijî gawiran serhişk û dijwar in, di navbera xwe de bimerhemet in. Tu wan dibînî ku rukûkar û secdekar in. Qenciya Xwedê û rizamendiya Wî dixwazin. Nîşaneyê wan li ser rûyê wan e ku ji ber şopa secdeyê peyda bûye. Ev danasîna wan a di Tewratê de ye; danasîna wan a di Incîlê de jî wiha ye: Ew mîna çandiniyekê ne ku zîl vedaye, zîxa derketî xurt bûye, qamir û stûr bûye û wisan li ser bistiyê xwe reh girtiye ku çandiyaran dilxweş dike, heçî ku gawir in jî bi wan hêrs dibin. Ellah Teala ji bo wanên ku bawerî aniye û karên qenc kirine peymanê lêborînekê û padaşeke mezin daye.” (Sûreya Fethê: 29)

Şîrove

Xwedê jê raziyê Îmam Elî derbarê cenabê Pêxember eleyhiselamî de wiha gotiye ku wekî şîroveyeke vê ayetê ye: *"Xwedayê bê heval û hogir Mihemed eleyhiselam şand, da ku peyman xwe bisepine (tetbîq bike), pêxembertiyê tamam bike û sozê ku daye pêxemberan bi cih bîne. Berateyên wî naskirî bûn û hatina wî ya li ser rûyê cîhanê xelatek bû. Wê hingê gelên cîhanê li ser ayînên cihêreng bûn, bîrdoziyên wan berbelav bûn û rêbazên wan belawela bûn. Ji wan, hinekan Xweda şibhandibûn afirandiyên (mexlûqên) Wî, hinekan naveroka navê guhertibûn, hinekan jî wesfên Wî dabûne tiştinê din, ango şîrîk jê re peyda kiribûn. Îcar Xwedê bi destî Pêxemberî ew gelên cîhanê ji şaşiyê vegerandin rastiyê û ji nezaniyê rizgar kirin. Piştî Xwedê hevdiîna Mihemed eleyhiselamî xwest, tiştên li ba Xwe hêjayî wî dîtin, li şûna rûkalê cîhanê meqameke din xelat kirê, nehişt ku rûbirûyî bobelatan bibe, bi rêz û hurmet rihê wî stand, pêxemberan ji umetên xwe re çî hiştibûn, wî jî ew ji we re hişt. Ji ber ku pêxember umetên xwe beredayî bernadin; heta ku rêyeke eşkere nîşanî wan nedin û alayên rastiyê daneçikînin, naçin."* (ji xutbeya yekem a Nehc'ul-Belaxeyê)

HÎNDARÎ 12: BAWERÎ

Quran rêbertiya kê dike?

"2. Tu şik û guman di vê pirtûkê (Quranê) de tunene. Ew ji bo bawermendên xweparêz rêbereke e.

3. Bawermendên xweparêz ew in ku ji cîhana razber bawer dikin, nimêjê dikin û ji derfetên ku Me dane wan xerc dikin.

4. Çi ji te re hatibe şandin û çî ji pêxemberên beriya te re hatibin şandin, ew in ku baweriya xwe bi wan tînin. Her wiha bi axretê jî bawer dikin.

5. Yê ku li gorî rêbera Xwedê dimeşin ew in, yê rizgarbûyî jî dîsa ew in." (Sûreya Beqereyê: 2-5)

Wesfên bawermendên xweparêz di Quranê de

1. Gelî kesên ku bawerî aniye! Berî diyarbûna fermana Xwedê û pêxemberê Wî biryaran nedin, xwe ji hêrsa Xwedê biparêzin. Bêguman Xweda bihîzer û zana ye.

2. Gelî kesên ku bawerî aniye! Dengên xwe ji dengê pêxemberî bilindtir nekin û çawa ku hûn gazî hev dikin wisan gazî wî nekin. Nexwe kar û barên we dê pûç bibin û hûn dê pê nehesin.

3. Bêguman ew ên ku li hafa Resûlullahî dengên xwe nizm dikin, Xwedê dilên wan ji bo teqwayê (tirsê ji Xwedê) ezmûn kirine. Ji wan re lêborîn û xelateke mezin heye. (Sûreya Hucûratê: 1-3)